

Tina Østberg

Mobil og omskiftelig

Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett
fra industrien i Kongsbergregionen

Tina Østberg

Mobil og omskiftelig

Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra industrien i Kongsbergregionen

© Forskningsstiftelsen Fafo 2000

ISBN 82-7422-306-3

ISSN 0801-6143

Omslag: Jon Lahlum

Trykk: Centraltrykkeriet AS

Innhold

Forord	7
1 Innledning	9
1.1 Problemstillinger	10
2 Kongsbergregionen	13
2.1 Næringslivsstatistikk	15
2.2 Industribedrifter	19
2.3 Utdanningsinstitusjoner i regionen	22
3 Metode	24
3.1 Prosjektdesign	24
3.2 Analysemodell	26
3.3 Forventet nytte og relevans	27
3.4 Datakilder	27
3.5 Bruttoutvalg	28
3.6 Spørreskjemaer	31
3.7 Datatilsynet	32
3.8 Datainnhenting	32
3.9 Nettutvalg og svarprosent	33
3.10 Representativitet og generaliserbarhet	37
3.11 Feilmarginer og usikkerhet	37
3.12 Et anvendt forskningsdesign	38
3.13 Figurer som analyseverktøy	39
4 Livslang læring – perspektiver og begreper	41
4.1 Perspektiver for livslang læring	42
4.2 Begrepsavklaring: Livslang læring versus opplæring	44
4.3 Livslang læring i videregående skoler	45
4.4 Utfordringer for utdanningssystemet	51
4.5 Oppsummering	52

5 Finnes Det gode arbeid i Kongsberg-industrien?	53
5.1 «Tilgang på arbeidskraft – en kritisk ressurs i fremtiden»	53
5.2 Hvor mange ønsker å arbeide i industrien?	55
5.3 Hvilke krav stiller ungdommen til Det gode arbeid?	59
5.4 Har jenter og gutter ulike forventninger til Det gode arbeid?	60
5.5 Hvordan vurderer ungdommen en jobb i Kongsbergindustrien?	62
5.6 Finnes Det gode arbeid i Kongsbergindustrien?	65
5.7 Hvordan vurderer ulike yrkesgrupper og aldersgrupper det å arbeide som fagarbeider og ingeniør i industrien i Kongsbergregionen?	66
5.8 Hvordan trives ulike yrkesgrupper i arbeidet?	77
5.9 Hvordan kan Kongsbergindustrien rekruttere flere ungdommer?	82
5.10 Empiriske funn	89
 6 Finnes Det gode liv i Kongsbergregionen?	 91
6.1 Verdilandskapet i Norge	91
6.2 Indikatorer på det gode liv	92
6.3 Tidligere undersøkelser om verdiorienteringer	94
6.4 Hva er viktig for å leve Det gode liv?	97
6.5 Hvordan vurderer de voksne i regionen Det gode liv?	100
6.6 Hvordan er det å leve og bo i Kongsbergregionen?	101
6.7 Hvor ønsker ungdommen å bo i fremtiden?	104
6.8 Hvem vil bo i Kongsbergregionen?	109
6.9 Har preferanser for bosted sammenheng med forventninger til Det gode liv?	112
6.10 Hvor vil de voksne helst bo?	114
6.11 Empiriske funn	115
 7 Utdanning	 119
7.1 Reform 94	119
7.2 Søkerandeler til allmennfaglig og yrkesfaglige grunnkurs fra 1994–1999	123
7.3 Valg av linje i videregående skole	127
7.4 Regionale og lokale påvirkningsagenter ved linjevalg	134
7.5 Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?	141
7.6 Hva vektlegges i valg av linje i videregående skole?	142
7.7 Begrunnelser for valg av allmennfag og yrkesfag	145
7.8 Begrunner jentene valg av linje forskjellig fra guttene?	148
7.9 Andre informasjonskilder	151
7.10 Empiriske funn	153

8 Utdanningsambisjoner	155
8.1 Utdanningsstatistikk	158
8.2 Andel elever som tar sikte på høyere utdanning	162
8.3 Har utdanningsambisjoner sammenheng med karakterer fra avgangsklassen i grunnskolen?	167
8.4 Har utdanningsambisjoner sammenheng med mors og fars utdanning?	168
8.5 Sammenhenger mellom utdanningsambisjoner, Det gode arbeid og Det gode liv	170
8.6 Empiriske funn	173
 9 Samarbeid mellom skole og næringsliv i Kongsbergregionen	175
9.1 Møteplasser mellom skole og næringsliv	176
 10 Samlet vurdering: Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra industribedriftene i Kongsbergregionen	184
10.1 Utdanningsnivå og arbeidsmarkedets behov for utdanning	184
10.2 Verdiorienteringer	189
10.3 «Vi vil ha nytt miljø. Trøndere vil til Kongsberg og vice versa»	190
10.4 Utdanningsinstitusjonenes utfordringer	193
 Litteratur	202
Vedlegg 1 Spørreskjema til grunnskolen	205
Vedlegg 2 Ungdoms og «fagarbeideres» syn på det å være fagarbeider	221
Vedlegg 3 Ungdoms og «ingeniørenes» syn på det å være ingeniør	222
Vedlegg 4 Utdanningsnivå og planer om videreutdanning. Voksenutvalgene	223
Vedlegg 5 Opptak til grunnkurs ved videregående skoler i Kongsbergregionen skoleårene 94/95, 96/97, 97/98, 98/99 og 99/00.	224

Forord

Denne rapporten inngår i et større prosjekt om langsiktig rekrutteringsarbeid innen regionalt næringsliv. Rekrutteringsproblematikk ses i sammenheng med ungdommens valg av utdanning og deres vurdering av Det gode arbeid og Det gode liv.

Grunnlaget for Kongsbergprosjektet ble lagt da Eivind Falkum, Thore Karlsen og Kjersti Kleven ved Fafo og John Georg Larsen i Ulstein Industrier planla og igangsatte det første prosjektet midtvinters 97/98. Utgangspunktet var skipsindustrien på Ytre Søre Sunnmøre og dennes problemer med å rekruttere tilstrekkelig med fagarbeidere. Analysemaal og teorigrunnlag ble utarbeidet av Lisbet Berg, Fafo som forfattet rapporten fra det første delprosjektet: «Utdanningsuget – Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik». Delprosjektet nummer to ble gjennomført i samarbeid med Omstillingsprogrammet i Sør-Troms og nordre Nordland og resulterte i rapporten «Utdanningsambisjoner og utferdstrang – Ungdommens utdannings- og yrkesvalg sett fra verkstedindustrien i Harstad-regionen». Undertegnede, som forfattet denne rapporten, bygget i stor grad på Bergs analysemaal. Rapporten fra Kongsbergregionen bygger i hovedsak på de to foregående rapportene, men nye analyser og vinklinger har kommet til.

Med datamateriale fra et øysamfunn på Vestlandet og bykommune med omkringliggende småkommuner i Nord, ønsket vi å gjennomføre et tilsvarende prosjekt på Østlandet. Hovedorganisasjonenes fellestiltak – Bedriftsutvikling (HF – B) koplet oss til prosjektet *Livslang læring i Kongsbergs Industriedrifter* (LL). Vår kontaktperson i Kongsberg har vært Finn Agersborg ved Tinius Olsens skole, Tinius Ressurs, som er prosjektleder i *Livslang læring i Kongsbergs Industriedrifter* (LL). Han og hans medarbeidere har blant annet stått for det praktiske arbeidet i forbindelse med datainnhenting fra skoler og bedrifter. Agersborg har også vært drivkraft i referansegruppens arbeid. Referansegruppens øvrige medlemmer har vært:

Ingeborg Andersen, opplæringsleder Kongsberg Automotive ASA

Elisabeth Daa, Dresser Rand AS

Jonny Eggar, tillitsvalgt Volvo Aero Norge AS

Jan Erik Hagen, prosjektleder LL-prosjektet i Kongsberg Protech AS

Magne Haraldstad, rådgiver Tislegård ungdomsskole, Kongsberg

Øystein Helgestad, Øvre Eiker kommune, Kultur og utdanningsetaten

Anne D. Hystad, opplæringsleder Volvo Aero Norge AS

Bjarte Johannessen, opplæringsleder i Kongsberg Offshore AS
Asbjørn Kjørstad, rådgiver Vestsiden ungdomsskole, Kongsberg
Ulf Madsen, opplæringsleder Volvo Aero Norge AS
Ronny Olsen, styreleder KIKOM, Kongsberg Protech AS
Per Ivar Pedersen, Nore og Uvdal ungdomsskole
Finn Simensen, rektor Tinius Olsens skole
Emma Wabakken, Kongsberg videregående skole

Vi takker referansegruppen for nyttige innspill i første del av analysearbeidet, og kommentarer til notatutkastet.

Takk til Pål Gundersen (LO), Inger Brevig (NHO) og Ida Festervoll (NHO) i HF – B, Per Syversen, Arbeids- og næringslivsavdelingen i LO og Fredrik Svensen, NHO Buskerud for godt samarbeid i prosjektet.

Takk til HF – B for hovedfinansiering. Takk til LO sentralt, NHO Buskerud, Buskerud fylkeskommune ved hovedutvalget for utdanning og SND Buskerud for delfinansiering. Fafo har også investert egne midler i prosjektet.

Teamet ved Fafo som har vært tilknyttet prosjektet har bestått av forskningsleder Eivind Falkum og forskerne Sigmund Aslesen, Bård Jordfald og undertegnede. Falkum har vært prosjektleder. Jordfald har skrevet underkapitlet 2.1 *Næringslivsstatistikk*. Aslesen har gjennomført de kvalitative intervjuene, og kapittel 9 er skrevet av ham og undertegnede i fellesskap. Takk til Eivind og Sigmund for nyttige kommentarer til rapportutkast. En stor takk til alle tre for faglig bistand og godt samarbeid.

Takk til Fafos publikasjonsavdeling ved Agneta Kolstad.

Takk til Opinion as ved Idar Eidset og Bjørn Tomren.

Til sist en takk til alle de som har deltatt i undersøkelsen gjennom at det har fylt ut spørreskjemaer, besvart telefonintervjuer og deltatt i informantintervjuer.

Desember 1999

Tina Østberg

1 Innledning

Denne rapporten er en del av et større prosjekt om ungdoms utdannings- og yrkesvalg og regionalt næringsliv. Prosjektet gjennomføres som regionale delprosjekter. Delprosjektene er først og fremst innrettet på å komme frem til tiltak som kan bidra til å løse problemstillingen på regionalt nivå. Allmenngyldigheten i analysene og konklusjonene fra de ulike regionale prosjektene forutsetter sammenligninger av materialet fra de ulike regionene.

Rapporten omhandler delprosjektet i Kongsbergregionen, det vil si kommunene Nore og Uvdal, Rollag, Flesberg, Kongsberg og Øvre Eiker. Delprosjektet ble gjennomført i 1999. Tilsvarende prosjekter ble gjennomført i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen i 1998. I alle tre regioner har prosjektet blitt gjennomført i nært samarbeid med regionens dominerende næringsliv. I Kongsbergregionen har prosjektet vært knyttet opp til Kongsberg Industrikompetanse (KIKOM) og programmet *Livslang Læring i Kongsbergs industribedrifter*.¹ Fokus for prosjektet i Ytre Søre Sunnmøre var skipsindustriens rekrutteringsvilkår, og ble gjennomført som et samarbeidsprosjekt mellom Ulstein Industrier AS og Fafo. I Harstad-regionen var det verkstedindustriens rekrutteringsvilkår som sto i sentrum, og her var Fafos samarbeidspartner «Omstillingsprogrammet for verkstedindustrien i Sør-Troms og nordre Nordland».

Målsettingen med studien har først og fremst vært å belyse sammenhengen mellom ungdommens valg av utdanning og yrke, og deres forventninger til Det gode arbeid og Det gode liv. Undersøkelsene forklarer ungdommens utdanningsvalg i forhold til verdioppfatninger, situasjonsoppfatninger og påvirkning fra andre. Ungdommens, arbeidstakernes og skolepersonellet verdipreferanser kartlegges og sammenlignes. Delprosjektene har en anvendt karakter: De empiriske funnene settes i sammenheng med kompetansebehovet i det regionale arbeidslivet som et grunnlag for omstilling og fremtidig verdiskapning.

¹ Programmet finansieres gjennom Hovedorganisasjonenes Fellestilltak – Bedriftsutvikling (HF-B). HF-B er også delfinansiert for delprosjektet *Ungdommens utdannings- og yrkesvalg sett fra industribedriftene i Kongsbergregionen*.

1.1 Problemstillinger

Høsten 1997 hadde i alt 21,6 prosent av befolkningen utdanning på høyskole- eller universitetsnivå, en økning på 0,7 prosentpoeng fra året før (Aktuell utdanningsstatistikk 1/99). Til sammenligning var det tilsvarende tallet om lag syv prosent i 1970. Isolert sett er dette en utfordring for den tradisjonelle verdiskapningen. Vi kan prøve å forandre utdanningssystemet slik at de som kommer ut av det dekker arbeidslivets behov for kompetanse. Vi kan utnytte det høye utdanningsnivået til å utvikle nye arbeidsformer, nye produksjonsformer og ny industri med nye produkter. Skal vi forandre arbeidskraften eller innholdet i arbeidet? Svaret er antakelig at man bør gjøre begge deler. Det krever et langt bedre samspill mellom utdanningssystem og arbeidsliv enn det vi har sett gjennom de siste tretti årene.

Det er få av ungdommene i Norge som i dag utdanner seg til arbeidsledighet. De utdanner seg blant annet til den voksende helsesektoren og ekspanderende servicenæringer i hele landet. De høyt utdannede er mobile og flytter til, og blir værende i, byregionene der etterspørselen etter akademisk kompetanse er størst. Dette skaper et sett av problemer som har sine respektive eiere.

- Ungdommens problem er først og fremst å velge en utdanning som kan innfri deres forventninger til det de selv oppfatter som «det gode liv». Spørsmålet er hva som skaper forventningene, hvilke verdier og holdninger som ligger til grunn for oppfatningene både av hva som er «det gode liv» og hva den regionale industrien representerer.
- Industriens problem er å få dekket behovet for kvalifisert arbeidskraft. Enten ved langsiktig rekrutteringsarbeid som å motivere ungdom i nærområdene til å satse på en karrierevei i industrien, eller ved mer kortsiktige og ustabile løsninger som å hente inn/leie arbeidskraft fra andre regioner. Hvis ikke behovet for kvalifisert arbeidskraft kan dekkes, blir problemet å omstille virksomheten på en eller annen måte, enten ved å flytte hele eller deler av produksjonen til steder med god tilgang til kvalifisert arbeidskraft, eller å legge om til en produksjon som er tilpasset kompetansetilgangen i regionen. Denne problemstillingen er aktuell på bransjenivå.
- Utdanningsinstitusjonenes problem er å levere et kompetansetilbud som oppfattes som interessant av ungdommen samtidig som det kan dekke behov i samfunnet, både regionalt og nasjonalt.
- Lokalsamfunnet (representert ved de voksne) sitt problem er vedlikehold og utvikling av sosiale strukturer, kulturelle tradisjoner og et økonomisk fundament for begge deler.

Perspektivet i prosjektet er å finne løsninger på spørsmålet om hvordan industrien kan imøtekomme de unges mål med arbeid.

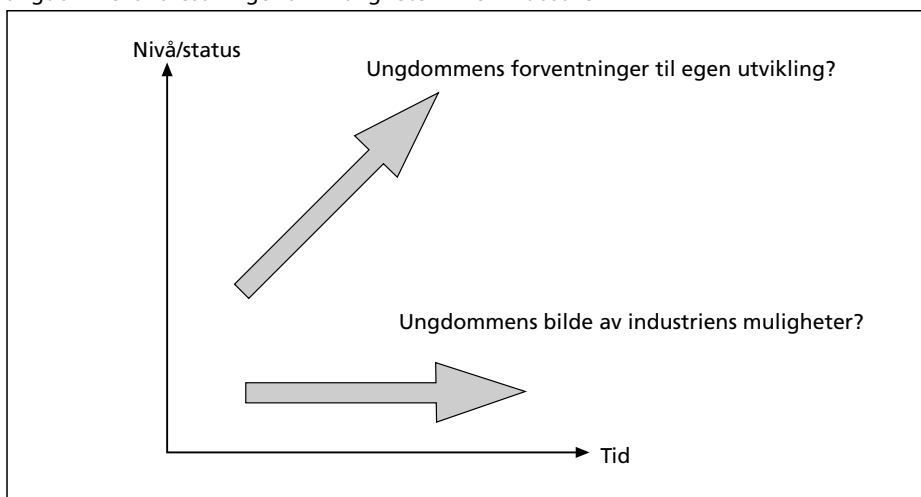
Fosso (1992, 1997) snakker i sine studier av unge i Årdal om den «usikre, men strategiske ungdomsgenerasjonen på 90-tallet». Denne ungdomsgenerasjonen er opptatt av at arbeidet – sammen med bostedet, familien, fritiden – er en måte å realisere sitt identitetsprosjekt på. Friheten til å velge står helt sentralt. I dette ligger også motstand mot å velge noe bort. I tillegg til valgfriheten er det å ha utviklingsmuligheter i jobb og fritid en sentral del av identitetsprosjektet slik Fosso beskriver det.

Dersom dette stemmer kan vi utlede følgende hypotese om forholdet mellom industrien og ungdommen i valgsituasjonen:

De unge har en forventning om kontinuerlig egenutvikling gjennom arbeidslivet. Ungdommens bilde av industrien er at den gir svært begrensede utviklingsmuligheter. Derfor blir ikke industrien sett på som en mulighet for å realisere den enkeltes identitetsprosjekt.

Figur 1.1 illustrerer antakelsen om et gap mellom ungdommens forventninger til «det gode liv» og deres oppfatninger om mulighetene til å realisere dem i industrien.

Figur 1.1 Hypotese om at ungdommens forventninger til Det gode liv ikke samsvarer med ungdommens forestillinger om muligheter innen industrien.

Problemstillingen som søkes besvart på regionalt nivå i denne rapporten er:

- Hvilke verdier, holdninger og forventninger ligger til grunn for ungdommens valg av utdanning og yrke? Hvilke forventninger har ungdommen til egenutvikling, og hvilke oppfatninger har ungdommen om det regionale arbeids-

og næringslivet? Hvordan samsvarer ungdommens bilder med befolkningens oppfatninger av de samme forholdene?

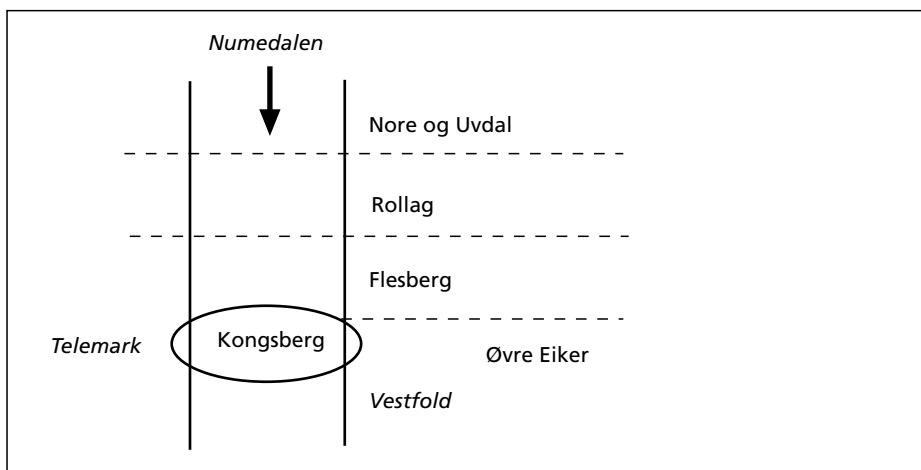
- Hvordan kan det lokale og regionale næringsliv møte ungdommens forestillinger om «det gode arbeidsliv» for å opprettholde rekrutteringen til næringene?
- Hvordan definerer bedriftene i det lokale og regionale næringsliv sine behov for forskjellige kategorier utdanning og kompetanse i de kommende år, og hvordan har de hittil lyktes med sine rekrutteringsstrategier?
- Hvordan har ungdommens etterspørsel etter fagutdanning (og høyere utdanning) som er ønsket av det lokale og regionale næringsliv utviklet seg de senere år, og hvor stor er utdanningskapasiteten for de relevante fagene i regionens skoler per i dag?
- Hvordan kan utdanningssystemet og næringslivet i regionen samarbeide for bedre å ivareta regionale interesser?

Problemstillinger knyttet til flere regioner:

- Hvilke variasjoner finner vi i disse forholdene fra region til region, og hvordan avhenger disse variasjonene av næringstilknytninger og spesielle verdi- og situasjonsoppfatninger?

2 Kongsbergregionen

I dette kapitlet vil vi gi en beskrivelse av Kongsbergregionen både med hensyn til befolkningsstørrelse, næringslivsstatistikk, industribedrifter og utdanningsinstitusjoner. Kongsbergregionen innbefatter følgende fem kommuner i Buskerud fylke: Kongsberg, Nore og Uvdal, Rollag, Flesberg og Øvre Eiker.

De fem kommunene i Kongsbergregionen ligger i Numedalen i Buskerud fylke, og senter for regionen er den gamle bergstaden Kongsberg. Byen har bebyggelse på begge sider av Numedalslågen, som danner tre fosser i selve byen. Det første sølvfunnet ble gjort i 1623, og året etter ble Kongsberg anlagt som fri bergstad. Sølvgruvene ble nedlagt for godt i 1957, men da hadde byen skaffet seg et industrielt grunnlag først og fremst gjennom Kongsberg Våpenfabrikk som ble opprettet i 1814. Våpenfabrikken opphørte i 1987, men ble oppdelt i selvstendige foretak. Den omfattende omstillingsprosessen kan karakteriseres som vellykket. Kongsberg er en sport- og friluftsbymed et stort skisenter, og Kongsberghallen er bygd for hele 22 idrettsgrener. Byen er også kjent for sin årlige jazzfestival om sommeren. Til hovedstaden er det drøye åtte mil, og ekspressbussen har hyppige avganger. Folk i regionen hopper gjerne av bussen allerede i Drammen, som ligger drøye fire mil fra Kongsberg.

Som det går frem av tabell 2.1, bor det om lag 43 000 innbyggere i regionen, hvorav halvparten er bosatt i Kongsberg kommune. 84 prosent av regionens innbyggere er bosatt i de to største kommunene Kongsberg og Øvre Eiker. Vi ser at ungdommer i aldersgruppen 16–19 år utgjør fem prosent av befolkningen i regionen. Foreldregenerasjonen, aldersgruppen 30–60 år, utgjør 46 prosent av befolkningen. Vi ser av tabellene at aldersfordelingen i Kongsbergregionen er omtrent identiske med aldersfordelingen i hele landet.

Tabell 2.1 Oversiktstabell. Utvalgte tall for kommunene og regionen samlet. (Kilde: Regionalstatistikk nr. 3/97).

Kommune	Kommune nummer	Antall innbyggere						
		Totalt	0-5 år	6-15 år	16-19 år	20-29 år	30-66 år	67 + år
Kongsberg	604	21 757	1 593	2 560	1 049	3 131	10 374	3 050
Øvre Eiker	624	14 708	1 093	1 898	685	2 013	6 790	2 229
Flesberg	631	2 485	182	311	112	334	1147	399
Rollag	632	1 463	96	170	78	194	647	278
Nore og Uvdal	633	2 836	223	339	137	393	1 199	545
Regionen (N)		43 249	3 187	5 278	2 061	6 065	20 157	6 501
Regionen %		100	7	12	5	14	46	15
Hele landet %		100	8	13	5	15	45	14

Regionens innbyggertall i forhold til utvalgsstørrelsene:

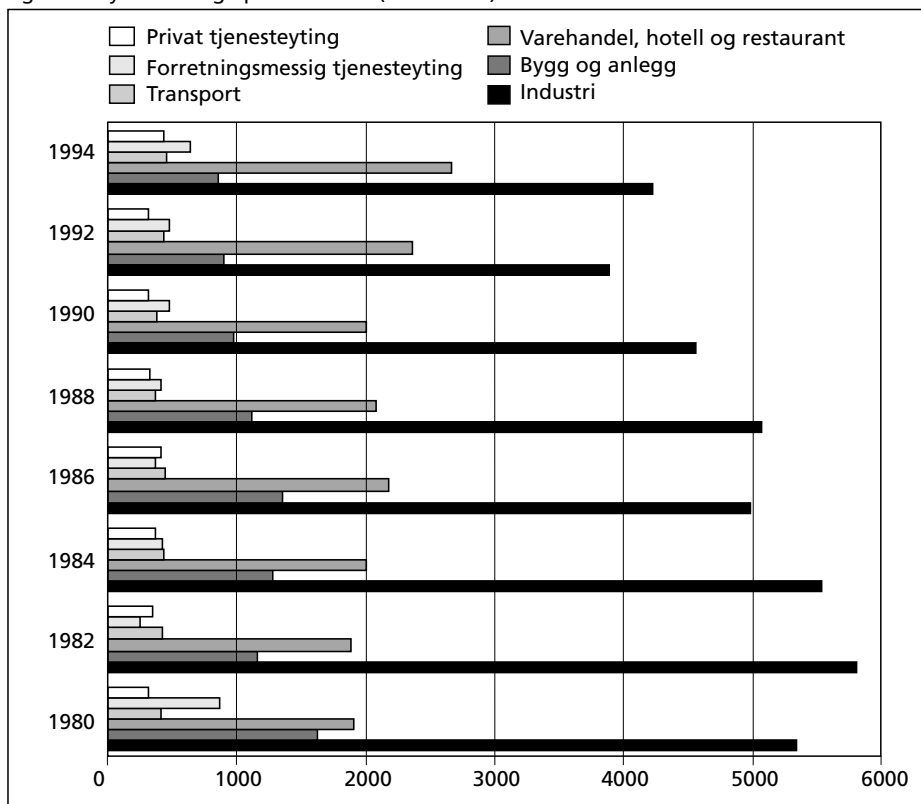
Elevundersøkelsen omfatter som nevnt samtlige elever på utvalgte skoletrinn: avgangsklassene i grunnskolen, VK1-trinnet på yrkesfaglige linjer og VK2-trinnet på allmennfaglige linjer i videregående skoler utgjør om lag 1100 elever. Over halvparten av regionens om lag 2000 ungdommer i aldersgruppen 16–19 år, inngår altså i vårt bruttoutvalg. 770 elever besvarte spørreskjemaet, og det vil si at om lag 70 prosent av ungdommene deltok i elevundersøkelsen.

Undersøkelsene blant de voksne i regionen omfatter totalt 946 personer fordelt på tre utvalg: 102 lærere i ungdomsskole/videregående skole, 363 personer i alderen 35–65 år (kontrollutvalget) og 481 ansatte i de fem industribedriftene. Dette utgjør om lag fem prosent av regionens innbyggere i aldersgruppen 30–65 år.

2.1 Næringslivsstatistikk

Ved hjelp av Bedrifts- og foretaksregisteret (BOF) til Statistisk sentralbyrå har vi tatt ut samtlige bedrifter som er hjemmehørende i Kongsbergregionen.² På denne måten kan vi se nærmere på den langsiktige utviklingen som har skjedd i de fem utvalgte kommunene. Som utgangspunkt har vi valgt 1980, mens det siste året er 1994. Grunnen til at vi ikke har med nyere data skyldes i første rekke en omklassifisering og endring av næringsstatistikken i 1995, og at vi ikke har mottatt nyere data siden denne omklassifiseringen skjedde. Ut fra den generelle oppgangen i norsk økonomi siden den tid, kan vi trygt anta at det også har vært en vekst i bedriftsmassen og arbeidsplasser i Kongsbergregionen.

Figur 2.1 Sysselsetting i privat sektor (Kilde: BOF)

² Med bedrift menes funksjonell enhet hvor det hovedsakelig drives aktiviteter som faller innenfor en bestemt næringsgruppe, med foretak forstås en institusjonell enhet som omfatter all virksomhet som drives av samme eier. Et foretak kan altså bestå av en eller flere bedrifter. En bedrift er å forstå som en avdeling. Ved å se på bedrifter istedenfor foretak, klarer vi å få med alle virksomhetene selv om den juridiske enheten (foretak, selskap) er registrert utenfor regionen.

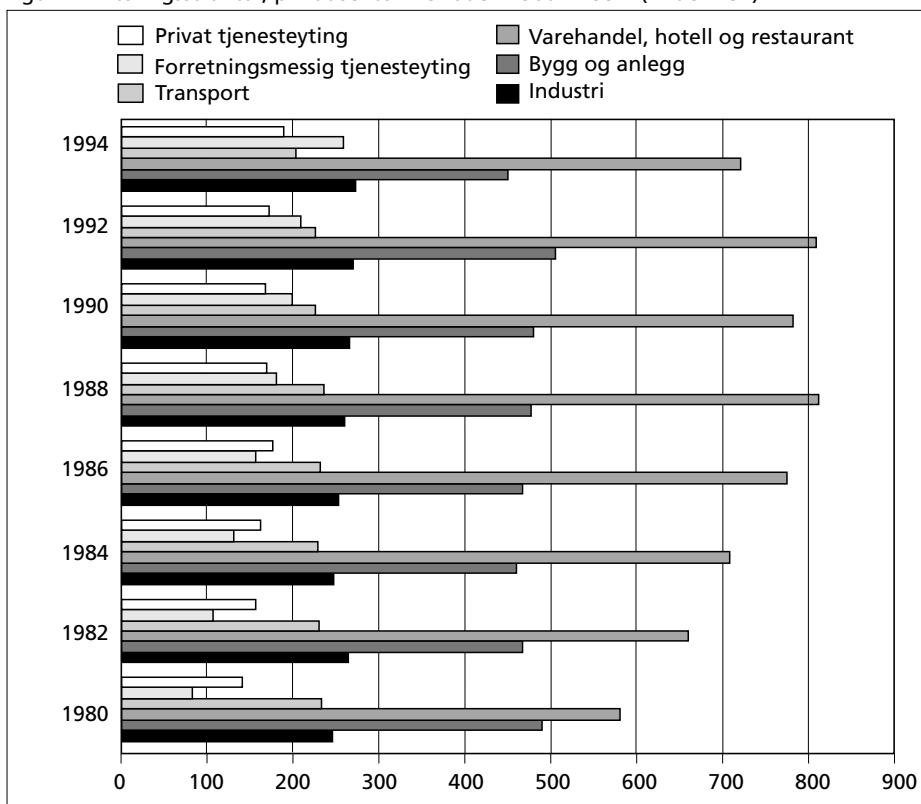
Privat sektor sysselsatte til sammen 10 500 årsverk i 1980 og 9300 årsverk i 1994. I 1980 var det til sammen 1800 bedrifter i regionen, mens det i 1994 var registrert 2100 bedrifter. Utviklingen i perioden fra 1980 til 1994 kan kort oppsummeres som en svak nedgang i samlet sysselsetting i privat sektor, men sterk økning i antall bedrifter. Mens privat sektor sysselsatte 10 500 årsverk i 1980 er antallet redusert til 9300 i 1994. På bedriftssiden derimot er det en vekst på over 300 nye bedrifter, som i all hovedsak har kommet til innen servicesektoren.

Av figur 2.1 ser man at industri er den desidert største næringen i regionen, selv med en nedgang i perioden. Mens det var om lag 5800 årsverk i 1982, sysselsatte næringen litt over 4200 årsverk i 1994. Dette er fortsatt 1600 flere årsverk enn nest største næring, varehandel, hotell og restaurant. Mens det har vært nedgang i sekundærnæringene (industri og bygg- og anlegg) har det vært vekst i tjenestesektoren. Det er her noe spesielt med forretningsmessige tjenester, som har en kraftig vekst i landet samlet i perioden. Grunnen til den sterke nedgangen i årsverk fra 1980 til 1982 skyldes at en stor bedrift blir omklassifisert fra forretningsmessig tjenesteyting til industri. Ut over 80-tallet og inn i 90-tallet ser man en tilsvarende vekst i regionen som i landet totalt. For perioden 1982–94 er økningen på 380 årsverk. Videre ser man at det har vært en markant vekst i varehandel, hotell og restaurant. I perioden 1980–94 har næringen økt med 750 nye årsverk. I samme periode har industri hatt en nedgang på 1100 årsverk. Bygg- og anleggsbransjen er konjunkturbransje nummer en. Nedgangen i perioden er på 765 årsverk. Transport er om lag på samme nivå i hele perioden. Privat tjenesteyting har en mindre absolutt økning på 120 årsverk.

Av figur 2.2 ser man at bedriftsstrukturen er annerledes enn sysselsettingsstrukturen. Først og fremst kjennetegnes bedriftsstrukturen innen industrien med få bedrifter med mange ansatte, mens det for eksempel innen varehandel er mange små enheter med få ansatte. Selv om det er flest årsverk innen industrien ser man at varehandel hotell og restaurant har langt flere bedrifter.

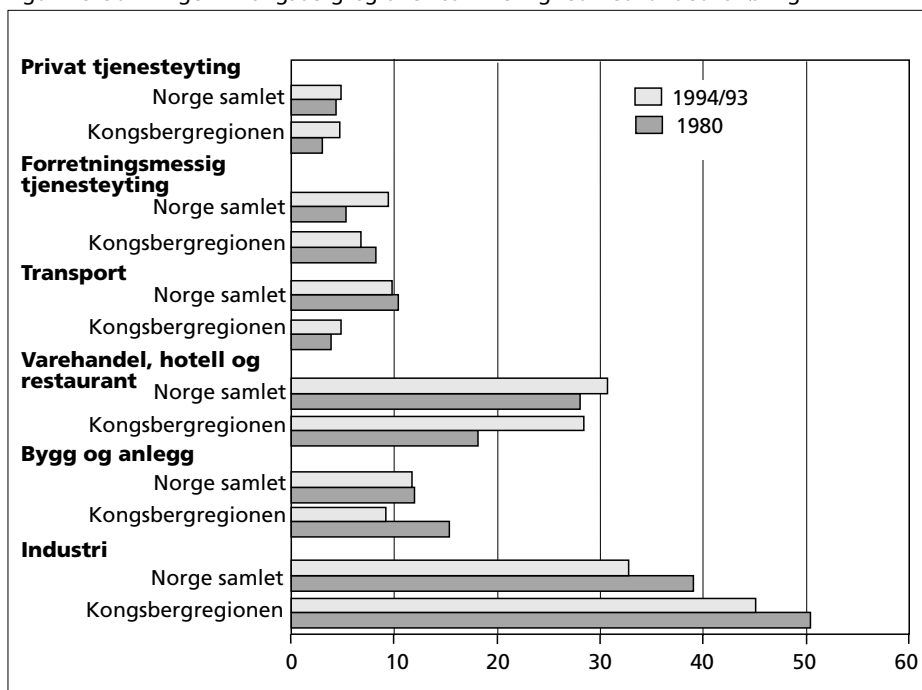
For perioden ser man at det er vekst i bedriftsmassen for de fleste næringene. Den store servicenæringen varehandel, hotell og restaurant har 140 flere bedrifter i 1994 enn i 1980. Tilsvarende ser man også at det er vekst i bedriftsmassen innen industrien med 30 flere industribedrifter i slutten av perioden. Når det gjelder forretningsmessig tjenesteyting er det en kraftig vekst, hele 180 bedrifter øker populasjonen. Tilsvarende er det vekst i om lag 50 nye bedrifter for privat tjenesteyting. Derimot ser man at det er en stor nedgang i bedriftsmassen innen bygg- og anlegg, i tillegg til en svak nedgang i antall transportbedrifter.

Figur 2.2 Næringsstruktur, privat sektor. Perioden 1980 – 1994. (Kilde: BOF)

Ut fra de mer næringsmessige endringene som har skjedd i perioden, er det interessant å sammenligne Kongsbergregionen med landet for øvrig. Ettersom man på denne måten kan si noe om særskilte utviklingstrekk for regionen. Har så endringene som har skjedd i denne regionen vært forskjellige fra landet for øvrig?

Figur 2.3 Utviklingen i Kongsbergregionen sammenlignet med landet for øvrig.

I figur 2.3 sammenligner man utviklingen i privat sektor i Kongsbergregionen med landet for øvrig, i 1980 og i 1994. De ulike næringene har her blitt prosentuert ut fra andel av privat sektor i de to årene. For alle næringene samlet har det vært en nedgang på 11,4 prosent for Kongsbergregionen og en nedgang på 9,6 prosent for landet samlet. Nedgangen i privat sektor har med andre ord vært 1,8 prosentpoeng sterkere i utvalgsregionen enn i landet samlet.

Går man inn og ser på de spesifikke næringene ser man at industrisyssetningen har gått ned seks prosentpoeng både i Norge og i Kongsbergregionen, men som figuren også viser er industrien langt sterkere i regionen. 45 prosent av årsverkene i privat sektor i utvalgsregionen er fortsatt å finne i industrien.

Varehandel, hotell og restaurantveksten har hatt en langt kraftigere vekst i Kongsbergregionen enn i landet for øvrig. Likevel ligger sysselsettingen for næringen på slutten av perioden litt under landsgjennomsnittet. Som det kom frem litt tidligere er sysselsettingstallene for de forretningsmessige tjenester noe spesiell i Kongsbergregionen i 1980. Likevel ser man at denne næringen har en lavere andel av privat sektor i 1994 enn det som er vanlig på landsnivå. Bygg- og anleggsnæringen er den næringen som skiller seg mest ut. Nedgangen i regionen er langt sterkere enn i landet for øvrig. Mens næringen utgjorde 16 prosent av sysselsettingen i privat sektor i 1980 er den redusert til ni prosent i 1994. Samlet for sekundærnærin-

gene er det en nedgang fra 67 prosent av privat sektor i 1980 til 54 prosent i 1994. Tilsvarende tall for landet samlet er en nedgang fra 51 prosent til 45 prosent.

I likhet med landet for øvrig har Kongsbergregionen en vekst i de tjenesteytende næringene i perioden 1980–94. Noe overraskende er det bygg- og anleggsnæringen som utgjør den største forskjellen, for selv om industrien også går noe tilbake i perioden, er det først og fremst den sterke stillingen denne næringen har som særpreger regionen. Med en industrisysseletting på nesten halvparten av privat sektor, kjennetegnes regionen ved et sterkt industrielt miljø.

2.2 Industribedrifter

Vår undersøkelse i Kongsbergregionen er knyttet opp til regionprogrammet *Livslang Læring i Kongsbergs Industribedrifter*. De fem industribedriftene som inngår i programmet er Dresser Rand AS, Kongsberg Automotive ASA, Kongsberg Protech, Kongsberg Offshore AS og Volvo Aero Norge AS. Bedriftene sysselsetter i alt 2549 personer: om lag 860 ingeniører (34%), 784 funksjonærer (31%) og 923 arbeidere (27%), hvorav 578 er faglærte og 345 ufaglærte. Bedriftene har til sammen 35 lærlinger. Alle bedriftene er mannsdominerte, og som det går frem av tabell 2.2 varierer kvinneandelen blant de ansatte fra 5–20 prosent.

Tabell 2.2 Antall ansatte i fem industribedrifter i Kongsbergregionen.

Bedrift	N =	Andel av populasjonen	Ingeniører	Funksjonærer	Faglærte arbeidere	Ufaglærte arbeidere	Lærlinger	Kvinner	Menn
Dresser Rand AS	238	10%	120	78	36	4	3	49	189
Kongsberg Automotive ASA	420	17%	25	119	116	164	10	61	359
Kongsberg Protech	200	8%	15	59	126	15	7	9	191
Kongsberg Offshore AS	1081	44%	Ca 600	Ca 380	100	0	3	180	900
Volvo Aero Norge AS	510	21%	100	148	200	162	12	50	460
Populasjonen	2 449	100%	860	784	578	345	35	349	2100

Dresser Rand AS

Dresser Rand AS er et norsk selskap i det verdensomspennende Dresser Rand konsernet. Konsernet har om lag 8000 ansatte, hvorav 238 er ansatt i det norske sel-

skapet, fordelt på avdelingene i Kongsberg og Drammen.³ Hele 120 av de 238 er ingeniører, 78 er funksjonærer og 40 arbeidere (36 faglærte og fire ufaglærte). Dette er den minst mannsdominerte av de fem bedriftene. 49 kvinner er ansatt og kvinneandelen utgjør 20 prosent av de ansatte.

Hovedkontoret holder til på Kongsberg. Bedriften har det siste året hatt en stor vekst på bemanningssiden, og spesielt innen tekniske stillinger. Dresser Rand AS representerer gjennom sin internasjonale forankring store utfordringer for egenutvikling, både med hensyn til språk og generell fagkompetanse. Bedriften omsatte for 865.2 millioner NOK i 1997, mot 441.1 millioner i 1996. Bedriften produserer gassturbin- og elektrisk drevne kompressor- og generatorsett, og gjennomførte i 1997 store leveranser til blant annet Statoil (Åsgard A og Gullfaks) (Dresser Rand (1998): Årsberetning 1997).

Kongsberg Automotive ASA

Kongsberg Automotive ASA har to fabrikker i Kongsbergregionen: i Hvittingfoss og i Rollag. Til sammen sysselsetter de to fabrikkene 420 ansatte, hvorav 280 arbeidere (116 faglærte og 164 ufaglærte), 199 funksjonærer og 25 ingeniører. Fabrikkene har ti lærlinger, og kvinneandelen utgjør 15 prosent (61 ansatte). Kongsberg Automotives fabrikk i Rollag er hjørnesteinsbedriften i kommunen og har 250 ansatte.

Det norske morselskapet Kongsberg Automotive ble etablert i 1987 og er en direkte videreføring av den tidligere Bildeldivisjonen i Kongsberg Våpenfabrikk. Denne virksomheten var i drift allerede fra 1957. I 1957, motivert av Volvo-avtalen, startet produksjonen av bremses til Volvo lastebiler. Siden den gang har en rekke nye produkter kommet til, og midt på 70-tallet, som et ledd i myndighetenes ønske om utbygging i distriktene, ble det etablert to fabrikker, henholdsvis i Hvittingfoss og Rollag. Samtidig som virksomheten fikk stadig flere produkter og kunder, startet arbeidet med å utvikle egne produkter på begynnelsen av 80-tallet. I dag har Kongsberg Automotive egen utviklingsaktivitet som totalt utgjør om lag 70 årsverk. I Sverige strekker Kongsberg Automotive AB sin historie seg helt tilbake til 1946.

Kongsberg Automotive produserer deler, moduler og systemer til den internasjonale kjøretøyindustrien, og satser spesielt på girskiftsystemer, clutchbetjenings-systemer, setevarmesystemer, stabilisatorstag og komponenter. Produksjonen omfatter både egenutviklede konsepter og lisensproduksjon av deler. 60 prosent av leveransene går til personbilindustrien og 40 prosent til nyttekjøretøyindustrien, det vil si lastebiler, busser og anleggsmaskiner. Bedriften leverer til markeder i Argentina,

³ Antall ansatte i Dresser-Rand ved årsskiftet 1997–98, tallene i parentes refererer til antall ansatte ved utgangen av 1996: 219 (185) fast ansatte, fire midlertidig ansatte og 32 (34) innleide personer (Dresser-Rand AS (1997): Årsberetning).

Belgia, Brasil, Canada, England, Finland, Frankrike, Italia, Japan, Korea, Nederland, Norge, Peru, Spania, Sverige, Tyskland, USA, Østerrike.

Kongsberg Protech

Kongsberg Protech inngår i Kongsberg Defence and Aerospace (Kongsberg Gruppen ASA). Bedriften har 200 ansatte, hvorav 141 arbeidere (126 faglærte og 15 ufaglærte) og syv lærlinger. Kun ni kvinner (5%) er ansatt i bedriften.

Kongsberg Gruppen ASA er Norges fremste teknologikonsern innen flere markeds- og produktområder. Konsernet omsatte i 1998 for 4679 millioner kroner og om lag 60 prosent ble solgt utenfor Norge. Konsernet har en rekke internasjonale allianse- og samarbeidspartnere, og har mer enn 800 ansatte i utlandet. Per 1999 er 2528 ansatte i Norge, hvorav 59 prosent med høyere teknisk utdanning. Kongsberg Gruppen rekrutterte mer enn 150 ingeniører og sivilingeniører 1997, og det var også i 1998 behov for et betydelig antall nyansettelser. Etter en organisasjonsendring i 1997 ble virksomheten i Kongsberg Gruppen ASA samlet i to hovedforretningsområder: Kongsberg Maritime AS og Kongsberg Defence & Aerospace AS.⁴

Kongsberg Defence and Aerospace AS er Norges ledende forsvarsbedrift med røtter helt tilbake til 1814. Virksomheten sto i 1998 for om lag en tredel av konsernets omsetning. De viktigste produktområdene er sjømålsmissiler, kommando- og våpenkontrollsystemer og kommunikasjon.

Kongsberg Offshore AS

Kongsberg Offshore AS (KOS) er den største bedriften som inngår i programmet Livslang Læring. Av de 1081 ansatte er hele 600 ingeniører og 380 funksjonærer. Omtrent samtlige av de 100 arbeiderne er faglærte. De kvinnelige ansatte utgjør 18 prosent (180 ansatte). Tre lærlinger. KOS leverer systemer for olje- og gassutvinning på havbunnen og mengdemåling av olje og gass. Selskapet har i løpet av det siste året inngått en rekke nye kontrakter med nasjonale og internasjonale operatørselskaper, og har en ordresreserve på fire milliarder norske kroner. Om lag fem prosent av omsetningen satses på produkt- og teknologiutvikling og selskapet har et

⁴ *Kongsberg Maritime AS* er et av verdens ledende selskaper innen maritim instrumentering og systemløsninger og sto for om lag 60 prosent av konsernets totale driftsinntekter i 1998. *Kongsberg Simrad AS* med datterselskaper utgjør konsernets offshoreaktivitet. Hovedvirksomheten ligger på Kongsberg og i Horten, men det finnes flere mindre datterselskaper i utlandet, blant annet i Storbritannia og USA. *Kongsberg Norcontrol Systems AS* leverer treningssimulatorer og systemer for skipstrafikkovervåkning. *Kongsberg Norcontrol AS* leverer maskinkontrollsystemer og navigasjonssystemer for havgående skip. Begge Norcontrol-selskapene ligger i Horten.

samarbeidsprosjekt med ulike operatørselskaper om utvikling av neste generasjon havbunnsystemer.

Volvo Aero Norge AS

Volvo Aero Norge AS ble etablert som Norsk Jetmotor i 1987, sprunget ut fra flymotordivisjonen i tidligere Kongsberg Våpenfabrikk. Aksjemajoriteten i Norsk Jetmotor ble i 1999 kjøpt opp av Volvo Aero Corporation og firmaet har skiftet navn til Volvo Aero Norge AS. Bedriften produserer mekaniske flymotorkomponenter og -moduler som benyttes av flyprodusenter i mange land.

Bedriften har 510 ansatte, hvorav 362 arbeidere (200 faglærte og 162 ufaglærte), 148 funksjonærer og 100 ingeniører. Kvinneandelen er om lag ti prosent (50 kvinnelige ansatte). Tolv lærlinger.

2.3 Utdanningsinstitusjoner i regionen

Regionen har fem videregående skoler, med beliggenhet i tre av de fem kommunene. Kongsberg kommune har tre skoler: Dyrmyr vdg, Kongsberg vdg og Tinius Olsens skole. *Dyrmyr videregående skole* har om lag 160 elever, og tilbyr yrkesfaglige linjer (helse- og sosialfag, hotell- og næringsmiddelfag), samt allmennfaglig påbyggingsår. *Kongsberg videregående skole* har allmenne, økonomiske og administrative fag og idrettsfag. Skolen har også voksenopplærings tilbud, og huser til sammen 500 elever/kursdeltakere og 60 lærere. *Tinius Ressurs og Tinius Olsens skole* har til sammen 750 elever og 150 ansatte. Tinius Olsens skole har studietilbud innen allmennfag, teknisk allmennfag, formgivningsfag, byggfag, elektrofag, mekaniske fag, naturbruk, teknisk fagskole, forkurs for ingeniørhøgskole, landslinje i glassfag og landslinje i urmakerfag. *Numedal videregående skole* ligger i Nore og Uvdal kommune. Skolen har om lag 200 elever fordelt på allmennfaglige og yrkesfaglige linjer (byggfag, elektrofag, formgivning, helse- og sosialfag, mekaniske fag). *Eiker videregående skole* i Øvre Eiker kommune tilbyr allmennfag og formgivningsfag.

Høgskolen i Buskerud har til sammen 2000 studenter fordelt på de tre studiestedene Kongsberg, Drammen og Hønefoss. Avdelingen i Kongsberg har om lag 800 studenter. Omtrent 600 av dem studerer ingeniørfagene data, optikk, maskin og elektro. Omtrent 200 studerer statsvitenskap grunnfag og mellomfag eller toårig høgskolekandidatstudium i økonomi og administrasjon.

Andre utdanningsinstitusjoner i regionen er blant annet BI Buskerud og Buskerud folkehøgskole.

Tabell 2.3 Studietilbud ved Høgskolen i Buskerud, avdeling Kongsberg.

Grunnutdanning	Statsvitenskap: Høgskoleingeniør 3-årig:: Ingeniør 2-årig: Høgskolekandidatstudium 2-årig:	Grunnfag, Mellomfag Data; Elektro; Maskin; Optikk Maskin Økonomi og administrasjon
Videreutdanning	Datateknikk for ingeniører; Industriell økonomi og prosjektadministrasjon for ingeniører; Påbyggingsstudium i informasjons- og beslutningsstøttesystemer (MIS); Påbyggingskurs i kontaktlinsetilpasning; Mastergrad i klinisk optometri; Mastergrad i informasjonsteknologi	

Kilde: «Studier 99», Høgskolen i Buskerud.

3 Metode

I dette kapitlet redegjør vi dels for metodiske aspekter som er felles for de tre delprosjektene (prosjektdesign, analysemodell) og dels for metodiske aspekter knyttet til undersøkelsen som er gjennomført i Kongsbergregionen (utvalgsstørrelser, endringer i spørreskjema, svarprosent med mere.)

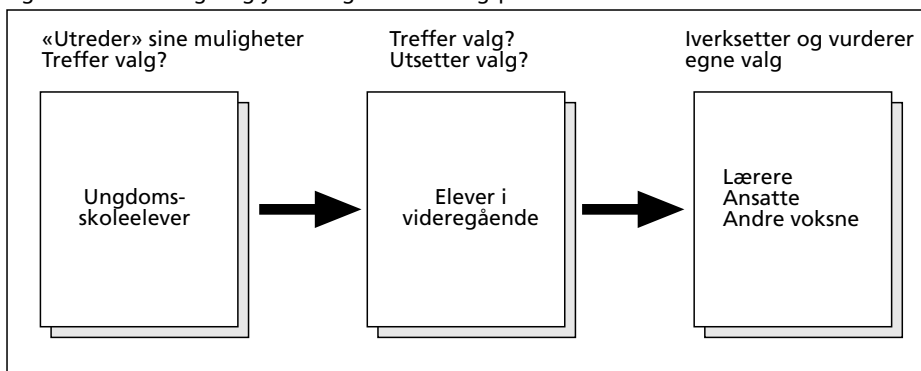
3.1 Prosjektdesign

Ungdommens utdanningsvalg og både ungdommens og den voksne befolkningens oppfatninger om «det gode liv» og «det gode arbeid» kartlegges gjennom en større spørreundersøkelse. Den legges til grunn for analyser av forutsetningene for å imøtekomme kompetansebehovet i arbeidslivet, og for utledningen av tiltak på dette området som kan styrke den regionale næringsutviklingen. Materialet består av data om utdanningsvalg, selve valgprosessen, verdioppfatninger om «det gode arbeid» og «det gode liv» og fremtidsplaner hos den enkelte. Designet omfatter en femdelt spørreskjemaundersøkelse i regionen.

- En spørreskjemaundersøkelse i avgangsklassene fra ungdomsskolen.
- En spørreskjemaundersøkelse blant elever i videregående skole: VK1-trinnet på yrkesfaglige linjer og VK2-trinnet på allmennfaglige linjer.
- En spørreskjemaundersøkelse blant et utvalg av arbeidstakere i fem bedrifter.
- En spørreundersøkelse blant lærere i ungdomsskolene og i videregående skole.
- En spørreundersøkelse i en kontrollgruppe, det vil si en gruppe tilfeldig valgte voksne i aldersgruppen 35–65 år og som ikke arbeider i de fem bedriftene.

Analysene av spørreskjemaundersøkelsene blant elevene og de voksne vil bygge på en antakelse om at ungdommens valg av utdanning og yrke ikke er statisk, men tvert imot må betraktes som en modningsprosess som vist i figur 3.1.

Figur 3.1 Utdannings- og yrkesvalg. En modningsprosess med ulike faser.

Ungdomsskoleelevene er i en innledende fase i valgprosessen der de utredet egne muligheter, ønsker og forventninger. Elevene i videregående er i selve valgfase, og ved avgang forventes valgene mer eller mindre å være truffet. Det gjelder imidlertid ikke alle. En del utsetter det endelige yrkesvalget ved å gå inn i utdanninger som har flest mulig åpninger mot arbeidslivet. I dette valget forventer vi at sosialiseringskomponenten har betydning; foreldre, venner og søsken er viktige. Prosjektet må fange opp ungdommens oppfatninger om hva nærmiljøet mener de bør gjøre.

De voksne vil være i en «etterfase» der de prøver å realisere og evaluere de valgene de selv gjorde, og denne evalueringen forventes å påvirke deres forventninger til ungdommens valg av utdanning og yrke. Ved å velge ut disse gruppene som befinner seg i ulike faser av en utviklingsprosess ønsker vi å oppnå en mer helhetlig forståelse av hele denne prosessen og hvordan de voksne påvirker ungdommens valg, og i hvilken retning.

Det kan reises innvendinger om at analyser på tvers av aldersgruppene medfører feilslutninger fordi gruppene ikke har vært utsatt for den samme påvirkningen, ettersom de har truffet valgene på ulike tidspunkt. Designet kan vanskelig kontrollere for den kulturelle og sosiale utviklingen fra en generasjon til en annen. Ettersom vi kartlegger verdier, holdninger, oppfatninger og forventninger til dagens utdanning og arbeid har vi likevel erfart at dette designet er holdbart og gir stor forklaringskraft.

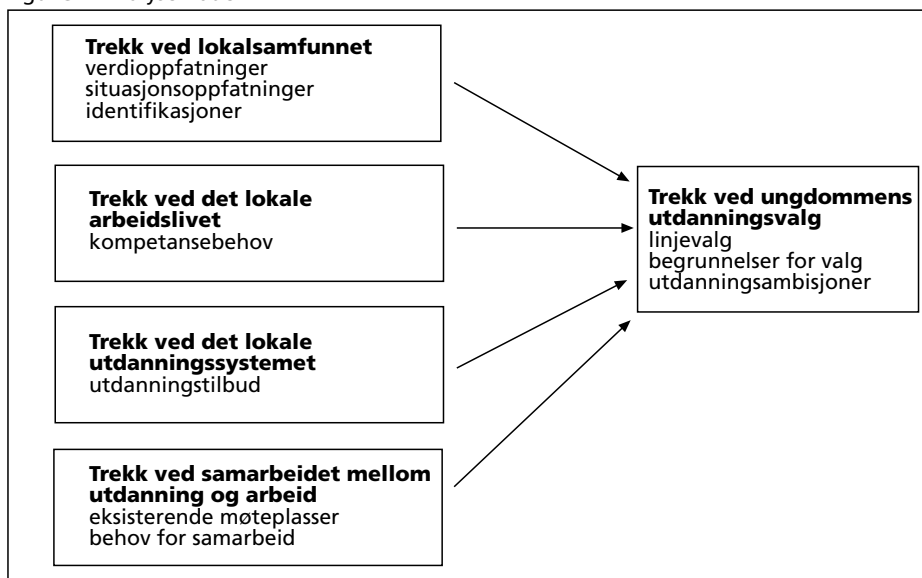
Spørreskjemaene ble utformet til det første delprosjektet, og er siden bearbeidet og tilpasset Kongsbergregionens geografi og industri i samarbeid med representanter for utdanningssystemet og arbeidslivet i regionen. Undersøkelsen er designet slik at variablene som måles i hver av gruppene kan sammenlignes og analyseres i samme statistikk. Deler av spørsmålene til de fem utvalgene er identiske med sikte på sammenligning av oppfatninger om påvirkning av utdanningsvalg, verdier og sosiale identifikasjoner. Undersøkelsen er gjennomført slik at vi kan sammenligne verdier, holdninger, oppfatninger og forventninger til ungdoms valg av

utdanning og arbeid i alle de nevnte gruppene. På den måten kan vi fange opp graden av samsvar på tvers av gruppene som mulige forklaringer på skipsindustriens rekrutteringsproblemer. Opinion as er brukt i gjennomføringen av undersøkelsen, det vil si med utsending av skjema og registrering av data.

3.2 Analysemodell

Modellen nedenfor illustrerer analysene i prosjektet:

Figur 3.2 Analysemodell.

Vår utgangshypotese er at det ikke finnes noe organisert samarbeid mellom utdanningssystemet og arbeidslivet, og at dette blant annet fører til at kompetansebehovet i arbeidslivet ikke virker inn på ungdommens utdanningsvalg. Den andre utgangshypotesen er at ungdommens utdanningsvalg først og fremst preges av rådende lokale verdi- og situasjonsoppfatninger i regionen og at dette åpner for en indirekte kobling mellom utdanning og lokalt arbeidsliv.

3.3 Forventet nytte og relevans

Henriksen-utvalgets utredning *Konkurranse, kompetanse og miljø* omhandler næringspolitiske strategier. Utredningen vektlegger at det er

«(...) nødvendig å forsterke arbeidet med å knytte nærmere forbindelser mellom utdanningssystemet og næringslivet. Utdanningssystemet og næringslivet utfyller hverandre som arenaer for læring og kompetanseheving, og det finnes en hel rekke måter å sikre et bedre samspill mellom de to sektorene på.» (NOU 1996: 23, side 23).

Prosjektet har som mål å få frem:

- kunnskap om hvordan samarbeidet mellom utdanningssystem og arbeids- og næringsliv kan *organiseres* for å styrke den regionale utviklingen, samt *nye regionale møteplasser og arenaer* for de to sektorene
- sammenhengene mellom verdier og ungdommens valg av utdanning som en forutsetning for regionalt næringsliv

3.4 Datakilder

Kilder til å belyse ovennevnte mål er først og fremst standardiserte intervjuer med unge og voksne i Kongsbergregionen. Vi har også innhentet nasjonal og regional næringsliv- og utdanningsstatistikk, og foreliggende studier og utredninger som berører feltet. For å få frem nødvendig informasjon og data om samarbeid mellom skole og arbeidsliv i Kongsbergregionen har vi gjennomført kvalitative intervjuer med ti nøkkelpersoner fra de to arenaene. Representanter fra arbeidslivet ved fylkesrepresentanter fra arbeidsmarkedspartene og bedriftene Volvo Aero Norge AS, Dresser Rand AS, Kongsberg Offshore AS og Hydranor, og representanter fra utdanningssystemet ved Fylkesutdanningsadministrasjonen, Kongsberg videregående, Høgskolen i Buskerud (HIBU) og Tinius Olsens skole.

Det særegne ved undersøkelsesdesignet som er utarbeidet for undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre (Berg, 1998), i Harstadregionen (Østberg, 1999) og i Kongsbergregionen er at ungdommens utdannings- og yrkesvalg studeres fra flere ståsteder. Vi har benyttet både spørreskjemaer og telefonintervju, avhengig av utvalg. De ulike utvalgene besvarer mange av de samme spørsmålene, men spørsmålene er tilpasset deres egen situasjon. Mens elevene for eksempel besvarer spørsmål knyttet til hva de har lagt vekt på når de valgte linje i videregående skole, besvarer voksen-

generasjonen sammenlignbare spørsmål om hva de ville lagt vekt på dersom de skulle gi råd om utdanning og yrke til egne barn.

Bakgrunnen for undersøkelsen er Kongsbergindustriens eget initiativ for et gjensidig samarbeid mellom næringslivet og skolevesenet i regionen, gjennom nettverket Kongsberg Industrikompetanse (KIKOM) og programmet *Livslang Læring i Kongsbergs Industribedrifter*. Alle utvalgene besvarer spørsmål knyttet til hva de forbinder med jobb innen fem spesifikke industribedrifter i Kongsbergregionen. Samlet kan vi dermed få et bilde av hva voksne i de unges nærmiljø formidler av holdninger og verdier knyttet til valg av utdanning og yrke generelt og rettet mot fem av regionens industribedrifter spesielt.

Valg av yrke og utdanning kan også legge føringer på fremtidig bosted. Alle utvalgene får spørsmål knyttet til hvordan de mener det er å bo i Kongsbergregionen. Og alle utvalgene får spørsmål knyttet til hva de mener er viktig for å realisere Det gode liv.

3.5 Bruttoutvalg

Utvalget av respondenter er hentet fra Kongsbergregionen, det vil si de fem kommunene Kongsberg, Nore og Uvdal, Rollag, Flesberg og Øvre Eiker. Undersøkelsen omfatter seks ulike utvalg: 1) Alle elevene i ungdomsskolens tiende klasse, 2) Alle elevene på videregående skoles yrkesfaglige linjer, andre klasse (VK1), 3) Alle elevene på videregående skoles allmennfaglige linjer, tredje klasse (VK2), 4) Et utvalg av ansatte (fagarbeider, ingeniører og lærlinger) i de fem bedriftene som inngår i *Livslang Læring i Kongsbergs Industribedrifter*, 5) Et tilfeldig utvalg av lærere på ungdomsskole og videregående skole og 6) Et tilfeldig utvalg av voksne i aldersgruppen 35 til 65 år, som ikke er ansatt i de fem bedriftene. Skjematisk kan utvalget skisseres som følger:

Ikke erfaring fra videregående skole	Har erfaring fra videregående skole	Ikke erfaring fra industribedriftene	Har erfaring fra industribedriftene
Grunnskolen 10.klasse	Yrkesfag VK 1	Lærere i vdg og ungdomsskole	Ansatte i fem bedrifter
	Allmennfag VK 2 (siste år)	Voksne 35-65 år	

Designet tar sikte på å se hvordan ulike grupper forholder seg til valg av utdanning og yrke generelt, og til valg av jobb som faglært eller ingeniør i de fem industri-bedriftene spesielt. Elevene er i valgsituasjonen, og voksenutvalgene inkluderes i undersøkelsen ut fra antakelsen om at elevene påvirkes av voksenpersoner i lokal-miljøet når de velger utdanning og yrke.

Elevene som går på yrkesfaglige linjer på videregående skole går i sitt andre år, mens elevene på allmennfaglige linjer går i sitt tredje år. Deler av analysen ser på disse elevene som ett kull. Vi ønsket å se på det siste skoleåret, og yrkesfagelevne har lærlingpraksis i sitt tredje år. Grunnen til at vi ikke har tatt utgangspunkt i ett klassetrinn – VK1 for begge studieretninger – , er at avstanden til tidspunktet for allmennfagelevnes videre utdannings- og yrkesvalg da ville blitt vært lang i forhold til de som går på yrkesfaglige linjer. Bruttoutvalget elever i de tre klassetrinnene fremstilles i tabell 3.1.

Tabell 3.1 Brutto utvalg elever, fordelt på skoler og klasser.

Kommune	Ungdoms-skoler	10. klasse		Vdg skoler	AF VK2		YF VK1	
		Klasser	Elever		Klasser	Elever	Klasser	Elever
Kongsberg	Fredheim	2	31	Dyrmyr			4	57
	Hvittingfoss	1	26	Kongsberg	4	80	7	77
	Tislegård	5	98	Tinius Olsens skole	3			
	Vestsiden	5	96					
Nore og Uvdal	Rødberg skole	2	35	Numedal	1	17	4	30
Rollag	Veggli b/u-skole	1	10					
Flesberg	Flesberg b/u-skole	1	25					
Øvre Eiker	Hokksund	3	81	Eiker vdg	6	165	2	30
	Skotselv b/u-skole	2	37					
	Vestfossen	3	64					
Totalt		25	503		14	382	17	194

Tabell 3.1 viser at vårt bruttoutvalg fra grunnskolen var 503 avgangsklasseelever. I videregående skole var bruttoutvalget 576 elever, derav 194 elever på VK1 yrkesfaglig studieretning og 382 elever på VK2 allmennfaglig studieretning. Det er utarbeidet ett spørreskjema for grunnskolen og ett for videregående skole.

Bedriftsutvalget består av respondenter fra de fem bedriftene som inngår i programmet *Livslang Læring*: Dresser Rand AS, Kongsberg Automotive ASA, Kongsberg Protech (Kongsberg Defence and Aerospace (Kongsberggruppen ASA)), Kongsberg Offshore AS og Volvo Aero Norge AS.

Tabell 3.2 Antall ansatte i de fem industribedriftene i Kongsbergregionen. Bruttoutvalg fordelt på stillingskategorier.⁵

Bedrift	Bruttoutvalg						
	Antall Ansatte	Totalt	Ingeniører	Funksjonærer	Arbeidere		Læringer
					Faglært	Ufaglært	
Dresser Rand AS	238	100	50	30	15	2	3
Kongsberg Automotive ASA	420	200	12	50	55	73	10
Kongsberg Protech	200	100	5	25	58	5	7
Kongsberg Offshore AS	1081	300	167	100	30	0	3
Volvo Aero Norge AS	610	200	31	45	62	50	12
Populasjonen	2 549	900	265	250	220	130	35

Bedriftene er ulike både med hensyn til antall ansatte totalt, og med hensyn til hvor stor andel de ulike faggruppene utgjør av det totale antallet ansatte. Bruttoutvalget var 900 ansatte. Utvalgsstørrelsene i de ulike bedriftene gjenspeiler den reelle fordelingen av ingeniører, funksjonærer og arbeidere (faglærte og ufaglærte). De fem bedriftene har til sammen 35 læringer, og vi valgte å inkludere samtlige læringer i undersøkelsen.

Lærerutvalget består av 50 lærere fra ungdomsskolen og 50 lærere fra videregående skole. Med hensyn til valg av linje til videregående skole er det i utgangspunktet ungdomsskolelærerne som har virkning, men begge lærergrupper er sentrale påvirkningsagenter overfor elevene i deres utdannings- og yrkesvalg.

⁵ Se for øvrig tabell 2.2 som viser antall ansatte etter stillingskategorier i den enkelte bedrift, samt kvinneandelen.

Kontrollutvalget består av et tilfeldig utvalg av 300 voksne i regionen i aldersgruppen 35 til 65 år som i kraft av å tilhøre foreldregenerasjonen er sentrale voksenpersoner når utdanningsvalg tas. Utvalget presenterer foreldregenerasjonens verdier og holdninger til valg utdanning, yrke, regional industri og bosted. Foruten alder, var det et kriterium at informantene i kontrollutvalget *ikke* skulle være ansatt i noen av de fem bedriftene som inngår i bedriftsutvalget.

3.6 Spørreskjemaer

Spørreskjemaene ble utformet til det første delprosjektet som ble gjennomført i Ytre Søre Sunnmøre. For å kunne sammenligne besvarelser på tvers av regionene er det med få unntak identiske spørreskjemaer som er benyttet i alle tre regioner. Vi har inkludert et par nye spørsmål i bedriftsskjemaet, og endret noen få svaralternativer. I tillegg er skjemaene bearbeidet og tilpasset Kongsbergregionens geografi og industri i samarbeid med representanter for utdanningssystemet og arbeidslivet i regionen.⁶

Som nevnt stilles de ulike utvalgene mange av de samme spørsmålene. Et hovedskille går mellom elev- og voksenskjemaene. I analysen ser vi dels på de seks utvalgene hver for seg, og dels på ungdom versus voksne. Vi kan slå sammen utvalgene til et elevutvalg og et voksenutvalg da skjemaene og nummereringen av spørsmålene innen de to hovedutvalgene er utformet på samme måte. Dette er gjort mulig ved at ekstraspørsmål til en gruppe blir benevnt som b, c og d-spørsmål. I enkelte spørsmål er det av naturlige årsaker også et skille på grammatisk tid.⁷ Ungdomsskoleelevene og videregående elevene har fått forskjellige spørreskjemaer, men allmennfagelever og yrkesfagelever har besvart samme skjema. I hovedtrekk er imidlertid elevskjemaene like.

⁶ Se vedlegg 1 Spørreskjemaet til grunnskolen. Spørreskjemaene til videregående skolen, bedriftene, kontrollutvalg og lærerutvalg kan formidles til interesserte dersom de henvender seg til Fafo.

⁷ Eksempelvis blir grunnskolekullet spurt om de *vil ta* utdanning rettet mot en jobb i regional industri, mens videregående kullet blir spurt om de *tar* en slik utdanning.

3.7 Datatilsynet

I spørreskjemaundersøkelser som krever opprettelse av personregistre, skal det gis tillatelse fra Datatilsynet – representert ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Selv om det ikke opprettes personregistre, bør likevel NSD godkjenne opplegget når utvalget omfatter mindreårige, det vil si personer under 16 år. Det er ikke opprettet personregister for utvalgene av elever, men opplegg og spørreskjema til ungdomsskoleelevene ble forelagt NSD som godkjente dette (Berg, 1998). Opinion har egne konsesjonsavtaler for telefonintervjuere. Datafilene basert på telefonintervjuene er naturligvis anonymisert når vi mottar dem.

3.8 Datainnhenting

Dataene ble samlet inne mot slutten av skoleåret 98/99. 10. klassingene hadde da valgt linje i videregående skole, yrkesfagelevene hadde valgt praksisplass og allmennfagelevene hadde hatt valget mellom å søke jobb eller å søke videre utdanning. Det ble benyttet ulike fremgangsmåter ved innsamling av dataene:

Elevene har fylt ut skjemaene i skoletiden. Elevundersøkelsen ble gjennomført ved regionens ti ungdomsskoler og fem videregående skoler i uke 17 og 18.⁸ Representanter fra prosjektet reiste til den enkelte skole og ga kort informasjon til klassene. Utdeling og innsamling av spørreskjemaet ble administrert av den enkelte lærer.

Lærerne og kontrollutvalget har svart på spørsmålene gjennom telefonintervjuer utført av Opinion as. Det innebærer at vi på forhånd kan bestemme det responderende utvalgets størrelse for disse gruppene helt nøyaktig. Intervjuene med lærerne ble gjennomført 3.–4. juni 1999. Kontrollutvalget ble intervjuet i perioden 18.5–4.6.1999. Alle telefonnummer ble forsøkt oppringt inntil seks ganger i løpet av intervjuperioden. Intervjuingen ble gjennomført fra Opinions intervjulokaler i tidsrommet mellom kl. 17.00 og kl. 21.30 ved hjelp av et databasert telefonintervjuprogram (CATI). Gjennomføring og responsrate ble løpende sjekket av intervjuleder. Alle respondenter har fått stilt spørsmålene på samme måte. Før oppstart av undersøkelsen fikk alle intervjuerne en grundig gjennomgang av spørreskjema for at alle skulle forstå meningen med spørsmålene på samme måte. Intervjuleder sjekket fortløpende at spørreskjemaet fungerte etter hensikten. Alle Opinions intervjuere har gjennomgått et opplæringsprogram samt avgitt taushetserklæring.

⁸ På grunn av eksamensavvikling ble undersøkelsen utsatt til uke 22 i én av de videregående skolene.

Ansatte i de fem bedriftene fylte ut skjemaene på arbeidssstedet eller hjemme. Bedriftsintervjuene ble gjennomført i månedsskiftet mai/juni. For å sikre en så høy svarprosent som mulig, samt å organisere undersøkelsen på en enkel og hensiktsmessig måte, ble fagforeningsklubben/tillitsmannsapparatet ved den enkelte bedrift mobilisert til å administrere selve gjennomføringen. De delte ut skjemaene og samlet dem inn den påfølgende arbeidsdag.

3.9 Nettoutvalg og svarprosent

Elevundersøkelsene ble gjennomført i april 1999. Med hensyn til å fange opp elevenes tanker omkring skolevalg, er dette en gunstig periode da elevene nettopp har gjennomført valg av videre utdanning. Samtidig er dette en hektisk periode for elevene, med tentamener og forberedelser til avsluttende eksamener. At det også ble gjennomført to andre undersøkelser i Kongsberg skolene denne våren, har nok bidratt til at svarprosenten blant spesielt elevene i videregående skole er noe lavere enn vi forventet.

Tabell 3.3 Brutto- og nettoutvalg elever i grunnskolen og i videregående skole i Kongsberg-regionen.

Ungdomsskoler	Brutto utvalg	Netto utvalg	Videregående skoler	Brutto utvalg	Netto utvalg
				57	48
Fredheim u.skole	31	27	Dyrmyr vdg	120	61
Hvittingfoss u.skole	26	26	Kongsberg vdg	171	161
Tislegård u.skole	98	98	Tinius Olsens skole		
Vestsiden u.skole	96	97			50
Rødberg skole	35	35	Numedal vdg	49	
Veggli b/u.skole	10	19			
Flesberg b/u-skole	25	19			
Hokksund u.skole	81	68	Eiker vdg	195	?
Skotselv b/u-skole	37	34			
Vestfossen u.skole	64	59			
Totalt	508	482		576	320 +?

Bruttoutvalget viser til elevantallet oppgitt fra skolene. Nettoutvalget tilsvare det antall elever som var til stede i timen da spørreskjemaet skulle besvares. At netto er *mindre* enn brutto er som forventet. Dette skyldes enten at elever har vært fraværende denne timen eller at de ikke ønsket å fylle ut skjemaet. To skoler skiller seg ut med stor differanse mellom brutto og netto: Hokksund (18 elever) og Kongsberg vdg

(59 elever)⁹. At netto er *større* enn brutto er mer uventet. Antakelig har ikke skolene oppgitt det korrekte elevantallet. Dette gjelder skolene Vestsiden¹⁰, Veggli, Tinius Olsen¹¹ og Numedal¹². Det at vi ikke har de korrekte elevantallene, tilsier at utregningen av brutto og netto svarprosent ikke blir helt korrekt.

Kontrollutvalget omfatter i alt 363 personer i alderen 35–65 år i kommunene Kongsberg, Nore og Uvdal, Rollag, Flesberg og Øvre Eiker. Telefonintervjuene blant voksgenerasjonen tok utgangspunkt i et tilfeldig utvalg av telefonnumre fra Telenors register over private abonnenter i disse kommunene. Kriteriene for å kunne delta i undersøkelsen var at respondentene skulle være mellom 35 og 65 år, samt at de *ikke* skulle være ansatt i bedriftene Dresser Rand AS, Kongsberg Automotive ASA, Kongsberg Protech (inngår i Kongsberg Defence and Aerospace (Kongsberggruppen ASA)) Kongsberg Offshore AS eller Volvo Aero Norge AS (tidligere Norsk Jetmotor As.). Vi hadde på forhånd bestemt det responderende utvalget til 300 personer, men Opinion as som gjennomførte telefonintervjuene hadde ved en misforståelse oppfattet det som 400 personer. Av det totale utvalget, 1451 telefonnummer, falt 602 utenfor målgruppen. Bruttoutvalget blir således 849. Av bruttoutvalget var det ikke svar i 200 tilfeller. Alle telefonnummer ble forsøkt å ringe inntil seks ganger i løpet av intervjuperioden. Blant dem som tok telefonen – nettoutvalget på 649 – var det 286 som ikke ønsket å delta i undersøkelsen. De beregnede svarprosentene i denne gruppen er sannsynligvis underestimerte, fordi det blant dem som ikke tok telefonen, samt de som ikke ville svare, kan være personer som ikke tilhører målgruppen – det vil si yngre enn 35 år eller eldre enn 65 år, eller ansatt i en av de fem bedriftene. Antall valide svar i denne undersøkelsen er 363. Sammensetningen av utvalget er sjekket med hensyn til geografisk fordeling. Utvalget er representativt for den definerte målgruppen i Kongsbergregionen.

Utvalget av lærere i ungdomsskolen og i den videregående skole i de fem kommunen ble trukket fra lister tilsendt Opinion as. Listene var utarbeidet av den enkelte skole. Det responderende utvalget ble satt til 100 lærere – 50 fra ungdomsskolen og 50 fra videregående skole. Bruttoutvalget av lærere i videregående skole besto av 94 personer. Av bruttoutvalget var det ikke svar i 34 tilfeller. Av netto-

⁹ På Kongsberg vdg var det en klasse som på grunn av eksamensforberedelser avviste spørreskjemaene. I tillegg var det mange elever som var fraværende på undersøkelsesdagene på grunn av studiedager.

¹⁰ Vestsiden ungdomsskole har en klasse som ikke er med. Dette dreier seg om vanskeligstilte elever fra andre deler av landet, som bor og går på skole på Moen gård.

¹¹ På Tinius Olsens skole er det en klasse som ikke har deltatt.

¹² På Numedal vdg var det hele tre klasser som ikke var til stede, men skolen skulle selv dele ut skjemaene, for så å sende dem inn selv.

utvalget, 60 personer, var det svarnekt i ni tilfeller. Antall valide svar blant lærere i videregående skole er således 51. Bruttoutvalget av lærere i ungdomsskolen besto av 117 personer. Av bruttoutvalget var det ikke svar i 49 tilfeller. Av nettoutvalget, 68 personer, var det svarnekt i 17 tilfeller. Antall valide svar blant ungdomsskolelærere er således 51.

Bruttoutvalget fra de fem bedriftene besto av 900 ansatte. Vi ønsket å intervju ingeniører, funksjonærer, arbeidere (faglærte og ufaglærte) og lærlinger. De 481 respondentene fordeler seg imidlertid på åtte ulike stillingskategorier: lærling, ufaglært operatør, fagarbeider, formann/bas/driftsleder, ingeniør, medarbeider administrasjon/økonomi, tekniker/konstruktør, leder/prosjektleder, samt en annet-kategori.

Tabell 3.4 Bedriftsansattes fordeling på stillingskategorier.

Stillingskategorier	N=	Dikotomisering
Lærling	10	«Fagarbeidere» N = 260 (55%)
Ufaglært operatør	63	
Fagarbeider	173	
Formann/bas/driftsleder	14	
Ingeniør	74	«Ingeniører» N= 212 (45%)
Medarbeider adm/øko	24	
Tekniker/konstruktør	25	
Leder/prosjektleder	54	
Annet	35	
Ubesvart	9	N = 472
«Bedriftsansatte» N =	481	

Når vi i rapporten henviser til «bedriftsansatte», mener vi hele utvalget. Der vi refererer til «fagarbeidere» og «ingeniører» henspeiler det til vår dikotomisering av utvalget med utgangspunkt i hva respondentene oppga som sin stillingskategori, samt hvilket arbeidsfelt de var knyttet til og hva slags utdanningsbakgrunn de hadde. Dermed ble også medarbeidere innen økonomi og administrasjon, samt «annet»-kategorien omkodet til «ingeniører» (se tabell 3.4). «Fagarbeiderne» er generelt yngre enn «ingeniørene». Vi ser av tabell 3.5 at hele 23 prosent av «fagarbeiderne» og kun én prosent av «ingeniørene» er 24 år eller yngre. Forskjeller mellom de to gruppenes preferanser og holdninger kan dermed være knyttet til alder så vel som yrke.

Tabell 3.5 Bedriftsansatte og alder. Prosent (N=472).

	- 24 år	25-29 år	30-49 år	50 - år	Alle
«Fagarbeidere»	23	11	51	15	100
«Ingeniører»	1	10	59	30	100
Alle	13	10	55	22	100

Brutto- og nettoutvalg, samt brutto- og netto svarprosent for de ulike utvalgene er fremstilt i tabell 3.6.

Tabell 3.6 Postalt intervju blant elever i ungdomsskole, videregående skole og industribedrifter. Telefonintervju blant voksengenerasjonen og lærere. Kongsbergregionen. Utvalg og svarprosent.

	Utvalg	Tilstede	Besvart	Brutto svarprosent	Netto svarprosent
Ungdomsskolen	503	482	438	87	91
Videregående skole	576		332	58	
AF VK2	382		172	45	
YF VK1	194		152	78	
«Rest»			8		
Bedriftsansatte	900		481	53	
Lærere i vdg skole	94	60	51	54	85
Lærere i ungdomsskole	117	68	51	44	75
Kontrollgruppe	849	649	363	43*	56

* Påvirkes negativt av at oppringte ikke nødvendigvis skal med i utvalget.

Totalt deltok 1716 personer i spørreundersøkelsen i Kongsbergregionen. Tabell 3.7 viser de ulike utvalgsstørrelsene i de tre delprosjektene.

Tabell 3.7 Antall respondenter i hvert av utvalgene i undersøkelsene i Ytre Søre Sunnmøre, Harstad-regionen og Kongsbergregionen.

	Ytre Søre Sunnmøre	Harstad-regionen	Kongsberg-regionen
Elever i 10. Klasse	334	308	438
Elever i vdg, Yrkesfag VK1	110	57	152
Elever i vdg, Allmennfag VK2	137	20	172
Elever i vdg, (ikke oppgitt studieretning)			8
Ansatte i bedrifter tilknyttet prosjektet	350	-	481
Lærere i ungdomsskole og vdg skole	50	56	102
Kontrollutvalg (voksne 35-65 år)	350	351	363
N=	1331	792	1716

3.10 Representativitet og generaliserbarhet

Utvalg av elever omfatter alle elevene i tiende klasse, samt alle elevene i yrkesfaglig VK1 og allmennfaglig VK2. Det er kun blant grunnskoleelevene vi har netto svarprosent, og den er på hele 91 prosent. Brutto svarprosent blant grunnskoleelevene (87%) og elevene på yrkesfag (78%) er høy, men blant elevene på allmennfag er svarprosenten kun 45 (brutto). Vi kan anta at svarene er representative for ungdom i Kongsbergregionen. Vi kan imidlertid neppe generalisere funnene til å gjelde ungdom i Norge. Utgangspunktet vårt er i en region med helt andre kjennetegn enn for eksempel øysamfunnet Ytre Søre Sunnmøre eller byen Harstad med omkringliggende småkommuner. De to regionene har henholdsvis skipsindustri og verkstedindustri som hovednæringer, og fraflytting- og rekrutteringsproblematikk er sentrale bekymringer for lokalsamfunnene. Dette er mindre prekære problemområder i Kongsbergregionen, men til tross for regionale forskjeller kan vi ved dette tredje delprosjektet kunne avdekke noen generelle mekanismer som er virksomme når ungdom velger utdanning og yrke.

De bedriftsansatte har lavere svarprosent enn elevene. Dette har nok sammenheng med at de ansatte måtte fylle ut skjemaene utenom arbeidstiden, mens elevene fylte ut skjemaene i en undervisningstime.

Kontrollutvalget og de to lærerutvalgene ble oppringt fra Opinion, ut fra tilfeldig utvelging. Netto svarprosent er høy for alle tre utvalgene. Blant ungdomsskolelærerne er netto svarprosent på 75 prosent og blant lærerne i videregående skole på 85 prosent. Blant kontrollutvalget ligger svarprosenten på minst 56 prosent. Vi kan dermed anta at svarene er representative, men det er tvilsomt om vi kan generalisere funnene til å gjelde resten av landet.

Dette er den tredje regionale studien. De tre regionene har svært forskjellige rammebetingelser blant annet knyttet til arbeidsmarkedet. Det er planlagt en studie der analysene går på tvers av regionene, der en av problemstillingene vil være hvorvidt, og eventuelt hvordan, de ulike regionale rammebetingelsene innvirker på de unges utdannings- og yrkesvalg.

3.11 Feilmarginer og usikkerhet

I enhver utvalgsundersøkelse vil det være feilmarginer. Dess større utvalget er, dess mindre vil feilmarginene være. Kontrollutvalget er et tilfeldig utvalg på 363 personer, og vil med et konfidensintervall på 95 prosent ha en feilmargin som varierer fra 3,2 prosentpoeng ved en 10/90 fordeling til 5,3 prosentpoeng ved en 50/50 prosent svarfordeling. Det vil for eksempel si at vi med 95 prosent sikkerhet kan si at et

resultat på ti prosent ligger mellom 6,8 prosent og 13,2 prosent ($10 \pm 3,2$) dersom vi hadde undersøkt hele populasjonen (bosatte i Kongsbergregionen mellom 35 og 65 år). I en sammenligning av tiendeklassinger (N=438) og foreldregenerasjonen (N=398) må det være en prosentdifferanse fra omtrent syv til 13 prosentpoeng for at resultatet skal være signifikant. Det vil si at forskjellen i svarprosenten mellom de to utvalgene er reelle og ikke tilfeldige. For lærerutvalget er feilmarginen større. Normalt ved et utvalg på 100, vil feilmarginen variere mellom seks prosentpoeng ved 10/90 prosent svarfordeling, og ti prosentpoeng ved en 50/50 fordeling.

Når feilmarginene overlapper hverandre, kan vi ikke med 95 prosent sikkerhet si at den ene gruppen oftere enn den andre for eksempel trives i Kongsbergregionen. Reelt sett *kan* det være motsatt, men det er også mulig at forskjellene er *større* enn estimatene gir uttrykk for. Vi kan heller ikke med 95 prosent sikkerhet hevde at to like prosentandeler er uttrykk for lik tilslutning. Flere har imidlertid påpekt at et signifikanskrav på fem prosent nivå (5% mulighet for feil) er for strengt. Ved små utvalg som i denne undersøkelsen må prosentandeler uansett behandles som omtrentlige størrelser. Vi vil også understreke at feilmarginer også er relative; jo mindre overlapp, jo større sannsynlighet er det for at forskjellene er reelle (Berg, 1998).

3.12 Et anvendt forskningsdesign

En av hovedmålsettingene med prosjektet har vært å få frem kunnskap som kan danne grunnlag for diskusjoner, handling og tiltak både internt i den enkelte bedrift og i industrien generelt, i den enkelte skole og i skolepolitiske forum, samt i lokalmiljøet for øvrig. Vi har vektlagt at forskningsprosessen skal være anvendt forskning. Det vil si at resultatene i stor grad skal møte oppdragsgivers og respondentenes kunnskapsbehov. Og at vi gjennom analysene kan bidra til at aktørene på de ulike arenaene opparbeider seg en større innsikt. Tidligere studier viser at respondenter som deltar aktivt i undersøkelsesprosessen i større grad blir medeiere til undersøkelsen og dens resultater (Falkum 1992). Prosjektene i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen har bekreftet dette.

Antall respondenter som har deltatt i undersøkelsen i Kongsbergregionen er for høyt til at vi har kunnet være i direkte dialog med hele utvalget. Vi har derfor arrangert møter med representanter fra utvalgene gjennom hele forskningsprosessen. I forkant av undersøkelsen ble det avholdt et informasjonsmøte der representanter fra skoleverket og fra arbeidslivet ble invitert til en dialog om gjennomføring og organisering av prosjektet. Den bredt sammensatte referansegruppen har møttes jevnlig. Tidlig i analysearbeidet arrangerte vi et midtveisseminar der vi presenterte

empiriske funn fra undersøkelsen i form av en workshop. Foruten referansegruppen og representanter fra oppdragsgiver, deltok representanter fra elevene, lærere, ungdomsskolen, videregående skole, høyskolen i Buskerud, bedriftene og arbeidsmarkedspartene i en dialog om det videre analysearbeidet med problemstillingen: *Hvordan oppnå et bedre samsvar mellom det utdanningssystemet leverer til samfunnet og arbeidslivets behov for faglige kvalifikasjoner?*. Seminaret samlet om lag 60 deltakere, og startet med et innlegg fra en representant fra NHO Buskerud: «Tilgang på arbeidskraft – en kritisk ressurs i fremtiden». De foreløpige empiriske resultatene ble presentert i form av figurer, som senere ble bearbeidet og brukt i denne rapporten. Etter presentasjonen fikk Kongsbergregionen et innblikk i hvordan Ulstein Industrier har omsatt resultater fra undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre til konkrete rekrutteringstiltak. To elever fra videregående skole holdt innledning til gruppearbeidet. Med bakgrunn i et kopisett av figurene kommenterte de Kongsberg-ungdommenes besvarer i spørreskjemaene. Spesielt interessant var det å høre tolkningsinnspillene når det gjaldt forskjeller mellom jenter og gutter med hensyn til linjevalg, flytteplaner, aspekter ved det gode arbeid og yrkesvalg. Seminar-deltakerne ble inndelt i grupper der de fikk i oppgave å drøfte ulike utfordringer for regionen med bakgrunn i de presenterte resultatene. På seminaret deltok også lokalpressen, som gjennom avisartikler bidro til videreformidling til respondenter og andre som ikke deltok på seminaret. Deltakernes synspunkter og fortolkninger av empirien vil bli trukket inn i den følgende presentasjonen av datamaterialet.

3.13 Figurer som analyseverktøy

Resultatene i denne rapporten er fremstilt i en del tabeller, men hovedsakelig i figurer. For at vi skal kunne sammenligne resultatene fra undersøkelsen i Kongsbergregionen med resultatene fra Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen, har vi i hovedsak benyttet samme visuelle figurtyper som ble benyttet i analysen av materialet fra Ytre Søre Sunnmøre, som var den første undersøkelsen. Berg utdyper hvordan figurer er blitt benyttet som analyseverktøy: «I og med at vi skulle presentere resultater fra analysen raskest mulig (to–tre uker etter at vi mottok filene fra Opinion), måtte vi tenke presentasjon allerede i de innledende analysene. Enkel statistikk (programpakken SPSS) ble derfor med en gang overført til figurer (grafikkprogram i Excel), der selve figuren inngikk som analyseverktøy. Både når vi har sett på hvordan ulike grupper beskriver Det gode liv, Det gode arbeid, arbeidsforholdene i skipsindustrien og hva som påvirker valg av utdanning, har vi benyttet store spørsmålsbatterier på rundt 20 spørsmål. Det er langt lettere å se mønstre i materialet

gjennom å overføre resultatene fra spørsmålsbatteriene til figurer, enn å studere store mengder tall i tabeller. Mye av materialet er analysert gjennom det vi kan kalle visuell teknikk, der figuren danner grunnlaget for tolkningen av resultatet» (Berg, 1998:23).

I den følgende tolkningen av resultatene har vi kommentert de viktigste tendensene. Figurer gir imidlertid svært mye informasjon, og det er fritt opp til den enkelte leser å tolke videre på den informasjon som fremkommer i figurene.

4 Livslang læring – perspektiver og begreper

Regjeringen oppnevnte 19.5.95 et utvalg som skulle komme med tilrådinger til utformingen av en fremtidig, helhetlig næringspolitikk. Dette resulterte i rapporten *Konkurranse, kompetanse og miljø. Næringspolitiske hovedstrategier* som Henriksen-utvalget overleverte til Nærings- og energidepartementet i august 1996 (NOU 1996:23.) Utvalget understreker viktigheten av å se sysselsettingsutfordringer i nær sammenheng med utdannings- og kompetansepolitikken, og det påpekes at «(...) kvaliteten, organiseringen og dimensjoneringen av utdanningen på alle nivåer har stor betydning for næringslivets tilgang på kompetanse.» (NOU 1996: 23, side 23). I den sammenheng fremheves det at de mange utdanningsreformene må følges opp tett og evalueres. Utvalget sier videre:

«Det er også nødvendig å forsterke arbeidet med å knytte nærmere forbindelser mellom utdanningssystemet og næringslivet. Utdanningssystemet og næringslivet utfyller hverandre som arenaer for læring og kompetanseheving, og det finnes en hel rekke måter å sikre et bedre samspill mellom de to sektorene på.» (NOU 1996: 23, side 23).

Utdanningsnivået i den norske befolkningen er stadig økende. Knut Arild Larsens analyse av det fremtidige kompetansebehovet i arbeidsmarkedet indikerer at utdanningsnivået vil øke raskere enn utdanningsbehovene frem mot år 2010 (Larsen, 1999a). Larsen anser imidlertid ikke dette som et stort problem, da det i 1995 fortsatt var et gap mellom arbeidslivets behov for høyere utdannede og det daværende utdanningsnivået i befolkningen. Et annet spørsmål Larsen reiser er om satsingen på høyere utdanning skjer på bekostning av yrkesfaglige utdanninger. Han antyder at arbeidslivets behov for yrkesutdannet personell vanskelig vil kunne dekkes om 10–15 år. Kompetent arbeidskraft er av betydning for de fleste forhold ved virksomheten i bedriftene. De ansattes utdanningsbaserte (formelle) kompetanse er imidlertid kun én dimensjon, og utgjør sammen med deres realkompetanse (uformell) den samlede kompetansen i en bedrift. Henriksen-utvalget poengterer følgende:

«For næringslivet er det (med andre ord) ikke bare tilgangen på høyt utdannet arbeidskraft som er av betydning, men at arbeidstakernes samlede kompetanse, uansett utdanningens eller opplæringens lengde eller innhold, er i samsvar med næringslivets behov» (NOU 1996: 23, side 115).

Reform 94 er blitt kritisert for å vektlegge teori på bekostning av praksis. Det er også blitt rettet kritikk mot at dagens ungdom i hovedsak rådes og oppfordres til å satse på utdanning, og gjerne høyere utdanning, fremfor å tilegne seg kompetanse gjennom arbeidslivet. Våre hovedinformanter er tenåringer. Den ene gruppen har nettopp valgt linje i videregående skole. Elevene i videregående skole har noe mer erfaring fra utdanningssystemet, men ungdommene har liten erfaring fra arbeidslivet. Om de ikke har opparbeidet seg noen realkompetanse, har de likevel formeninger om arbeidslivet og ønsker for sin fremtidige arbeidsplass. Et av spørsmålene vi søker å besvare er hvilket kunnskapsgrunnlag ungdommene har om det regionale næringsliv. Har de kjennskap til ulike arbeidsforhold? Kan vi forvente at ungdommene har innsikt i arbeidslivets kompetansebehov? Rapporten problematiserer arbeidslivsdimensjonen såvel som utdanningsdimensjonen. Dimensjonen realkompetanse i et «livslang læring»-perspektiv, blir imidlertid i begrenset grad tematisert i denne rapporten. Vi skal vende tilbake til vår utgangshypotese som ble skissert i innledningskapitlet:

Det finnes ikke noe organisert samarbeid mellom utdanningssystemet og arbeidslivet. Dette fører blant annet til at kompetansebehovet i arbeidslivet ikke virker inn på ungdommens utdanningsvalg.

Det finnes riktignok en rekke samarbeidstiltak mellom de to arenaene. Vi vil i dette kapitlet beskrive eksempler på eksisterende tiltak mellom utdanningssystem og arbeidsliv på nasjonalt nivå. Samarbeid på regionalt nivå presenteres og drøftes i kapittel 9. Vi vil i de følgende avsnitt diskutere begrepet «livslang læring» og ulike perspektiver for livslang læring.

4.1 Perspektiver for livslang læring

Det såkalte Buer-utvalget ble oppnevnt 27.9.96 for å utrede grunnlaget for en nasjonal handlingsplan for et tilpasset, målrettet og helhetlig system for voksenopplæring og kompetanseutvikling i arbeids- og samfunnsliv. Utredningen resulterte i rapporten *Ny kompetanse* (NOU, 1997: 25), og innledningsvis trekkes det opp perspektiver for livslang læring.

- I *generell del av læreplanen* for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring understrekes det blant annet at arbeidsmarkedsutviklingen peker i retning av å vektlegge allmenne kvalifikasjoner, sosiokulturelle ferdigheter og initiativ og iderikdom.

- I Nordisk Ministerråd sin handlingsplan for perioden 1997–2000 poengteres det at «(...) livslang læring for alle krever en sammenkobling mellom formelle utdanningsinstitusjoner, livserfaring og læring i arbeidslivet og i hverdagen» (NOU, 1997: 25, side 11).
- «OECD understreker at livslang læring er noe mer enn voksenopplæring i tradisjonell betydning. Strategien for livslang læring må omfatte både grunnutdanningen, overgangen utdanning – arbeid, rollefordelingen mellom alle impliserte parter om en politikk som gjør at alle er tjent med å satse på livslang læring» (NOU, 1997: 25, side 11).
- Delors-kommisjonens rapport til UNESCO «Learning – the Treasure Within» konkluderer med at en fremtidsrettet utdanning må inneholde fire grunnleggende elementer: Å lære å leve sammen, å lære å tilegne seg kunnskap, å lære å anvende kunnskapen og å utvikle en personlig ansvarsfølelse som setter oss i stand til å arbeide for felles mål. (NOU, 1997: 25, side 11).

Begrepet livslang læring knytter bånd mellom utdanningssystemet og arbeidslivet. Begrepet inngår stadig oftere i prosjektbeskrivelser eller programtitler, som for eksempel programmet *Livslang læring i Kongsberg Industribedrifter* i regi av Hovedorganisasjonenes Fellestiltak – Bedriftsutvikling (HF-B). Prosjektet «Partnerskap i skolen» i regi av Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) er et annet eksempel på samarbeidstiltak som innehar et perspektiv om verdien av å sammenkoble formelle utdanningsinstitusjoner med arbeidslivets kompetansedimensjoner. Skoler, såvel som næringsliv trekkes inn i arbeidet ved fylkeskommunale ressursentre og arbeidsinstitutter. Felles for prosjektene, enten de er initiert fra skoleverket og/eller næringslivet, er at deres målsetting er å knytte bånd mellom utdanningssystem og arbeidsliv.

Enkelttiltak på lokalt nivå reflekterer på mange måter ovennevnte perspektiver. Det kan synes som at suksessen til en rekke enkeltprosjekter i stor grad er basert på engasjement og innsats fra lokale ildsjeler. Gjennomføringen av tiltakene er ofte tuftet på gode samarbeidsevner og -vilje. Dette er imidlertid også faktorer som skaper usikkerhet med hensyn til overføringsverdi og -muligheter. Og selv prosjekter som har feste i og gis oppslutning på institusjonsnivå og kommunalt nivå, kan være i en utsatt posisjon med hensyn til faktorer som svingninger i kommuneøkonomi og stabssendringer.

For at perspektiver om livslang læring skal omsettes til praksis fordrer det at meningsinnholdet er forankret både på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå på begge arenaer. Det innebærer også at det søkes institusjonelle løsninger, og ikke ad-hoc-løsninger via uformelle nettverk, der for eksempel institusjonelle barrierer er til hinder for samarbeid.

4.2 Begrepsavklaring: Livslang læring versus opplæring

Vi assosierer gjerne begrepet «læring» med skolen og «opplæring» med arbeidslivet. I dagligtalen har de to arenaene tilsynelatende ulik begrepsbruk med hensyn til det å overføre kunnskap. Men *lærer* elevene å lære, eller blir de *opplært*? Mona Sætrang i Næringslivets Hovedorganisasjon mener at det norske skolevesenet i alt for stor grad *lærer opp* elevene (Sætrang, 1998). Hun drøfter begrepsparet læring og opplæring, og tar utgangspunkt i det tilsvarende engelske begrepsparet learn/teach. Begrepet «opplæring» viser til «det å lære opp» (to teach). Oppmerksomheten rettes mot det å overføre kunnskap og mot den som overfører kunnskapen, læreren. Begrepet «læring» viser derimot til «det å lære» (to learn). Fokus rettes mot den som tilegner seg kompetanse, eleven eller studenten. Sætrang hevder at:

«Hadde vi i større grad tatt utgangspunkt i «læring» som mål for vårt utdanningssystem – og i mindre grad hatt fokus på «opplæring» ville det være lettere å rette oppmerksomheten mot den som lærer, den enkelte unge som øver seg opp til innsikt, modenhet og viten» (Sætrang, 1998:4).

Sætrangs poeng er et interessant innspill til pedagogikk innenfor grunnskole og videregående skole, men også i forhold til etter- og videreutdanningsreformen. Utfordringen er knyttet til hvordan motivere for læring. Sætrang foretrekker at den engelske variantene av begrepet «livslang læring» er «lifelong learning» og ikke «continous education». Hun diskuterer begrepene videre:

«Mens «education», som på norsk blir «utdanning», leder tankene hen til det tradisjonelle apparat for academia og dannelse, er «livslang læring» et begrep som favner en holdning, et verdisyn, en livsinnstilling som går ut på å være åpen for forandringer og forbedringer, mer enn å «plukke på» klassiske og til dels foreldede dannelsesidealer» (Sætrang, 1998:4).

Sætrang påpeker videre at livslang læring, læring i videste forstand, forutsetter at den enkelte (ungdom) har en solid nok basis til å tåle den utfordring som ligger i all nyorientering. Hun konkretiserer basisen til å være trygg på omgivelsene, tro på seg selv, nysgjerrighet til å lete etter veier videre og selvtillit nok til å utfordre omgivelsene. En slik plattform dannes på flere arenaer, og Sætrang påpeker at skolen og utdanningssystemet neppe er tilstrekkelig. Skolen kan ikke være «seg selv nok» når den skal være med på å gi ungdom et grunnlag for livslang læring. Skolen må være en aktiv part i ungdommenes livsmiljø, oppsøke andre institusjoner som gir premisser for oppvekst og utvikling, samt være åpen for bedrifter som tilbyr å komme inn i skolen for å fortelle om virksomheten og om arbeidslivet. Ifølge Sætrang fordrer

Livslang læring «... evnen til å bevege seg ut i spenningsfeltet mellom det kjente og det nye, det trygge og det ukjente» (Sætrang, 1998:8). Hun mener videre at det norske utdanningssystemet har dyrket verbal forståelse, uttrykksevne og logisk matematisk faktor på bekostning av mer ferdighetsorienterte disipliner. Ferdighetsdisiplinene kommer først inn på videregående nivå, i form av fagopplæring. Men innretningen på yrkesvalget skal de unge ideelt gjøre i slutten av 10. klasse når de velger linje i videregående skole. Sætrang er kritisk til at de unge skal velge seg inn på arenaer uten at ti års skolegang har gitt dem erfaringer fra disse arenaene. I kapittel 7 belyser vi i hvilken grad ungdommen knytter yrkesvalg til valg av linje i den videregående skole.

4.3 Livslang læring i videregående skoler

Det er en uttrykt målsetting i reform 94 at alle elever skal ende opp med en dokumentert kompetanse. Samtidig vektlegger den generelle delen av opplæringsplanen verdien for elevene av å lære seg å lære. Dette utgjør en utfordring for utdanningssystemet og fordrer kultur for pedagogisk nyteknung. Hvordan motiverer man for livslang læring? I forhold til den planlagte etter- og videreutdanningsreformen (EVU), vil en hovedutfordring være å motivere den del av befolkning som har dårlige erfaringer fra deltakelse i utdanningssystemet. Drivkreftene for å etter- og videreutdanne seg kan i tillegg være ulike faktorer. Plikt, karriere, interesse og/eller det sosiale er eksempler på ulike motivasjonsfaktorer.

Marit Egge (1999) har vurdert prosjekter ved 15 videregående skoler i tre fylker som har fokus rettet mot læringsmiljø og livslang læring. Hennes inngangsspørsmål er: Hva er ideologien bak, tenkningen rundt og prosjektenes innhold? Det vil si hvilket perspektiv på livslang læring prosjektene er forankret i. Egge påpeker at livslang læring innebærer å opprettholde lysten til å lære. Prosjektenes konkrete innhold vil dermed ofte være å utarbeide eller benytte pedagogiske opplegg og å tilby undervisningstilbud med dette som målsetting. Hvilke undervisningstilbud, hvilke pedagogiske opplegg fordrer dette? Et utgangspunkt for å besvare dette er å undersøke hvordan elever i videregående skole trives. Et læringsmiljø skaper trivsel som igjen kan virke motiverende. Motivasjon er sentralt i Egges diskusjon. Hun beskriver hovedstrategiene for motivasjonsarbeidet som utøves, og knytter dette til Den motiverte elev, Den motiverende lærer og Det tilrettelagte læringsmiljøet. Hun påpeker at det norske skolesystemet har endret seg med innføringen av reform 94. Utdanning er ikke bare en mulighet, men også en rettighet. Både de utdanningsmotiverte og de som tradisjonelt ikke søker utdanning har like rettigheter.

«Den ytre motivasjonseffekten som er knyttet til ethvert knapphetsgode bortfaller i den norske modellen der utdanning er en rettighet for alle. Studentlúa eller fagbrevet fungerer ikke lengre som et eksklusivt lokkemiddel. Motivasjonen må derfor knyttes til selve læringen» (Egge, 1999:1).

Utdanning er stadig mindre et knapphetsgode. Egge påpeker at for dagens skole-system er motivasjonsoppgaven langt mer omfattende enn i mer selektive skole-systemer.

«Livslang læring forstås av mange som læring som skal avføde ny læring ved at motivasjonen flyttes fra å være knyttet til en ytre måloppnåelse til å bli en indre drivkraft. Å motivere for livslang læring handler om å skape og gjenskape lysten til å lære. For elever der lærelysten er torpedert gjennom tidligere negative erfaringer fremholdes det at de først må lære at de er i stand til å lære, dernest lære seg å lære» (Egge, 1999:1).

Ungdommene i Kongsbergregionen ble spurt om hvilken betydning ulike forhold ved skolesituasjonen hadde for deres valg av linje i videregående skole (se kapittel 7). Blant tiendeklassingene som hadde yrkesfaglig linje som førstevalg oppga over 35 prosent at utsagnet «er skole-lei» stemte svært bra for å forklare deres linjevalg. Det er mange ulike forhold som kan bidra til å torpedere barns lærelyst og forvandle dem fra forventningsfulle 6-åringer med nytt penal i ny ransel på første skoledag til skoleleie tenåringer ti år etter. Demotiverende erfaringer er ikke nødvendigvis kun knyttet til skolemiljø og undervisning, men vi velger likevel et nedslående sitat fra klasserommet: «Siden det er første skoledag, skal dere slippe å få lekser!». En velmenende, men ikke særlig gjennomtenkt, avslutningshilsen fra «frøken». Det finnes vel knapt en mer læringsmotivert forsamling en førsteklasinger på sin aller første skoledag, men deres første lærdom ble altså at lekser er kjedelig!

Egge forstår motivasjon som den kraften som får «... elevene til å ønske, ville eller tørre å ta skrittet fra det kjente til det ukjente» (Egge, 1999:1). Hun sier videre at det å motivere i stor grad handler om å aktivere, og med bakgrunn i de 15 livslang læring prosjektene i den videregående skole, beskriver hun den motiverte elev, den motiverende lærer og det tilrettelagte læringsmiljø.

Den motiverte elev: Prosjektene har satset på elevmedvirkning ut fra erkjennelsen av at den aktive elev lærer mest. Eksempler fra skolene er blant annet prosjektarbeid (større del av undervisningen enn lærerplanens minstekrav), elev-innflytelse i råd og utvalg, elevombud (ett fylke). «Skoler med et *aktivt elevsyn* signaliserer til elevene at de har med seg ressurser skolen vil bygge på, ikke mangler de skal utbedre. Målet er at hver elev skal oppleve å bli verdsatt på egne premisser» (Egge, 1999:2). 90-talls-elevene har følgende kjennetegn: 1) Elevgruppen i videregående skole er langt mer aldershomogen enn før reform 94 ble innført. 2) Det er

langt mer vanlig å ha deltidsjobb ved siden av skolen. Skolen får mindre plass i bevissthet og tilværelse, men samtidig får man erfaringer fra andre arenaer enn skoleværelset og arbeidserfaring. 3) Lite autoritetsfrykt, elevene er mer vant til å forhandle eller bestemme, og lite innstilt på å ta imot ordre. De er på en annen måte enn tidligere premissleverandører for gjeldende normsett, mellom elevene, men også innen det totale skolemiljøet.

Den motiverende læreren: Lærerrollen er endret. Læreren forstås mer som pedagogisk lederskap, og formidlingsaspektet tones ned, veiledning og ledelse vektlegges. Den tradisjonelle læreren formidler informasjon og fag, men i den nye lærerrollen er fagautoritet svekket og det stilles nye krav til lærerens kompetanse. Lærerens oppgave er dreid mot å lære eleven til å sortere informasjon og opparbeide kritisk sans. Jamfør begrepsdrøftingen i forrige underkapittel vil det si at den motiverende lærer legger mindre vekt på opplæring (to teach) og mer vekt på at elevenes læring (to learn). Skolereformer stiller krav til lærernes endringsvillighet. Ifølge Egge er flertallet av lærerne positive til reformens intensjon, samt at de identifiserer seg med forventningene til den nye lærerrollen.

Det tilrettelagte læringsmiljø: Viktige forutsetninger for opparbeide og opprettholde motivasjon og læring er at undervisning foregår i et klima som preges av et gjensidig tillitsforhold mellom elever og lærere. Egge poengterer at elevmedvirkning handler dels om å ta ansvar for egen læring, men også for læringsmiljøet. Et godt læringsmiljø skal møte elevenes faglige og sosiale interesser og behov. For å motivere flere til langvarig og langsiktig innsats, og spesielt elever som har skolenederlag bak seg, fremholder flere av Egges informanter betydningen av at læringsmiljøet vektlegger fremtiden fremfor fortiden. Reform 94 innebærer at videregående skole er en skole for alle. Egge påpeker at dette innebærer både å akseptere et utvidet kunnskapsbegrep og å stille seg åpen for nye læringsarenaer. Flere av skolene har blant annet utvidet praksisandelen for å knytte den teoretiske opplæringen til arbeidslivspraksis.

I månedsskiftet april/mai 1999 gjennomførte Norsk Gallup as en spørreundersøkelse i alle de videregående skolene i Buskerud fylke (Johansen, 1999). Formålet for fylkesundersøkelsen var å kartlegge tilfredsheten i den videregående skolen med hovedfokus på læringsmiljø, og vi skal kort referere noen av funnene. Undersøkelsen var tredelt, og rettet seg mot elever på VK1, lærere som underviste på VK1, samt skoleledere i fylket. Med hensyn til elevenes egenvurdering av ulike forhold ved skolesituasjonen, viser undersøkelsen at de er minst fornøyd med egen motivasjon og egne arbeidsvaner. Elevene ga lærerne gode karakterer med hensyn til den «tradisjonelle» lærerrollen, det vil si lærerens faglige dyktighet, deres evne til å holde ro og orden og å gi klare beskjeder. Elevene ga imidlertid mindre gode karakterer til lærerne når det gjaldt lærernes evner til å gi lyst til å lære, motivere, gi elevene tro på seg selv og det å gi tilbakemeldinger (Johansen, 1999:3). Den

motiverende lærer, jfr Egges begreper, er altså ikke fremtredende i Buskerud fylkes videregående skoler.

Vi gjennomførte vår regionsundersøkelse omtrent samtidig som fylkesundersøkelsen. Hvordan elever og lærere i Kongsbergregionen trives med skolen som arbeidsplass skal vi se nærmere på i kapittel 5.

Livslang læring og økt geografisk mobilitet

Det er store forventninger knyttet til mulighetene som moderne kommunikasjonsmedier, og da spesielt Internett, gir innen utdanningssystemet. Et aspekt er at fysisk forflytning blir overflødig. Fjernundervisning i forbindelse med etter- og videreutdanningsreformen er et eksempel. For personer etablert med familie og i fast jobb, kan stor geografisk avstand mellom hjemmet og utdanningsinstitusjonenes beliggenhet tilsi at videre utdanning ikke er en reell mulighet. I så måte vil kommunikasjonsmedier gjøre studenttilværelsen mer tilgjengelig for mange. Men fjernundervisning er ikke nødvendigvis en optimal *lærings*situasjon. Egge påpeker at: «Læring, og ikke minst lysten til læring, skapes der mennesker møtes» (Egge, 1999:3).

Samtidig opplever vi at den geografiske mobiliteten stadig øker. Dette gir ikke bare utslag i økende turisme, internasjonal handel, men også et åpent arbeidsmarked og et verdensomspennende opplærings- og utdanningstilbud. Det eksisterer en rekke programmer og foreninger på internasjonalt nivå, derav EU-programmene for internasjonal kompetanseutvikling, Sokrates og Leonardo da Vinci (program innen yrkesfaglig opplæring) og International Partnership Network. Sistnevnte er et forum for alle land som har programmer for samarbeid mellom skole og næringsliv. 500 deltakere fra 24 nasjoner var samlet på en internasjonal konferanse «New Alliances in Learning for the Next Millenium» som ble avholdt i juni 1998. Konferansen (NHO var medarrangør) hadde sitt utspring i International Partnership Network (Sætrang, 1998).

Partnerskap i skolen

Vi har tidligere i kapitlet presentert læreplanenes perspektiv på livslang læring, og det var nettopp læreplanformuleringene i den generelle delen av de nye læreplanene etter Reform 94 og L-97 som var utgangspunktet da Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) etablerte såkalte partnerskapsavtaler mellom skoler og lokalt næringsliv i 1996. Mona Sætrang, NHO påpekte i et foredrag under Utdanningskonferansen for fylkeskommunene 1998¹³ at ungdom bør få prøve seg på næringslivets utfordringer. «Ungdom må få mer praktiske erfaringer med yrker og arbeidsliv før de skal

¹³ Konferansen satte fokus på «livslang læring på tvers av landegrenser».

velge utdanningsvei». Sætrang påpeker at det finnes eksempler på at skoler og bedrifter er tett knyttet til hverandre, «... men generelt sett synes Næringslivets Hovedorganisasjon at mye er ugjort når det gjelder å bygge gode, varige allianser mellom skoler og bedrifter» (Sætrang, 1998). Partnerskap i skolen springer ut av NHOs avdeling «Næringsliv i skolen». NHO ønsker «... å samarbeide med skoleverket om å bruke lokale bedrifter til å konkretisere det som står om arbeids- og næringsliv i læreplanene» (www.nho.no), og det påpekes at utdanningssystemet har ansvar for å formidle aktuell kunnskap, også om arbeidslivet med dets utfordringer og muligheter i et samfunn som gjennomgår raske endringer.

Partnerskap vil si at skoler og bedrifter inngår et gjensidig forpliktende samarbeid, i den hensikt å gi elever og studenter større innsikt i arbeids- og næringslivsspørsmål. Grunntanken er at bedriften skal være synlig på skolen og skolen skal være synlig på bedriften, og dette kan oppnås ved for eksempel:

- Bedriftsrepresentanter gjesteforeleser på skolen
- Bedriftsbesøk med krav til for- og etterarbeid
- Elevene får bruke bedriften i forbindelse med tema- og prosjektarbeid
- Bedriften adopterer en eller flere klasser som følges over tid
- Bedriftsleder fungerer som fast «konsulent» for skolens elevbedrift
- Elev og/eller lærerhospitering i bedriften.

Partnerskapet kan implisere samarbeidspartnere utover skolen og bedriften: foreldre, lokalpolitikere, frivillige organisasjoner, næringsforeninger, lærerorganisasjoner, andre skoler og bedrifter, elevorganisasjoner, NHOs fylkesforeninger, LOs distriktsapparat og så videre (www.nho.no). I kapittel 9 drøftes erfaringer fra partnerskapsavtaler i Kongsbergregionen.

Eksempler på andre samarbeidstiltak mellom utdanningssystem og arbeidsliv

Fra regjering og storting vektlegges betydningen av tiltakene «Distriktsaktiv skole» og «Ungdomsbedrifter».

Distriktsaktiv skole er et nasjonalt utviklingstiltak som i flere år har jobbet med å innføre kunnskap og holdningsendringer i forhold til egne bedriftsetableringer blant elever. «Siktemålet er å gi ungdom tro på egne, skapende krefter og evne til å se og kunne bruke lokale ressurser som grunnlag for utvikling av arbeidsplasser» (St.meld. nr. 41 1997–98, nettutgave, kapittel 8.)

Ungdomsbedrift er et undervisningstilbud for ungdom i alderen 15 til 20 år. Målsettingen er at ungdom skal få kunnskap om, erfaring i og forståelse for

bedriftsetablering og arbeidslivets betydning og vilkår. Ungdommene skal ut fra egen kompetanse og ved hjelp av egne ideer etablere, drive og avvikle sin egen minibedrift i løpet av et skoleår. Læreren er tilrettelegger og rådgiver, og ofte har bedriften en eller flere rådgivere fra næringslivet. Arbeidet i ungdomsbedriften er tverrfaglig, og eksempler på konkrete oppgaver: møteinnkalling, referat, rapporter, markedsundersøkelser, utforming av reklame, salg, deltakelse på messer, presentere bedriften, kontakt med leverandører, budsjettarbeid, bokføring og regnskap. Ungdomsbedrift er læring i prosjektform og kan innpasses læreplanene som valgfag, som en inkorporert del av et enkeltfag eller som et tverrfaglig prosjekt. Ungdomsbedriften har reell produksjon med salg, kunder og økonomi. Elevene råder selv over et eventuelt overskudd. En ungdomsbedrift ligger nært opp til aksjeselskapsmodellen, dog med en del forenklinger, for eksempel registreres ikke en ungdomsbedrift i Brønnøysundregistrene. Den registreres imidlertid i Foreningen Ungdomsbedrifter som er en fri og uavhengig medlemsorganisasjon som ble etablert i 1997.¹⁴ Den pedagogiske metoden er «learning-by-doing» og samsvarer med Kirke- utdannings- og forskningsdepartementets prinsipp om «ansvar for egen læring». Ungdomsbedriftsmetoden har flere mål enn å stimulere ungdom til fremtidig bedriftsetablering: øke forståelsen av betydningen av verdiskaping og nyskaping i næringslivet, gi innsikt i nærings- og arbeidslivets vilkår, fremme/åpne for ungdommens kreativitet, gi innsikt i og forståelsen for god forretningsskikk i samsvar med grunnleggende etiske prinsipper, knytte næringsliv og skole nærmere sammen. Foreningen Ungdomsbedrifter har kontorer i Hordaland, Østfold, Nord-Trøndelag og Telemark, og kontaktnettverk er under etablering i Buskerud, Hedmark, Oppland, Rogaland og Sør-Trøndelag. Foreningen vil i løpet av 1999 være en riksdekkende organisasjon med lokalforeninger i alle landets fylker. Fylkesleddet er et samarbeid mellom offentlige etater og institusjoner og næringslivet i fylket. I skoleåret 1997/1998 var omkring 500 elever med i ungdomsbedrifter. I skoleåret 1998/1999 deltar over 1000 elever.

Foreningen påpeker «at politikere og næringsliv understreker at samfunnet trenger flere grundere. Norsk skole i dag skal være med på å forberede unge mennesker til å møte – og skape – morgendagens samfunn. Det er økende forståelse i det norske samfunnet for at kunnskap om etablering av bedrift bør inn i skolen i større grad. Temaet dukker opp i nye læreplaner i skolen. Det er denne utfordringen ungdomsbedriftsmetoden forsøker å ta. Metoden har vært i bruk i mange land, og man har målt interessante resultater. I Sverige der metoden har vært i bruk i snart 20 år, viser en undersøkelse at 20 prosent av ungdommene som har gjennomgått

¹⁴ Sparebankforeningen i Norge, Handels- og Servicenæringsens Hovedorganisasjon (HSH), Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF), Statens Nærings- og Distriktsutviklingsfond (SND), Kommunenes Sentralforbund (KS), Kommunal- og Regionaldepartementet (KAD), Landbruksdepartementet, Landsorganisasjonen i Norge – LO, Nærings- og handelsdepartementet, Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Den Norske Bankforening, Statens Landbruksbank.

metoden, har startet på egen hånd før fylte 30 år. Til sammenligning har om lag to prosent av svenske ungdommer som ikke har vært gjennom metoden, startet på egen hånd før fylte 30 år.

Foreningen Ungdomsbedrifter er medlem i Young Enterprise Europe og Junior Achievement Internasjonal. Ved bruk av dette nettverket som favner over 100 land kan skoler og ungdomsbedrifter knytte kontakter internasjonalt. Ungdomsbedriften kan for eksempel importere/eksportere varer og tjenester til/fra hverandre (Sætrang, 1998:5).

4.4 Utfordringer for utdanningssystemet

Det norske utdanningssystemet har en rekke utfordringer knyttet til institusjonelle endringer (skolereformene), endringer i arbeidslivets utdanningsbehov og generelle samfunnsendringer. Både fjernundervisning og skolereformene fordrer kultur for endringsvilje og nye undervisningsformer og -metoder. Vi blir i økende grad et kunnskapssamfunn, men skal vi lære på skole eller i bedrift? Er perspektivene for livslang læring forenbart med satsingen på høyere utdanning? Helge Halvorsen, NHO fremholder følgende syv hovedteser som de viktigste for endringene som vil skje i forholdet mellom givere og mottakere av kompetanse i tiden som kommer (Sætrang, 1998:4–5):

- Avstanden i tid og sted mellom det å søke kunnskap og få den vil bli kortere. Fokus skifter fra å lære ved institusjoner, til å *lære på en arbeidsplass*.
- Det viktigste er ikke lenger å ha de samme kunnskaper og ferdigheter som andre, men å ha kompetanse som ingen andre har. Standardiserte undervisningsopplegg blir erstattet av *skreddersydd opplæring*.
- Vi lærer gjennom det vi gjør og måten vi gjør det på. Læring vil ikke lenger være atskilt fra resten av livet, men bli en *integrert aktivitet i hverdagen*.
- Opplæring og utdanning må i økende grad baseres på læring gjennom erfaring. *Reelle problemstillinger på arbeidsplassen* vil danne utgangspunkt for det kunnskapsstoff som skal læres i stedet for et forhåndsdefinert pensum.
- Resultatet av undervisning vil bli målt i forhold til om kunnskapen er anvendbar. Oppmerksomheten flyttes fra læring som produkt til *læring som en kontinuerlig prosess*.
- Verdien av kunnskaper og ferdigheter avhenger av *hva du kan gjøre*, ikke av hva du vet. Interessen er ikke lenger knyttet til å samle diplomer. Det som teller er dokumentasjon av aktuelle realkunnskaper.

- Den enkelte må skaffe seg arbeid og inntekt på grunnlag av sine kunnskaper og ferdigheter. Fokus skifter fra kollektive rettigheter til *individuell ansvar* (– og muligheter).

Våre kursiveringer kan oppsummere Halvorsen: Det vil skje en dreining av oppmerksomheten fra tradisjonell opplæring til læring som en integrert kontinuerlig prosess med utgangspunkt i reelle problemstillinger. Ifølge Halvorsen fordrer livslang læring en slik dreining (Sætrang, 1998:5). Det er ikke noe nytt at samfunnet endrer seg, men en ekstra utfordring er at dagens samfunnsendringer skjer raskt. Per Steinar Jensen, NHO Buskerud sier det enkelt: «Utvikler man seg ikke blir man parkert.» (Midtveisseminar i Kongsberg, 28.9.99). Livslang læring prosjekter kan bidra til kompetanseheving for å møte konkurransepresset i næringslivet, men vil også kunne bidra til å utvikle trygghet for endring hos den enkelte arbeidstaker og bedrift. Jensen påpeker videre at fremtiden vil kreve import av arbeidskraft. EØS-avtalen åpnet for fri flyt av arbeidskraft mellom EU- og EØS-land. Foreløpig har imidlertid ikke mange funnet Norge attraktivt som arbeidsplass. Jensen vektla at tilgangen på arbeidskraft vil være en kritisk ressurs i fremtiden, og at dette fordrer tettere samhandling mellom utdanningssystemet og næringslivet ved den enkelte skole og bedrift, samt innad i utdanningssystemet, det vil si mellom videregående skole og høgskolesystemet, og at det i større grad enn i dag satses på innovasjon og nyskaping, samt forskning- og utviklingsarbeid.

4.5 Oppsummering

Vi har i dette kapitlet drøftet begrepet livslang læring, og gitt eksempler på samarbeidstiltak mellom utdanningssystem og arbeidsliv generelt. Det eksisterer en lang rekke prosjekter og programmer der utdanningssystem og arbeidsliv møtes. Men samlet sett kan det synes som om aktiviteten er fragmentert, basert på uformelle arenaer og avhengig av ildsjeler. Det finnes eksempler på at skoler og bedrifter er tett knyttet til hverandre, men mye tyder på at NHO gir en korrekt beskrivelse «(...) generelt sett synes Næringslivets Hovedorganisasjon at mye er ugjort når det gjelder å bygge gode, varige allianser mellom skoler og bedrifter» (Sætrang, 1998).

I kapittel 9 vil vi presentere møteplasser mellom de to arenaene i Kongsberg-regionen. Kvalitative intervjuer er utgangspunktet for en beskrivelse av prosjekter og tiltak som er igangsatt og en drøfting av samarbeidet med hensyn til blant annet aktører og organisasjonsform. Først skal vi i kapittel 5, 6, 7 og 8 presentere resultatene fra undersøkelsen i regionen og blant annet belyse hva voksne og ungdom i regionen mener om arbeidsliv og utdanning.

5 Finnes Det gode arbeid i Kongsberg-industrien?

5.1 «Tilgang på arbeidskraft – en kritisk ressurs i fremtiden»

Dette var overskriften på innlegget som NHO-direktør i Buskerud, Per Steinar Jensen, holdt på prosjektets midtveisseminar i Kongsberg høsten 1999. Jensen beskriver dagens samfunn som et samfunn i rask endring, der endringene er knyttet til kapital og kompetanse. Én av utfordringene er å erstatte oljen med andre inntektskilder. En annen utfordring er det voldsomme underskuddet av arbeidskraft i de fleste bransjer, og mangelen på lærlinger både i teknologi- og byggebransjen. Raske endringer i arbeidsmarkedet og samfunnslivet for øvrig, tilsier at langsiktige rekrutteringsstrategier kan være en dårlige strategi. Akutte behov kan vanskelig løses ut fra et ti års perspektiv. Da én av regionens industribedrifter fikk et akutt behov for 150 ingeniører, måtte arbeidskraften hovedsakelig importeres fra utlandet. Regionen ønsker imidlertid stabil arbeidskraft, og søker derfor å rekruttere fra nærmiljøet. KIKOM oppsto blant annet fordi industrien erkjente at de ikke ville klare å bemanne bedriftene kun ved hjelp av nyrekruttering. Befolkningsstatistikken viste at de kommende ungdomskullene var for små, og dermed satset de på kompetanseheving internt i bedriftene i tillegg til å sikre seg ungdommene i regionen. Kongsbergindustrien har tradisjonelt orientert sin rekrutteringsvirksomhet mot andre byer som for eksempel Trondheim med sitt NTH-miljø eller mot utlandet. Representanter fra næringslivet mener at KIKOM har bidratt til at industrien er blitt mer lokalt og regionalt orientert, både med hensyn til rekrutteringsvirksomhet og forankring i lokalmiljøet for øvrig.

Lar Kongsbergungdommene seg rekruttere til industrien? Vi skisserte i innledningskapitlet følgende hypotese om forholdet mellom industrien og ungdom i valgsituasjonen: *De unge har en forventning om kontinuerlig egenutvikling gjennom arbeidslivet. Ungdommens bilde av industrien er at den gir svært begrensede utviklingsmuligheter. Derfor blir ikke industrien sett på som en mulighet for å realisere den enkeltes identitetsprosjekt.*

Perspektivet i prosjektet er å besvare spørsmålet: Kan regional industri imøtekomme de unges mål med arbeid, – hvis ja: hvordan? Vi kan spørre ungdommene

om hvilket yrke som er mest attraktivt. Dataingeniør eller lærer? Vi må også spørre dem om hvilke forhold det er som gjør dette yrket så attraktivt. At det er samfunnsnyttig eller at lønnen er høy? I dette kapitlet skal vi presentere ungdommenes vurderinger av den regionale industri og deres forventninger til arbeidslivet. Det empiriske materialet ble presentert for representanter fra arbeidsliv og skolesystem på midtveisseminaret i Kongsberg. To elever fra videregående skole var invitert til å gi sine tolkninger av de foreløpige funnene, og en av elevene ble spurt om hva han hadde fått vite om arbeidslivet i løpet av det ene året han hadde bodd i Kongsberg. Eleven oppsummerte det ganske kort:

«Mange jobber, høyt (kompetanse)nivå. – Tar du utdanning i Kongsberg, får du jobb i Kongsberg.»

Eleven fikk også spørsmålet: «Diskuterer gutta seg imellom, for eksempel det å gå inn i helse og pleie sektoren?». Av svaret hans ser vi hva som er drømmejobben, og hvilket forhold som gjør det attraktivt:

«Få av de unge ønsker å bli lærere – selv om det er en av de viktigste jobbene... Noen vil bli lege, (de) går på skole i ti år, og ender opp som sykepleier på Kongsberg sykehus... IT er tingen! Data ingeniør eller noe med data. Typisk gutta: jo mer du tjener, jo mer attraktivt blir yrke. Hadde dagammaene fått en halv million, så ... ».

Betyr dette at unges mål med arbeid primært er å tjene store penger, og at regional industris beste rekrutteringsstrategi er å lokke med høye lønninger? Vi tror ikke det. Jensen, NHO påpekte i sitt innlegg at ungdommens yrkesvalg blant annet påvirkes av holdninger i det enkelte hjem. NHO opplever at foreldregenerasjonen, også de som selv er ansatt i industrien, kvier seg for å anbefale de unge å satse på en yrkeskarriere i industrien. Dette er utfordringer for næringslivet, og med utgangspunkt i at kjennskap til lokalt næringsliv skaper preferanser ved yrkesvalg startet NHO opp «Næringsliv i skolen» i 1996 (se for øvrig kapittel 3). Partnerskapsavtaler mellom skole og bedrift kan bidra til å endre holdninger både hos skoleansatte og bedrifts-ansatte.

I dette kapitlet tar vi for oss følgende spørsmål:

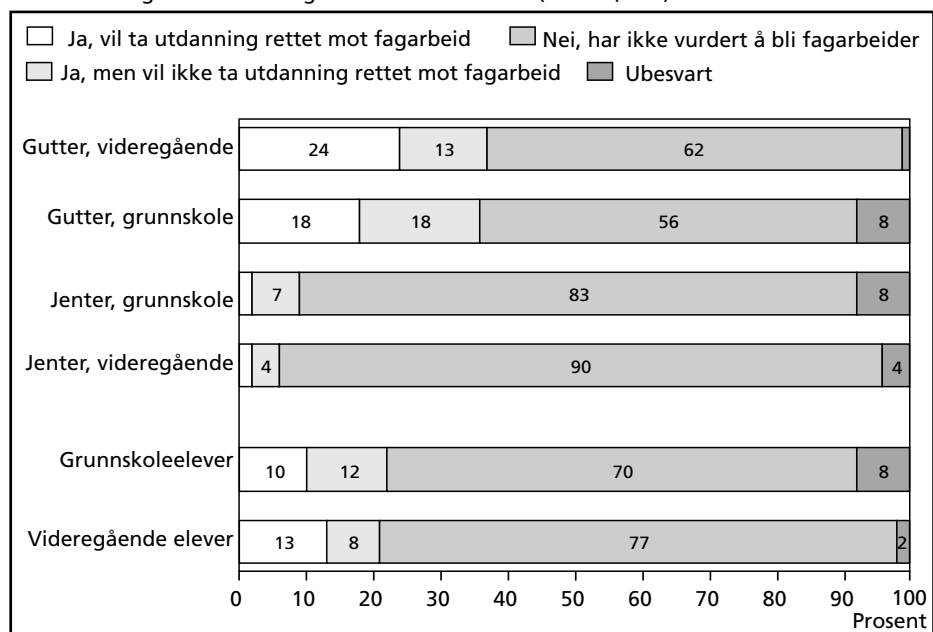
- Hvor store andeler av elevene sier de sikter mot en utdanning rettet mot fagarbeid eller andre yrker i industrien, og hvor store andeler har vurdert en slik utdanningsvei, men valgt den bort?
- Hvilke kjennetegn legger elevene vekt på når de skal beskrive Det gode arbeid?
- Hvordan vurderer ungdommen å jobbe som henholdsvis fagarbeider og ingeniør i industrien i Kongsbergregionen?

- Er det store forskjeller mellom hvordan elevene beskriver industrien og hvordan de beskriver Det gode arbeid?
- Er det lokalmiljøets oppfatninger (representert ved kontrollutvalget og lærerne) av industrien eller de ansattes egne erfaringer som preger ungdommens vurderinger?
- Er de ansatte i industrien mer eller mindre fornøyde/misfornøyde med sin arbeidsplass og sitt yrkesvalg enn andre yrkesgrupper?
- Hva mener de industriansatte bør gjøres for at bedriftene kan bli en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom?

5.2 Hvor mange ønsker å arbeide i industrien?

Elevene ble spurt om de har *vurdert* å bli fagarbeider i noen av de fem industri-bedriftene. De kunne krysse av på tre svaralternativer: «Ja, og jeg tar utdanning rettet mot fagarbeid i industrien», «Ja, men jeg tar *ikke* utdanning rettet mot fagarbeid i industrien» og «Nei, jeg har ikke vurdert å bli fagarbeider i verkstedindustrien».

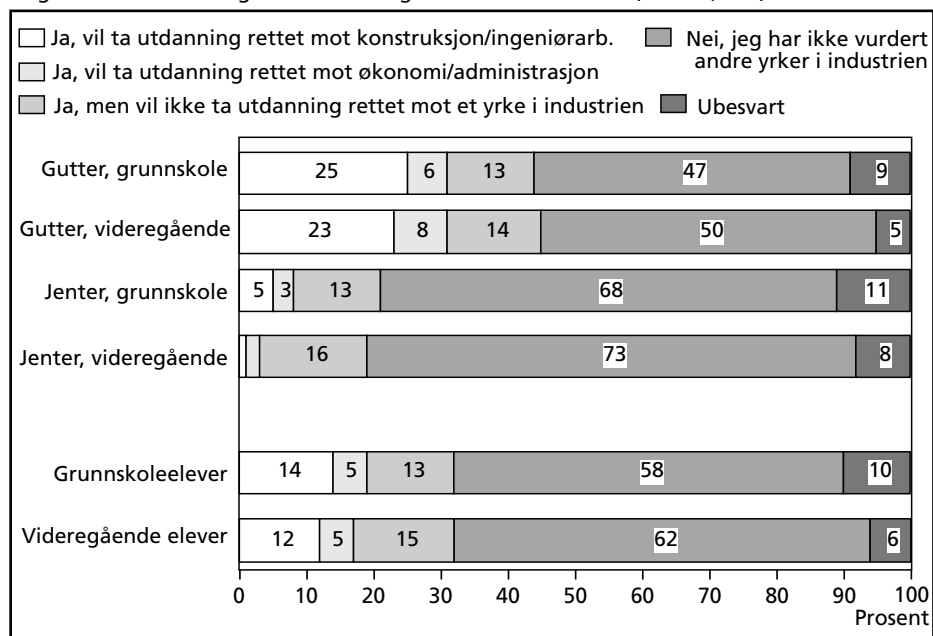
Figur 5.1 «Har du vurdert å bli fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen?». Ungdomsskoleelever og elever i videregående skole. Prosent. (N= 416, 330).

Figur 5.1 viser at 22 prosent av grunnskolekullet og 21 prosent av videregående kullet har *vurdert* en jobb som fagarbeider i industrien, mens det er henholdsvis ti prosent og 13 prosent som *vil ta eller tar* en utdanning rettet mot fagarbeid i industrien. Vi ser videre i figuren at industriens rekrutteringsgrunnlag er langt større blant gutter enn blant jenter i regionen. Fra avgangsklassen i ungdomsskolen våren 1999 er det hele 18 prosent av guttene og kun to prosent av jentene som sier at de satser på å ta en utdanning rettet mot å bli fagarbeider i industrien.

Elevene ble også spurt om de hadde vurdert andre yrker enn fagarbeider i den regionale industrien. De kunne krysse av på fire svaralternativer: «Ja, og jeg vil ta utdanning rettet mot konstruksjon/ingeniørarbeid i industrien», «Ja, og jeg vil ta utdanning rettet mot økonomi/administrasjon i industrien», «Ja, men jeg vil ikke ta utdanning rettet mot et yrke i industrien» og «Nei, jeg har ikke vurdert andre yrker i industrien». Vi skal i figur 5.2 se hvordan svarene fordeler seg med hensyn til kjønn og alderskull.

Figur 5.2: «Har du vurdert andre yrker enn fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen?». Ungdomsskoleelever og elever i videregående skole. Prosent. (N= 416, 330).

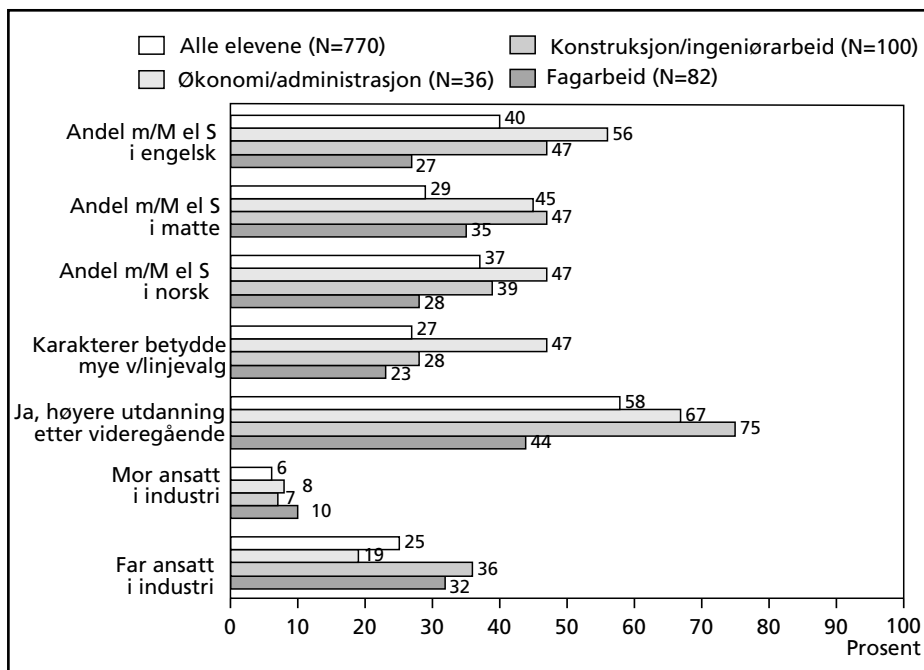

Figur 5.2 viser at 32 prosent (14% + 5% + 13%) av grunnskolekullet og 32 (12% + 5% + 5%) prosent av videregående kullet har *vurdert* å ta utdanning rettet mot et yrke i industrien, mens det er henholdsvis 19 prosent (14% + 5%) og 17 prosent (12% + 5%) som *vil ta eller tar* en utdanning rettet mot et yrke i industrien. Fem prosent av begge kullene vil utdanne/utdanner seg for å arbeide med økonomi og

administrasjon i regionens industri, mens 14 prosent av grunnskoleelevene og tolv prosent av elevene i videregående skole vil utdanne/utdanner seg innen konstruksjon og ingeniørarbeid. Også med hensyn til å jobbe innen disse yrkene innen industrien er interessen større blant gutter enn jenter. Mens hele én av fire gutter planlegger å jobbe med ingeniør- og konstruksjonsarbeid i Kongsbergindustrien er det kun én prosent av jentene i videregående og fem prosent av jentene i grunnskolen som planlegger dette. Det er også flere gutter enn jenter som tar utdanning rettet mot økonomi og administrasjon.

Hva kjennetegner ungdom som tar eller vil ta utdanning rettet mot et arbeid innen industrien i Kongsbergregionen? Av de 770 elevene som deltok i undersøkelsen svarte 82 elever at de vil ta/tar utdanning rettet mot fagarbeid, 100 elever vil ta/tar utdanning rettet mot konstruksjon/ingeniørarbeid og 36 elever mot økonomi og administrasjon i industrien i Kongsberg. Vi har sammenlignet disse tre gruppene med hele elevutvalget med hensyn til 1) karakternivå på tentamen/eksamen ved utgang grunnskolen, 2) ambisjoner om å ta høyere utdanning og 3) hvorvidt foreldre er ansatt i industrien.

Figur 5.3 «Hva kjennetegner ungdom som vil ta/tar utdanning rettet mot yrker i Kongsbergindustrien?». Prosent

Figur 5.3 viser at 40 prosent av ungdommene som deltok i undersøkelsen hadde karakteren meget bra (M) eller svært godt (S) på siste tentamen (grunnskoleelever)

eller avsluttende eksamen (videregående elever) i engelsk på grunnskolen. Blant elever som vil ta eller tar utdanning rettet mot å bli fagarbeider i den regionale industrien er det kun 27 prosent som oppnådde M eller S på tentamen/eksamen. Blant elever som vil ta/tar utdanning rettet mot konstruksjon og ingeniørarbeid er det 47 prosent som oppnådde M eller S, mens det blant elevene som satser på å jobbe med økonomi og administrasjon i Kongsbergindustrien er hele 56 prosent som fikk M eller S på siste tentamen/eksamen. Karakternivået i norsk for de ulike gruppene er omtrent som for engelsk, mens når det gjelder matematikkferdigheter er det et litt annet bilde. 29 prosent av alle ungdommene oppnådde M eller S i siste tentamen/eksamen i grunnskolen. Blant elevene som satser på å bli fagarbeider er andelen med M eller S noe høyere, 35 prosent. Størst andel med toppkarakterer i matematikk finner vi, ikke overraskende, blant elevene som satser på konstruksjon og ingeniørarbeid. 47 prosent av disse oppnådde M eller S i dette faget. Litt færre, 45 prosent, av elevene som har planer om å arbeide med økonomi og administrasjon fikk meget bra eller svært godt på siste tentamen/eksamen i matematikk i grunnskolen.

Elevene fikk spørsmål om ulike forhold ved skolesituasjonen som hadde betydning for deres linjevalg i videregående skole. Et av utsagnene de skulle vurdere var «karakterer betydde mye ved linjevalg». I figur 5.3 viser vi andeler som har krysset av for at dette utsagnet «stemmer svært bra». Sammenligner vi de tre elevgruppene som satser på et yrke innen Kongsbergindustrien med hele ungdomskullet, ser vi at gruppen som satser på økonomi og administrasjon skiller seg ut fra de andre. Hele 47 prosent av disse elevene oppgir at det stemmer svært bra at karakter var viktig for linjevalget, mot 27 prosent av alle ungdommene, 23 prosent av elevene som vil bli fagarbeidere og 28 prosent av elever som vil satse på konstruksjon- og ingeniørarbeid.

Figur 5.3 viser videre at elevene som satser på Kongsbergindustrien er mer utdanningsorientert enn ungdomskullet sett under ett. 58 prosent av elevene som deltok i undersøkelsen har oppgitt at de vil ta høyere utdanning etter videregående skole. Hele tre av fire elever (75%) som har planer om å arbeide med økonomi og administrasjon i én av de fem Kongsbergbedriftene har høye utdanningsambisjoner. Noe færre, 67 prosent, av elevene som tar sikte på konstruksjon- og ingeniørarbeid vil ta høyere utdanning. Overraskende er det at så mange som 44 prosent av fagarbeiderrekruttene vil ta høyere utdanning etter videregående skole. Representanter fra Kongsbergindustrien har gjennom referansegruppemøter og midtveis-seminar uttrykt tilfredshet med rekrutteringspotensialet blant Kongsbergungdommen. Det vil si dersom fagarbeiderrekruttene faktisk fullfører sine planer om å bli fagarbeidere. Men nesten halvparten av disse elevene ser allerede på fagbrevet som et trinn mot høyere utdanning. For industrien innebærer dette på den ene siden at selv om den fremtidige tilgangen på fagarbeidere synes tilfredsstillende, vil det være en betydelig topplekkasje. På den andre siden er det sannsynlig at mange av dem

utdanner seg videre til ingeniør. Kongsbergindustrien vil dermed kunne få tilgang på sivilingeniører med fagbrev som grunnkompetanse.

De siste liggende søylene i figur 5.3 viser hvor store andeler av de ulike gruppene som velger samme bransje, om ikke nødvendigvis samme yrkesvei, som sin mor og far. Seks prosent av ungdomskullet og ti prosent av fagarbeiderrekruttene har mor som er ansatt i industrien. Vi har tidligere sett at kvinneandelen i de fem bedriftene er lav, den varierer fra fem til 20 prosent, og som ventet er det en langt større andel, 25 prosent, av ungdommene hvis far arbeider i industrien. Hele 36 prosent av elevene som satser på et yrke innen konstruksjon- og ingeniørarbeid velger samme bransje, om ikke samme yrkesvei, som sin far. Det samme gjelder for 32 prosent av fagarbeiderrekruttene, men kun for 19 prosent av elevene som tar sikte på å arbeide innen økonomi og administrasjon.

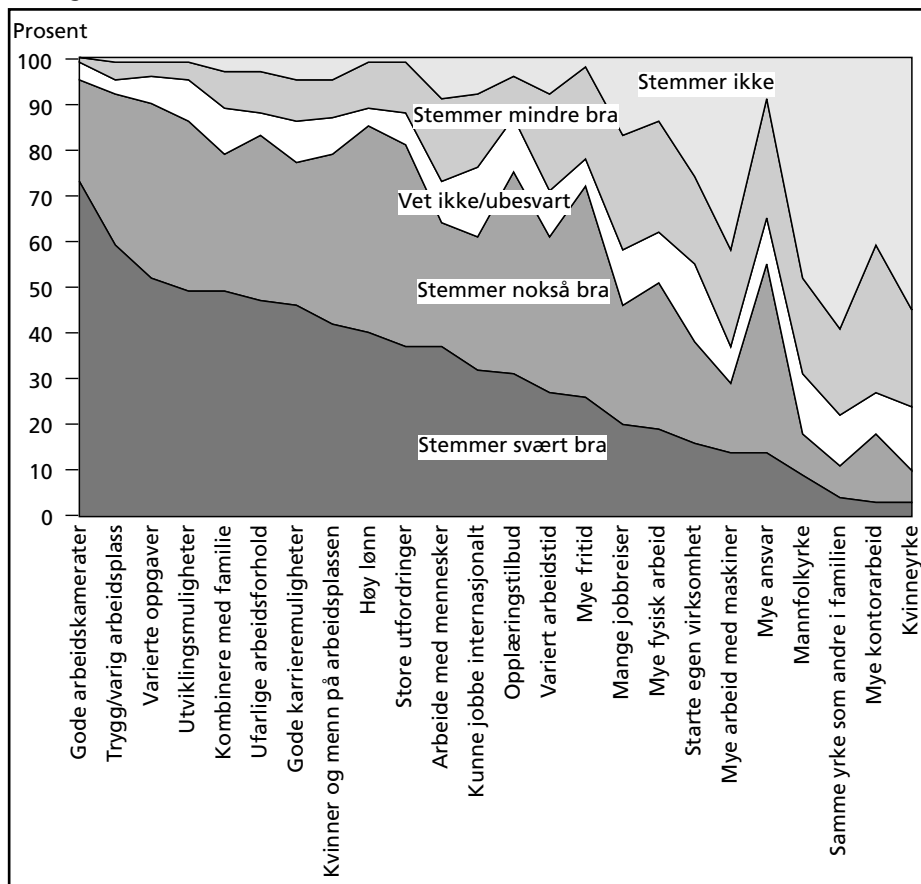
Vi vet dermed noe mer om rekruttene til ulike yrkesgrupper i Kongsbergindustrien. Hva vet ungdommene om arbeidsforholdene i industrien? Vi skal se hvordan ungdommene vurderer det å være fagarbeider og ingeniør i regionens industribedrifter, men først skal vi se hvilke forhold som er viktigst ved valg av arbeid.

5.3 Hvilke krav stiller ungdommen til Det gode arbeid?

I spørreskjemaet ble elevene stilt spørsmålet: «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» De skulle vurdere en rekke utsagn, og de kunne krysse av på en skala fra at utsagnet «stemmer svært bra» til at utsagnet «ikke stemmer». I figur 5.4 (neste side) skal vi vise hvordan ungdommen har vurdert de ulike utsagnene. Vi rangerer utsagnene (langs den horisontale aksene) etter hvor mange som har sagt seg enige i utsagnet. I en senere figur tar vi utgangspunkt kun i de andelen som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært bra». Figuren er dermed en påminnelse om at man kan være mer eller mindre enig eller uenig i en påstand, og at skillet mellom de som svarer «stemmer svært bra» og de andre er et forenklet mål.

Når ungdom skal besvare hvor viktig ulike arbeidsforhold er ved valg av arbeid, kan dette ses på som beskrivelser av Det gode arbeid eller «Drømmeyrket». Når vi slipper å prioritere vil de fleste av oss gjerne ha både høy lønn og mye fritid. Som vi ser av figur 5.4 gjelder dette også for Kongsbergungdommen. Lønn og fritid er dog ikke det viktigste. De tre utsagnene som får størst tilslutning blant ungdommene er gode arbeidskamerater, at det er en trygg og varig arbeidsplass og det å ha varierte oppgaver. Vi ser her at andelen som har svart «vet ikke» eller ikke har besvart spørsmålet er relativt liten (varierer fra 3–17%). De fleste elevene har altså en formening om hvor viktig de anser de fleste arbeidsforholdene.

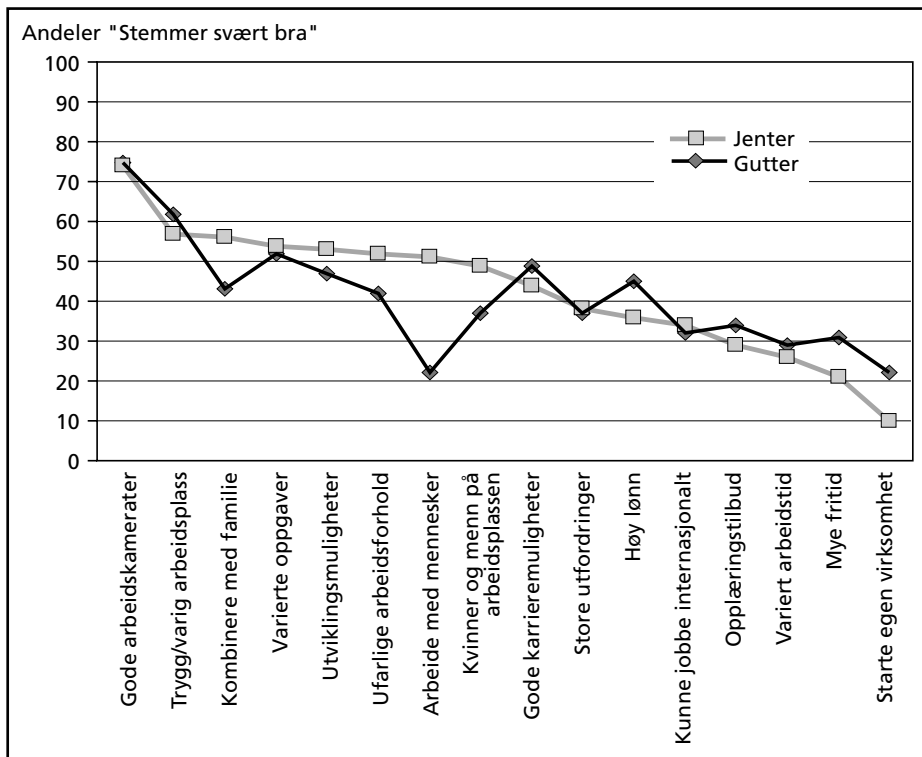
Figur 5.4 «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» Elever i grunnskole og videregående skole. Prosent. (N= 736).

5.4 Har jenter og gutter ulike forventninger til Det gode arbeid?

Vi så i figur 5.1 og figur 5.2 at industrien rekrutterer langt flere gutter enn jenter. Ser vi på de to elevutvalgene samlet, er det hele 21 prosent av guttene og kun to prosent av jentene som tar utdanning rettet mot å blir fagarbeider i Kongsberg-industrien. 24 prosent av guttene og kun tre prosent av jentene tar utdanning rettet mot konstruksjon og ingeniørarbeid. Er det slik at utdannings- og yrkesvalg preges av at jenter og gutter vurderer verdiene knyttet til utsagnene om Det gode liv (figur 10) forskjellig? I neste figur ser vi hva henholdsvis jenter og gutter legger vekt på

Figur 5.5 «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» Elever i grunnskole og i videregående skole. Prosent. (N=385, 361 – jenter, gutter).

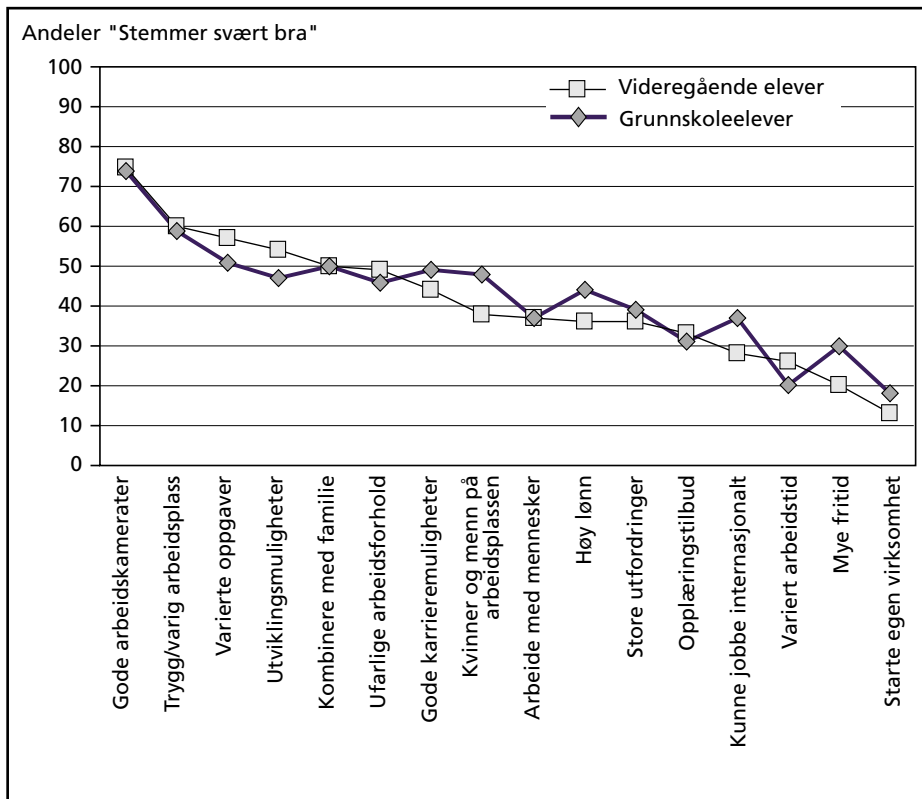

når de skal beskrive Det gode arbeid. Utsagnene rangeres her etter tilslutning blant guttene, og vi ser kun på andelen som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært bra».

Både jentene og guttene rangerer gode arbeidskamerater og en trygg og varig arbeidsplass som de viktigste kjennetegnene på Det gode arbeid. Vi ser av figur 5.5 at halvparten av jentene mot kun om lag 20 prosent av guttene har vektlagt det å arbeide med mennesker. Guttene er noe mer opptatt av høy lønn enn jentene. Jentene er mer orientert mot familie og ufarlige arbeidsforhold enn guttene, og vi kan forvente å finne større andeler jenter enn gutter på for eksempel helse- og sosial fag i videregående skole (dette omhandles i kapittel 7).

Vurderer de eldre elevene andre arbeidsforhold enn de yngre? I figur 5.6 skiller vi mellom elevkullene. Vi har rangert utsagnene etter tilslutning blant videregående elevene (VK1 yrkesfag og VK2 allmennfag), og vi ser også her kun på andelen som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært bra».

Figur 5.6 «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» Elever i grunnskole og i videregående skole. Prosent. (N=416, 330 – elever i grunnskolen, elever i videregående skole).

Figur 5.6 viser at det er små forskjeller mellom hvordan de to elevkullene vurderer ulike forhold i arbeidslivet. Gutter og jenter har imidlertid noe ulike preferanser når det gjelder hva som vurderes som Det gode arbeid. Det vil si at kjønn har større betydning enn alder. Vi skal i neste avsnitt se om Kongsbergindustrien lever opp til ungdommens forventninger til arbeidslivet.

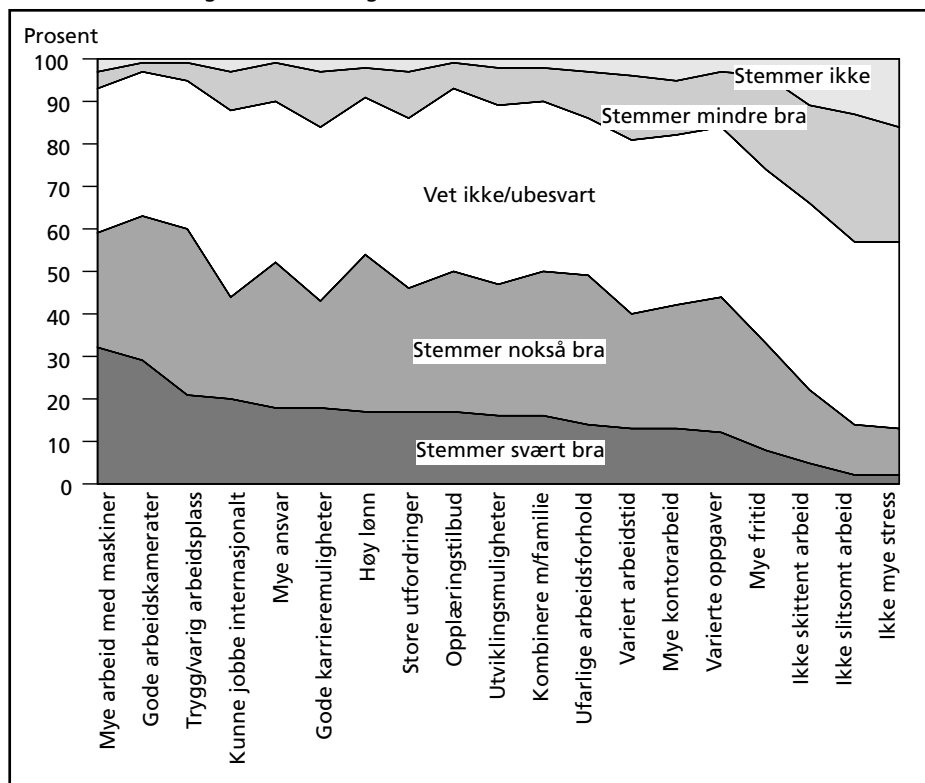
5.5 Hvordan vurderer ungdommen en jobb i Kongsbergindustrien?

Ser vi på de to ungdomskullene samlet (N=770), er det elleve prosent som tar utdanning rettet mot å bli fagarbeider i den regionale industrien. I tillegg er det 18 prosent av ungdommene som utdanner seg mot å arbeide innen andre yrker i

industrien: 13 prosent tar utdanning rettet mot konstruksjon/ingeniørarbeid og fem prosent tar utdanning rettet mot økonomi og administrasjon med tanke på å ta arbeid i én av de fem industribedriftene. Hvilke forutsetninger har ungdom i regionen for å vurdere og velge yrkesmuligheter? Hva vet de om en fagarbeiders eller ingeniørs arbeidshverdag? Hva har ungdom av kunnskap om ulike yrkesgrupper og deres arbeidsdag og dens innhold?

I spørreskjemaet ble elevene bedt om å vurdere hvordan de tror det er å være fagarbeider og ingeniør i industrien i Kongsbergregionen. Mange av utsagnene var de samme som i vurderingen av Det gode arbeid, og svarkategoriene var de samme.¹⁵ Figur 5.7 og 5.8 viser hvordan ungdommen oppgir at ulike arbeidsforhold for henholdsvis fagarbeidere og ingeniører er.

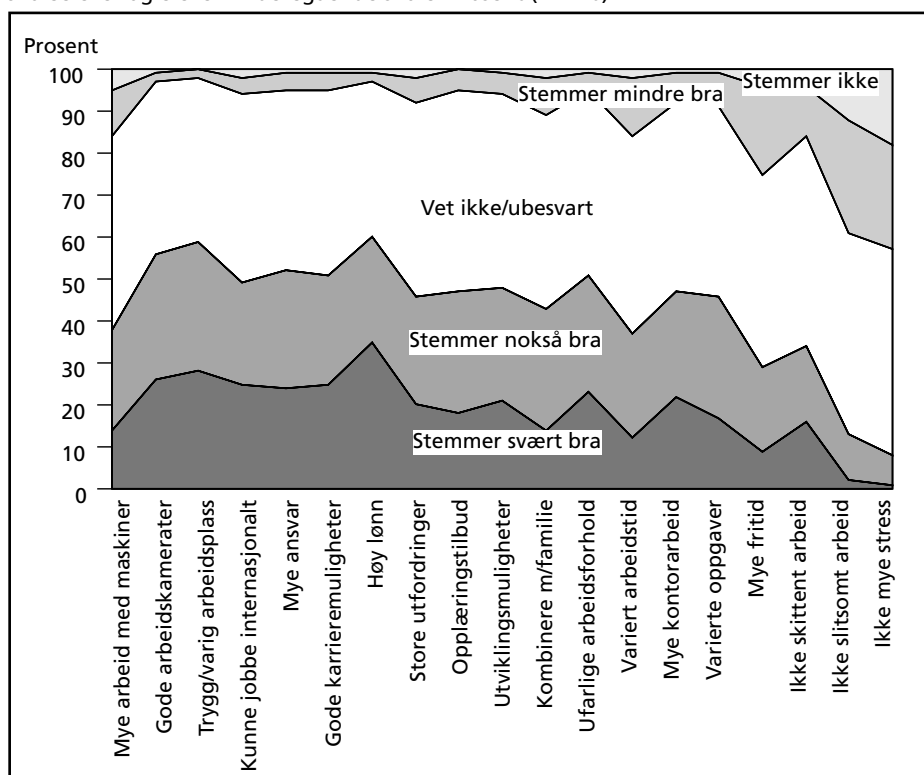
Figur 5.7 «Hvordan tror du det er å være fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen?» Grunnskoleelever og elever i videregående skole. Prosent (N=770).

¹⁵ I spørreskjemaet var de tre siste utsagnene i figur 5.7 opprinnelig formulert som «kaldt», «skittent» og «slitsomt». I og med at disse formuleringene, i motsetning til de andre utsagnene, har et negativt innhold, har vi for oversiktens skyld snudd utsagn og verdi. De elever som for eksempel har krysset av for at det «ikke stemmer» at det å jobbe som faglært i verkstedindustrien er «skittent», er fremstilt i figuren som at de mener det «stemmer svært bra» at det å jobbe i verkstedindustrien «ikke er skittent».

Vi så i figur 5.4 at majoriteten av ungdommene har oppfatninger om hvilke arbeidsforhold de anser som viktige når de skal velge arbeid. Figur 5.7 avdekker at elevene har mangelfull kjennskap til en fagarbeiders arbeidsforhold. Omkring en tredel av ungdommene vet ikke hvorvidt det stemmer eller ikke stemmer at en fagarbeider i Kongsbergindustrien arbeider mye med maskiner, eller om lønnen er høy. Hva vet så ungdommene om ingeniørenes arbeidsbetingelser? Utsagnene om ingeniøryrket er rangert etter ungdommenes tilslutning til utsagnene om det å være fagarbeider.

Figur 5.8 «Hvordan tror du det er å være ingeniør i industrien i Kongsbergregionen?» Grunnskoleelever og elever i videregående skole. Prosent (N=770).

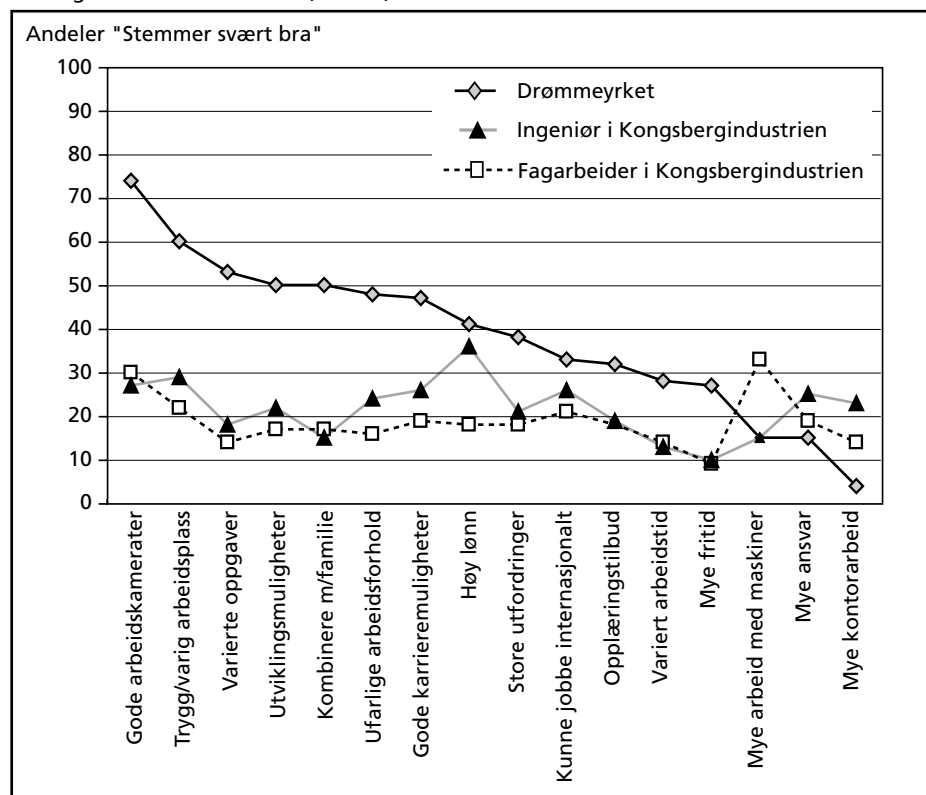
Figur 5.8 viser at en tredel av elevene ikke har noen formening om hvordan det er å være ingeniør. En utfordring for industrien er hvordan de skal imøtegå ungdommens generelle informasjonsbehov. Men to tredjedel av ungdommene har oppfatninger om de ulike arbeidsforholdene, og vi ser at elevene vurderer arbeidsforholdene for ingeniører og fagarbeidere ulikt. Om lønnsnivået for industriansatte mener 35 prosent av ungdommene det stemmer svært bra at ingeniørene har høy lønn, mens kun 17 prosent tror dette gjelder for fagarbeidere.

I figur 5.5 så vi at det er meget små forskjeller mellom hvordan de to elevkullene vurderer Det gode arbeid. Aldersvariabelen gir heller ingen særlige utslag med hensyn til ungdommens vurdering av det å jobbe i industrien. Grunnskoleelevenes oppfatninger om det å være fagarbeider og ingeniør er noe mer positiv enn videregående elevenes vurderinger, men forskjellene er marginale.

5.6 Finnes Det gode arbeid i Kongsbergindustrien?

Hvordan vurderes en jobb som faglært eller som ingeniør i forhold til Det gode arbeid? Tilfredsstillende arbeidsbetingelsene i industrien elevenes forventninger til Det gode arbeid? I det følgende skal vi sammenligne hva ungdommen sier de vil legge vekt på når de velger yrke, og hvordan de vurderer en jobb som henholdsvis fagarbeider og som ingeniør i Kongsbergindustrien. Figuren er rangert etter ungdommens tilslutning til utsagnene om det gode liv.

Figur 5.9 Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid? Og hvordan tror du det er å arbeide som fagarbeider og ingeniør i Kongsbergindustrien? Grunnskoleelever og elever i videregående skole. Prosent. (N= 736).

Når ungdommen vurderer forhold ved det gode arbeid, har de ofte ulike «drømme-yrker» i bakhodet. Men i et rekrutteringsperspektiv kan det uansett være nyttig å lytte til ungdommens generelle forventninger til hva som kjennetegner Det gode arbeid.

Hovedinntrykket er at industrien ikke lever opp til ungdommenes forventninger til arbeidslivet. Hele 90 prosent av ungdommene vektlegger varierte oppgaver ved valg av arbeid (58% stemmer svært bra og 32% stemmer nokså bra). Men kun 44 prosent av elevene tror fagarbeiderne har varierte oppgaver (12% stemmer svært bra og 32% stemmer nokså bra) og 46 prosent av elevene tror ingeniørene har varierte oppgaver (17% stemmer svært bra og 29% stemmer nokså bra).

Figur 5.9 har flere tolkningsmuligheter. Én tolkning kan være at industrien ikke når opp til ungdommens forventninger om Det gode arbeid. En annen tolkning er at ungdom ikke har god nok kunnskap om industriyrkene til å kunne vurdere de ulike utsagnene. Men det impliserer i så fall at ungdom, enten de velger industrien som yrkesvei eller velger den bort, ikke velger med basis i kunnskap, men på tross av mangelfull kunnskap.

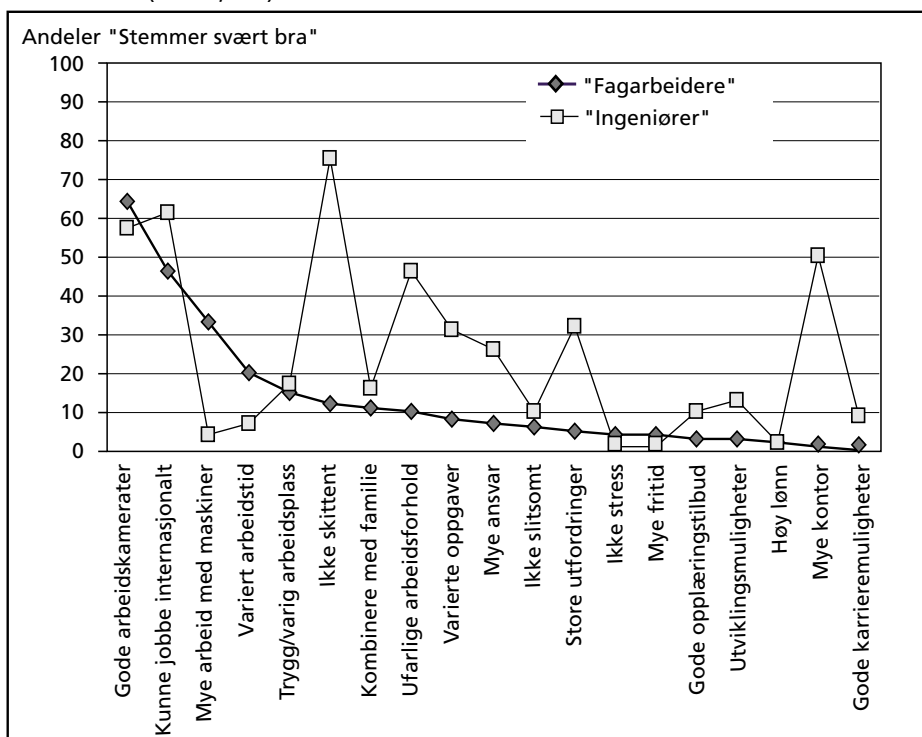
5.7 Hvordan vurderer ulike yrkesgrupper og aldersgrupper det å arbeide som fagarbeider og ingeniør i industrien i Kongsbergregionen?

Vi har i figur 5.7 og 5.8 fremstilt ungdommens vurderinger av de fem industri-bedriftene som arbeidsplass for henholdsvis fagarbeidere og ingeniører. Men ungdommens vurderinger er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med hvordan det i realiteten er. Yrkesvalg bør tas på et så reelt grunnlag som mulig, og ikke som en følge av myter om arbeidsforhold og mangel på informasjon. Dersom ungdommene har et feilaktig og urealistisk bilde av industrien som arbeidsplass, kan bedriftene korrigere for dette gjennom informasjonstiltak som for eksempel bedrifts-besøk. Dette kan bidra til at rekrutteringspotensialet blant elevene øker. Dersom ungdommen har et realistisk bilde av industrien, er det lite å oppnå med informasjonstiltak. Bedriftene bør da snarere først søke løsninger internt i bedriften for så å informere eksternt om eventuelle endringer/forbedringer. Et alternativ er å endre arbeidsbetingelsene i retning av ungdommens beskrivelser av Det gode arbeid og/eller i retning av de ansattes råd om hvordan arbeidsplassen kan gjøres mer attraktiv.

Kontrollgruppen og lærerne er bedt om å vurdere hvordan det er å være henholdsvis fagarbeider og ingeniør i de fem industribedriftene. Informantene fikk opplest en rekke beskrivelser, og de skulle besvare i hvilken grad disse beskrivelsene stemmer med deres inntrykk av hvordan det er å være henholdsvis fagarbeider og

ingeniør. «Trygg og varig arbeidsplass – hvordan stemmer det med ditt inntrykk av å være fagarbeider i industrien?» Svaralternativene var «Stemmer svært bra», «stemmer nokså bra», «stemmer mindre bra», «stemmer ikke» og «vet ikke». Utvalget av bedriftsansatte skulle vurdere de samme beskrivelser av arbeidsforhold, og spørsmålet var utformet slik: «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?». Vi skal først se hvordan de ansatte selv vurderer de ulike arbeidsforholdene (figur 5.10). Deretter skal vi se hvordan kontrollgruppen og lærere vurderer hvordan det er å være fagarbeider, og om dette samsvarer med hvordan fagarbeiderne vurderer dette selv (figur 5.11). Tilsvarende vil vi sammenligne om kontrollgruppens og lærerutvalgets vurderinger av ingeniøryrket samsvarer med ingeniørenes egenvurdering av sin arbeidsplass (figur 5.15). Figur 5.10 er rangert etter «fagarbeidernes» tilslutning til utsagnene, og viser andeler av fagarbeiderne og ingeniørene som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært» bra.

Figur 5.10 «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?» – «Fagarbeidere» og «ingeniører». Prosent. (N=260, 212).

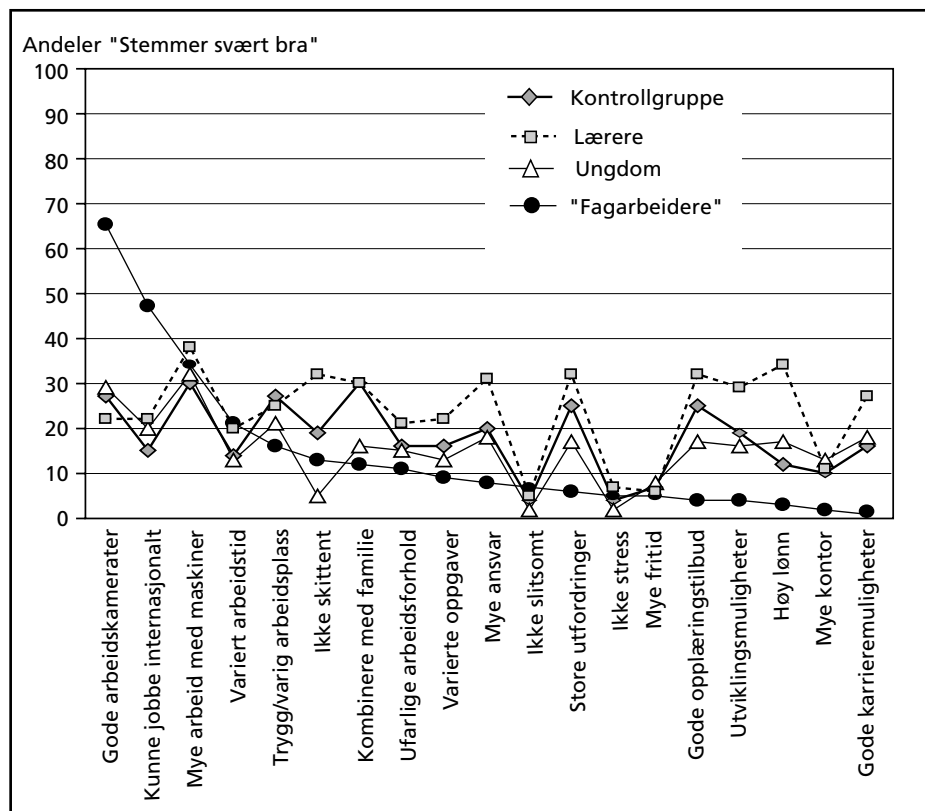

De to yrkesgruppene vurderer det å arbeide i bedriften temmelig forskjellig. «Ingeniørene» gir størst oppslutning til utsagnene «ikke skittent» (96%), «mulighet til å jobbe internasjonalt» (62%), «gode arbeidskamerater» (58%) og «mye kontorarbeid»

(51%). Mens blant «fagarbeiderne» har følgende prosentandeler krysset av for at det stemmer svært bra å arbeide i bedriften i forhold til utsagnene: «gode arbeidskamerater» (65%), det å kunne jobbe internasjonalt (47%), mye arbeid med maskiner (34%) og variert arbeid (21%). Vi ser at 47 prosent av «ingeniørene» oppgir at det stemmer svært bra at arbeidsforholdene er ufarlige, mens det gjelder kun for elleve prosent av «fagarbeiderne». Figuren tyder videre på at «ingeniørene» i større grad enn «fagarbeiderne» har utfordrende og variert arbeidsdag med mye ansvar.

Er det lokalmiljøets oppfatninger (representert ved kontrollutvalget og lærerne) av industrien eller de ansattes egne erfaringer som preger ungdommens vurderinger? Vi skal se hvordan kontrollgruppen og lærere vurderer hvordan det er å være fagarbeider, og om dette samsvarer med elevenes vurderinger og med hvordan «fagarbeiderne» vurderer dette selv. Dersom de voksne i regionen som ikke jobber i industrien har et negativt bilde av det å være fagarbeider, kan de bidra til at mange ungdommer ikke velger en utdanning rettet mot dette yrket. Figur 5.11 er rangert

Figur 5.11 Ungdom, kontrollgruppe og lærere om «Hvordan stemmer med ditt inntrykk av å være fagarbeider i de fem industribedriftene?». «Fagarbeidere» om «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?». Prosent. (N= 736, 263, 102, 260).

etter «fagarbeidernes» tilslutning til utsagn om hvordan det er å være ansatt i bedriften.

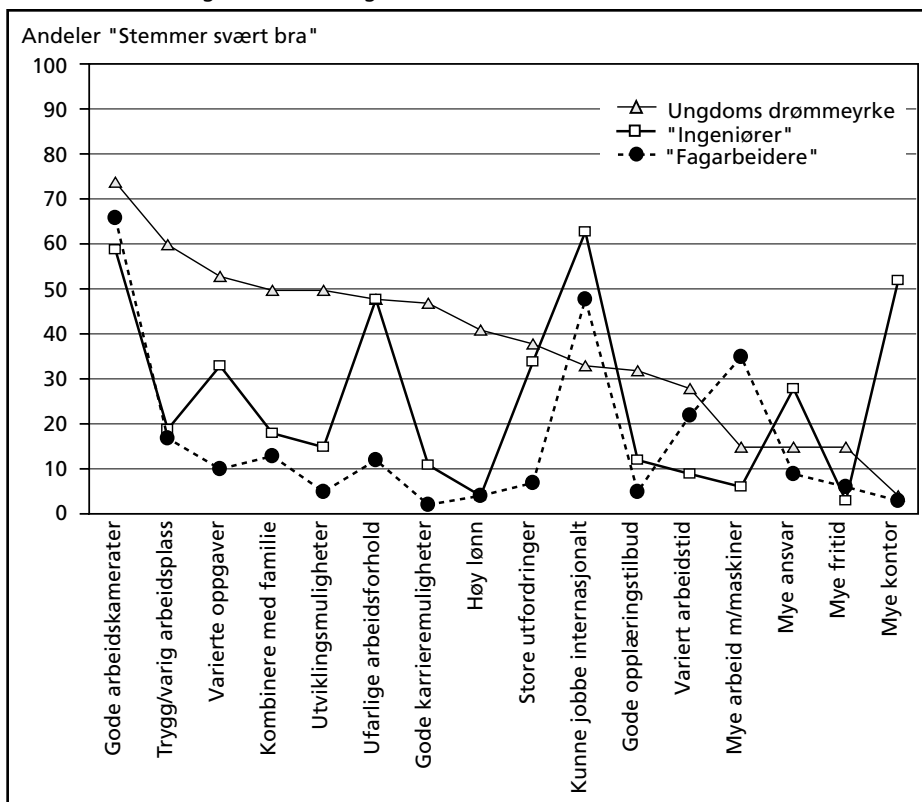
Resultatene i figuren er nedslående. Det er fagarbeiderne selv som sjeldnest vurderer arbeidsbetingelsene som gode. Riktignok mener hele 75 prosent av fagarbeiderne at det stemmer «svært bra» at arbeidsplassen kjennetegnes ved godt kameratskap, og nesten halvparten mener det har muligheter til å kunne jobbe internasjonalt.

Figuren tyder ikke på at ungdommene har et mer negativt syn på arbeidsforholdene enn hvordan det i realiteten er. Og vi finner ingen støtte for at lærerne, med sin akademiske utdanning, påvirker elevene i en for industrien negativ retning. Hovedtrekket i figuren er at elevenes vurderinger i stor grad samsvarer med vurderingene til kontrollgruppen og lærerne. Sammenligner vi lærere, kontrollgruppen og elevene, er det lærerne som er mest og elevene minst «optimistiske» med hensyn til om fagarbeideryrket innebærer utfordringer, ansvar, opplæringsmuligheter, utviklingsmuligheter, karrieremuligheter og lønn. Dersom fagarbeidernes vurderinger er riktige, vil en del av de nye rekruttene bli skuffet.

Ungdommer som går på yrkesfaglig studieretning eller som har dette som førstevalg er noe mer positiv i sin vurdering av det å være fagarbeider enn elever som går på eller har som førstevalg allmennfaglige linjer. Men linjevalg har liten betydning for hvordan ungdommen vurderer de ulike arbeidsforholdene til fagarbeiderne (se vedlegg 2).

I figur 5.9 sammenlignet vi ungdommens forventninger til Det gode arbeid med deres vurderinger av hvordan det er å være fagarbeider og ingeniør i Kongsberg-industrien. Vi antydte to tolkningsmuligheter: 1) Industrien når ikke opp til ungdommens forventninger om Det gode arbeid. 2) Ungdom har ikke god nok kunnskap om industriyrkene til å kunne vurdere de ulike utsagnene om arbeidsforholdene. Mangelfull kunnskap blant ungdommene utgjør en utfordring for bedriftene med hensyn til informasjonstiltak. En annen utfordring for næringslivet i regionen er om ungdommenes oppfatninger om industrien er realistiske, bygd på myter. Det impliserer i så fall at ungdom, enten de velger industrien som yrkesvei eller velger den bort, ikke velger med basis i kunnskap, men på tross av mangelfull kunnskap. Hvilket kunnskapsgrunnlag har ungdommen når de velger eller velger bort industrien som arbeidsplass? I figur 5.12 skal vi sammenligne ungdommens forventninger til Det gode arbeid med «fagarbeidernes» og «ingeniørenes» vurdering av sin egen arbeidsplass.

Figur 5.12 «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?» – «Fagarbeidere» og «ingeniører». Prosent. (N=260, 212). «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» Grunnskoleelever og elever i videregående skole. Prosent. (N= 736)

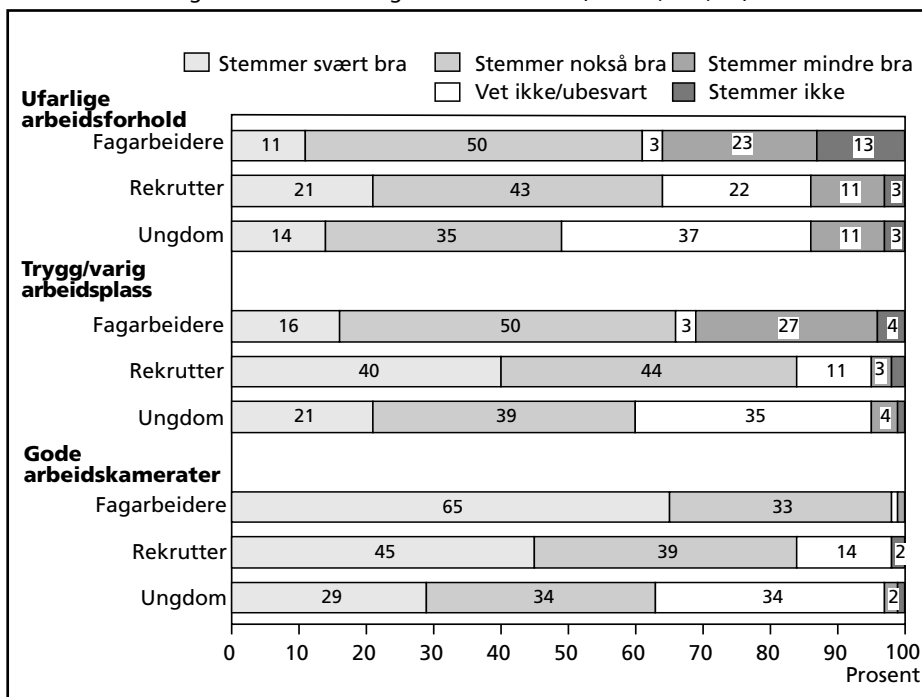

Vi ser av figur 5.12 at ifølge fagarbeiderne så samsvarer arbeidsforholdene for en fagarbeider i Kongsbergindustrien med ungdommens «drømmeyrke» når det gjelder det å ha et godt kollegialt miljø og å sitte lite på kontor. Mulighetene for å jobbe utenlands og å arbeide mye med maskiner er større for fagarbeiderne enn det ungdommene ønsker. Ifølge ingeniørenes vurderinger av egen arbeidsplass, kan det se ut som om ingeniøryrket matcher ungdommenes drømmeyrke med hensyn til å ha ufarlige arbeidsforhold og et godt kollegialt miljø. Ingeniørene har imidlertid mer ansvar enn ungdommene ønsker seg. Det er et stort gap mellom ungdommenes forventninger til det å få en trygg og varig arbeidsplass, utviklings- og karrieremuligheter, høy lønn, gode opplæringsstilbud og at jobben lar seg kombinere med familie, og hvilken tilslutning både fagarbeiderne og ingeniørene gir disse forholdene.

Hovedinntrykket fra figur 5.12 er at det å arbeide som fagarbeider eller ingeniør i Kongsbergindustrien ikke tilfredsstiller ungdommenes forventninger til Det gode arbeid. Men som sagt – når ungdommene vurderer hvilke forhold som er

viktigst for Det gode arbeid kan det være at de ser for seg drømmeyrket sitt. Det kan være at elevene har lavere, og mer realistiske forventninger til et yrke dersom de allerede har valgt eller er i gang med utdanning som fører frem til dette yrket. Elleve prosent av elevene vil ta/tar utdanning rettet mot fagarbeid i Kongsberg-industrien, mens fem prosent av elevene oppgir at de vil ta/tar utdanning rettet mot konstruksjon og ingeniørarbeid. Disse elevene er altså industribedriftenes rekrutter. Har rekruttene mer kunnskap om og/eller andre vurderinger av industrien enn ungdom som har valgt bort industrien? Vi skal først se hvilken tilslutning fagarbeiderne, rekruttene og ungdommene gir til utsagnene om at fagarbeidere i Kongsbergindustrien har ufarlige arbeidsforhold, en trygg og varig arbeidsplass og gode arbeidskamerater.

Figur 5.13 Hvordan vurderes det å være fagarbeider mht ufarlige arbeidsforhold (HMS), gode arbeidskamerater og trygg og varig arbeidsplass? «Fagarbeidere», alle elevene og elever som tar/vil ta utdanning rettet mot å bli fagarbeider. Prosent (N= 260, 770, 82).

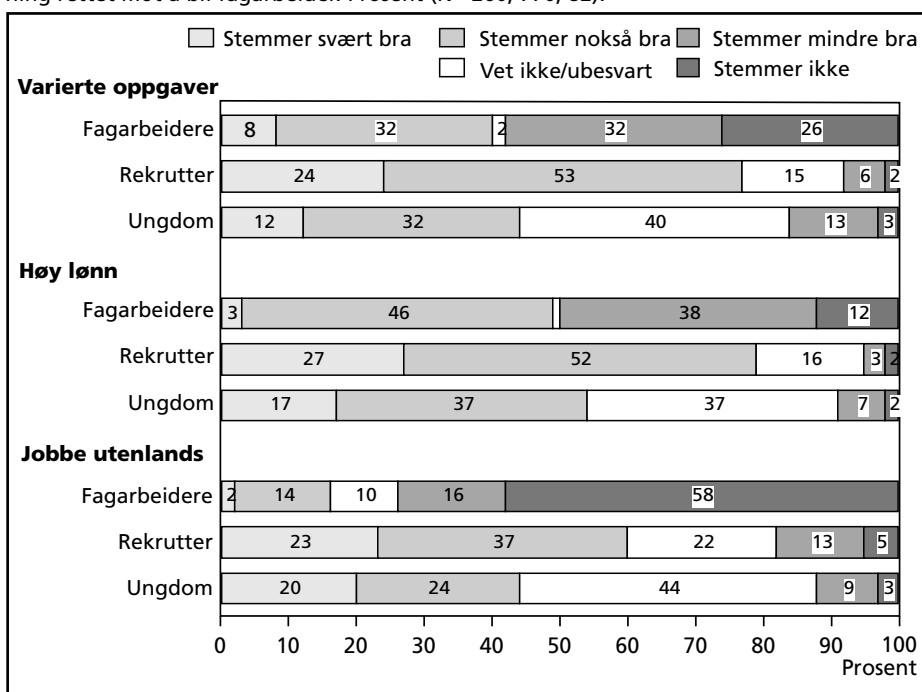

Hele 98 prosent (65% + 33%) av fagarbeiderne mener det er godt kameratskap på arbeidsplassen, mot 84 prosent (45% + 39%) av rekruttene og 63 prosent (29% + 34%) av hele elevutvalget og rekruttene. Vi ser at rekruttene er mer positive enn både fagarbeiderne og ungdommene til de to andre utsagnene. Det kan tyde på at rekruttene er mindre realistiske i sine vurderinger av det å være fagarbeider enn det

alle elevene er. Andelen «vet ikke/ubesvart» er betydelig mindre blant rekruttene. Én tolkning er at de har bedre kjennskap til fagarbeidertilværelsen enn ungdommene generelt. Én annen tolkning er at rekruttene har formeninger om hvordan de tror det er å være fagarbeider, men at disse ikke er helt realistiske.

I figur 5.14 skal vi se hvilken tilslutning fagarbeiderne, rekruttene og ungdommene gir til utsagnene om at fagarbeidere i Kongsbergindustrien har varierte oppgaver, høy lønn og muligheter til å jobbe i utlandet.

Figur 5.14 Hvordan vurderes det å være fagarbeider mht lønn, varierte oppgaver og muligheter for å jobbe internasjonalt? Fagarbeidere, alle elevene og elever som tar/vil ta utdanning rettet mot å bli fagarbeider. Prosent (N= 260, 770, 82).

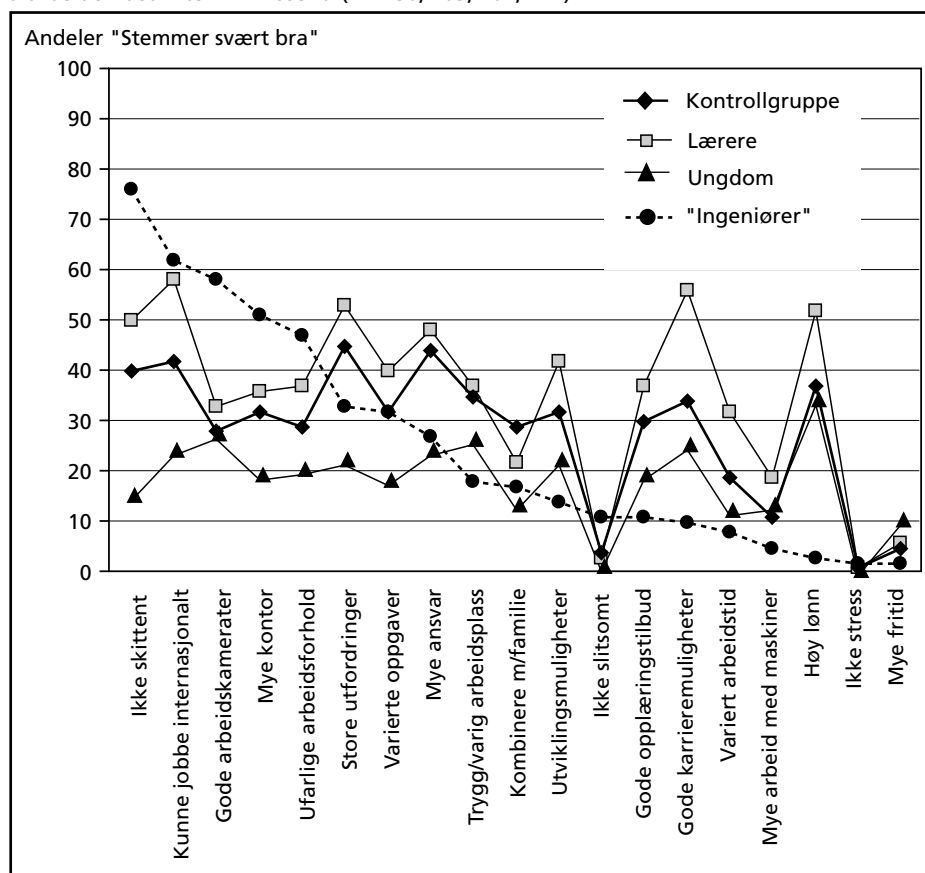

Også når det gjelder forventninger til variasjon, lønn og utenlandsopphold er rekruttene mer optimistiske enn fagarbeidernes egne beskrivelser. Ungdomskullet totalt sett er mindre optimistiske enn rekruttene, spesielt hvis vi slår sammen andelen som har svart stemmer «svært bra» og «nokså bra». Hele 79 prosent (27% stemmer svært bra og 52% stemmer nokså bra) av rekruttene mener fagarbeidere får høy lønn, mot 54 prosent (17% stemmer svært bra og 37% stemmer nokså bra) av hele ungdomskullet. Hele 77 prosent av rekruttene mener det stemmer svært bra/nokså bra at fagarbeidere i Kongsbergindustrien har varierte oppgaver. Kun 44 prosent av ungdomskullet og 40 prosent av fagarbeiderne gir tilslutning til dette.

Mens andelen rekrutter som ikke vet eller ikke har besvart hvordan de vurderer de tre utsagnene varierer fra 15 til 22 prosent, gjelder dette for mellom 37 og 44 prosent av hele ungdomskullet. Dersom fagarbeidernes vurderinger er riktige, kan rekrutten komme til å oppleve at deres forventninger ikke innfris. Men bedriftene kan også forbedre arbeidsforholdene. Bedriftsledelsene kan dra nytte av fagarbeidernes råd om hva som skal til å for å gjøre industrien mer attraktiv for ungdom. Vi presenterer fagarbeidernes og ingeniørenes råd senere i kapitlet, men først skal vi se hvordan det å være ingeniør i Kongsbergindustrien vurderes av de voksne og unge i regionen. Figur 5.15 er rangert etter «ingeniørenes» oppslutning til utsagnene om hvordan det er å arbeide i bedriftene.

Hovedinntrykket er at elevenes vurderinger av det å være ingeniør i Kongsbergindustrien i stor grad samsvarer med voksengenerasjonens oppfatninger. Lærerne

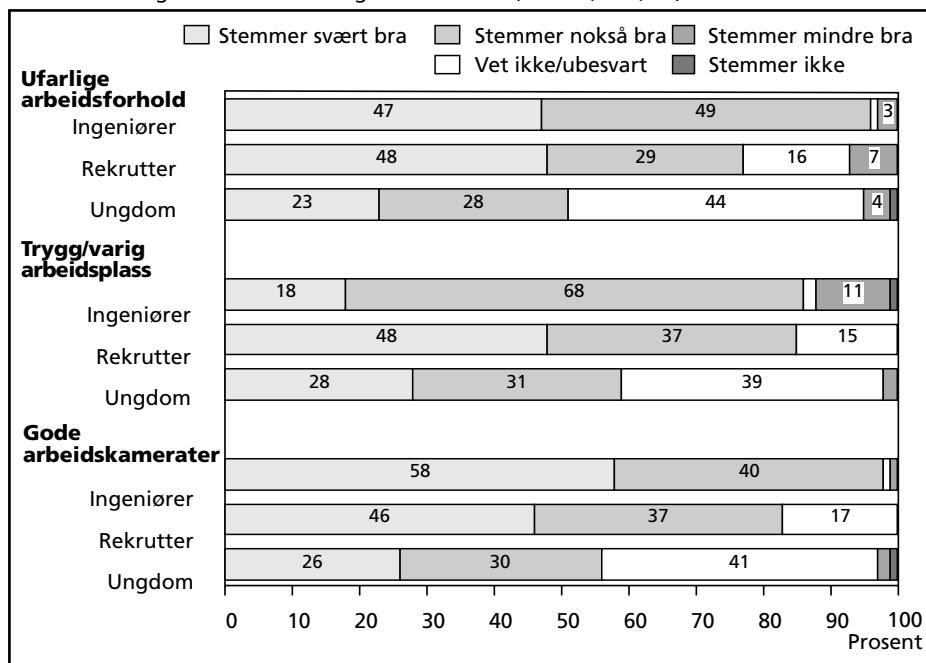
Figur 5.15 Ungdom, kontrollgruppe og lærere om «Hvordan stemmer med ditt inntrykk av å være ingeniør i de fem industribedriftene?». «Ingeniører» om «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?». Prosent. (N= 736, 263, 102, 212).

er i hovedsak oftere positivt innstilt til ingeniøryrket enn henholdsvis de andre voksne i lokalmiljøet og elevene. Lærerne har lik oppfatning som ingeniørene selv om hvilke muligheter det er for å jobbe internasjonalt. Men når det gjelder karrieremuligheter, lønnsnivå og opplæringstilbud har lærerne et langt mer positivt syn enn ingeniørenes egne vurderinger. Det er liten forskjell på yrkesfaglige og allmennfaglige elevers syn på hvordan det er å være ingeniør i Kongsbergindustrien. Linjevalg har liten betydning for hvordan ungdommen vurderer de ulike arbeidsforholdene til ingeniørene (se vedlegg 3).

98 elever oppga at de vil ta eller tar utdanning rettet mot å bli ingeniør i Kongsbergindustrien. Hvilken tilslutning gir disse ingeniørrekruttene til utsagnene om at ingeniørene har ufarlige arbeidsforhold, en trygg og varig arbeidsplass og gode arbeidskamerater? Samsvarer rekruttene forventninger med de andre elevenes vurderinger og «ingeniørenes» besvarelser?

Figur 5.16 Hvordan vurderes det å være ingeniør mht ufarlige arbeidsforhold (HMS), gode arbeidskamerater og trygg og varig arbeidsplass? «Ingeniører», alle elevene og elever som tar/vil ta utdanning rettet mot å bli ingeniør. Prosent (N= 212, 770, 98)

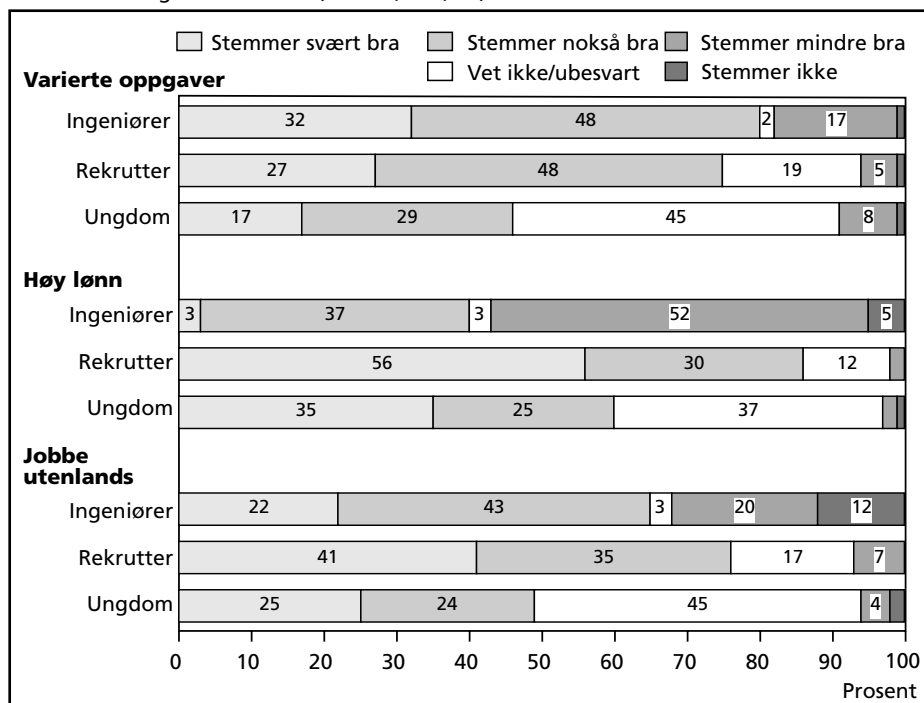

15–17 prosent av rekruttene vet ikke eller har ikke besvart de tre utsagnene. Vi ser at uvitenheten er langt større blant hele ungdomskullet. Her varierer andelen vet ikke /ubesvart fra 39 til 44 prosent. 98 prosent av «ingeniørene» mener det er godt kameratskap på arbeidsplassen. 58 prosent av «ingeniørene» har krysset av for at det

«stemmer svært bra» og 40 prosent har krysset av for at det «stemmer nokså bra». Tilslutning til dette utsagnet var like stor blant «fagarbeiderne», men blant dem var det en større andel som mente utsagnet stemte svært bra (65%). Hele 83 prosent (46% + 37%) av ingeniørrekruttene tror godt kameratskap er et kjennetegn ved arbeidsforholdene for ingeniører den regionale industrien, mot kun 56 prosent (26% + 30%) av hele elevutvalget. Med hensyn til om det å være ingeniør i Kongsberg-industrien innebærer å ha en trygg og varig arbeidsplass er rekruttene langt mer optimistiske enn «ingeniørene» selv. Det vil si dersom vi kun sammenligner andeler i de to gruppene som mener dette utsagnet stemmer svært bra. Slår vi sammen svaralternativene stemmer svært bra og stemmer nokså bra, har de to gruppene omtrent like positivt syn på dette. Igjen er det totale ungdomsutvalget mindre positive enn rekruttene, men som sagt er andelen vet ikke/ubesvart langt større blant de førstnevnte.

I figur 5.17 skal vi se hvilken tilslutning «ingeniørene», rekruttene og ungdommene gir til utsagnene om at ingeniører i Kongsbergindustrien har varierte oppgaver, høy lønn og muligheter til å jobbe i utlandet.

Figur 5.17 Hvordan vurderes det å være ingeniør mht lønn, varierte, oppgaver og muligheter for å jobbe internasjonalt? «Ingeniører», alle elevene og elever som tar/vil ta utdanning rettet mot å bli ingeniør. Prosent (N= 212, 770, 98)

Vi ser av figur 5.17 at rekruttene forventningsnivå med hensyn til å få varierte oppgaver som ingeniør, samsvarer med «ingeniørenes» vurderinger. 75 prosent av rekruttene har gitt tilslutning til utsagnene om at det stemmer «svært bra» (27%) eller «nokså bra» (28%) at ingeniører i Kongsbergindustrien har varierte arbeidsoppgaver. 80 prosent av ingeniørene har gitt sin tilslutning til dette (27% «stemmer svært bra» og 48% «stemmer nokså bra»). Vi ser videre at andelen «vet ikke/ubesvart» er hele 45 prosent blant hele ungdomskullet mot 19 prosent av rekruttene. Med hensyn til rekruttene forventninger til lønnsnivået, er de mindre realistiske. 45 prosent av ungdomskullet og over halvparten av rekruttene (56%) tror det stemmer «svært bra» at industribedriftene utbetaler høy lønn til sine ingeniører, mens kun tre prosent av ingeniørene selv mener dette stemmer svært bra. Sammenligner vi hva de ulike utvalgene uttrykker om lønnsnivået for henholdsvis ingeniører (figur 5.17) og fagarbeidere (figur 5.14), ser vi at det blant ungdommene er en antakelse om at ingeniører lønnes bedre enn fagarbeidere. Fagarbeiderne selv svarer som ingeniørene, det vil si tre prosent gir tilslutning til at det stemmer svært bra at lønnen er høy. Mens 17 prosent av ungdomskullet og 27 prosent av fagarbeiderrekruttene svarer dette. Om lag 40 prosent av ungdommene oppga at høy lønn var et svært viktig forhold når de skal velge arbeid. Et godt arbeidsmiljø, kollegialt og sikkerhetsmessig, varierte arbeidsoppgaver og utviklingsmuligheter er forhold som tillegges større vekt blant ungdommene.

Våre funn samsvarer med resultater fra andre undersøkelser omkring holdninger til arbeid. Langeland og Stene (1999) analyserer data fra en landsomfattende spørreundersøkelse blant 1000 arbeidstakere gjennomført mai–juni 1998. De finner at arbeidstakerne anser trygghet og sosialt fellesskap som et viktigere forhold enn at jobben er godt betalt. Hele fire av fem gir uttrykk for at det sosiale arbeidsmiljøet er svært viktig, og nesten like mange vektlegger at arbeidet må være interessant. To av tre anser det som svært viktig at jobben er sikker og stabil, mens kun en av tre synes det er svært viktig at jobben er godt betalt. Langeland og Stene finner sine resultater å være i samsvar med funn i Arbeidslivsundersøkelsen 1993, og konkluderer med at det kan tyde på at sosiale sider ved jobben er mer betydningsfullt enn økonomiske og karrieremessige forhold. Langeland og Stene (1999) finner små eller ingen forskjeller mellom de yrkesaktives holdninger etter kjennetegn som kjønn, alder eller inntekt. Aldersvariabelen gjør noe utslag i forhold til betydningen av god lønn og at arbeidet er samfunnsnyttig. Arbeidstakere over 45 år legger mer vekt på en godt betalt lønn enn arbeidstakere under 30 år. Kun en av fem under 30 år anser dette som svært viktig, mens en av tre av dem over 45 år. Samtidig er eldre arbeidstakere mer opptatt av at arbeidet er samfunnsnyttig enn yngre. 55 prosent av dem over 60 år mener dette er svært viktig mot 29 prosent av dem under 30 år (Langeland og Stene, 1999).

5.8 Hvordan trives ulike yrkesgrupper i arbeidet?

I det foregående har vi sett hvordan ulike yrkesgrupper og aldersgrupper av befolkningen i Kongsbergregionen vurderer en jobb som fagarbeider eller ingeniør i regionens industri. Et annet mål på arbeidsforholdene i industrien er å sammenligne industriansattes og andre yrkesgruppers trivsel med sitt arbeid. Vi har også spurt de ulike yrkesgruppene om de ville valgt samme yrkesvei om igjen, og om de vil råde egne barn til å velge samme yrkesvei som seg selv. Vi skal først se på trivsel.

De ulike voksenutvalgene ble spurt om hvordan de trivdes med *arbeidsoppgavene*. Elevene ble imidlertid spurt om hvordan de trives med *undervisningen*. Arbeidsoppgaver og undervisning er ikke helt sammenlignbart, men vi har likevel valgt å fremstille svarfordelingene i samme figur.

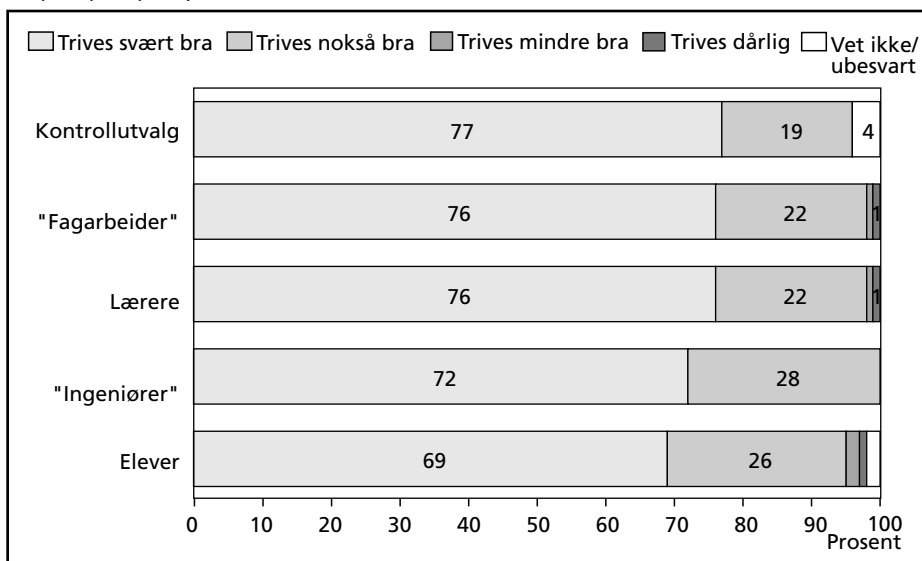
Figur 5.18 «Hvordan trives du med arbeidsoppgavene?». Kontrollgruppen, lærere, «fagarbeidere» og «ingeniører». «Hvordan trives du med undervisningen?» Elevene. Prosent. (N= 363, 102, 260, 212, 770).

Mens hele 66 prosent av kontrollutvalget og 60 prosent av lærerne oppgir at de trives «svært bra» med arbeidsoppgavene, gjelder dette kun for 26 prosent av fagarbeiderne. Slår vi sammen andelen som har oppgitt at de trives «svært bra» og «nokså bra», blir ikke forskjellene mellom de fire voksenutvalgene så store. Elevene fikk spørsmål om trivsel med undervisningen. Kun 14 oppgir at de trives «svært bra», samtidig er det over halvparten (58%) som trives «nokså bra». Én av fire elever oppgir at de trives «mindre bra» (20%) eller «dårlig» (6%).

Vi har tidligere i kapitlet sett at det å ha gode arbeidskollegaer er det viktigste når voksne og unge skal beskrive Det gode arbeid. Hvordan trives så de voksne med sine kollegaer, og hvordan trives ungdommene med sine medelever?

Figur 5.19 «Hvordan trives du med kollegaene?». Kontrollgruppen, lærere, «fagarbeidere» og «ingeniører». «Hvordan trives du med kamerater og medelever?». Elever. Prosent. (N= 363, 102, 260, 212, 770).

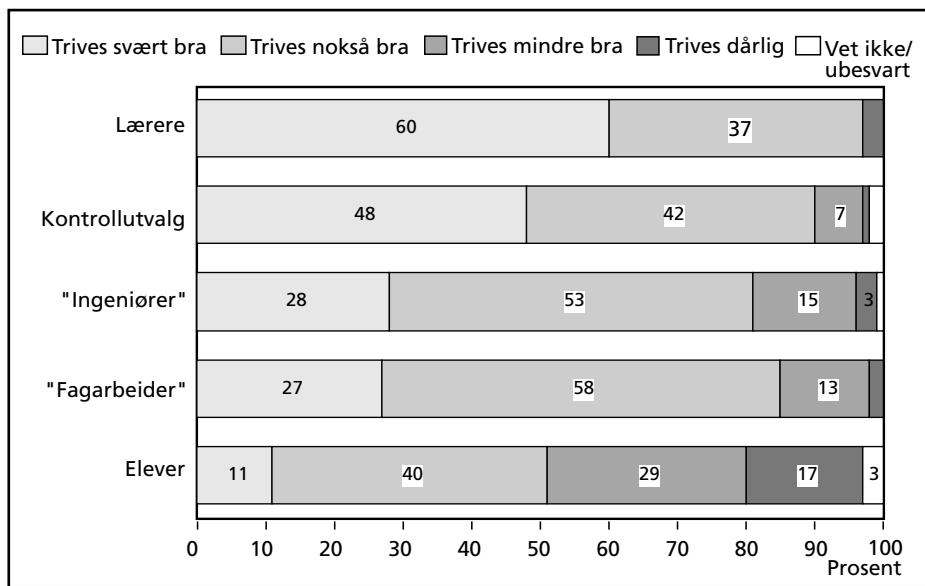

Vi ser at om lag tre av fire voksne og elever trives «svært godt» med henholdsvis kollegaer og kamerater/medelever. Kun små andeler oppgir at de trives «mindre bra» eller «dårlig», og blant kontrollutvalget og ingeniørene er det ingen som oppgir dette. Arbeids- og skolelokalene får imidlertid dårligere skussmål av våre respondenter.

Figur 5.20 tyder på bedriftsledelsen bør ta utfordringen med å gjøre noe med de fysiske omgivelsene til sine ansatte. Blant de industriansatte er det kun én av fire ansatte som trives «svært bra» med arbeidslokalene, mot om lag halvparten (48%) av kontrollutvalget og tre av fem (60%) av lærerne. Lærere og elever deler lokaler, og det er derfor overraskende at kun elleve prosent av elevene sier de trives «svært godt» med skolelokalene. Nesten halvparten av elevene er negative til lokalene (29% trives mindre bra, 17% trives dårlig), mens kun tre prosent av lærerne oppgir at de trives dårlig i de samme lokalene. Forskjellen i elevenes og lærernes trivsel kan ha sammenheng med at lærerne har tilgang til andre rom utover selve klasserommet, som for eksempel lærerværelse.

Våre funn samsvarer med resultatene fra en undersøkelse gjennomført blant VK1-elever og VK1-lærere i samtlige videregående skoler i Buskerud fylke våren

Figur 5.20 «Hvordan trives du med arbeidslokalene?». Kontrollgruppen, lærere, «fagarbeidere» og «ingeniører». «Hvordan trives du med skolelokalene?». Elever. Prosent. (N= 363, 102, 260, 212, 770).

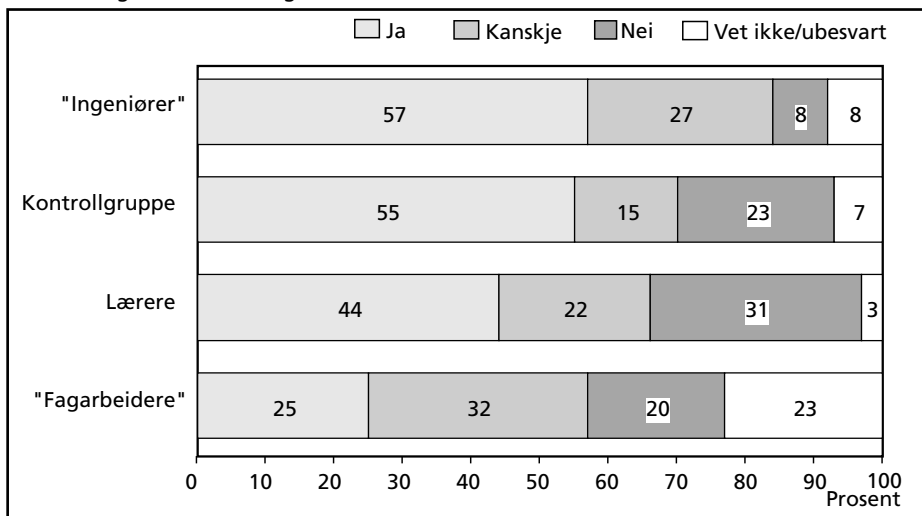

1999 (Johansen, 1999). Fokus for undersøkelsen var tilfredshet med læringsmiljøet, og hovedfunnene viser at både elever og lærere trives godt i skolen og klassene generelt, men at trivselen er noe mindre med hensyn til arbeidssituasjonen/skolearbeidet. Både elever og lærere er mindre tilfreds med fysiske forhold knyttet til skolen og klasserommet: inneklima (temperatur og luft), men også i denne undersøkelsen fremgår det at elevene er mindre fornøyd enn lærerne (Johansen, 1999).

Vi har sett at trivselen varierer mellom de ulike yrkesgruppene, og vi kan anta at de som trives minst ikke er like fornøyd med sitt yrkesvalg som de som trives best. De fire voksenutvalgene ble stilt følgende hypotetiske spørsmål: «Dersom du kunne velge om igjen, ville du valgt samme yrkesvei?».

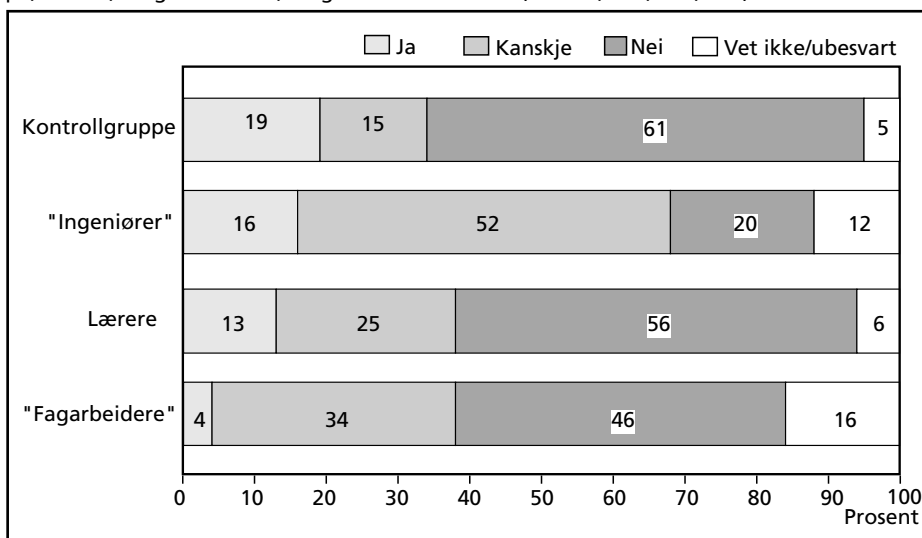
Ikke overraskende er det færrest blant fagarbeiderne som svarer ja på dette spørsmålet. Fagarbeiderne var minst fornøyd med arbeidslokaler og arbeidsoppgaver, og vi ser av figur 5.21 (neste side) at kun en av fire ville valgt samme yrkesvei igjen. Ingeniørene var heller ikke så fornøyd med arbeidslokalene, men hele 44 prosent trivdes svært bra med arbeidsoppgavene mot kun 26 prosent av fagarbeiderne. Dette kan forklare at en langt større andel av ingeniørene enn blant fagarbeiderne sier de ville valgt samme yrkesvei igjen.

Figur 5.21 «Dersom du kunne velge om igjen, ville du valgt samme yrkesvei?» Kontrollgruppe, lærere, «fagarbeidere», «ingeniører». Prosent. (N= 296, 102, 260, 212)

Én ting er å holde på sitt yrkesvalg, noe helt annet er det å råde andre til å velge samme yrkesvei som seg selv.

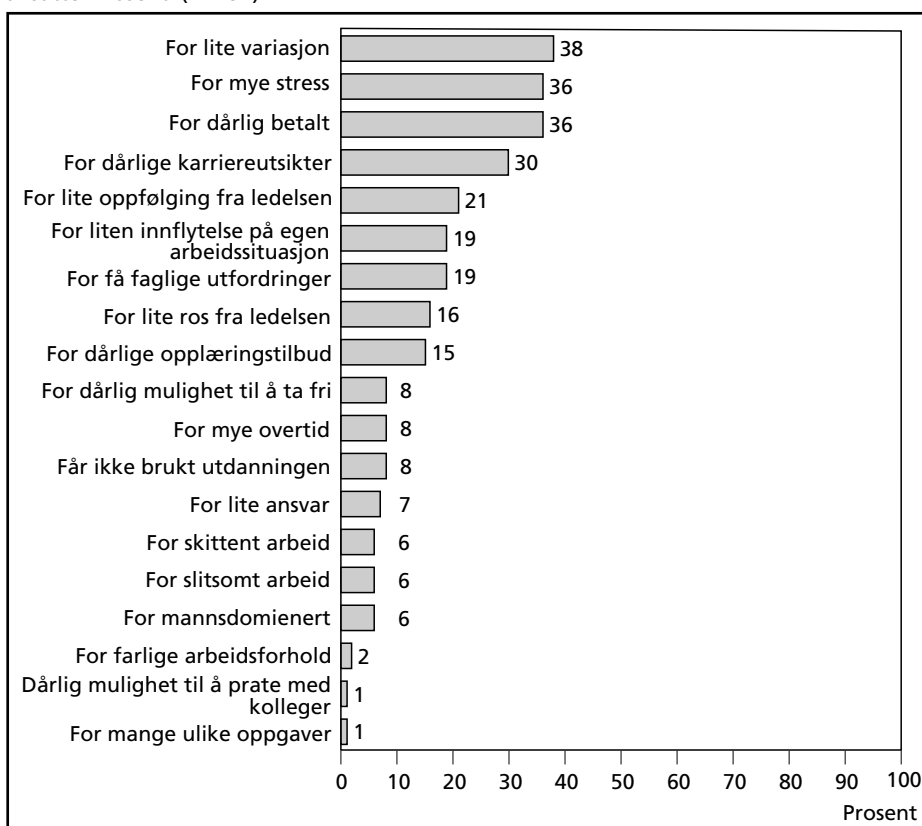
Figur 5.22 «Ville du råde egne barn til å velge samme yrkesvei som deg selv?» Kontrollgruppe, lærere, «fagarbeidere», «ingeniører». Prosent. (N= 296, 102, 260, 212).

Nesten halvparten av fagarbeiderne (46%), og over halvparten av lærerne (56%) og kontrollutvalget (61%) svarer nei på spørsmålet. Til tross for at hele 57 prosent av

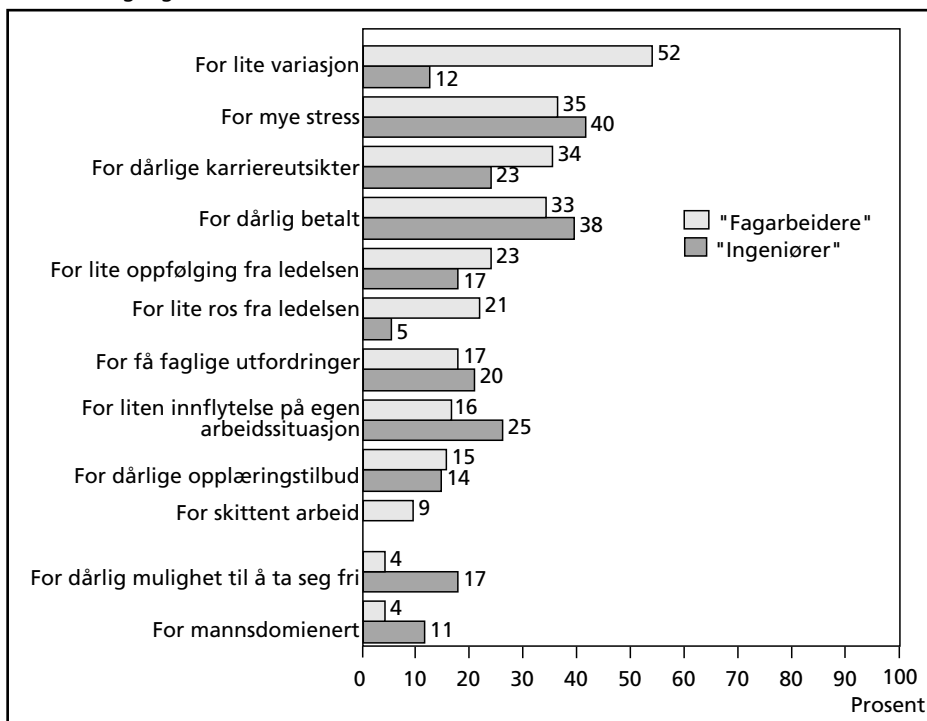
ingeniørene ville valgt samme yrkesvei om igjen, er det kun 16 prosent som svarer at de vil råde egne barn til å følge samme karriere. Det er imidlertid over halvparten som svarer at de *kanskje* ville gjort det. Hva skal til for at andelen som svarer kanskje, skal kunne svare ja? Hvilke arbeidsforhold i bedriftene er det som må forbedres? De 292 av de 482 industriansatte som ikke ville, eller var usikre på om de ville, valgt samme yrkesvei igjen, ble bedt om å krysse av for de tre viktigste årsakene til dette. Figur 5.23 er rangert etter den årsak som fikk flest kryss.

Figur 5.23 «Hvorfor ville du ikke eller er usikker på om du ville valgt samme yrke?». Bedriftsansatte. Prosent. (N=292).

De fire svaralternativene som fikk flest kryss var «for lite variasjon», «for mye stress», «for dårlig betalt» og «for dårlige karriereutsikter». Men oppgir fagarbeidere og ingeniører de samme årsakene? I figur 5.24 skiller vi mellom de to yrkesgruppenes begrunnelser.

Figur 5.24 «Hvorfor ville du ikke eller er usikker på om du ville valgt samme yrke?». «Fagarbeidere og ingeniører». Prosent. (N=195,92).

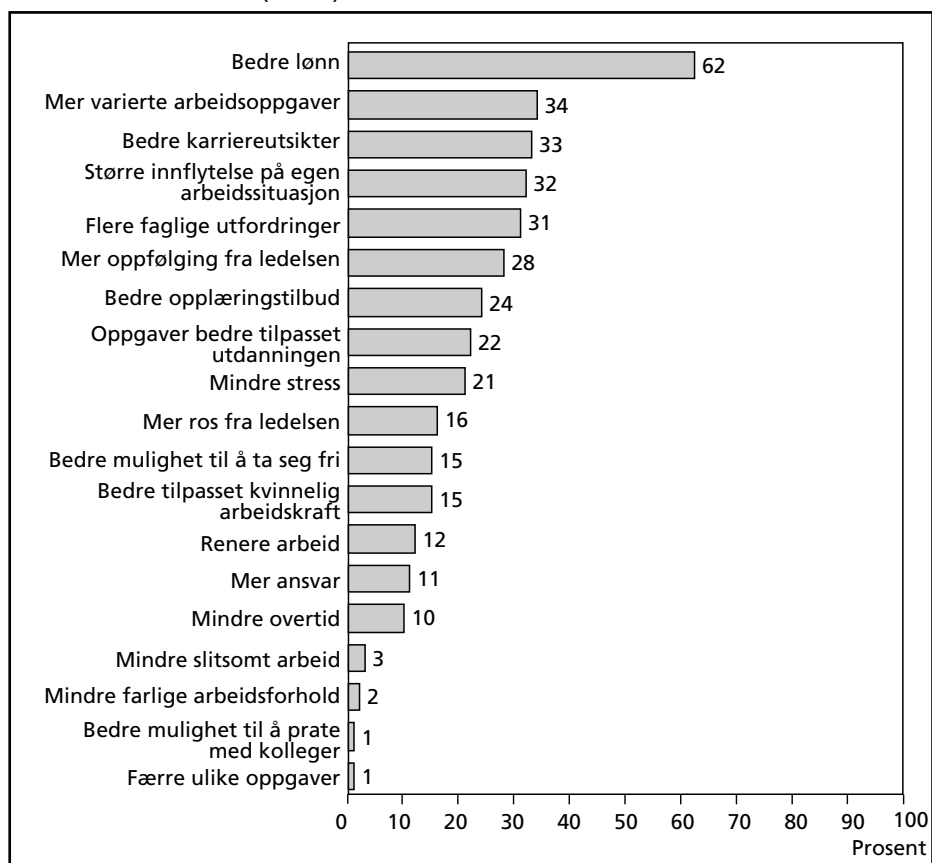
Mens hele 52 prosent av fagarbeiderne oppga at «for lite variasjon» var en årsak til at de ikke ville valgt samme yrkesvei om igjen, gjelder dette for kun tolv prosent av ingeniørene. Fagarbeiderne er også langt mindre fornøyd med i hvilken grad ledelsen gir ros: 21 prosent av fagarbeiderne oppgir at de får for lite ros mot fem prosent av ingeniørene. En større andel blant ingeniørene enn blant fagarbeiderne oppgir at de har for liten innflytelse på egen arbeidssituasjon (25% mot 16%) og for dårlig mulighet til å ta seg fri (17% mot 4%).

5.9 Hvordan kan Kongsbergindustrien rekruttere flere ungdommer?

I spørreskjemaet var det både et åpent og et lukket spørsmål (gitte svaralternativer) der de ansatte kunne gi uttrykk for hva som skal til for at bedriften kan bli en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom. 167 av de 260 fagarbeiderne og 138 av de 212

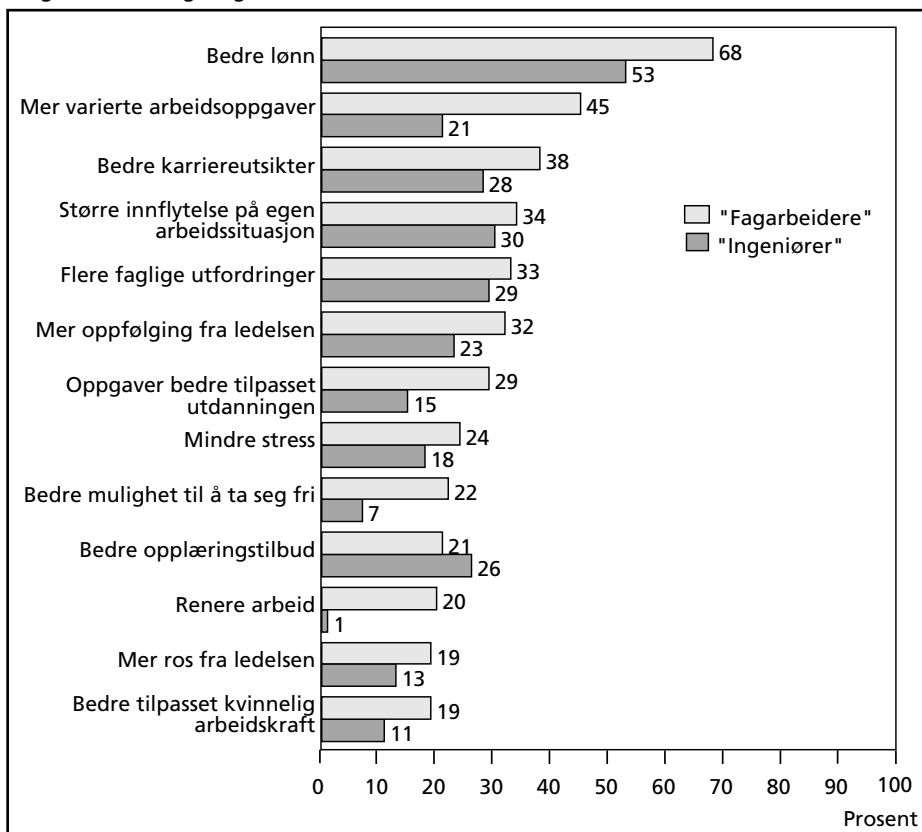
ingeniørene har gitt skriftlige kommentarer på det åpne spørsmålet. Gjennomgangstemaene blant fagarbeiderne er «bedre lønn», «videreutdanning», «mer variert arbeid» og «mer oppfølging og ros fra ledelsen». Ingeniørene legger også vekt på disse temaene, samt at de konkretiserer hva de ønsker fra ledelsen. I spørsmålet med gitte svaralternativer, ble de ansatte bedt om å krysse av for inntil tre av nitten utsagn. I figur 5.25 vises andelen som har krysset av for de ulike utsagnene.

Figur 5.25 «Hvordan tror du bedriften kan bli en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom?». Bedriftsansatte. Prosent. (N=481).

Hele 62 prosent av de ansatte har krysset av for at høyere lønn er det som vil tiltrekke ungdom til et arbeidsliv i Kongsbergindustrien. Deretter etterlyses variasjon, karrieremuligheter, større innflytelse på egen arbeidssituasjon, faglige utfordringer samt bedre oppfølging fra ledelsen. Gir fagarbeidere og ingeniører de samme rådene til bedriftsledelsen? Neste figur viser hvordan de to yrkesgruppene har besvart en del av svarkategoriene.

Figur 5.26 «Hvordan tror du bedriften kan bli en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom?». «Fagarbeidere» og «ingeniører». Prosent. (N=260,212).

En større andel av fagarbeiderne enn blant ingeniørene er opptatt av høyere lønn, henholdsvis 68 og 53 prosent. I de skriftlige kommentarene var det som nevnt mange som tok opp lønsspørsmålet, og spesielt blant fagarbeiderne. Men de fleste gir uttrykk for at det også er andre forhold som kan forbedres. Vi har valgt ut følgende sitater fra fagarbeiderne:

«Bedre lønn, mer variert arbeid, flere muligheter for videreutdanning.»

«Forbedre nasjonale rammevilkår for konkurranseutsatt/eksportrettet industri mht. avgiftsnivå, lønnsnivå, utdanningssatsing, oppbygging av fagmiljø etc.»

«Høyere lønn og mindre skille mellom arbeider og funksjonær.»

«Mer lønn for slitsomt arbeid, bedre helseundersøkelse, bedre avsug av støv på maskinene.»

Fra «ingeniørene» har vi valgt ut følgende sitater knyttet til lønn:

«Bedre lønn. Trives for øvrig bra på ... (bedriftsnavnet).»

«Høyere lønn (likelønn), og større respekt for «kvinneyrker.»»

«Bedre lønn eller bedre: lavere skatt. Man har ingenting igjen for å ta høyere utdanning i Norge; toppskatten tar lønnstilleggene, og studielånsrenten er vanvittig høy. Fordelene med høyere utdanning ligger utelukkende i personlige hensyn.»

Som det fremgår av figur 5.25 er det 24 prosent av de ansatte som etterlyser bedre opplæringsstilbud. Både «fagarbeiderne» (21%) og «ingeniørene» (26%) etterspør dette (se figur 5.26). Utdanningsnivået er langt høyere blant «ingeniørene» enn blant «fagarbeiderne». Hele 54 prosent av «ingeniørene» har utdanning på høgskole- eller universitetsnivå (30% har ingeniørhøgskole + 16% sivilingeniørutdanning + 9% annen utdanning på høgskole- eller universitetsnivå), mot kun to prosent av «fagarbeiderne» (1% ingeniørhøgskole + 1% sivilingeniørutdanning). Halvparten av «fagarbeiderne» har fagbrev (50%), fem prosent har teknisk fagskole og 15 prosent har yrkesutdanning fra videregående skole.¹⁶ Vi ser av figur 5.26 at en større andel av «fagarbeiderne» enn «ingeniørene» har krysset av for viktigheten av at arbeidsoppgavene er tilpasset det man har lært gjennom utdanningen, og som de utvalgte sitatene fra «fagarbeiderne» viser, etterspørres ikke bare opplæring, men også videreutdanning:

«Bedre etterutdanning slik at man holder seg oppdatert. »

«Bedre støtte for videreutdanning eller bedre den enkeltes kompetanse.»

«Flere interne kurs»

«Mulighet til å ta kurs og øke kompetansen, og stige i gradene!»

I spørreskjemaet var det også et spørsmål om de bedriftsansatte hadde planer om å ta videreutdanning. De skulle krysse av for den høyeste utdanningen.¹⁷ Til sammen 55 prosent av «fagarbeiderne» og 38 prosent av «ingeniørene» oppgir at de har tenkt å videreutdanne seg. Blant «fagarbeiderne» er det først og fremst ingeniørhøgskole (14%), teknisk fagskole (13%), fagbrev (12%) og «annen utdanning på høgskole- eller universitetsnivå» (5%), samt at tolv prosent oppgir at de vil ta mer utdanning

¹⁶ Se for øvrig tabell V4.1 i vedlegg 4.

¹⁷ Se for øvrig tabell V4.2 vedlegg 4.

på samme utdanningsnivå som de har nå. «Ingeniørene» har i utgangspunktet høyere utdanning enn «fagarbeiderne», og det er naturlig nok færre som har planer om å videreutdanne seg. 17 prosent har krysset av for at de ønsker å ta «annen utdanning på høgscole- eller universitetsnivå», 14 prosent ønsker mer utdanning på samme utdanningsnivå som de har nå, mens like mange ønsker å ta ingeniørhøgskolen (2%) og sivilingeniørstudiet (2%). Vi ser at «ingeniørenes» kommentarer fra de åpne spørsmålene bekrefter at etter- og videreutdanningsmuligheter også etterspørres av denne gruppen:

«At bedriften sammen med de ansatte kan sette opp utviklingsmuligheter.»

«Bedre utdanningsmuligheter, slik at en kan nå andre arbeidsoppgaver. Oppfølging.»

«Mer individuell behandling, større aksept for egen personlig utvikling, spesielt med tanke på videre/etterutdanning. »

«Et todelt karrieresystem fordelt på teknisk og administrativ retning, samt mer kommunikasjon med fagmiljø eller i bransjen.»

Menge etterlyser mer og bedre kommunikasjon internt i bedriften. Som det fremgår av figur 5.25 er det 28 prosent av de ansatte som ønsker mer oppfølging fra ledelsen og 16 prosent som ønsker mer ros. Ros er, i tillegg til lønn, belønning for utført arbeid. Oppfølging kan være både ris og ros, og de utvalgte sitatene tyder på at de ansatte også etterspør kritikk. De ansatte ønsker altså både positive og negative tilbakemeldinger på det arbeidet de utfører. Men det er flere som ønsker at ledelsen skal bry seg om de ansatte, enn at de skal bry seg med. Sitater fra «fagarbeiderne»:

«At ledelsen i det hele tatt kunne se ut som, og virke interessert i å kunne gi positive tilbakemeldinger eller ros når det er grunnlag for det. Komme seg ned på gulvet og prate litt med den vanlige mann/kvinne og ikke «ri sin kontorjobb»»

«Bedre kommunikasjon med ledelsen»

«Den menneskelige delen i personalpolitikken er nærmest fraværende, bedriften (mellomledere) bør ta mer menneskelige hensyn.»

«Bedre samarbeid: ledelse, funksjonær, arbeidere og kunder.»

Ingeniørene:

«At ledelsen ville lytte til forslag fra de ansatte, gjøre noe med det og gi tilbakemelding – aktiv forslagskasse for eksempel.»

«Bedre kommunikasjon mellom ledelsen og ansatte. Ett møte i halvåret er for lite!»

«De legger vekt på at ansatte skal ta mere ansvar, men lederne må også gi slipp på myndigheten sin også. Bort med alle som «blander» seg i din jobb.»

«Flere ansatte må ta mer ansvar og være mindre likegyldige. Ledelsen må legge forholdene til rette, slik at folk tør dette.»

«Få bedre tilbakemeldinger fra felt om hvordan ting fungerer, også når det ikke er feil.»

«For det meste bra, men: ledere som ser potensialet, og ikke bare begrensningene til sine ansatte, og gir dem arbeidsoppgaver som gavner både dem og bedriften best mulig. Det gir motivasjon, produktivitet og medarbeidere som tar ansvar.»

Noen ønsker seg mer ansvar, andre ønsker at lønn og myndighet samsvarer bedre med det ansvar som pålegges dem.

De fem bedriftene er meget mannsdominerte. Kvinneandelen varierer fra 5–20 prosent av de ansatte (se tabell 2.2). I figur 5.26 fremgår det at 19 prosent av «fagarbeiderne» og elleve prosent av «ingeniørene» har krysset av for at bedriften kan bli mer attraktiv for ungdom dersom den blir bedre tilpasset kvinnelig arbeidskraft. Blant de skriftlige kommentarene er det få som setter fokus på kjønn. Et råd er å ansette «flere deilige damer». Et mer seriøst råd er dette:

«Satse på flere kvinnelige ledere på alle nivå i bedriften, kan gjøre bedriften mer attraktiv for velkvalifiserte kvinner.»

Som det fremgikk av figur 5.4 er «ufarlige arbeidsforhold» ifølge 83 prosent av ungdommene et viktig kjennetegn ved Det gode arbeid (47% «stemmer svært bra» og 36% «stemmer nokså bra»). Figur 5.9 viser at langt færre av ungdommen forbinder Kongsbergindustrien med «ufarlige arbeidsforhold». 14 prosent av ungdommene mener det «stemmer svært bra» at fagarbeidere har ufarlige arbeidsforhold, og elleve prosent av «fagarbeiderne» gir tilslutning til dette (se figur 5.10). 23 prosent av ungdommene mener at det «stemmer svært bra» at ingeniørene har ufarlige arbeidsforhold, mens hele 47 prosent av «ingeniørene» har krysset av for

dette. I de skriftlige kommentarene fra de bedriftsansatte er det ikke uventet «fagarbeiderne» som i størst grad kritiserer arbeidsmiljø og inneklima. De etterlyser renere arbeidsplass og bedre inneklima:

«Bedre arbeidsmiljø: luft, temperatur, endringer på arbeidsplassen.»

«Bedre forhold, miljø. Det er for varmt og for mye støv.»

«Mere variert arbeid, ikke så mye mas og stress. Air-condition i lokalene, så det blir litt kaldere og mere trivelig her.»

«Ingeniørene» etterlyser også bedre ventilasjon og inneklima. Men utvalgte sitater viser at ulike fysiske arbeidsforhold for henholdsvis ingeniører og fagarbeidere gjør at de to yrkesgruppene fremmer ulike problemstillinger:

«Bli kvitt kontorlandskapet. FORT!»

«Mer grønne planter.»

Oppsummerende kan vi si at de ansatte i bedriftene etterlyser bedre opplærings-tilbud, etter- og videreutdanning, bedre kommunikasjon mellom ulike nivåer i bedriften og mer ansvar og myndighet til å utøve ansvaret. I kapittel 3 viste vi til Delors-kommisjonens perspektiv på livslang læring. De konkluderer med at:

«(...) en fremtidsrettet utdanning må inneholde fire grunnleggende elementer: Å lære å leve sammen, å lære å tilegne seg kunnskap, å lære å anvende kunnskapen og å utvikle en personlig ansvarsfølelse som setter oss i stand til å arbeide for felles mål. (NOU, 1997: 25, side 11)»

Dersom Kongsbergbedriftene gjennomfører sine livslang læring prosjekter ut fra dette perspektivet, vil de med andre ord langt på vei kunne imøtekomme de ansattes ønsker.

5.10 Empiriske funn

Hvor mange har vurdert, og hvor mange sikter mot en utdanning rettet mot industrien i regionen?

- Av elevene i grunnskolen hadde om lag 1 av 3 (36%) *vurdert* å bli fagarbeider i den regionale industrien, men kun 18 prosent sier de vil ta slik utdanning. Blant elevene i videregående var det også 1 av 3 (37%) som hadde vurdert å bli fagarbeider, og blant dette kullet er det 24 prosent som tar slik utdanning.
- Om lag 1 av 3 (32%) elever både blant grunnskolekullet og videregående-kullet har *vurdert* å ta utdanning rettet mot andre yrker i Kongsberg-industrien. 14 prosent av elevene i grunnskolen vil ta og 12 prosent tar utdanning for å arbeide med konstruksjon. og ingeniørarbeid. Mens 5 prosent av begge kull satser på arbeide med økonomi og administrasjon innen den regionale industrien.
- Rekrutteringsgrunnlaget er høyere blant gutter enn blant jenter. Kun 9 prosent av jentene i videregående og 6 prosent av jentene i grunnskolen har vurdert å bli fagarbeider, og kun 2 prosent av begge kull tar sikte mot en utdanning rettet mot dette.

Hvordan beskriver ungdommen Det gode arbeid?

- De tre viktigste kjennetegnene ved Det gode arbeid, er ifølge ungdommen gode arbeidskamerater, det å ha en trygg og varig arbeidsplass og å ha varierte oppgaver. Lavest tilslutning får utsagnene om ha mye fritid og det å starte egen virksomhet. De tradisjonelle sosiale verdiene slår sterkere ut enn materielle verdier som vi forbinder med det «post-industrielle» samfunn.
- Jentene vektlegger i større grad enn guttene sosiale og trygghetsskapende forhold (det å arbeide med mennesker, at arbeidsforholdene er ufarlige og at jobben lar seg kombinere med det å ha familie og barn). Guttene legger større vekt enn jentene på høy lønn.

Hvordan beskrives en arbeidsplass i industrien?

- Det stilles større forventninger til Det gode arbeid enn hva ungdommen forbinder med det å være fagarbeider og ingeniør i industrien. Rekruttene – de som vil ta eller tar utdanning rettet mot fagbrev eller ingeniør for å jobbe i Kongsbergindustrien – vurderer disse arbeidsplassene mer positivt enn hele ungdomskullet.

- De tre viktigste kjennetegnene ved det å være fagarbeider i industrien er ifølge ungdommen mye arbeid med maskiner, gode arbeidskamerater og at det er en trygg og varig arbeidsplass. Lavest tilslutning får utsagnene om at det ikke er slitsomt eller mye stress.
- De tre viktigste kjennetegnene ved det å være ingeniør i Kongsbergindustrien er ifølge ungdommen høy lønn, gode arbeidskamerater og at det er en trygg og varig arbeidsplass. Også her er det utsagnene om at det ikke er slitsomt eller mye stress som får lavest tilslutning.
- Både lærere og andre voksne i regionen vurderer arbeidsbetingelsene for fagarbeidere og ingeniører i Kongsbergindustrien høyere enn ungdommen.
- Det er stor forskjell på fagarbeidernes og ingeniørenes vurderinger av sine egne arbeidsbetingelser. De største forskjellene er knyttet til at ingeniørene arbeider på kontor og dermed har både renere og mindre ufarlige arbeidsforhold enn fagarbeiderne som arbeider mye med maskiner. Ingeniørene oppgir i langt større grad enn fagarbeiderne at de har varierte oppgaver, store utfordringer og mye ansvar.
- Over halvparten (57%) av ingeniørene ville valgt samme yrkesvei igjen, mot kun 25 prosent av fagarbeiderne. Men kun 16 prosent av ingeniørene og 4 prosent av fagarbeiderne ville rådet egne barn til å velge samme yrkesvei som seg selv.
- De fire viktigste årsakene til at 61 prosent av de bedriftsansatte er usikre på om de ville valgt samme yrke igjen er at jobben har for lite variasjon, for mye stress, er for dårlig betalt og gir for dårlige karriereutsikter.
- De tre viktigste tiltakene for å øke rekrutteringen til Kongsbergindustrien er ifølge de ansatte bedre lønn, mer varierte arbeidsoppgaver og bedre karriereutsikter.

6 Finnes Det gode liv i Kongsbergregionen?

I forrige kapittel fikk vi ungdommens beskrivelser av hva som kjennetegner Det gode arbeid. Ungdommens valg av utdanning og yrke vil ikke bare kunne påvirkes av forventninger om Det gode arbeid, men også av deres oppfatninger om hva de forbinder med Det gode liv. Hva er så Det gode liv? Det gode arbeid pluss litt til?

Hvordan henger utdannings- og yrkesvalgene sammen med ungdommens identifikasjoner og forventninger til egen fremtid? Hvordan samsvarer ungdommens forventninger med lokale og regionale verdier og forankringer i den voksne delen av befolkningen? Ungdommens valg av utdanning og yrke vil kunne påvirkes av forventninger om Det gode arbeid, og av deres oppfatninger om hva de forbinder med Det gode liv. Valg av utdanning og yrke kan også indirekte få betydning for fremtidig bosted. Utdanner ungdommen seg ut av regionen? Ønsker ungdommen å bli boende i Kongsbergregionen som voksne, eller trekker storbyer og utlandet med spennende jobber, kultur- og uteliv? Vi skal i dette kapitlet belyse forhold ved Det gode liv i Kongsbergregionen. Innledningsvis forankrer vi oss i det norske verdilandskapet generelt og funn fra tidligere verdiorienteringsundersøkelser.

6.1 Verdilandskapet i Norge

Verdikommisjonen ble opprettet ut fra et ønske om en bred verdidebatt. Hovedpunktene i kommisjonens mandat er for det første å bidra med kunnskap om den verdimeslige utviklingen i samtidskulturen, og for det andre å analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet (Barstad, 1999). Verdikommisjonen har bevilget midler til et forprosjekt for en publikasjon om det norske verdilandskapet. I en rapport fra forprosjektet redegjør Barstad for publikasjonen: En beskrivelse av verdilandskapet vil bygge på to hovedtyper datamateriale. Det første er tradisjonelle levekårsundersøkelser som belyser velferdsutviklingen. Det andre vil være kartlegging av befolkningens verdioppfatninger. Holdningsundersøkelser som Norsk Monitor og Verdiundersøkelsene har konsentrert seg om å belyse sistnevnte ved å besvare spørsmålet: Hva er befolkningens *ønsker* om det gode liv? Mens tradisjonell sosial rapportering som Sosialt

Utsyn har fokusert på verdirealiseringene ved å besvare spørsmålet: I hvilken grad har befolkningen *realisert* det gode liv? Ved å stille begge spørsmålene vil man kunne få frem mangfoldet i oppfatninger, men også eventuelle kontraster og samsvar mellom hva vi ønsker å oppnå og hva vi faktisk har oppnådd (Barstad, 1999).

Vårt design gir kunnskap om begge problemstillingene, men i ulik grad for de forskjellige utvalgene. Kunnskap om ungdommenes faktiske valg er begrenset til valg av linje i videregående skole. Hvilke ønsker ungdommene har vet vi imidlertid langt mer om. Men hvorvidt de kommer til å realisere sine nåværende planer og ambisjoner for utdanning- og yrkesveier, eller bosted, det gjenstår å se.

6.2 Indikatorer på det gode liv

Hvordan kan Det gode liv måles? Det finnes ulike perspektiver på hva som ligger i begrep som Det gode liv eller livskvalitet. De følgende avsnitt er hentet fra Anders Barstads rapport om det norske verdilandskapet (Barstad, 1999:7–11):

Etiske grunnprinsipper: Jamfør FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene fra 1948 artikkel 1, prinsippet om alle menneskers likeverd: «Alle mennesker er født frie og like i verdighet og rettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd». Fokus rettes mot hvordan forutsetningene for Det gode liv er fordelt i samfunnet, spesielt med hensyn til grupper som i utgangspunktet er svakere stilt. Enhver har rett til arbeid (artikkel 23) og til utdanning (artikkel 26). Vi så i forrige kapittel at Kongsbergungdommen vurderer det å ha en trygg og varig arbeidsplass som et viktig forhold ved Det gode arbeid. En tolkning er at ungdommene ikke tar det for gitt at de får arbeid, og at det å være i jobb er en viktig komponent for å kunne leve Det gode liv. En annen tolkning er at ungdommene selv ønsker å ha kontrollen over varigheten på et ansettelsesforhold. En elev i videregående skole utdyper hva han mener med «trygg og varig arbeidsplass»:

«Vil gjerne bytte jobb, men ha den så lenge du sjøl vil, og ikke hvor lenge arbeidsgiver vil ha det. Føles lettere å skrive avskjedsbrev enn å bli sparket.»

Med reform 94 ble videregående opplæring en rettighet, men som vi skal se i kapittel 7 så får ikke alle oppfylt sitt førstevalg. Det vil si at retten er der, men valgfriheten er for noen fortsatt begrenset. Dette bringer oss over på punkt 1) i neste perspektiv:

Sosialfilosofiske betraktninger: Barstad oppsummerer tre betraktningsmåter i begrepene om frihet, behovstilfredsstillelse og velvære. 1) «Frihetsperspektivet tilsier at det gode liv er størst mulig *valgfrihet*. Valgfriheten begrenses av manglende *ressurser* på forskjellige områder, enten de er personlige (som penger og kunnskaper) eller

samfunnsmessige (som mangelen på arbeidsplasser i en kriserammet økonomi)» (Barstad, 1999:8). Stein Ringen understreker at frihet er kjernen i levekårsbegrepet, og at begrepet om valg er kjernen i frihetsbegrepet (Barstad (Ringen, 1995, 1996), 1999). Vårt prosjekt omhandler nettopp valg. Ungdommene skal velge utdanning og de skal velge en yrkesvei. Vi har i kapittel 5 sett hvilke forhold de vektlegger når de skal velge arbeid, og i kapittel 7 utdyper vi ungdommenes begrunnelser for sine utdanningsvalg. 2) Det gode liv er tilfredsstillelse av grunnleggende behov. Erik Allardt skiller mellom tre slike behov: *å ha* (behovet for materielle ressurser, herunder helse), *å elske* (behovet for kjærlighet og fellesskap) og *å være* (behovet for å ha en sosial identitet) (Barstad (Allardt 1975, 1998), 1999). Per Morten Schieflo (1985) foreslår en annen tredeling: trygghet, meningsfullhet og tilhørighet. I vårt spørsmålsbatteri omkring Det gode liv ber vi ungdommene og de voksne vurdere hvor stor vekt de legger på ulike forhold. Forholdene kan grupperes i flere dimensjoner. Én dimensjon favner tilhørighet (til venner, foreldre og søsken), en annen dimensjon favner det å ha (helse og frisk luft, samt materielle ressurser som lønn, bil, båt, hus). 3) Det gode liv innebærer subjektiv livskvalitet, definert som «... enkeltindivers bevisst positive og negative, kognitive og følelsesmessige opplevelser» (Barstad (Mastekaasa m.fl. 1998:13), 1999). Også denne dimensjonen ligger innenfor vårt prosjektdesign. Spørsmålsbatteriene om trivsel er et eksempel.

Offisielle målsettinger og offentlig debatt: Forestillinger om det gode liv forankres her i politiske prosesser; offisielle målsettinger slik de kommer til uttrykk i lovregler og offisielle institusjoner. Den første norske levekårsundersøkelsen i 1973 var initiert fra politisk hold, og levekårskomponentene ble avledet fra FN-organisasjonens struktur: WHO (helse), FAO (føde), ILO (arbeid) med mere. Den svenske velferdsforskningen «far» Sten Johansson: Velferdsoverveielser må i siste instans være kollektive overveielser, da det ikke kan forutsettes at enkeltindividet (og dets oppfatninger om det gode liv) vil ha allmennhetens interesse for øye (Barstad (Johansson 1979), 1999). Innledningsvis i kapittel 3 presenterte vi ulike perspektiver på livslang læring som har kommet til uttrykk i nasjonale og internasjonale offentlige dokumenter fra 1997. Hvorvidt og hvordan perspektivene omdannes i praksis er en av våre problemstillinger. Det kan tyde på at prosessen er igangsatt, men at det vil ta noe tid og omstillingsevne før vi ser konsekvenser av at meningsinnholdet er implementert i alle nivåer, regionalt og lokalt, såvel som institusjonelt. Forestillingen om verdien av høyere utdanning, ikke bare med hensyn til å få innpass i et kompetanseorientert arbeidsmarked, men også verdien for den enkelte å kunne fordype seg i et fag over en lengre periode.

Vitenskapelige teorier, årsaks- og konsekvensanalyser: «Gitt visse normative premisser, kan vitenskapelige teorier og funn gi et grunnlag for å vurdere hvilke samfunnsforhold som er viktige for å realisere et godt liv» (Barstad, 1999:10). Det finnes etterhvert en omfattende forskningslitteratur der det gode liv er knyttet til

lykke og tilfredshet. Barstad 1999 refererer flere undersøkelser der funnene at den subjektivt opplevde livskvaliteten har sammenheng med gode familierelasjoner, samvær med venner og tilknytning til arbeidsmarkedet. Med andre ord, undersøkelsene viser velferdsbetydningen av sosial forankring og fellesskap..

Opinionsundersøkelser: Det er ikke gitt at alle oppfatninger når frem i den offentlige samtalen og avspeiles i offisielle målsettinger. Undersøkelser om hvilke oppfatninger folk flest har om det gode liv bør ha en plass. «Spør en folk hva de opplever som viktigst for lykke eller for å ha det godt, er det gjerne helse, ekteskap og familie som nevnes først, mens inntekt og andre materielle forhold tillegges mindre vekt» (Barstad, 1999:10). Vi så i kapittel 5 at Kongsbergungdommen vurderer et godt sosialt arbeidsmiljø og stabilitet (trygg og varig arbeidsplass) som viktigere enn høy lønn. Dette gjaldt ungdommens syn på Det gode arbeid. «Helse er levekårskomponenten som folk flest tillegger størst vekt når de blir bedt om å vurdere det viktigste for å ha et godt liv» (Barstad, 1999:15). Vi skal i dette kapitlet se hvilke forhold ungdommen vektlegger for å kunne leve Det gode liv. Er god helse og godt forhold til familie av større betydning enn høy lønn og fint hus? Er ungdommene idealistiske eller materialistiske? I neste avsnitt presenterer vi resultater fra tidligere undersøkelser, samt Ottar Helleviks skille mellom ulike verdi-orienteringer.

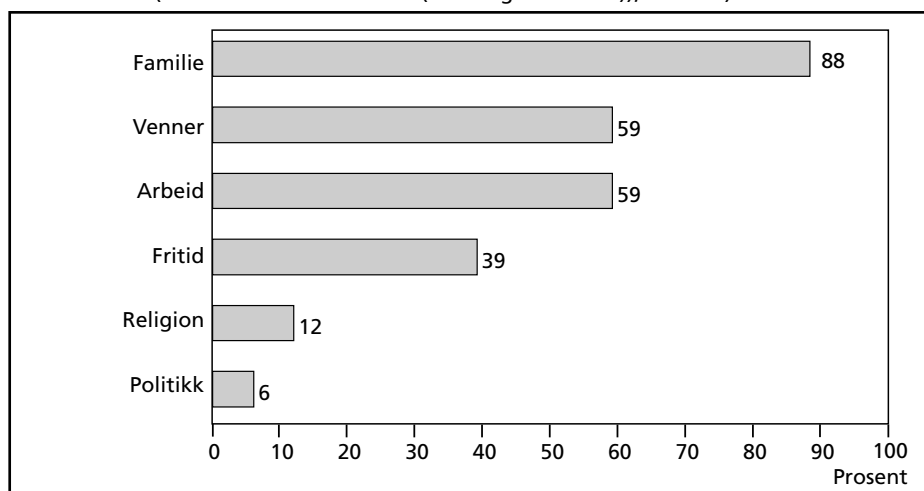
6.3 Tidligere undersøkelser om verdiorienteringer

I boken «Nordmenn og det gode liv» analyserer Hellevik (1996) verdiutviklingen i Norge for perioden 1985 til 1995. Hellevik skiller mellom fire særegne kulturelle grupper eller segmenter. Ifølge Hellevik går det viktigste kulturelle skillet i Norge i dag mellom de som har en *moderne* og de som har en *tradisjonell* verdiorientering. En moderne verdiorientering preges av åpenhet for endring og mangfold, mens i en tradisjonell verdiorientering ligger ønsket om stabilitet og trygghet. Hellevik sier videre at personer kan være likt plassert langs denne kulturelle dimensjonen, men likevel ha meget ulike verdioppfatninger. Denne variasjonen uttrykkes ved en annen skillelinje: mellom en *materialistisk* og en *idealistisk* verdiorientering. Materialisten legger vekt på det ytre, og er opptatt av eiendeler og økonomisk vekst. Idealisten vektlegger åndelige verdier, og er opptatt av nærhet, omsorg, miljø og helse. De fire kulturelle segmentene utgjør et kulturelt plan med to dimensjoner, henholdsvis moderne-tradisjonell og materialistisk-idealistisk. Hellevik mener vi har beveget oss i materialistisk retning. Han finner blant annet at kvinner som gruppe ligger mer i tradisjonell og idealistisk retning enn menn, at ungdommen preges oftere enn de eldre av en moderne og materialistisk verdiorientering og at høy utdanning går

sammen med en idealistisk orientering. Han finner videre at bosted har begrenset innvirkning på hva slags verdioppfatninger en utvikler, men tendensen går i retning av at bybefolkningen oftere har en moderne og idealistisk orientering, mens landbefolkningen og regioner i Nord oftere har en tradisjonell og materialistisk orientering (Hellevik 1996:25–34). Ut fra dette kan vi anta at Kongsbergungdommen er mer moderne og idealistisk orientert enn ungdommen fra Harstad-regionen.

Vi vil kort referere til andre undersøkelser om befolkningens oppfatninger om det gode liv. Verdiundersøkelsen 1996 viser at familie er det viktigste når respondentene får spørsmål om hvilke av følgende områder som er svært viktige: familie, venner, arbeid, fritid, religion og politikk (Barstad (Verdiundersøkelsen 1996), 1999). Hele 88 prosent oppga at familie var svært viktig. Venner og arbeid var det nest viktigste (59%), og deretter fritid (39%), religion (12%) og politikk (6%).

Figur 6.1 Prosentandel som synes at de følgende områder er svært viktige områder i livet: Kilde: Barstad (Verdiundersøkelsen 1996 (Listhaug m.fl. 1997)), 1999:23)

Markeds- og Mediainstituttet (MMI) gjennomførte en undersøkelse i 1995 om hva som er viktig for å oppnå et lykkelig liv. Seks av ti mente at god helse var svært viktig, fire av ti la vekt på et stabilt familieliv, mens kun én av ti svarte at «nok penger til å gjøre det du har lyst til» var svært viktig (Barstad, 1999:23).

Det gode liv er også et tema i en landsomfattende holdningsundersøkelse blant allmennbefolkningen over 18 år (n = 1000) gjennomført av Fafo og Opinion høsten 1998. I sin analyse av datamaterialet konkluderer Lorentzen og Stene (1999) med at de fleste av oss er godt fornøyd med vår livssituasjon. Ni av ti oppgir at de er svært eller nokså fornøyd med sin tilværelse, og kun én prosent oppgir at de er

svært misfornøyd.¹⁸ Lorentzen og Stene finner svært små eller ingen forskjeller i tilfredshet blant de som bor i byer og de som bor i landkommuner. De finner heller ingen forskjeller mellom kvinners og menns tilfredshet. Blant de trygdede/pensjonerte er det like store andeler som er svært fornøyde som blant de yrkesaktive (44%), men samtidig er det blant de trygdede/pensjonerte at de finner den høyeste andelen misfornøyd. Selv om de aller fleste oppgir at de er fornøyde, er det kun åtte prosent som er usikre på hva som kan bidra til å forbedre deres livssituasjon. Respondentene skulle vurdere hva som er viktigst av følgende: bedre helse, høyere inntekt, flere nære venner, bedre familieforhold, bedre muligheter for å realisere evner eller interesser, ingen av delene og ikke sikker. Om lag en av fire (26%) sier at bedre muligheter til selvrealisering ville være det viktigste for å forbedre situasjonen. Nesten like mange (22%) oppgir bedre helse. Nesten 20 prosent vektlegger sosiale relasjoner, enten gjennom bedre familieforhold (6%) eller det å få flere nære venner (12%). Lorentzen og Stene finner store forskjeller mellom hva som er viktigst for ulike aldersgrupper. De unge under 30 år ønsker å realisere seg selv (39%), ha høyere inntekt (23%) og bedre sosiale forhold (22%). Ønsket om høyere lønn og selvrealisering er minst fremtredende hos de eldste aldersgruppene, samtidig som andelen som oppgir at bedre helse vil forbedre livssituasjonen er større. Det er ikke like store forskjeller mellom kjønn som mellom aldersgrupper. Men langt flere kvinner (27%) enn menn (17%) sier at bedre helse er viktigst, mens flere menn (15%) enn kvinner (10%) legger vekt på høyere inntekt (Lorentzen og Stene, 1999:29–32).

I dette kapitlet skal vi ta for oss følgende spørsmål:

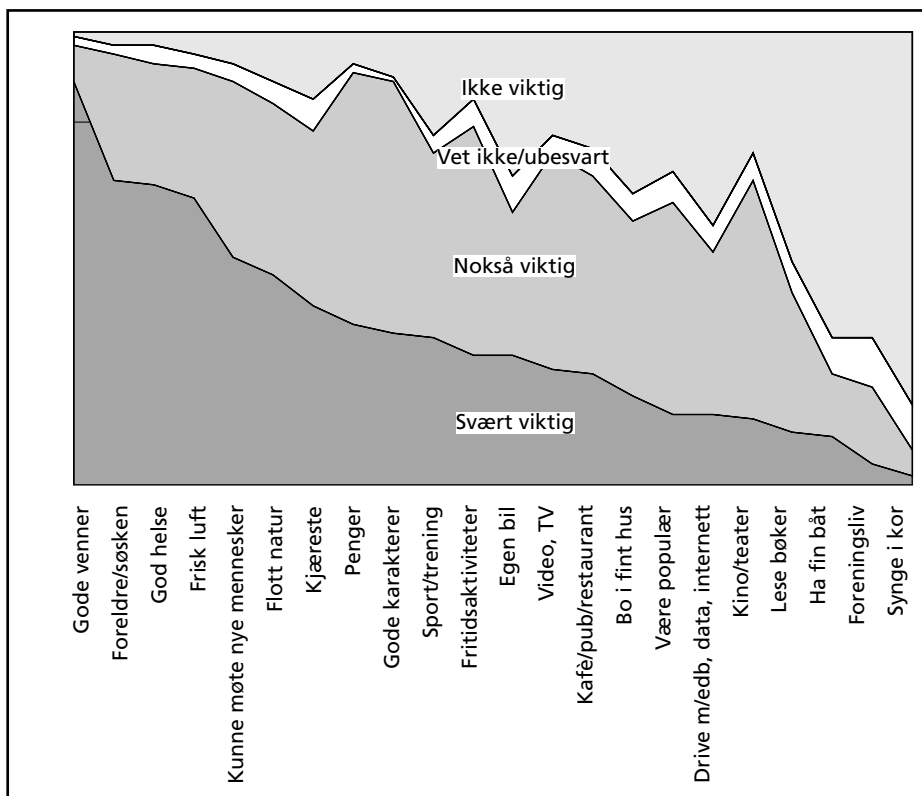
- Hvilke forventninger har elevene til Det gode liv?
- Er det generasjonsforskjeller i forventninger til Det gode liv?
- Hvordan er det å leve og bo i Kongsbergregionen for ulike aldersgrupper?
- Trives guttene bedre enn jentene?
- Er ungdommenes vurderinger i samsvar med andre grupper i regionen?
- Hvor ønsker ungdommen å bo i fremtiden?
- Hvem vil bo i Kongsbergregionen?
- Har preferanser for bosted sammenheng med forventninger til Det gode liv?

¹⁸ Spørsmålet lød: «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du alt i alt med tilværelsen din i dag? Er du... svært fornøyd, nokså fornøyd, hverken fornøyd eller misfornøyd, nokså misfornøyd eller svært misfornøyd?» (Lorentzen og Stene, 1999:29).

6.4 Hva er viktig for å leve Det gode liv?

Hvilke verdier legger ungdommen vekt på når de skal beskrive hva som er viktig for å leve Det gode liv her og nå og i fremtiden? Er de opptatt av materielle goder eller legger de vekt på tradisjonelle verdier? I spørreskjemaet har elevene tatt stilling til ulike forhold som kan ha betydning for Det gode liv. For hvert forhold kunne de krysse av for «svært viktig», «nokså viktig», «ikke viktig» og «vet ikke». I figur 6.2 skal vi se hva ungdommen mener er viktig for Det gode liv her og nå.

Figur 6.2 «Hvor viktig er følgende forhold for Det gode liv for deg, her og nå?». Ungdom. Prosent. (N=746).

Vi ser i figur 6.2 at andelen «vet ikke/ubesvart» er liten. Det vil si at de fleste av ungdommene har en mening om hvor viktig/uviktig de ulike forholdene er. Gode venner er det aller viktigste for å leve et godt liv når man er ung. Men det er også svært viktig for elevene i ungdomsskole og videregående skole å ha et godt forhold til foreldre og søsken. Selv om de er unge setter de helsen svært høyt. Deretter følger frisk luft og det å kunne møte nye mennesker.

Figuren viser også at mange forhold i hvert fall er «nokså viktig». Penger vurderes som «svært viktig» av kun en tredel (35%), men i tillegg er det over halvparten (56%) som oppgir at penger er «nokså viktig». Det samme gjelder for det å få gode karakterer i skolen. De fleste av ungdommene mener at gode karakterer i hvert fall er nokså viktig.

Materielle forhold som det å ha egen bil, å bo i fint hus og ha fin båt kommer lenger ned på listen over hva ungdommene mener er viktig for Det gode liv. Det å se på video/tv og å ha muligheten til å gå på kafé, pub, restaurant, kino og teater kommer også relativt langt ned på listen, men tar vi med de som sier at dette er «nokså viktig», er majoriteten likevel opptatt av det.

Vektlegger gutter og jenter forskjellige ting?

Vi har også spurt ungdommen hva de tror de vil legge vekt når de blir voksne. Tror de det vil være andre forhold som er viktige? Og har gutter og jenter ulike vurderinger? I det følgende skiller vi mellom jentenes og guttenes vurderinger av Det gode liv, her og nå og i fremtiden. Vi viser andelen som har krysset av for «svært viktig».

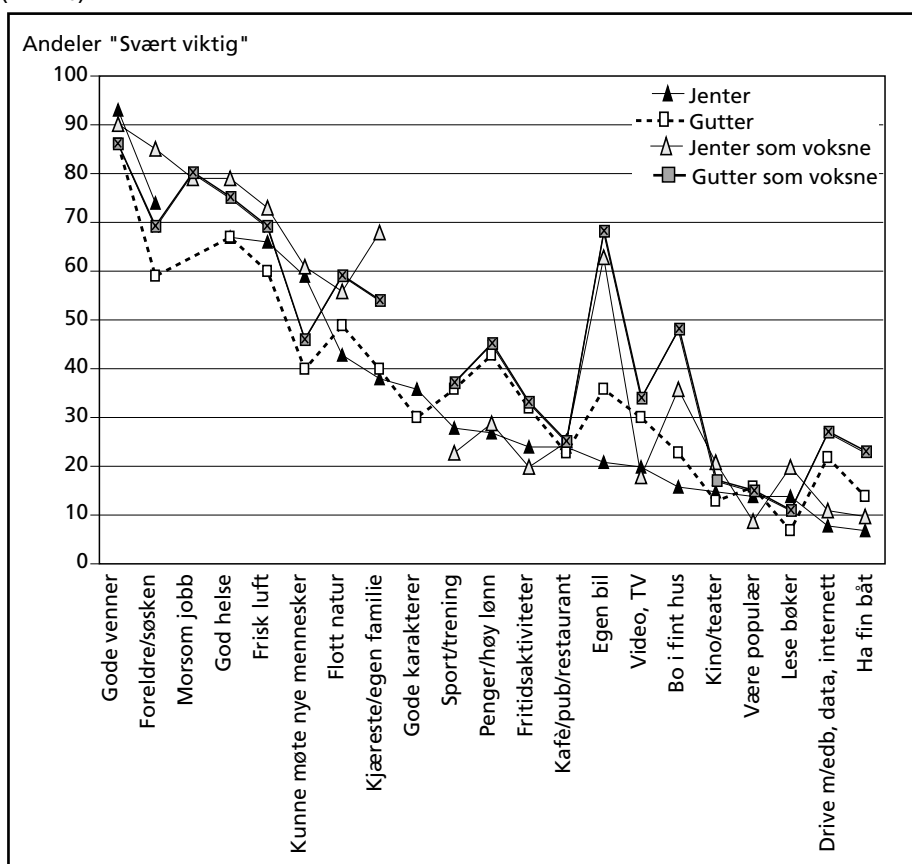
Figur 6.3 (neste side) viser for det første at gutter og jenter har noe ulike prioriteringer, og at viktigheten av enkelte forhold endrer seg med alderen. Det aller viktigste for Det gode liv for jenter og gutter, både her og nå og som voksne, er det å ha gode venner. Det å ha et morsomt arbeid som voksen er like viktig for gutter og jenter, men for jentene er det viktigere å ha et godt forhold til foreldre og søsken. Et godt forhold til foreldre og søsken er viktig for de unge i dag, men både gutter og jenter forventer at det kommer til å bli enda viktigere for dem når de blir voksne. Vi ser videre at det hovedsakelig er de samme forholdene som rangeres høyest uansett om man er gutt eller jente, eller om man vurderer betydning for Det gode liv her og nå, eller i fremtiden. God helse, frisk luft, det å kunne møte nye mennesker og flott natur er viktige betingelser. Særlig jentene (68%), men også guttene (54%), legger større vekt på å ha egen familie og barn som voksen, enn å ha kjæreste som ung (38% av jentene og 40% av guttene).

Vi så i forrige kapittel at guttene oftere vektla «høy lønn» når de beskrev Det gode arbeid. Vi ser av figur 6.3 at gutter er mer orientert mot det å ha penger som ung og det å få høy lønn som voksen, enn det jentene er. Men vi ser også at hverken gutter eller jenter regner med at pengenes betydning vil endre seg med årene. Verdien av det å ha egen bil og det å bo i fint hus er imidlertid noe ungdommene forventer vil stige når de er voksne. Hele 68 prosent av guttene tror de vil legge stor vekt på å ha egen bil som voksen, og nesten like mange av jentene (63%). Kjønnsforskjellen er langt større når ungdommene vurderer verdien av å ha egen bil nå som de er unge: 21 prosent av jentene mot 36 prosent av guttene. Samtidig er det større andel av

jentene (43%) enn blant guttene (33%) som har passert 18 år, det vil si gamle nok til å kunne ha tatt sertifikat. Guttene legger større vekt enn jentene på det å ha fint hus, både i fremtiden og her og nå. At guttene er noe mer materialistisk orientert enn jentene samsvarer med det Hellevik finner i sin studie av nordmenn og det gode liv (Hellevik, 1996:32–33).

De tre forholdene ungdommene mener vil bli særlig mer viktig som voksen enn det de er for Det gode liv som ung, er nære relasjoner, det å ha egen bil og det å kunne bo i fint hus.

Figur 6.3 Hvor viktig er følgende forhold for Det gode liv for deg, her og nå? Og hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen? Ungdom, jenter og gutter. Prosent. (N= 746).

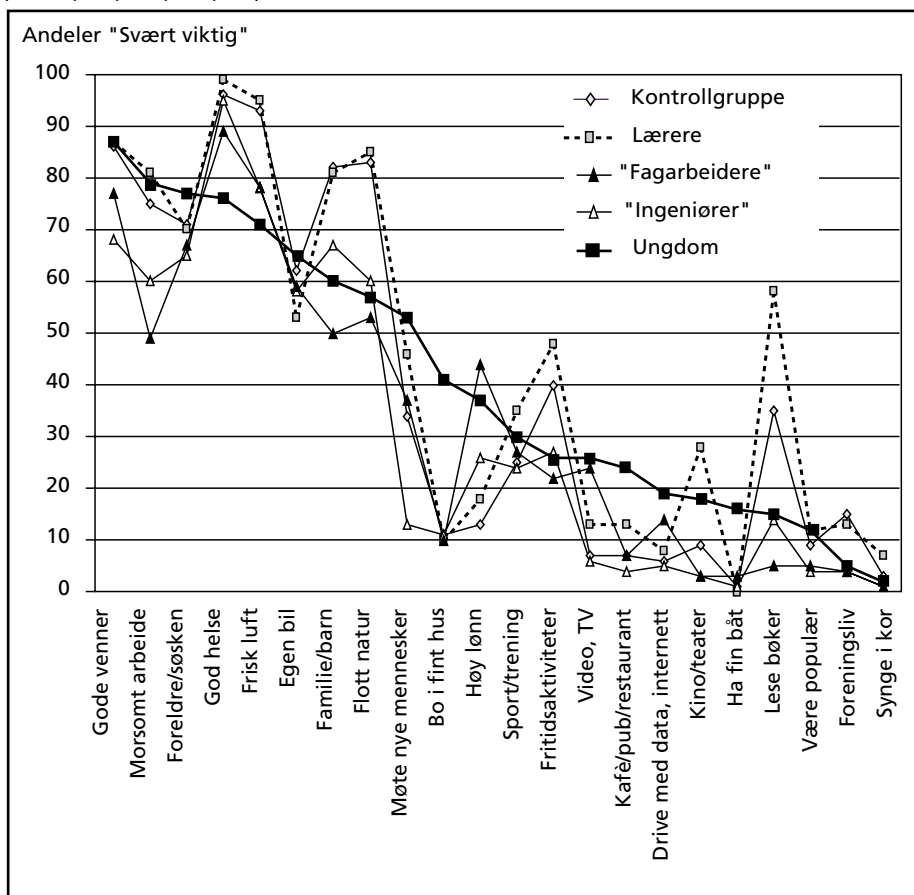

6.5 Hvordan vurderer de voksne i regionen Det gode liv?

Men er ungdommenes vurderinger av hvilke forhold som har størst betydning for Det gode liv som voksen i tråd med det voksne i regionen forbinder med Det gode liv? I figur 6.4 har vi rangert utsagnene etter ungdommenes prioriteringer, og vi skal sammenligne dem med hva «ingeniørene», «fagarbeiderne», lærerne og de andre voksne i regionen mener er viktig for Det gode liv.

Mens ungdommen mener gode venner, en morsom jobb og et godt forhold til foreldre og søsken er aller viktigst for å leve Det gode liv, mener de fire gruppene av voksne at god helse og frisk luft er aller viktigst, og dernest gode venner. Fag-

Figur 6.4 De voksnes vurderinger av «Hvilke forhold er viktige for Det gode liv for deg?». Ungdommenes vurderinger av «Hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen?». Lærere, kontrollgruppen, «fagarbeiderne», «ingeniørene», elevene. Prosent. (N=102,363, 260, 212,770).

arbeiderne og ingeniørene knytter sjeldnere enn de andre gruppene Det gode liv til arbeidet. Videre ser vi at lærerne og kontrollutvalget legger mindre vekt på høy lønn enn de bedriftsansatte. Ut fra figuren ser det ut til at fagarbeiderne legger enda større vekt på høy lønn enn hva ungdommene gjør. Men utvalget av fagarbeidere består i hovedsak av menn, og ungdomsutvalget består av jenter og gutter. Sammenlignet med guttenes prioriteringer i figur 6.3 vektlegger fagarbeiderne og guttene betydningen av lønn like ofte. Vi ser også at fagarbeiderne sjeldnere enn de andre gruppene vektlegger det å ha egen familie og barn. Blant ungdommene var det en kjønnsforskjell også på dette forholdet, guttene er mindre opptatt av dette enn jentene. Ved siden av at de fleste fagarbeiderne er menn, er de også i gjennomsnitt yngre enn de andre voksne.

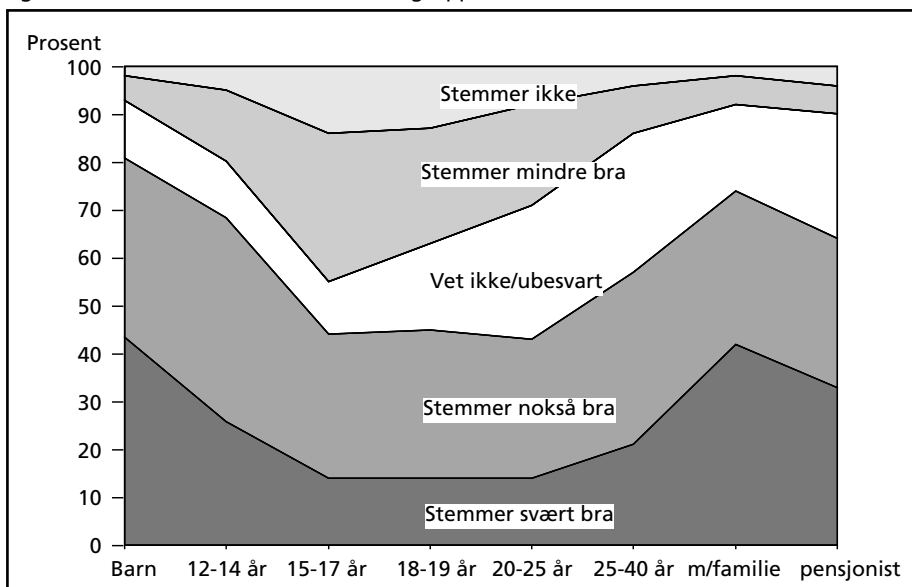
Det å ha egen bil er viktig for både voksne og unge. Men andre materialistiske ting, som fint hus og fin båt, er langt mindre betydningsfullt for de voksne enn for de unge. Lærerne skiller seg fra de andre gruppene ved at de oftere mener at det å lese bøker, gå i kino og teater og delta i fritidsaktiviteter er viktig for Det gode liv. Og vi ser at ungdommen oftere enn de andre mener at det å møte nye mennesker og det å kunne gå på kafé, pub og restaurant bidrar til Det gode liv når man er voksen.

Hovedbildet er at våre funn er i samsvar med tidligere undersøkelser om verdiorienteringer, jf Barstad 1999, som finner at folk flest tillegger helse og familie større vekt enn inntekt og andre materielle forhold.

6.6 Hvordan er det å leve og bo i Kongsbergregionen?

Vi har tidligere i kapitlet sett at ungdommene har meninger om hvilke forhold som er viktig for å leve Det gode liv – både som tenåring og når de blir voksne. Men finnes Det gode liv i Kongsbergregionen? De fem kommunene i Kongsbergregionen ligger i Numedalen i Buskerud fylke, og senter for regionen er den gamle bergstaden Kongsberg som blant annet kan by på sølvgruver, skisenter, idrettshall og jazzfestival. Er regionen et bra sted å leve og bo i for alle aldersgrupper? I spørreskjemaene fikk alle respondentene spørsmål knyttet til hvordan de mente det var å leve og bo i Kongsbergregionen for ulike aldersgrupper. De tok stilling til utsagnene «Her er fint å være barn», «Her er fint å være 12–14 år» og så videre. For hvert utsagn krysset de av for om dette stemte «svært bra», «nokså bra», «mindre bra» eller «vet ikke». I figur 6.5 ser vi først bare på hvordan ungdommen har vurdert leveforholdene i Kongsbergregionen.

Figur 6.5 Hvordan er det å leve og bo i Kongsbergregionen? Ungdommens vurdering av utsagnet «Her er fint å bo» for ulike aldersgrupper. Prosent. (N=770).

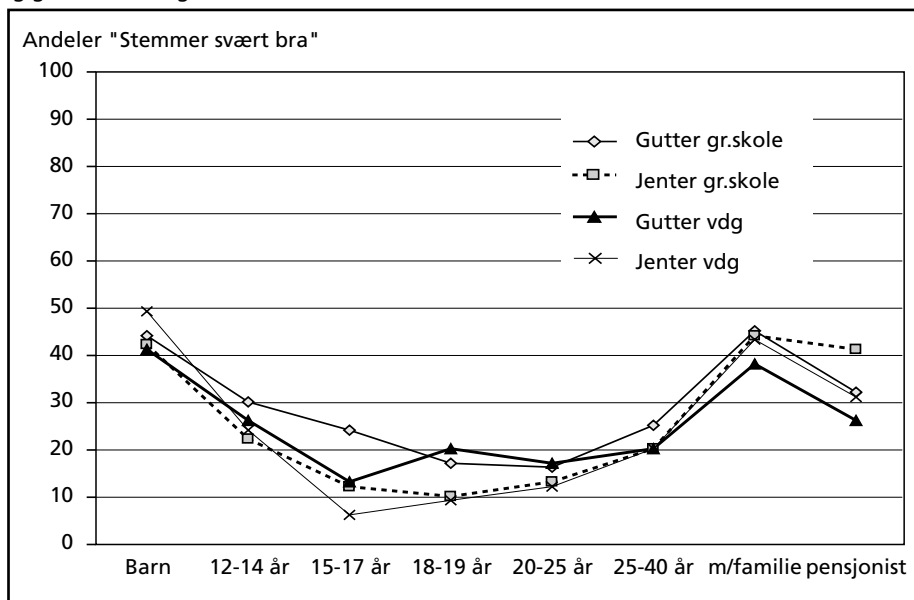

Figur 6.5 viser at ungdommen samlet mener det er bedre å bo i Kongsbergregionen når man *er* barn, og når man *har* barn, enn i den perioden de selv befinner seg i. Vi ser også at litt færre av ungdommene har tro på at regionen er bra å bo i når man er pensjonist. De fleste av ungdommene har tatt stilling til aldersgruppene frem til egen alder, men så øker usikkerheten og andelen som har krysset av for «vet ikke» eller latt spørsmålet stå ubesvart øker.

Som vi skal se i neste kapittel er det særlig jentene, og av dem igjen særlig de eldste, som oppgir at de vil bosette seg utenfor regionen. Vi kan dermed anta at jentene er mindre positive enn guttene til hvordan det er å leve og bo i regionen. I figur 6.6 skiller vi derfor ungdomsgruppen etter kjønn og alderskull.

Figuren bekrefter vår antakelse om at de eldste jentene er de minst fornøyde med regionen som bosted for 15–17 åringer. Guttene i grunnskolen er mest positiv til hvordan det er for denne aldersgruppen å bo i regionen. De yngste elevene har ikke selv erfart hvordan det er å være 18–19 år, men vi ser at skillet ikke går mellom ungdomskullene, men mellom kjønnene. Mens kun ti prosent av jentene i begge skolekullene mener det stemmer «svært bra» at det er fint å bo i Kongsbergregionen for de mellom 18–19 år, er det om lag 20 prosent av guttene som mener dette. Bortsett fra de kommenterte forskjellene, er hovedinntrykket at gutter og jenter er like (lite) fornøyd med det å være ung i regionen.

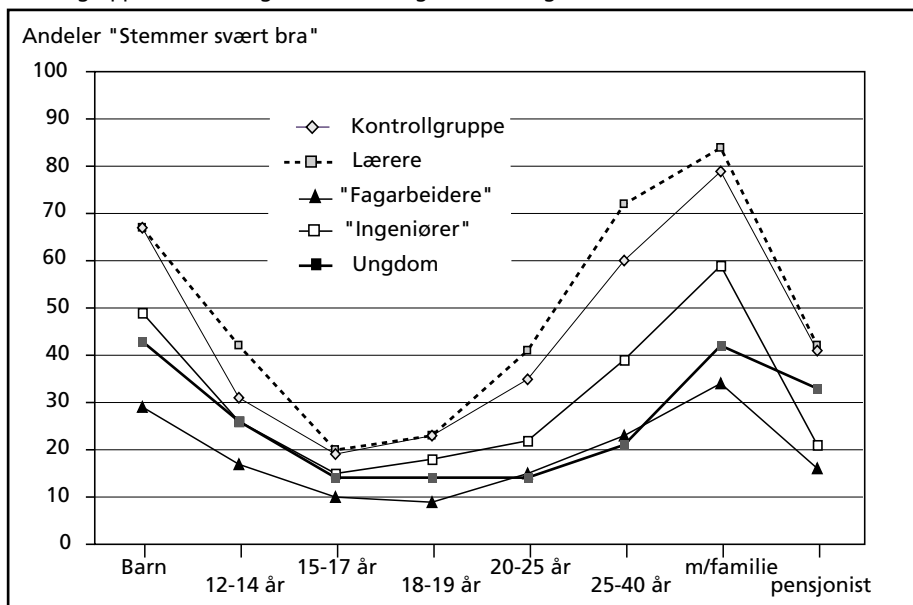
Figur 6.6 Hvordan er det å leve og bo i Kongsbergregionen? Ungdommens vurdering av utsagnet «Her er fint å bo» for ulike aldersgrupper. Jenter og gutter i grunnskolen, og jenter og gutter i videregående skole. Prosent. (N=212,204,173,157).

Er ungdommenes vurderinger i overensstemmelse med foreldregenerasjonens? Er det enighet om at Kongsbergregionen ikke har tilpasset seg ungdommens ønsker og behov? Eller mener kanskje de voksne at det er deres generasjon som har det dårligste tilbudet? Vil lærernes vurderinger være mer i samsvar med ungdommen enn de andre voksne? Utvalget av voksne består av lærere i ungdomsskolen og i videregående skole, som i gjennomsnitt var rundt 47 år gamle, et tilfeldig utvalg i aldersgruppen 35–65 år, som i gjennomsnitt var 49 år, og et utvalg av de ansatte i fem av industribedriftene i regionen, som i gjennomsnitt var 39 år. Gjennomsnittsalderen for «ingeniørene» var imidlertid høyere (42 år) enn for «fagarbeiderne» (36 år), så det er fagarbeiderne som gruppe som ligger nærmere ungdommen i alder.

I hovedtrekk viser figur 6.7 (neste side) at de voksne samtykker med ungdommen i at det er bedre å bo i Kongsbergregionen når man er, eller har, barn, enn når man er ungdom. «Fagarbeiderne», som er yngre enn de andre voksne, vurderer levekårene som enda mindre positive enn ungdommene. Lærerne er noe mer positive enn det tilfeldige utvalget av voksne i vurderingen av levekårene for aldersgruppene 12–14 år, 20–40 år og for voksne med egen familie. Lærerne og kontrollutvalget vurderer levekårene for barn, tenåringer og pensjonister likt, og disse to voksen-gruppene er mest positive til det å bo i regionen uavhengig av hvilken aldersgruppe som vurderes.

Figur 6.7 «Hvordan mener du det er å bo og leve i Kongsbergregionen for følgende grupper?» Kontrollgruppe, lærere, «fagarbeidere», «ingeniører», ungdom. Prosent (N=363, 102, 260, 212, 770).

I undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen hadde kurvene samme form. Det vil si at uavhengig av regionen, er både voksne og unge mindre positive til levekårene for ungdom enn for andre aldersgrupper. Dette indikerer at det snarere er ungdomsperioden (pubertet, tenåring og utdannings- og etableringsfase) enn forhold i den enkelte region (som for eksempel manglende fritidstilbud til unge, dårlig utbygd offentlig kommunikasjon) som bidrar til respondentenes vurderinger.

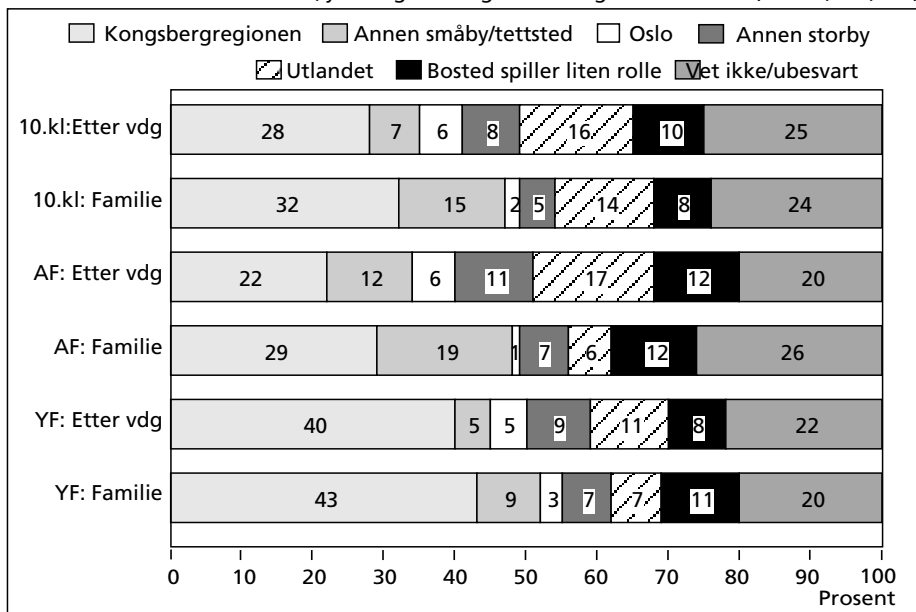
6.7 Hvor ønsker ungdommen å bo i fremtiden?

Vi så i figur 6.7 at ungdommen er mindre positive enn de voksne til at regionen er et fint sted å bo i ungdomstiden. Vi kan derfor forvente at mange ønsker å flytte ut en viss periode etter videregående skole, for deretter å vende tilbake til Kongsberg-regionen når tiden er inne for å stifte familie og få barn. En mulig delforklaring til at så mange av ungdommene er lite begeistret for regionen frem til de eventuelt skal etablere seg med egen familie, kan være at de har utdanningsambisjoner utover det regionens utdanningsinstitusjoner tilbyr av nivåer og linje. Høgskolen i Buskerud, avdeling Kongsberg tilbyr ingeniørfagene data, optikk, maskin og elektro, samt stats-

vitenskap (grunn- og mellomfag) og toårig høyskolekandidatstudium i økonomi og administrasjon. For ungdom med preferanser for andre fag innen høyere utdanning, vil utflytting være en nærliggende løsning. En annen delforklaring er at det særlig er ungdom som tiltrekkes av hovedstaden og andre storbyer. Ungdomstiden kjennetegnes av nysgjerrighet og utferdstrang. Det å treffe nye mennesker, oppleve nye steder og bo utenfor hjemstedet er en del av det å bli voksen. Én elev fra regionen uttrykker det slik: «Vi er på vei til å bli voksne, på vei til å lage egne meninger – vi er omskiftelige.»

I spørreskjemaet har vi stilt spørsmål om hvor ungdommen helst vil bo rett etter videregående skole, og senere når de eventuelt stifter familie og får barn. Vi antar at klassetrinn og alder har en viss betydning for om ungdommene har gjort seg opp en mening om fremtidig bosted. I figur 6.8 skiller vi derfor mellom grunnskolekullet, de som går på yrkesfaglige linjer (ferdig med det andre året på videregående) og de som går på allmennfaglige linjer (ferdig med tredje året).

Figur 6.8 «Hvor vil du helst bo etter videre gående skole? Og hvor vil du helst bo når du eventuelt stifter familie?» Grunnskoleelever, yrkesfagelever og allmennfagelever. Prosent. (N= 438, 202, 212).

Figur 6.8 viser at i alle gruppene er interessen for å bo i Kongsbergregionen større når man blir voksen og kanskje skal etablere seg med egen familie enn rett etter videregående skole. Yrkesfagelevene svarer oftest at de ønsker å bli boende i regionen, både rett etter videregående (40%) og som voksne (43%). Blant allmennfag-

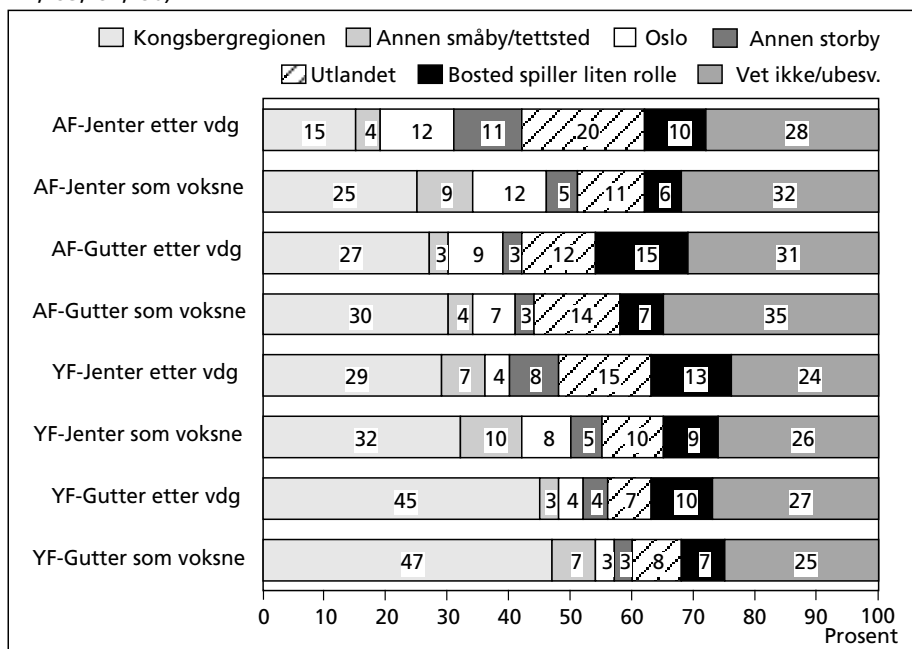
elevene er det kun 22 prosent som oppgir at de vil bosette seg i regionen rett etter videregående skole. Men andelen stiger til 27 prosent når de uttaler seg om fremtidige bopreferanser som voksne. Det kan se ut som om allmennfagelevene planlegger å bosette seg i regionen eller småbyer/tettsteder som voksne, etter noen års opphold i utlandet og Oslo. I figuren har vi fremstilt grunnskolekullet samlet, men det er også forskjeller mellom bostedspreferanser mellom elever med yrkesfag som førstevalg og elever som har allmennfag som førstevalg. Etter videregående skole ønsker 36 prosent av grunnskoleelevene som har valgt yrkesfag å bosette seg i Kongsberg-regionen mot 19 prosent av elevene som har allmennfag som førstevalg. I figur 6.8 ser vi at det for grunnskolekullet samlet er 28 prosent som vil bli boende etter videregående skole, og noen flere (32%) oppgir at de vil bo i regionen når de stifter familie.

Om lag en tredel av hver gruppe har ikke tatt stilling til hvor de ønsker å bo. Enten fordi det «ikke spiller noen rolle», eller fordi de ikke har bestemt seg ennå. Vi ser at det blant allmennfagelevene er en større andel ubestemte med hensyn til fremtidig bosted, enn blant de andre elevgruppene. Vi ser samtidig at allmennfagelevene i større grad enn de andre har planer om å dra til utlandet og storbyer etter videregående skole. Dette kan tyde på at elevene med størst utfartstrang (allmennfagelever med høye utdanningsambisjoner) har mindre konkrete planer for fremtiden enn elever med mindre utferdstrang (yrkesfagelever som antakelig kommer til å etablere seg i jobb tidligere enn allmennfagelevene).

Interessen for Oslo er lavere enn vi kunne forventet. Selv blant allmennfagelevene der en kan anta at mange er interessert i å ta utdanning ved Universitetet eller Høgskolen i Oslo, er det kun seks prosent som har planer om å bosette seg i hovedstaden etter videregående. Både andre storbyer og utlandet er mer attraktive bosteder for Kongsbergungdommen enn Oslo.

Hovedskillet mellom ungdommens bostedspreferanser går som vi har sett av ovennevnte snarere mellom studieretning enn alder. Neste spørsmål er om utfartstrangen er større blant jenter enn blant gutter. Vi har tidligere i kapitlet sett at jentene er mindre positive til regionen enn hva guttene er. Vi kan dermed anta at de mest utferdorienterte er jenter på allmennfag, og de mest hjemstedsorienterte er gutter på yrkesfag. I figur 6.9 skal vi undersøke vår antakelse.

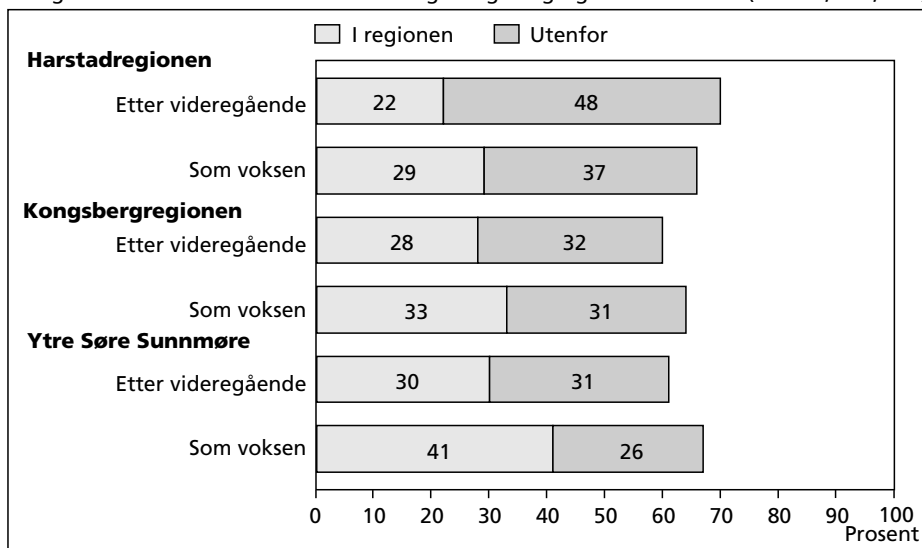
Figur 6.9 «Hvor vil du helst bo etter videregående skole? Og hvor vil du helst bo når du eventuelt stifter familie?» Jenter og gutter, allmennfag og jenter og gutter yrkesfag. Prosent. (N= 222,153,151,190).

Som vi antok er det allmennfagjentene (jenter på VK2 i videregående skole og jenter i grunnskolen som har allmennfaglig studieretning som førstevalg), som i størst grad vil ut av regionen. Kun 15 prosent av denne gruppen ønsker å bosette seg i Kongsbergregionen rett etter videregående skole mot hele 45 prosent av yrkesfag-guttene.

Vi har vært inne på tidligere at misnøye med det å være ung i regionen og utfartstrang blant ungdommen antakelig har sammenheng med det å være ung, mer enn at forhold ved regionen som virker som utstøtingsmekanismer. I så fall kan vi forvente at utferdstrangen ikke er et spesifikt fenomen ved ungdom i Kongsberg-regionen. I figur 6.10 viser vi hvor store andeler av ungdom fra tre ulike regioner som oppgir at de vil bosette seg henholdsvis i og utenfor regionen, rett etter videregående skole og når de blir voksne.

Figur 6.10 «Hvor vil du helst bo etter videregående skole? Og hvor vil du helst bo når du eventuelt stifter familie?». Grunnskoleelever i Harstad-regionen, grunnskoleelever og elever i videregående skole i Ytre Søre Sunnmøre og Kongsbergregionen. Prosent. (N= 302, 581, 770)

Ungdommene fra Harstad-regionen er grunnskoleelever, mens de to andre regionene er representert ved både grunnskoleelever og elever fra videregående skole. Da vi har sett at utferdstrangen er noe større hos de eldre enn de yngre elevene, skulle vi kunne anta at det blant Harstad-ungdommen var en lavere andel som oppga at de ville bosette seg utenfor regionen rett etter videregående skole. Vi ser imidlertid av figur 6.10 at det er motsatt. Hele 48 prosent av tiendeklassingene i Harstad-regionen har planer om å flytte ut av regionen rett etter videregående skole, mot henholdsvis 32 og 31 prosent av ungdommene (grunnskoleelever og elever i videregående skole) i Kongsbergregionen og Ytre Søre Sunnmøre. De liggende søylene summerer seg her ikke til 100 prosent, da vi ikke har inkludert de andelen som er ubestemt med hensyn til bosted eller har svart at det «ikke spiller noen rolle» hvor de bor. Dette gjelder for om lag en tredel av ungdommene. Andelen som har gjort seg opp en mening om fremtidig bosted varierer litt fra region til region. Vi ser også at Harstad-ungdommen skiller seg fra ungdommene i de to andre regionene ved at flere har gjort seg opp en mening om bosted for tiden rett etter videregående skole enn for når de som voksne skal etablere seg.

Samlet sett viser figur 6.10 at ungdom vil ha luft under vingene og erfare andre byer og steder enn sin hjemstedregion. At Harstad-ungdommen er mer utferdorientert enn de andre kan ha sammenheng med forhold knyttet til selve regionen. I Harstad er det både svømmehall, kulturhus og kafeer, og dermed et langt

mer variert fritidstilbud enn for de unge i øysamfunnet Ytre Søre Sunnmøre. Vi antok at ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre skulle være mer, og ikke mindre, utferdsorientert, enn ungdommene nordpå også fordi vestlandsregionen ikke har høyere utdanningsinstitusjoner. Både Kongsberg og Harstad kan tilby høgskoleutdanning. Mens Høgskolen i Kongsberg har overvekt av tekniske linjer, finner vi blant linjeutvalget ved Høgskolen i Harstad vernepleie, sykepleie, barnevern-pedagogikk, økonomi og administrasjon, bedriftsøkonomi, varehandel og distribusjon, revisjon og reiseliv og turisme. Mange av linjene fører som vi ser til tradisjonelle kvinneyrker. Regionale forskjeller på konjunkturer i arbeidsmarkedet kan også bidra til å forklare hvorfor utferdstrangen er større blant ungdom i en region enn i andre. Fra 1986 til 1994 sank antall sysselsatte i verkstedindustrien i Harstad-regionen, og én av hjørnesteinsbedriftene gikk konkurs i 1988. Til tross for økonomisk vekst i deler av verkstedindustrien utover 1990-tallet, preges lokalmiljøet fortsatt av at de har erfart permitteringer og konkurser i nær fortid. De voksne i regionen har et mindre positivt syn på industrien som arbeidsplass enn hva de unge har, mens i Ytre Søre Sunnmøre og i Kongsbergregionen er det omvendt.

6.8 Hvem vil bo i Kongsbergregionen?

I det følgende skal vi forsøke å skille mellom ungdom som er *hjemmeorienterte*, potensielle *utflyttere* og potensielle *tilbakeflyttere*. Hvor mange av de som ønsker å bosette seg utenfor Kongsbergregionen rett etter videregående skole ønsker å komme tilbake når de eventuelt stifter familie? Det må selvfølgelig understrekes at tenåringenes nåværende ønsker og planer for fremtidig bosted ikke nødvendigvis betyr at dette er det bosted de til slutt etablerer seg på. Andre forhold er avgjørende for valg av bosted, for eksempel arbeidsmarkedet og bostedpreferansen til den eventuelt skal stifte bo og familie sammen med. I tabell 6.1 ser vi på ungdommens bostedpreferanse samlet. Vi skiller mellom de som ønsker å bo i Kongsbergregionen, de som ønsker å bo et annet sted og de som ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo. Når vi tar med to tidspunkter, rett etter videregående og når de blir voksne, får vi ni ulike kombinasjonsmuligheter:

Tabell 6.1 Prioritert bosted etter videregående skole og når de eventuelt stifter familie, blant ungdommen i Kongsbergregionen. Krysstabell. (N(100%)= 612).¹⁹

Hvor vil du helst bo rett etter videregående skole?				
Hvor vil du helst bo når du blir voksen og kanskje har familie og barn?		Kongsbergregionen	Annet sted	Ubestemt/vet ikke
	Kongsberg-regionen	26	7	5
	Annet sted	4	25	6
	Ubestemt/vet ikke	4	5	18

Summerer vi tallene vertikalt, ser vi i første kolonne at til sammen 34 prosent (26% + 4% + 4%) helst vil bo i Kongsbergregionen rett etter videregående skole. Neste kolonne viser at 37 prosent (7% + 25% + 5%) ønsker å bo et annet sted, mens 29 prosent (5% + 6% + 18%) enten sier det ikke spiller noen rolle hvor de bor, eller de er usikre på hvor de helst vil bo etter videregående skole. Det er med andre ord noen flere som ønsker å forlate regionen etter videregående skole, enn som gir uttrykk for at de ønsker å bli. Til sammenligning var tallene fra undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre slik: 30 prosent ønsket å bo i Ytre Søre Sunnmøre rett etter videregående, 41 prosent ville helst bo et annet sted, mens 30 prosent var ubestemte (Berg, 1998). I Harstad-regionen ville 22 prosent helst bo i regionen, hele 49 prosent oppga at de ønsket å bo utenfor regionen, mens 30 prosent enten sier det ikke spiller noen rolle, eller de er usikre på hvor de helst vil bo rett etter videregående skole (Østberg, 1999).

Summerer vi de horisontale radene, får vi frem ungdommenes bosted-preferanse når de blir voksne og kanskje har stiftet familie. Vi ser at 38 prosent (26% + 7% + 5%) helst vil bo i Kongsbergregionen, mens 35 prosent (4% + 25% + 6%) vil bo et annet sted og 27 prosent (4% + 5% + 18%) anser bosted som uviktig eller de vet ikke hvor de vil ønske å bo som voksen. Av de som har gjort seg opp en mening om hvor de vil bo som voksne er det en noe større andel som heller vil bo et annet sted enn i Kongsbergregionen. Til sammenligning var tallene fra undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre slik: 41 prosent ønsket å bo i Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie, 26 prosent ville helst bo et annet sted, mens 34 prosent var ubestemte (Berg, 1998). I Harstad-regionen ønsket 30 prosent å bo i regionen når de stifter familie, 39 prosent ville helst bo et annet sted, mens 32 prosent var ubestemte (Østberg, 1999).

¹⁹ Totalt deltok 770 elever i undersøkelsen. 100 prosent refererer her til de 692 elevene i Kongsbergregionen som besvarte begge spørsmålene om bostedpreferanse.

Ved hjelp av krysstabellen kan vi skille ut tre ulike bostedpreferansemønstre:

- De som helst vil bo i Kongsbergregionen både rett etter videregående skole og når de blir voksne (26%). Denne gruppen kaller vi *hjemmeorienterte*.
- De som helst vil bo et annet sted enn i Kongsbergregionen rett etter videregående skole, men som vil flytte hjem når de blir voksne og skal stifte familie, samt de som vil bo i regionen som voksne, men ikke har bestemt hvor de vil bo rett etter videregående skole ($7 + 5 = 12\%$). Denne gruppen kaller vi *tilbakeflyttere*.
- De som vil bo et annet sted enn i Kongsbergregionen både rett etter videregående skole og når de stifter familie, samt de andre som vil bo et annet sted enn i regionen når de blir voksne ($25 + 4 + 6 = 35\%$). Denne gruppen kaller vi for *utflyttere*.
- Resten har ikke bestemt seg for hvor de vil bo når de blir voksne ($4 + 5 + 18 = 27\%$). Denne gruppen kaller vi *ubestemte*.

Nesten halvparten (47%) av ungdommene har altså utferdstrang rett etter videregående skole (tilbakeflytterne (12%) + utflytterne (35%)). Men vi kan anta at variabler som kjønn, linjevalg, utdanningsambisjoner og skoleprestasjoner vil ha betydning for utferdstrangen. På bakgrunn av figur 6.6 som viste hvordan guttene og jentene vurderte hvordan det var å leve og bo i Kongsbergregionen for ulike aldersgrupper, vil vi anta at jentene er noe mer utferdorienterte (utflyttere og tilbakeflyttere) enn guttene, men at mange av jentene vil tilbake til regionen når de skal stifte familie. Vi kan også anta at mange av elevene som tar sikte på høyere eller annen utdanning har planer om å bo et annet sted etter videregående skole for å studere. De som ikke vil ta mer utdanning etter at videregående skole er fullført, eller som er ubestemte med hensyn til videre utdanning, antas å være mer hjemmeorienterte enn de andre. Skoleprestasjoner antas å ha sammenheng med høye utdanningsambisjoner, og vi vil undersøke om denne variabelen også har betydning for utferdstrangen.

Figur 6.11 Andeler hjemmeorienterte, tilbakeflyttere og utflyttere blant elevene i grunnskolen og videregående skole. Etter kjønn, linje i videregående skole (grunnskoleelevenes førstevalg), utdanningsaspirasjoner (høyere eller annen utdanning/ubestemt eller vil ikke ta mer utdanning) og skoleprestasjoner (norsk skriftlig tentamen/eksamen grunnskolen). Prosent.

	Hjemmeorienterte	Ubestemte	Tilbakeflyttere	Utflyttere
Alle (612)	26	27	12	35
Jenter (301)	18	26	14	42
Gutter (292)	35	27	11	27
Allmennfag (302)	16	29	15	40
Yrkesfag (283)	37	26	9	28
Vil ta høyere/annen utd.(361)	21	28	15	36
Ubest./vil ikke ta mer utd.(234)	35	26	8	31
M og S i norsk (222)	20	26	15	39
Lg, Ng og G i norsk (265)	30	30	9	31

Figur 6.11 viser som forventet at jentene har betydelig større utferdstrang enn guttene, men at kun en av fire jenter som ønsker å reise ut etter videregående skole (utflyttere og tilbakeflyttere) ønsker å komme tilbake senere (tilbakeflyttere). Jentene reiser imidlertid ut nettopp i den livsfasen da mange finner en partner, og deres ambisjoner om å vende tilbake vil sannsynligvis avhenge av både partnervalg og jobbmuligheter i regionen. Elevene på allmennfaglig linje, de skoleflinke og de som vil ta høyere eller annen utdanning etter videregående skole er langt mer utferdsorientert enn andre.

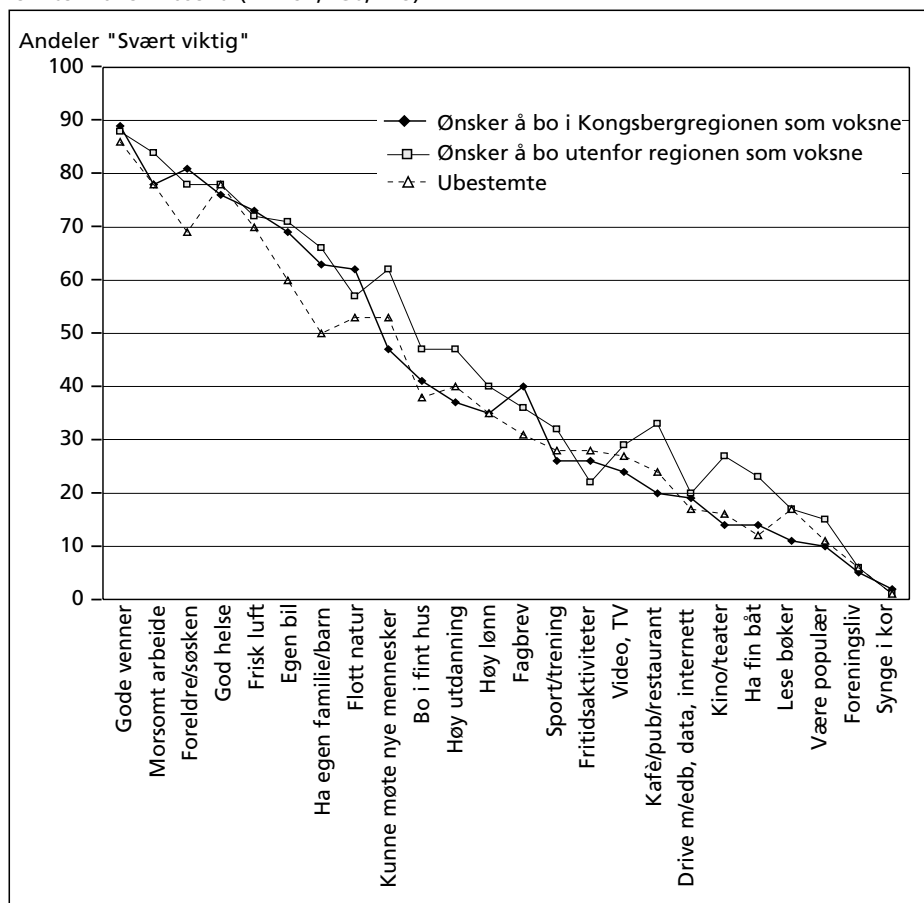
Hovedinntrykket fra figuren er at gruppene, uansett kjennetegn, ønsker å oppleve andre steder, og at mange av ungdommene ikke har klare preferanser for fremtidig bosted.

6.9 Har preferanser for bosted sammenheng med forventninger til Det gode liv?

Vi så av figur 6.2 og 6.3 at ungdommen mener at de fire viktigste forholdene for å leve det gode liv som voksne er gode venner, morsomt arbeide, godt forhold til sine foreldre og søsken og å ha god helse. Er det slik at de som ønsker å forlate regionen

har andre preferanser med hensyn til Det gode liv enn de som ønsker å bli? Og kan vi eventuelt finne noen felles årsaker som trekker ungdom ut av regionen? I figur 6.12 skal vi sammenligne tre ungdomsgrupper: de med utferdstrang, de som ønsker å bli boende i Kongsbergregionen og de som er ubestemte eller sier at det bosted spiller liten rolle. Vi har sett på de andeler som har krysset av på «Stemmer svært bra». Vi har rangert utsagnene etter hele utvalgets vurderinger av «Hva er det gode liv som voksen».

Figur 6.12 «Hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen?» Ungdom som ønsker å bo i Kongsbergregionen når de stifter familie og barn, ungdom som ønsker å bo et annet sted når de blir voksne og ungdom som er ubestemte eller oppgir at bosted spiller liten rolle. Prosent. (N= 254, 230, 179).

I Ytre Søre Sunnmøre (Berg, 1998) og i Harstad-regionen (Østberg, 1999) var det forbausende små forskjeller mellom ungdom som ønsker å bli boende i regionen som voksne og ungdom som ønsker å bo et annet sted med hensyn til hvilke betin-

gelser de to gruppene vektlegger for Det gode liv. Spørsmålet var om vi ville finne det samme i Kongsbergregionen. Som vi ser av figur 6.12 er det også i Kongsbergregionen små forskjeller på de hjemmekjære, de utferdsorienterte og de ubestemte/likegyldige. De som ønsker å etablere seg utenfor regionen legger noe oftere vekt på betydningen av å kunne møte nye mennesker, høy utdanning, det å kunne gå på kino, teater, kafé, pub og restaurant. Det kan dermed tyde på at det er storbyenes mangfold og tilbud som trekker. De utferdsorienterte er også en anelse mer materialistisk orienterte, det vil si de vektlegger oftere betydningen av fint hus, høy lønn og fin båt. Vi ser i figuren at kurven til de ubestemte/likegyldige slynger seg rundt de to andre kurvene. Vi kan imidlertid merke oss at disse ungdommene legger mindre vekt på betydningen av å ha et godt forhold til foreldre og søsken og å ha egen familie og barn.

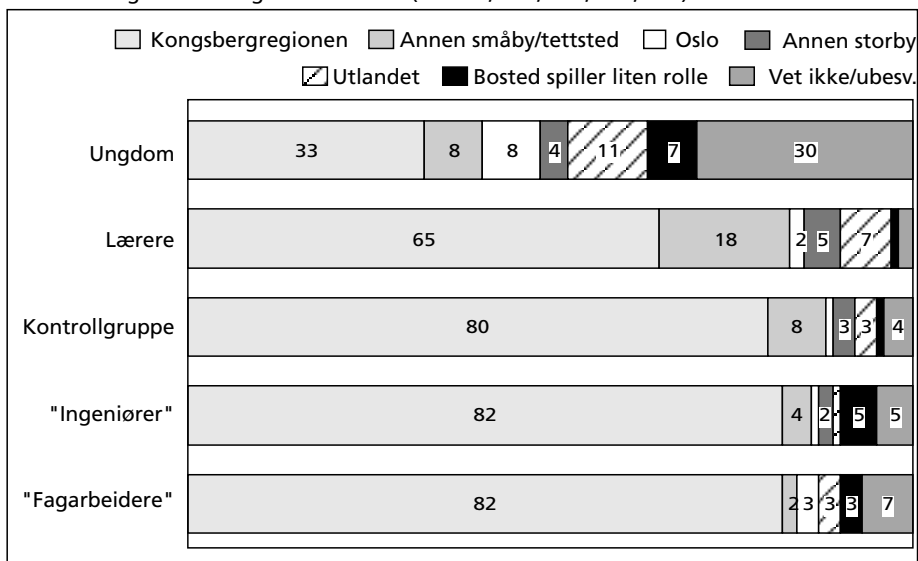
Hovedinntrykket er at det er små forskjeller mellom de tre gruppene. Dette kan skyldes at utsagnene vi har benyttet er for generelle, for eksempel at «gode venner» kan finnes overalt og er viktig for de fleste, uansett hvor man ønsker å bosette seg.

6.10 Hvor vil de voksne helst bo?

I figur 6.7 så vi at både ungdom og voksne mener det er bedre å leve og bo i Kongsbergregionen, for voksne enn for ungdom, og da spesielt for voksne som har egen familie og barn. Vi har også sett at en andel av ungdom med utferdstrang planlegger å flytte tilbake til regionen når de en gang i fremtiden skal etablere seg og kanskje stifte egen familie. Vi kan dermed anta at voksegruppene har andre bostedspreferanser enn ungdommen. Vi spurte de voksne hvor de helst ville bo i dag dersom de kunne velge fritt. I figur 6.13 (neste side) kan vi sammenligne de ulike vokseutvalgenes bostedspreferanser med ungdommenes.

Vi ser av figur 6.13 at majoriteten av de voksne aller helst vil bo der de bor i dag, det vil si i Kongsbergregionen. Lærerne skiller seg imidlertid fra de andre voksegruppene. 65 prosent av lærerne vil helst bo i Kongsbergregionen mot 80–82 prosent av de andre. Dette er noe overraskende, for vi så i figur 6.7 (her er fint å bo) at lærerne var den gruppen som var mest positiv til hvordan det er å leve og bo i regionen. Vi kan dermed anta at flytteønsker har større sammenheng med at andre steder er attraktive, enn det er forhold i Kongsbergregionen som virker utstøtende. Figuren viser videre at det er få blant de voksne som mener at hvor man bor «spiller liten rolle», og det er små andeler som er ubestemte med hensyn til hvor de vil bo. Det er i for seg ikke overraskende. Det å skulle bryte opp og «starte på nytt» er ikke en like fristende tanke for de som har etablert seg med jobb og familie,

Figur 6.13 «Dersom du kunne velge fritt, hvor ville du helst bo i dag?». Kontrollgruppe, lærere, «fagarbeidere», «ingeniører». «Hvor kunne du tenke deg å bo når du blir voksen og kanskje har familie og barn?» Ungdom. Prosent. (N= 363, 102, 260, 212, 770).

enn for ungdom som skal ut og luften vingene. Men figuren kan også tolkes som et uttrykk for at de voksne er tilfredse og trives med å bo i Kongsbergregionen.

6.11 Empiriske funn

Hvordan beskrives Det gode liv?

- De tre viktigste forholdene for Det gode liv når man er ung, er ifølge ungdommen gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken og god helse, det vil si de tradisjonelle sosiale verdiene.
- Aller viktigst for Det gode liv når man blir voksen er ifølge ungdommen å ha gode venner. Deretter følger morsomt arbeide, godt forhold til foreldre og søsken og god helse.
- Guttene legger oftere enn jentene vekt på materielle ting som penger, egen bil, bo i fint hus og det å ha fin båt, mens jenter oftere enn gutter vektlegger menneskelige relasjoner (godt forhold til foreldre og søsken, det å kunne møte nye mennesker) og god helse.

- Ungdommen er mer materialistisk orientert enn de voksne, og ungdommen forventer at de vil bli enda mer opptatt av materielle ting når de blir voksne enn hva de er i dag. Resultatene samsvarer med Helleviks (1996) funn om at ungdommen er mer materialistisk og moderne orientert enn de eldre, og at menn er mer materialistiske enn kvinner. Men det er like fullt de sosiale tradisjonelle verdiene som veier tyngst for alle gruppene i Kongsbergregionen.
- Ungdommen forbinder i større grad enn de voksne mulighetene for å kunne gå på kafé, pub og restaurant, samt kino og teater med Det gode liv. Lærerne skiller seg dog ut ved å vektlegge kino og teater i enda større grad enn elevene gjør.
- Mens om lag 80 prosent av ungdommen, lærerne og kontrollutvalget legger stor vekt på det å ha morsomt arbeid for å leve Det gode liv, mot 60 prosent av «ingeniørene» og om lag 50 prosent av «fagarbeiderne».

Hvem trives best med å bo i Kongsbergregionen?

- De voksne er enig med ungdommen i at det er bedre å leve og bo i Kongsbergregionen når man *er* barn og når man *har* barn, enn når man er ungdom.
- Guttene er oftere fornøyd med leveforhold for ungdom enn jentene. Guttene og jentene har omtrent like vurderinger av leveforholdene for barn og for familier med barn.

Hvor vil ungdommen bo i fremtiden?

- 29 prosent av ungdommen vil helst bo i Kongsbergregionen etter at de er ferdige med videregående skole. 32 prosent vil helst bo et annet sted, mens 39 prosent ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo etter videregående skole.
- 33 prosent av ungdommen vil helst bo i Kongsbergregionen når de stifter familie og får barn. 31 prosent vil helst bo et annet sted, mens 36 prosent ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo når de får familie og barn.
- Utferdsstrangen er større blant jentene enn blant guttene, både rett etter videregående skole og som voksne.
- Interessen for å bli boende er større blant elever som velger yrkesfaglig enn allmennfaglig linje i videregående skole. Elever på allmennfaglig linje, de som har utdanningsaspirasjoner og de skoleflinke er langt mer utferdsorienterte enn andre.

- Det er forbausende små forskjeller mellom de hjemmekjære, de utferdsorienterte og de ubestemte/likegyldige med hensyn til hvilke betingelser de to gruppene vektlegger for Det gode liv.
- Mye tyder på at utferdstrangen blant de unge først og fremst har sammenheng med at ungdom generelt ønsker å oppleve nye steder. De lokkes av andre steder mer enn de støtes bort fra sitt hjemsted. Men det at ungdom i Harstad-regionen i enda større grad enn ungdom i Ytre Søre Sunnmøre og i Kongsbergregionen ønsker å forlate regionen, tyder imidlertid på at det også er «utstøtingsmekanismer» i regionen. Regionale forskjeller med hensyn til arbeidsmarked, utdanningstilbud.
- De voksne vil aller helst bo der de bor i dag, det vil si i Kongsbergregionen. Til tross for at lærerne er mest positive til hvordan det er å leve og bo i regionen, er det 65 prosent av lærerne mot 80–82 prosent blant de andre voksegruppene som aller helst vil bo i Kongsbergregionen.

7 Utdanning

Vi har i kapittel 5 om Det gode arbeid belyst hvordan ungdommen vurderer de ulike industriarbeidsplassene i Kongsbergregionen. Dette kapitlet omhandler utdanning – hvilke utdanningsvalg ungdommene gjør og hvordan de begrunner disse. Det første utdanningsvalget gjøres ved overgangen til videregående skole. Dette valget legger føringer for senere utdannings- og yrkesvalg. Utdanner ungdommene seg bort fra regionen? En av våre utgangshypoteser er at ungdommens utdanningsvalg først og fremst preges av rådende lokale verdi- og situasjonsoppfatninger i regionen og at dette åpner for en indirekte kobling mellom utdanning og lokalt arbeidsliv. Vi vil vise hvem som er de viktigste påvirkningsagentene og hvilke råd de gir, samt hvilke informasjonskanaler som har betydning for ungdommenes valg. Vi skal belyse følgende spørsmål:

- Hvordan varierer linjevalg etter karakternivå og kjønn?
- Hvilke råd om linjevalg gir vokstengenerasjonen til ungdommen?
- Hvem er påvirkningsagenter ved linjevalg?
- Hvordan varierer utdanningsambisjoner etter karakternivå og foreldrenes utdanningsnivå?
- Er det sammenhenger mellom utdanningsambisjoner og vurdering av Det gode arbeid og Det gode liv?

7.1 Reform 94

Reform 94 innebærer at alle 16–19-åringer har lovfestet rett til tre års videregående utdanning. Elevene har tre allmennfaglige og ti yrkesfaglige studieretninger å velge mellom. Innen hver studieretning begynner elevene på grunnkurs (GK). Deretter velges videregående kurs 1 (VK1), og tredje året følger videregående kurs 2 (VK2) eller opplæring i bedrift. Reformen har blant annet som mål å heve kunnskapsnivået i yrkesfagene. Dette kan ses som et forsøk på en statusheving av yrkesfagene. Utviklingen i søkerantallet på nasjonalt og regionalt nivå siden Reform 94 presenteres

og kommenteres i neste underkapittel. Statistikken viser blant annet at søkerantallet til yrkesfaglig linje i videregående skole i Kongsbergregionen har økt med hele 14 prosent fra skoleåret 94/95 til 99/00. Kan reformen dermed sies å være vellykket? Et større forskningsprogram har fulgt implementeringen av reformen, og vi vil i dette underkapitlet kort oppsummere hovedfunnene fra noen av devalueringene.

Prosjektet «Innholdsreformen – fra måldokument til klasseromspraksis» har evaluert reformens innhold og tematiserer dels læringsmiljøet og motivasjonsbetingelser. Evalueringen konkluderer med at innholdsreformen *har lyktes* på følgende områder (Egge, (Monsen 1997) 1999):

- Lærerne er fornøyde med den faglige fornyelsen som reformen har bidratt med, og den oppgradering av faget dette har representert. Samarbeidet mellom lærerne har økt, og gitt positiv gevinst både i forhold til teamarbeidet og lærergruppa som kollegium.
- Erfaringene med prosjektarbeid er mer positive enn mange hadde forventet.
- Elevsamtaler er stort sett gjennomført etter planen, og lærerne ser på disse som et viktig bindeledd mellom lærer og elev og anledning til å få frem elevenes opplevelse av skolemiljøet.
- Et flertall av både lærerne og elevene mener at de nye læreplanene bidrar til god læring. Et viktig unntak er de nye allmennfagene på yrkesfaglige studieretning som det er en klart mer kritisk holdning til.
- Reformen har medført en rekke kurs som har oppgradert lærerne på pedagogisk tenking og begrepsbruk, og minsket spenningen mellom fag og pedagogikk.

Evalueringen konkluderer imidlertid også med at innholdsreformen *i liten grad har lyktes* på en del andre områder:

- Det er store variasjoner mellom skolene på utvikling av læringsmiljøet. Enkelte kollegier henter fortsatt mye av sine faglige impulser enten fra akademia eller yrkesfag med laugstradisjon. Dette har sperret for en utvikling av tverrfaglige initiativer og endrede læringsbetingelser.
- Til tross for at det har vært stor villighet til å prøve ut nye arbeidsmåter har de tradisjonelle elev- og lærerollene endret seg lite. Flertallet, både av elever og lærere, holder fast ved en tradisjonell rolleforståelse der lærerne er hovedansvarlige for at undervisningen blir planlagt og gjennomført, og hvor elevene er mottakere av denne undervisningen.

- Målarbeidet i forhold til lærerplanen oppfattes av mange som en ren formal-eksisis uten vesentlig innhold. Bare 1/5 av elevene oppgir at de er aktive deltakere i denne planleggingen.
- Det er et sprik mellom læreplanens mål og svake elevers forutsetninger. Over 40 prosent av elevene på yrkesfaglig studieretning mente de hadde lite utbytte av de nye allmennfagene. En av de store utfordringene i tiden fremover vil være å få til en differensieringsmodell som er praktisk gjennomførbar.
- Skolene er pålagt ved lov å gjennomføre skolevurderinger. Dette blir i liten grad fulgt opp etter intensjonen.

Vi husker fra kapittel 4 at livslang læring fordrer motiverte elever, motiverende lærere og et tilrettelagt læringsmiljø (Egge, 1999), og vi ser av ovennevnte punkter at skolevesenet i så måte står overfor en rekke utfordringer med hensyn til å implementere vesentlige aspekter ved reformen.

To prosjekter har rettet oppmerksomhet mot elever med behov for særskilt tilrettelegging. Det ene prosjektet er praktisk rettet og har hatt som oppgave å finne opplæringsmodeller og evalueringsformer for elever som har *delkompetanse* som kvalifiseringsmål. Det andre prosjektet tar for seg *særvilkårselevne*. Det vil si elever som etter spesialpedagogisk vurdering får en utvidet rettighet gjennom å sikres plass innenfor en prioritert studieretning. Evalueringen påpeker at det er bygget inn en rekke *demotiverende* faktorer for denne elevgruppen i dagens skolesystem. Dreiningen bort fra praksis mot mer teori, en endring som har medført en dreining fra kvalifisering gjennom samhandling i produksjon og lokalsamfunn til undervisning, klasserom og pult. «Ungdom med en rekke skolenederlag bak seg 'stenges' inne i skolen og deres oppvekst, identitetsdanning og kvalifisering blir pedagogisert» (Egge, 1999:4). Dette står i motsetning til NHO som påpeker at forutsetning for Livslang Læring er en dreining fra klasserom til bedrift (se diskusjon i kapittel 4). Hele tre av ti elever innenfor det ordinære systemet enten fullfører ikke eller bruker mer tid enn normert tid. Blant særvilkårselevne er tilsvarende andel hele åtte av ti. En av grunnene til den svake gjennomstrømmningen og det store frafallet mener man ligger i at tilretteleggingen fokuserer problemer, vansker og mangler hos eleven og neglisjerer mulighet, fremtid og ressurser.

«Følge opp eller forfølge?». Den fylkeskommunale oppfølgingstjenesten har som en av sine oppgaver å kontakte og registrere alle elever som ikke er innenfor videregående skole. Om lag syv prosent av hvert ungdomskull er årlig i kontakt med oppfølgingstjenesten. Dette er ungdom som har droppet ut av skole eller lære, eller som har latt være å søke seg til videre opplæring. Mange av disse elevene kjennetegnes ved at de har svakere karakterer og et hjemme- og vennemiljø som i mindre grad er orientert mot utdanning. 20 prosent av elevene som blir registrert i oppfølgings-tjenesten velger seg bort fra videregående skole. De klarer seg på egenhånd og skaffer

seg midlertidig arbeid. Både for denne gruppa og de mer tradisjonelle drop-out-elevne er det viktig at det finnes et kvalifiserende arbeidsmarked for ungdom (Ungdomsgarantien). Blant de som jobber med denne ungdomsgruppa (ot-ansatte, rådgivere) er det få som tror at man kan lage en videregående opplæring som til enhver tid har rom for alle elevgrupper. Det etterlyses i stedet muligheter innenfor det ordinære arbeidsmarkedet, og en videre utvikling av de tilbudene som befinner seg i skjæringspunktet mellom arbeid og opplæring.

«I mål?» (Nifu). Innføring av Reform 94 har medført en *smalere alderssammensetning* i videregående skole. Andelen på grunnkurs som var over 17 år har i perioden fra 1993 til 1997 sunket fra 25 til tolv prosent (Egge refererer til Støren, Skjersli, Aamodt: 1998).

To av tre elever gjennomfører videregående skole på normert tid. 66 prosent av elevne som begynte i videregående skole høsten 1994 var i rute våren 1997. Gjennomføringsgraden varierer både med hensyn til studieretning – en større andel allmennfaglige elever enn yrkesfaglige elever er i rute – og med hensyn til elever med og uten rett til opplæring. Best progresjon finner man blant allmennfagelever med rett til opplæring. 86 prosent av dem var i rute tre år etter oppstart. Blant yrkesfagelevne med rett til opplæring var andelen 61 prosent. Kun 38 prosent av elevne uten rett til opplæring var i rute etter tre år: 50 prosent av allmennfagelevne og 34 prosent av yrkesfagelevne (Egge, 1999). Ulikheten i gjennomføringsgrad har sammenheng med flere faktorer. Dårlig (lav) progresjon blant yrkesfagelevne har sammenheng både med mangel på lærlingplasser og misnøye i forhold til de nye fagplanene. Elevne mener det legges for stor vekt på teoretisk opplæring og for lite vekt på praksis. Frafall blant elever *uten rett* kan skyldes at de ikke har fått plass på ønsket kurs på VK2 og at de i mindre grad søker seg videre i utdanningssystemet og prioriterer arbeidsliv og lønnsinntekt. En annen faktor som har betydning for gjennomføringsgraden er karakterer, både fra ungdomsskolen og VK1. Mens sosial bakgrunn, målt ved foreldrenes utdanning, som påvirker ungdommens utdanningsvalg, ikke påvirker hvorvidt ungdommene gjennomfører det kurs/den linje de har begynt på (Egge, 1999).

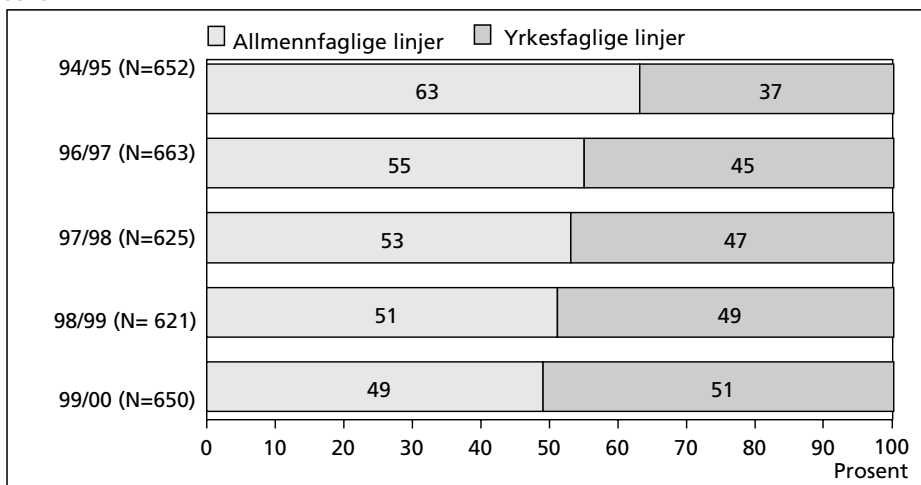
Endringene i det norske skolesystemet ved innføring av Reform 94 kan oppsummeres slik: Konsekvenser for elever som ønsker videregående opplæring er at de har rett til studieplass, men ikke nødvendigvis førsteprioritert linjevalg. Færre linjer betyr at valgmulighetene er redusert, men kurstilbudet innen videregående opplæring er dermed blitt mer oversiktlig, noe som kan forenkle ungdommenes valg. Når det gjelder faglig innhold er den største endringen at yrkesfagene har fått mer teori. Elevmassen er blitt mer aldershomogen, noe som innvirker på det sosiale og faglige miljøet. Begge studieretninger er utdanningsveier mot en høyere utdanning: yrkesfaglige linjer er blitt alternative utdanningsveier mot høyere utdanning, ved at de også kan gi studiekompetanse etter påbygningsår.

7.2 Søkerandeler til allmennfaglig og yrkesfaglige grunnkurs fra 1994–1999

Reform 94 gir rett til plass i videregående skole. Fra reformen ble innført i skoleåret 94/95 har det vært en økning i søkertallet til yrkesfaglig linje i videregående skole (Aktuell utdanningsstatistikk nr. 6/98). Tabell 7.1 (neste side) viser at på landsbasis fikk 55,5 prosent av jentene med rett til elevplass i videregående skole plass på allmennfaglige linjer og 42,5 prosent fikk plass på yrkesfaglige linjer skoleåret 1994/95. I skoleåret 98/99 gikk 50,4 prosent av jentene på allmennfag og 47,4 prosent på yrkesfaglige linjer. Økningen er om lag like stor blant guttene. 51 prosent av guttene fikk plass på yrkesfaglige linjer i skoleåret 94/95, mot 54,7 prosent i skoleåret 98/99.

På landsbasis har andelen yrkesfaglige elever på grunnkurs økt med om lag fire prosent fra opptaket høsten 1994 til opptaket høsten 1998. I Kongsbergregionen har andelen yrkesfaglige elever økt med hele 14 prosent fra inntaket til skoleåret 94/95 til det foreløpige inntaket for skoleåret 99/00.

Figur 7.1 Opptak til GK på de fem vdg skolene i Kongsbergregionen (Tinius Olsen skole, Kongsberg, Dyrmyr, Numedal og Eiker). Fordelt på allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning. Prosent ²⁰

Vi ser av figur 7.1 at antall elever ved opptak til grunnkurs har vært stabilt i perioden 1994–1999. Elevantallet varierer fra 621–664. Men selv om det er meget små variasjoner med hensyn til elevantallet, ser vi at andelen som velger yrkesfaglige studieretninger øker for hvert år. Ved opptak til skoleåret 94/95 var det 37 prosent

²⁰ Se vedlegg 5 for tabeller som viser elevantall for studieretning for hver av de fem skolene for hvert av de nevnte skoleårene.

Tabell 7.1 Elever på grunnkurs (kun heltidselever er inkludert), etter studieretning. Per 1. oktober 1994–1998. Prosent.

Studieretning	1994/95		1995/96		1996/97		1997/98		1998/99	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
I alt (= 100 prosent)	32 753	34 312	31 575	33 919	31 644	32 898	31 733	33 765	30 825	32 345
Allm., øko., adm. fag	50,5	41,0	48,0	37,4	44,8	35,5	45,4	36,0	44,2	36,5
Musikk, dans, drama	2,5	1,4	2,8	1,6	3,2	1,5	3,0	1,5	3,3	1,4
Idrettsfag	2,5	3,8	2,4	3,9	2,6	4,0	2,8	3,7	2,9	4,1
% andel AF	55,5	46,2	53,2	42,9	50,6	41,0	51,2	41,2	50,4	42,0
Helse- og sosialfag	22,3	2,5	23,4	2,8	22,2	2,6	21,7	2,3	22,3	2,4
Hotell- og nær.fag	5,6	5,3	6,3	5,4	5,9	5,2	6,1	5,1	5,8	4,8
Naturbruk	2,1	3,9	2,2	3,6	1,9	2,7	2,0	3,5	2,0	2,7
Formgivningsfag	10,0	2,2	11,1	2,7	13,6	3,0	12,5	3,0	14,4	3,2
Tekniske byggfag	0,3	2,1	0,2	2,1	0,3	2,4	0,2	2,3	0,3	2,4
Byggfag	0,2	5,3	0,1	7,1	0,2	7,7	0,2	7,1	0,2	8,3
Trearbeidsfag	0,4	1,5	0,4	1,5	0,5	1,2	0,4	1,5	0,3	1,2
Elektrofag	0,4	10,5	0,4	11,2	0,5	11,5	0,4	11,5	0,5	11,4
Kjemi- og prosessfag	0,4	0,7	0,4	0,9	0,6	0,8	0,5	0,9	0,6	0,9
Mekaniske fag	0,8	17,0	0,6	17,5	0,9	17,3	0,9	16,8	1,0	17,4
% andel YF	42,5	51,0	45,1	54,8	46,6	54,4	44,9	54,0	47,4	54,7
Utenfor studieretn.	2,0	2,7	1,7	2,4	2,9	4,5	4,1	4,8	2,2	3,3
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Aktuell utdanningsstatistikk nr. 6/98, nr. 7/99.

av de 652 elevene som fikk tildelt plass på et yrkesfaglig grunnkurs. Mens det ved opptaket til skoleåret 99/00 var hele 51 prosent av 650 elever.

Det at andelen yrkesfaglige elever på grunnkurs har økt med om lag 14 prosent i Kongsbergregionen mot kun om lag fire prosent på landsbasis i fire–fem år kan ha sammenheng med flere forhold. Referansegruppen for prosjektet består av representanter fra utdanningssystemet og næringslivet i regionen, og de har bidratt med flere tolkningsmuligheter. For det første påpeker de at Kongsberg har tradisjon for å være «tunge på allmennfag». I 1994 var det hele 63 prosent av Kongsberg-ungdommen som valgte allmennfag mot om lag 50 prosent på landsbasis. For det andre er en konsekvens av innføringen av Reform 94 at elevene har rett på tre år, men at den retten brukes opp. Det har vært en klar påvirkning fra rådgiverne i grunnskolen i regionen om å velge yrkesfag for eventuelt deretter å ta påbygningsår dersom eleven ønsker å ta videre utdanning. «Det var i reformen lagt opp til at man heller skulle velge denne veien fremfor å mislykkes på allmennfag». Et tredje forhold er at det har vært vekst og positiv utvikling i regionens industri de siste årene. Dette kan ha påvirket ungdommen til å velge yrkesfaglige linjer for å utdanne seg til yrker innen industrien. Et fjerde forhold er at hvilke signaler det regionale næringslivet har sendt ut. Arbeidsgiverorganisasjonen NHO har som oppgave blant annet å markedsføre medlemsbedriftenes behov for utdannet personell. Behovet i Kongsbergindustrien de siste årene har primært vært for yrkesfaglig personell, og ungdommene kan ha blitt påvirket av oppfordringer om å satse på en yrkesutdanning. En femte tolkningsmulighet kunne vært at søknadsmassen til videregående skole har økt etter Reform 94, og at veksten i inntak har vært større blant elever med yrkesfaglige preferanser enn med allmennfaglig. Men vi ser av figur 7.1 at relevanttallet har vært stabilt i denne femårsperioden. Det vil si at det er en reell forskyving i Kongsbergungdommens preferanser med hensyn til studieretning, og ikke inntak av flere elever på grunnkurs.

For skoleåret 99/00 viste tall fra fylkeskommunene at det var 3135 færre søkere enn året før (KUF Pressemelding nr. 42/1999). Nedgangen var på om lag to prosent. Til *grunnkursene* var det totalt registrert 64 220 søkere, og dette var en reduksjon på om lag 2600 eller fire prosent sammenlignet med skoleåret 98/99. Studieretning for byggfag og helse- og sosial fag var taperne med en reduksjon på henholdsvis 24 og 15 prosent. Mekaniske fag hadde en reduksjon på vel åtte prosent. Naturbruk hadde om lag 15 prosent økning i søkere, og også elektrofag, formgivningsfag og hotell- og næringsmiddelfag hadde flere søkere enn året før. Studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag hadde flest søkere, men like fullt 930 færre søkere sammenlignet med skoleåret 98/99. Av de totalt 64 220 søkerne var det over 54 prosent som hadde yrkesfaglige linjer som førstevalg. Dette

er en noe lavere andel enn for tidligere år.²¹ Til *videregående kurs I* (VKI) har det vært en liten reduksjon i antall søkere totalt sett. Størst reduksjon er det til helse- og sosialfag og hotell- og næringsmiddelfag, mens formgivningsfag, byggfag og tekniske byggfag har flere søkere i år enn i fjor. Omtrent like mange gutter og jenter søker videregående opplæring, men kjønnsfordelingen på studieretninger og linjer er fortsatt tradisjonell. Nesten 90 prosent av søkerne til grunnkurs helse- og sosialfag er jenter, og over 90 prosent av søkerne til byggfag, elektrofag, mekaniske fag og tekniske byggfag er gutter. Evalueringen av reform 94 viser at elevmassen har blitt stadig mer aldershomogen (Egge (Støren, Skjersli og Aamodt, 1998) 1999), og for skoleåret 99/00 er andelen søkere over 20 år som søker gått noe ned fra året før. De utgjør om lag seks prosent av søkerne, og totalt er om lag ti prosent av søkerne over 20 år (KUF, Pressemelding nr. 42/1999).

Yrkesfaglige linjer er alternative utdanningsveier mot høyere utdanning, ved at de kan gi studiekompetanse etter allmennfaglig påbygningsår. Til skoleåret 99/00 var det 6042 søkere til påbygningskurset og dette er en økning på tolv prosent fra året før. Om lag 3000 av søkerne kommer fra yrkesfaglig VKI i skoleåret 98/99, og dette er en økning på over 40 prosent fra forrige skoleår. Denne økningen er nok en del av forklaringen på nedgangen i søkere til læreplass. 14 480 har søkt om læreplass til skoleåret 99/00, og dette er en nedgang på over åtte prosent sammenlignet med året før (KUF, Pressemelding nr. 42/1999).

På landsbasis er det flere elever på yrkesfaglige linjer enn på allmennfaglige, mens i hovedstaden er det omvendt. Vi ser av tabell 7.2 at 58 prosent av elevene hadde allmennfaglige linjer som første prioriterte for skoleåret 99/00. Avisene slår fast at «Elever svikter yrkesfag» (Aftenposten aften 3.5.99). En oversikt over elevenes første prioriterte valg til opptak til videregående skoler i Oslo viser at Oslo-ungdommen svikter helse- og sosialfag. Det er også en nedgang i søkningen til byggfag og mekaniske fag.

Vi ser i tabellen at byggfag har nesten 30 prosent færre søkere til skoleåret 99/00 enn for skoleåret 98/99. Reform 94 har medført en økende interesse for de yrkesfaglige linjer, men for andre år på rad i Oslo går søkertallet ned. Interessen for yrkesfagene reduseres, mens allmenne, økonomiske og administrative fag vinner terreng.

Økningen i andel yrkesfagelever på landsbasis fra 1994 har gitt utfordringer til næringslivet med hensyn til behovet for lærlingeplasser. Et problem har vært mangel på lærlingeplasser, men for skoleåret 99/00 viser det seg at stadig flere får

²¹ Denne prosentandelen er ikke sammenlignbar med tall i tabell 7.1. Tabell 7.1 viser til det *endelige opptaket*, samt at kun heltidselever er inkludert i tabellen, mens tallene for skoleåret 99/00 refererer til *førsteprioriterte linjevalg*.

Tabell 7.2 Første prioritert linjevalg blant elevene som søker videregående skole i Oslo skoleåret 1999/2000. Vertikal prosentuering. (N(100%) = 4549).

Første prioritert valg	Antall søkere 1999		Endring fra 1998
	%	N	
Allmenne, økonomiske og administrative fag	49	2241	-25
Ildrettsfag	5	209	+24
Musikk, dans og drama	5	210	-21
Helse- og sosialfag	9,5	432	-58
Hotell og næringsmiddelfag	3,5	162	-8
Naturbruk	0,5	20	+10
Formgivningsfag	12	529	+21
Tekniske byggfag	1	57	-23
Byggfag	3	130	-54
Trearbeiderfag	0,5	26	-10
Elektrofag	8	367	+24
Kjemi og prosessfag	0,5	13	+1
Mekaniske fag	3,5	153	-32
Sum	100	4 549	- 151

Kilde: Aftenposten aften, 3.5.99.

lærekontrakt. Ifølge Kirke-, undervisning- og forskningsdepartementet var det per 1.7.99 formidlet 6160 lærlinger ved de fylkeskommunale fellesinntakene. Dette var 8,7 prosent flere enn på samme tidspunkt i 1998. En oversikt som omfattet 16 av de 19 fylkeskommunene viste at til sammen 42 prosent av alle søkerne hadde fått lærekontrakt mot 38 prosent året før. Samtidig gikk det totale søkerantallet til lære plass i de 16 fylkeskommunene ned fra 15 023 i 1998 til 14 639 i 1999, en reduksjon på 2,6 prosent. Om lag 90 prosent (5138) av lærlingene som hadde fått formidlet kontrakt, gikk til privat sektor. De resterende ti prosent ble formidlet i kommunal sektor (382), fylkeskommunal sektor (89), statlig sektor (138) og uspesifisert sektor (413) (KUF, Pressemelding nr. 60/1999).

7.3 Valg av linje i videregående skole

I spørreskjemaet krysset elevene i tiende klasse av for hvilke linjer i videregående skole de hadde som første- og andrevalg. Ikke alle kommer inn på førsteprioritert linje når de søker videregående skole, og vi vet ikke om ungdommene som deltok i undersøkelsen kom inn på den linjen de helst ville.

Tabell 7.3 Første linjevalg og annet linjevalg blant elevene i grunnskolen 10. klasse. Kjønn. Vertikal prosentnering. (N(100%) = 416).

	Første prioritert valg			Andre prioritert valg		
	Jenter	Gutter	Totalt	Jenter	Gutter	Totalt
Allmenne, økonomiske og administrative fag	53	32	42	10	15	13
Ildrettsfag	4	7	5	14	14	14
Musikk, dans og drama	1	2	1	12	4	8
	58	41	48	36	33	35
Helse- og sosialfag	20	1	10	14	1	7
Hotell og næringsmiddelfag	7	2,5	5	9	1	5
Naturbruk	2	2,5	2	3	1	2
Formgivningsfag	9	5	7	20	4	12
Tekniske byggfag	-	1	1	1	3	2
Byggfag	-	7	4	1	7	4
Trearbeiderfag	-	9	5	1	11	5
Elektrofag	1	9	5	-	11	5
Kjemi og prosessfag	-	1	1	1	1	1
Mekaniske fag	1	13	7	-	11	5
	40	51	47	50	51	48
Ubesvart	2	8	5	16	17	16
Sum	100	100	100	102	101	99

Ser vi på ungdommens førsteprioriterte valg, er andelen gutter og jenter på henholdsvis allmennfaglige og yrkesfaglige studieretninger ganske ulik. 58 prosent av jentene og 41 prosent av guttene har allmennfag som førstevalg, mens 40 prosent av jentene og 50 prosent av guttene har yrkesfaglige linjer som førstevalg. Ser vi på hvilke linjer gutter og jenter har valgt innenfor henholdsvis allmennfaglige og yrkesfaglige studieretninger, så har gutter og jenter ulike preferanser, spesielt innenfor yrkesfaglig studieretning. Jentene velger de tradisjonelle «jentefagene» som helse- og sosialfag, hotell- og næringsmiddelfag og formgivningsfag. Mens guttene velger tradisjonelle «gutfagene» som trearbeidsfag, byggfag, elektrofag og mekaniske fag. Majoriteten av elevene kommer inn på sitt førsteprioriterte valg. Noen linjer er imidlertid mer populære enn andre, og det er ikke plass til alle. Er det slik at elevene primært velger studieretning, det vil si enten allmennfaglig eller yrkesfaglig studieretning, eller velger de linje uavhengig av hvilke studieretning linjen er plassert under? Om sistnevnte er tilfelle vil første og andre prioriterte linje like gjerne være en yrkesfaglinje og en allmennfaglinje, som to yrkesfaglinjer eller to allmennfaglinjer.

Tabell 7.4 viser at 60 prosent av elevene (25% + 35%) holder fast ved enten allmennfaglige eller yrkesfaglige linjer, mens 40 prosent (25% + 15%) har både allmennfaglige og yrkesfaglige linjer på sine to førstevalg. Til sammen har 65 prosent (25% + 15% + 25%) allmennfaglige linjer på sin prioriteringsliste, mens 75 prosent (35% + 15% + 25%), har yrkesfaglige linjer på sin prioriteringsliste. Resultatene i tabellen tyder på at yrkesfagene er mer populære enn allmennfagene blant elevene i Kongsbergregionen.

Tabell 7.4 Første prioritert og andre prioritert valg av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i 10. klasse i Kongsbergregionen. Krysstabell. Prosent (N= 357).²²

		Første prioritert linje	
		Allmennfag	Yrkesfag
Andre prioritert linje	Allmennfag	25	15
	Yrkesfag	25	35

Tabell 7.5 og 7.6 viser første og andre prioritert valg blant elevene i Harstad-regionen og i Ytre Søre Sunnmøre.

Tabell 7.5 Første prioritert og andre prioritert valg av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i 10. klasse i Harstad-regionen. Krysstabell. Prosent (N=357).

		Første prioritert linje	
		Allmennfag	Yrkesfag
Andre prioritert linje	Allmennfag	33	14
	Yrkesfag	26	27

Tabell 7.5 viser at blant elevene i Harstad-regionen var det 60 prosent (33% + 27%) som holdt fast ved enten allmennfaglige eller yrkesfaglige linjer, mens 40 prosent (26% + 14%) hadde både allmennfaglige og yrkesfaglige linjer på sine to førstevalg. Til sammen hadde 73 prosent (33% + 14% + 26%) allmennfaglige linjer på sin prioriteringsliste, mens noe færre, 67 prosent (27% + 14% + 26%), hadde yrkesfaglige linjer på sin prioriteringsliste. I Harstad-regionen var allmennfagene mer populære enn yrkesfagene (Østberg, 1999).

Tabell 7.6 Første prioritert og andre prioritert valg av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i 10. klasse i Ytre Søre Sunnmøre. Krysstabell. Prosent (N= 326).

		Første prioritert linje	
		Allmennfag	Yrkesfag
Andre prioritert linje	Allmennfag	26	12
	Yrkesfag	21	42

²² 438 elever i 10. klasse deltok i spørreundersøkelsen, men kun 357 av elevene har ført opp både sitt første og sitt andre prioriterte valg. I tabellen har vi gruppert ut fra fire ulike kombinasjoner: 1) allmennfaglig studieretning både som 1. og 2. valg, 2) yrkesfaglig studieretning både som 1. og 2. valg, 3) yrkesfaglig studieretning som 1. valg og allmennfaglig som 2. valg og 4) allmennfaglig studieretning som 1. valg og yrkesfaglig som 2. valg. Tallene i tabellen summerer seg til 100 prosent

Til sammenligning var tallene fra undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre slik: 68 prosent (26% + 42%) holder fast ved enten allmennfaglige eller yrkesfaglige linjer, mens 33 prosent (21% + 12%) har både allmennfaglige og yrkesfaglige linjer på sine to førstevalg. Til sammen har 59 prosent (26% + 12% + 21%) allmennfaglige linjer på sin prioriteringsliste, mens hele 75 prosent (42% + 12% + 21%) har yrkesfaglige linjer på sin prioriteringsliste. I Ytre Søre Sunnmøre er altså yrkesfagene langt mer populære blant elevene enn allmennfagene (Berg, 1998).

Tabell 7.7 Skoleåret 98/99. Andeler jenter og gutter på allmennfaglige og yrkesfaglige linjer med hensyn til deres første og andre prioriterte valg (N(100%) = 394, 349)*, opptaket til grunnkurs for skoleåret 99/00 (N(100%) = 650). Vertikal prosentuering.

	Første prioritert valg i 10. klasse		Andre prioritert valg i 10. klasse		Opptak GK 99/00, Kongsbergregionen**	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
Allmennfag	59	44	43	39	55	43
Yrkesfag	41	56	57	61	45	57
Sum	100	100	100	100	100	100

* Vi ser her bort fra den andel som ikke har besvart hvilken linje som var første- og andreprioritert valg.

** Fordelingen av jenter og gutter ved opptak til grunnkurs i videregående skole i kommunene Kongsberg, Nore og Uvdal og Øvre Eiker. Skoleåret 99/00. Kilde: Buskerud fylkeskommune, Fylkesutdanningsadministrasjonen.

I tabell 7.7 skiller vi kun mellom de to studieretningene. Vi ser at jenter og gutter i Kongsbergregionen har ulike valgmønstre. Dette er i motsetning til resultatene fra Ytre Søre Sunnmøre og Harstad-regionen der det var små forskjeller mellom jenters og gutters valgmønstre (Berg 1998, Østberg 1999). De to første kolonnene fra venstre viser fordelingen av jenter og gutter i Kongsbergregionen med hensyn til hvilke studieretninger de har som første og andre prioritert valg. Vi ser i den første kolonnen at det er langt flere jenter enn gutter som har allmennfaglige linjer som førsteprioritert valg, henholdsvis 59 prosent og 44 prosent. I Ytre Søre Sunnmøre var andelen jenter og gutter med allmennfaglig studieretning som førstevalg like stor: 45 prosent (Berg, 1998). I Harstad-regionen hadde 61 prosent av jentene allmennfaglig studieretning som førstevalg, mot 58 prosent av guttene (Østberg, 1999). Den neste kolonnen viser at en noe større andel jenter enn gutter i Kongsbergregionen har allmennfaglige linjer som andreprioritert valg. De to neste kolonnene viser den reelle fordelingen av jenter og gutter på de to studieretningene. Vi ser av opptaket til grunnkurs i videregående skole i Kongsbergregionen at ikke alle elevene kom inn på sitt førsteprioriterte valg. Mens 59 prosent av jentene hadde allmennfaglige studieretninger som førstevalg, var det 55 prosent av jentene som fikk tildelt plass.

Og mens 44 prosent av guttene hadde allmennfaglige linjer som førstevalg, var det 43 prosent som fikk tildelt plass. I Harstad-regionen var det større søknad til allmennfaglige linjer enn det var plasser. 61 prosent av jentene og 58 prosent av guttene hadde allmennfaglig studieretning som førstevalg, mens opptaket til grunnkurs viste at 58 prosent av jentene og kun 51 prosent av guttene fikk tildelt plass på allmennfag (Østberg, 1999). I Ytre Søre Sunnmøre var det motsatt: Ser vi på allmennfaglige linjer var det 45 prosent av både jentene og guttene som hadde dette som førstevalg, mens hele 65 prosent av jentene og 49 prosent av guttene ble etter det endelige opptaket tildelt plass på allmennfaglig studieretning (Berg, 1998).

Vi skal se mer detaljert på forskjellene mellom elevenes førsteprioriterte linjevalg og inntaket til grunnkurs ved de fem skolene for skoleåret 99/00.

Tabell 7.8 Første linjevalg og annet linjevalg blant elevene i grunnskolen 10. klasse. Vertikal prosentuering. (N(100%) = 416, 650). Fordeling mellom jenter og gutter på grunnkurs i videregående skole i kommunene Kongsberg, Nore og Uvdal og Øvre Eiker. Skoleåret 99/00.

	Første prioritert valg			Andre prioritert valg		
	Jenter	Gutter	Totalt	Jenter	Gutter	Totalt
Allmenne, økonomiske og administrative fag	53	32	42	52	35	43
Idrettsfag	4	7	5	3	6	5
Musikk, dans og drama	1	2	1	-	2	1
Helse- og sosialfag	20	1	10	18,5	1	9,5
Hotell og næringsmiddelfag	7	2,5	5	4	3	3,5
Naturbruk	2	2,5	2	1	3	2
Formgivningsfag	9	5	7	19	8	14
Tekniske byggfag	-	1	1	-	-	-
Byggfag	-	7	4	-	9,5	5
Trearbeiderfag	-	9	5	-	-	-
Elektrofag	1	9	5	1,5	16	8
Kjemi og prosessfag	-	1	1	-	-	-
Mekaniske fag	1	13	7	2	16,5	9
Ubesvart	2	8	5	-	-	-
Sum	100	100	100	100	100	100

Vi ser av tabell 7.8 at 48 prosent av ungdomsutvalget hadde allmennfaglige studieretninger som første prioritert valg, og ifølge det foreløpige opptaket til grunnkurs har 49 prosent av elevene i regionen som fikk plass på yrkesfaglige linjer. Ser vi kun på de to studieretningene kan det se ut som om elevene stort sett blir tildelt plass etter sitt første prioriterte valg. Men ser vi på de enkelte linjefagene kan det tyde på at en viss andel av elevene har fått tildelt plass etter sitt andrevalg. Det er for eksempel ni prosent av jentene som har formgivningsfag som førstevalg, mens det ved inntak er 19 prosent av jentene som er tildelt plass på denne linjen.

Tabell 7.9 Førsteprioritert linjevalg og tildelt plass (opptak) på grunnkurs på videregående skole i Ytre Søre Sunnmøre, Harstad-regionen og Kongsbergregionen. Vertikal prosenttuering.

	Første prioritert valg				Opptak	
	YSS 98/99 ²³	Harstad 98/99 ²⁴	Kongsberg 98/99	YSS 98/99 ²⁶	Harstad 98/99 ²⁷	Kongsberg 98/99 ²⁸
Allmenne, økon./adm fag	33	48	42	49	44	43
Idrettsfag	10	8	5	6	6.5	5
Musikk, dans og drama	45	60	48	47	55	49
Tekniske/allmenne fag	2	4	1	-	4.5	-
Helse- og sosialfag	8	8	10	12	10	9.5
Hotell- og næringsm.fag	7	7	5	6	5	3.5
Naturbruk	2	1	2	1	3	2
Formgivningsfag	11	8	7	5	7	14
Tekniske byggfag	52	40	47	53	45	51
Byggfag	2	4	4	2	1.5	5
Trearbeiderfag	2	-	5	-	3	-
Elektrofag	5	8	5	7	0.5	8
Kjemi- og prosessfag	-	-	1	-	6	-
Mekaniske fag	14	5	7	20	9	9
Ubesvart	2	0	5	-	-	-
Sum	99 (334)	100 (302)	100 (416)	100 (482)	100 (445)	100 (650)

²³ Kilde: Berg, 1998.

²⁴ Kilde: Østberg, 1999.

²⁶ Opptak på GK ved Hareid, Herøy, Ulstein og Vanylven videregående skole. Kilde: Søkjar- og opplæringsstatistikk for dei videregående skoleane. Skoleåret 1998/99. Møre og Romsdal fylkeskommune, Utdanningsavdelinga.

²⁷ Kilde: Statistikk for inntak til skoleplasser og læreplaner 1998/99. Troms fylkeskommune, Utdanningsetaten.

²⁸ Kilde: Foreløpig statistikk for inntak til grunnkurs 99/00. Buskerud fylkeskommune, Fylkesutdanningsadministrasjonen.

Tabell 7.9 er utvidet med tallmateriale fra Ytre Søre Sunnmøre og Harstad-regionen.

Med hensyn til elevenes preferanser for allmennfag versus yrkesfag, skiller ungdommene i Harstad-regionen seg fra ungdommene i de to andre regionene. Hele 60 prosent av ungdommene nordpå ønsker allmennfaglig linje, mot henholdsvis 48 og 45 prosent i Kongsbergregionen og i Ytre Søre Sunnmøre. Samtidig viser opptaket at det er færre elever i Harstad-regionen som får sitt førstevalg.

Omtrent like store andeler av ungdommene i Kongsbergregionen velger allmennfag som yrkesfag. Et spørsmål er om elevenes karakternivå har føringer for elevenes førsteprioriterte valg av studieretning. Tradisjonelt har inntakskravene på allmennfaglige linjer vært noe høyere enn for yrkesfaglige linjer, med unntak av enkelte populære yrkesfag. Har elevene som velger allmennfaglig studieretning bedre karakterer enn elevene som velger yrkesfaglig studieretning?

Tabell 7.10 Karakternivået til elever, som har henholdsvis allmennfaglige og yrkesfaglige linjer som førstevalg, i norsk, engelsk og matematikk skriftlig* til tentamen i 10. klasse våren 1999. Gjennomsnitt (1-6) og standardavvik i parentes. (N= 366, 367, 371).

	AF som førstevalg	YF som førstevalg	Gjennomsnitt
Norsk skriftlig	4,3 (1,1)	3,3 (0,9)	3,8 (1,1)
Engelsk skriftlig	4,4 (1,1)	3,2 (1,1)	3,9 (1,2)
Matte skriftlig	4,0 (1,2)	3,0 (1,0)	3,5 (1,2)

* Elevenes bokstavkarakterer er omgjort til tallkarakterer, der S=6, M=5, G=3, Ng=2, Lg=1.

Tabellen viser at elever som har allmennfaglige linjer som førsteprioriterte valg i gjennomsnitt har en hel karakter bedre resultater i både norsk og matematikk skriftlig enn elever som har yrkesfaglige linjer som førstevalg. I engelsk skriftlig er differansen på 1,2. Det tyder på at elevenes karakternivå har føringer på deres valg av studieretning.

Vi skal vende tilbake til forskjellen mellom jenters og gutters valgmønstre når det gjelder hvilken linje de helst ønsker å få plass på. 58 prosent av jentene og 41 prosent av guttene har allmennfaglig studieretning som førstevalg. Hva kan forklare denne forskjellen? Har jentenes orientering mot allmennfag sammenheng med at de har bedre karakterer enn guttene?

Tabell 7.11 Karakternivået til jenter og gutter i norsk, engelsk og matematikk skriftlig* til tentamen i 10. klasse. Gjennomsnitt (1-6) og standardavvik i parentes. (N=380, 381, 386).

	Jenter	Gutter	Gjennomsnitt
Norsk skriftlig	4,1 (1,1)	3,5 (1,1)	3,8 (1,1)
Engelsk skriftlig	4,0 (1,2)	3,7 (1,3)	3,9 (1,2)
Matte skriftlig	3,5 (1,1)	3,6 (1,2)	3,5 (1,2)

* Elevenes bokstavkarakterer er omgjort til tallkarakterer, der S=6, M=5, G=3, Ng=2, Lg=1.

Tabell 7.11 viser at jentene i Kongsbergregionen i gjennomsnitt gjør det over en halv karakter bedre enn guttene i norsk skriftlig, de gjør det over en kvart karakter bedre enn guttene i engelsk skriftlig, mens guttene gjør det så vidt bedre enn jentene i matematikk skriftlig. Samlet sett har altså jentene bedre karakterer enn guttene. Standardavvikene viser at det er litt mer spredning på guttenes karakterer enn jentenes. Dersom guttene velger yrkesfaglige linjer fordi de ikke forventer å komme inn på førsteprioritert allmennfaglig linje, *kan* dette skyldes at de har dårligere karakterer enn jentene. Samtidig ser vi at, dersom flere jenter velger allmennfaglige studieretninger fordi de ikke forventer å komme inn på førsteprioritert yrkesfaglig linje, skyldes dette neppe at de har dårligere karakterer enn guttene.

Vi skal forfølge tankegangen og undersøker i tabell 7.12 om jentene har et annet valgmønster enn guttene. Konkret skal vi se om jentene som har yrkesvalg som førstevalg oftere enn guttene har allmennfag som andrevalg.

Tabell 7.12 Førstevalg og andrevalg for jenter og gutter av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i 10. klasse. Vertikal prosentuering. (N(100%) = 178, 165, 357).

Første- og andre valg	Jenter	Gutter	Totalt
Allmennfag - allmennfag	28	22	25
Yrkesfag - yrkesfag	29	41	35
Allmennfag - yrkesfag	28	22	25
Yrkesfag - allmennfag	15	15	15
Sum	100	100	100

Tabellen viser at like stor andel, 15 prosent, gutter som jenter har yrkesfag som første valg og allmennfag som andre valg. Tabellen viser videre at 28 prosent av jentene og 22 prosent av guttene har allmennfaglige linjer både som første og andre valg. Når det gjelder yrkesfaglige linjer som både første og andre valg, er det hele 41 prosent av guttene som har dette og 29 prosent av jentene. I tabell 7.3 så vi at gutter og jenter i regionen har ulikt valgmønster, spesielt med hensyn til hvilken studieretning de har som førstevalg. Det foreløpige opptaket til grunnkurs i de fem videregående skolene for skoleåret 1999/2000 endrer ikke dette bildet.

7.4 Regionale og lokale påvirkningsagenter ved linjevalg

Valget av linje til videregående skole legger føringer for senere utdanningsvalg. Men fremtidige utdanningsambisjoner kan også legge føringer for om ungdommen velger

allmennfaglig eller yrkesfaglig studieretning. Vi skal se nærmere på om det er forhold ved skolesituasjonen og/eller fremtidige utdannings- og yrkesvalg som har innvirkning på ungdommenes valg. Men først skal vi belyse hva voksgenerasjonen oppfordrer ungdommene til å gjøre.

Undersøkelsene på Sunnmøre og i Nord-Norge viser at ungdommene er svært utdanningsorienterte. Reform 94 gir ungdom *rett* til elevplass i videregående skole, og en stor andel av ungdommen har ambisjoner om å ta høyere utdanning ved høyskole eller universitet. Ungdom i de to regionene har tydeligvis lyttet til råd og oppfordringer om å investere i høyere utdanning. «Skaff deg kompetanse» lyder arbeidsdirektørens råd til ungdommen (Dagbladet, 12.4.99). Ted Hanisch oppfordrer elevene til å skaffe seg kompetanse gjennom høyere utdanning, og advarer mot inntrykket som er i ferd med å etablere seg om at vi har nok kvalifisert arbeidskraft. Han påpeker at kravet til kompetanse vil melde seg i flere yrker i fremtiden. «Vi står også foran store utskiftninger, blant annet i skoleverket. Mange av stillingene som er ledige i dag, er det jo nettopp fordi det er mangel på kvalifisert arbeidskraft.» Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet understreker også behovet for kvalifisert arbeidskraft i fremtiden, og viser til at det faktisk er en mangel alt i dag. «Tar du høyere utdanning, er også sjansene mindre for at du blir arbeidsledig» – klar tale fra departementet (Dagbladet, 12.4.99). I motsetning til arbeidsdirektørens råd om at ungdommen bør tilegne seg kompetanse gjennom høyere utdanning, påpeker forskeren Knut Arild Larsen at det satses for mye på utdanning både i forhold til befolkningens evner og ønsker og i forhold til arbeidslivets behov (Larsen, 1999b). Ungdom med svake forutsetninger for å tilegne seg teoretisk kunnskap bør heller satse på kompetanseoppbygging gjennom arbeidslivet, fremfor å presse seg gjennom videregående skole. Larsen påpeker videre at de lite utdanningskrevende jobbene forsvinner langsomt, og «(...) I forhold til arbeidslivets behov for (yrkes)utdannet personell satses det antakelig for sterkt på høyere utdanning i forhold til yrkesfaglige utdanning i videregående skole.» (Larsen, 1999a:34). Én av hovedtendensene i arbeidsmarkedets utvikling frem mot år 2010 er ifølge Larsen at det blir økende knapphet på personell som er motivert for å gjøre de minst utdanningskrevende jobbene i arbeidslivet.

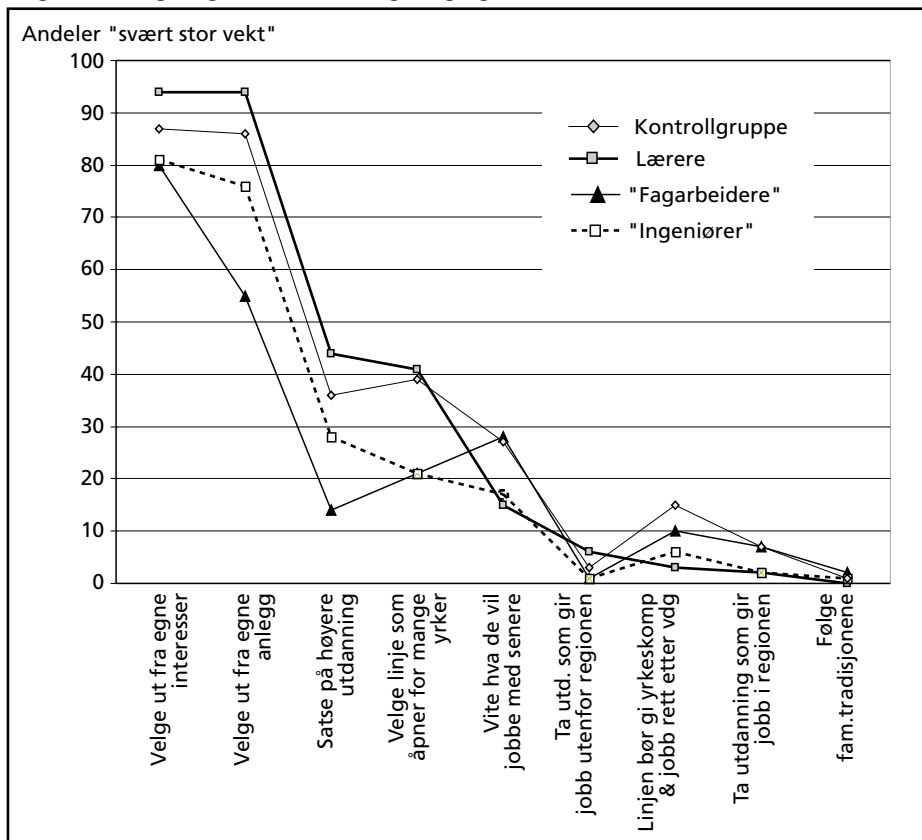
Gjennom media formidles oppfordringer og advarsler til ungdommene. En videregående skole i Kongsbergregionen hadde i flere år hatt stabil søknadsmengde til økonomiske og administrative grunnkurs – tre klasser. Ved de tider da ungdom velger linje til videregående skole meldte en avis at økonomene kom til å få «trøbbel» på arbeidsmarkedet. Ved opptaket høsten etter var ungdommens interesse for økonomilinja redusert, og antall klasser redusert fra tre fulle til knappe to. Tilfeldig? Kanskje, men neppe. Vi skal senere i kapitlet se at informasjon nettopp gjennom media har betydning for elevenes valg av linje.

Media formidler *ulike* oppfordringer og advarsler. Arbeidsdirektøren og departementet gir råd om å skaffe seg kompetanse gjennom høyere utdanning. Forskeren påpeker at mange jobber krever lite utdanning, og at flere bør satse på å opparbeide seg kompetanse gjennom praktisk arbeid (Larsen, 1999b). Elevene gjør neppe sine valg av linje i videregående skole helt uavhengig av hva andre mener de bør velge. Vi kan forvente at elevenes utdanning- og yrkesvalg påvirkes av lokale og regionale forhold. Vi kan også forvente at lærere, foreldre og venner er påvirkningsagenter ved elevenes linjevalg, og at elevene mottar, og lytter til, råd fra disse.

I spørreskjemaene ble de voksne spurt om hvor stor vekt de ville legge på visse forhold dersom de skulle råde (egne) barn i valg av yrke og linje i videregående skole. Vi ser her kun på andelen som har krysset av for at de vil tillegge de ulike forholdene «svært stor vekt». Et spørsmål er om lærerne med sin akademiske bakgrunn vektlegger andre forhold enn voksenutvalget for øvrig.

Vi ser av figur 7.2 at både kontrollgruppen og lærerne oppgir at dersom de skulle gi råd til (egne) barn i deres yrkes- og linjevalg, så ville de legge størst vekt på

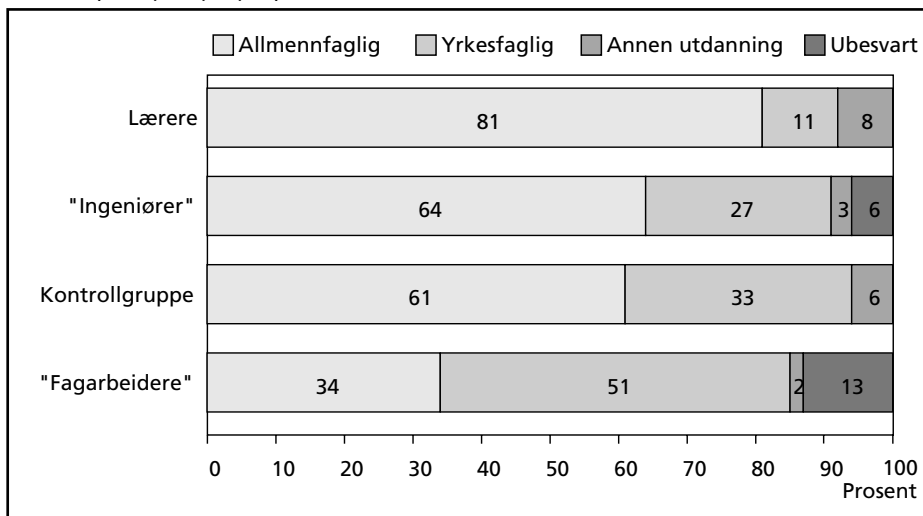
Figur 7.2 «Hvis du skulle råde (egne) barn i valg av yrke og utdanning». Lærere, kontrollgruppe, «ingeniører» og «fagarbeidere» i Kongsbergregionen. Prosent. (N=102,363, 212,260).

at ungdommen bør velge ut fra sine egne interesser og sine egne anlegg. En noe større andel av lærerne (44%) enn blant de andre voksne (36%) vil legge stor vekt på å gi råd om å ta høyere utdanning. Ingen av lærerne og kun én prosent av kontrollgruppen ville lagt stor vekt på at egne barn fulgte familietradisjonene. Kan denne figuren tolkes dit hen at foreldregenerasjonen har tillit til og er trygge på ungdommenes evne til å lykkes i det de kan og det de har lyst til? Er det uttrykk for voksnes tillit til at det norske samfunnet har tilbud til barna uansett hva de finner på, og at «den amerikanske drømmen» virkeliggjøres i Norge? Har de tillit til at samfunnet og arbeidslivet ønsker motiverte og lystorienterte arbeidstakere, heller enn de tradisjonsbundne? Eller er svarene et uttrykk for «politisk korrekthet»? Samtidig er det å ta utgangspunkt i ens evner og interesser ingen motsetning til det å være målrettet med hensyn til en spesifikk karrierevei. Målsettingen om å oppnå høy lønn og andre statusforhold kan motivere for å gjennomføre et lengre studieløp, men vel så viktige motivasjonsfaktorer er å være genuint interessert i faget. I et samfunn der endringer skjer raskt kan det være risikabelt å lytte til råd. «Vi trenger flere ingeniører», men fra det året en 16-åring velger å satse på en ingeniørutdanning til han eller hun søker sin første jobb, kan arbeidsmarkedssituasjonen og konkurransesituasjonen ha endret seg. Det å velge ut fra interesser og evner er dels en motiverende faktor, men kan også være et konkurransefortrinn. Det å ha en høyere utdanning er ikke nødvendigvis nok. I et arbeidsmarked med stadig flere høyere utdannede vil for eksempel engasjement, kommunikasjonsevne og kreativitet være utslagsgivende for hvem som får jobben.

Lærere og kontrollgruppe fikk også spørsmål om de hadde barn som har gått i ungdomsskolen, og hvorvidt de hadde rådet barnet om valg av videre utdanning etter ungdomsskolen.

Figur 7.3 Råd til egne barn om linjevalg. Lærere, kontrollgruppe, «fagarbeider», «ingeniører». Prosent. (N=37, 151, 53, 67).

308 respondenter oppga av de hadde rådet egne barn om linjevalg, og fordelt på fire grupper blir «n» så liten at prosentuering her kan synes meningsløst. Men figur 7.3 viser samme tendens som vi fant i Harstad-regionen. Vi ser i figuren at bortsett fra «fagarbeiderne» er det først og fremst allmennfaglig linje våre informanter har rådet egne barn til å velge. I Harstad-regionen oppga 151 respondenter (32 av de 98 skoleansatte og 123 av de 309 i kontrollutvalget) at de hadde rådet egne barn om linjevalg. Blant de skoleansatte var det *ingen* som har rådet egne barn til å velge yrkesfaglig linje. Samtidig oppga 91 prosent av de skoleansatte at barnet fulgte rådet. Halvparten av de andre voksne ga barnet råd om å velge allmennfaglig linje. Videre ga 41 prosent råd om å velge yrkesfaglig linje, mens ti prosent oppga «annen utdanning». 81 prosent av de andre voksne oppga videre at barnet fulgte rådet om linjevalg.

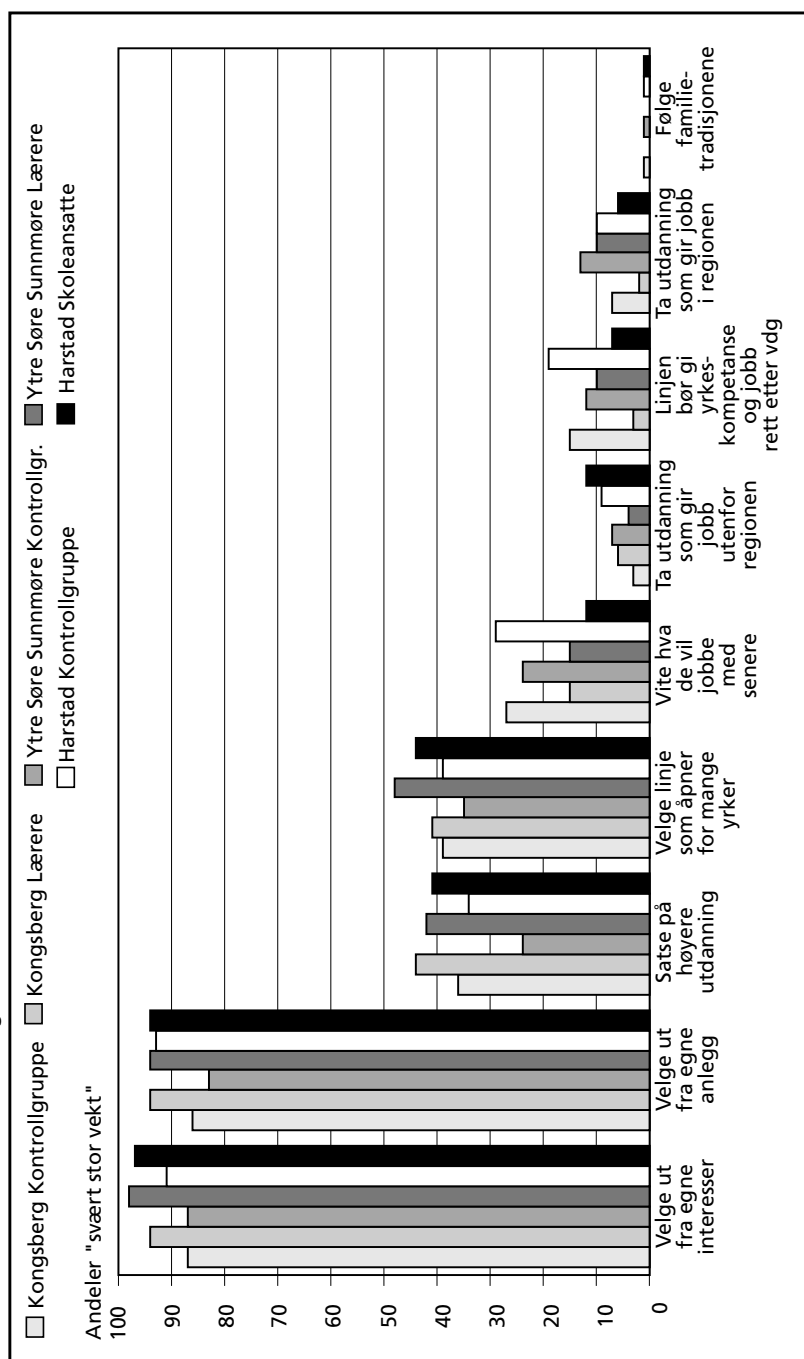
Voksgenerasjonens råd omkring utdannings- og yrkesvalg har nok sammenheng med trivsel på egen arbeidsplass. Vi så i kapittel 5, figur 5.18–5.22 at det er stor variasjon mellom voksenutvalgene både med hensyn til trivsel, hvorvidt de ville valgt samme yrkesvei igjen og hvorvidt de ville rådet egne barn til å velge samme yrkesvei som seg selv. Tabell 7.13 oppsummerer de nevnte figurer.

Tabell 7.13 Ulike yrkesgruppers vurdering av trivsel i arbeidet (sp 3) og om de ville valgt samme yrke om igjen (sp 5), og om de ville råde egne barn til å velge samme yrkesvei som de selv (sp 18). Prosent

	Kontrollgruppe	Lærere	Fagarbeidere	Ingeniører
Trives svært bra med:				
- Arbeidsoppgavene	66	60	26	44
- Kollegaene	77	76	76	72
- Arbeidstiden	57		54	54
- Arbeidslokalene	48	60	27	28
Ville valgt samme yrkesvei igjen	55	44	25	57
Ville kanskje valgt samme yrkesvei	15	22	32	27
Ville råde egne barn til å velge samme yrkesvei som seg selv	19	13	4	16
Ville kanskje råde egne barn til å velge samme yrkesvei	15	25	34	52
Ville ikke råde egne barn til å velge samme yrkesvei	61	56	46	20
N	296	102	260	212

Vi ser av tabell 7.13 at hele 61 prosent av kontrollgruppen og 56 prosent av lærerne oppgir at de ikke vil råde egne barn til å velge samme yrkesvei som dem selv. Vi kan dermed anta at få vil legge vekt på at familietradisjoner skal legge føringer for ungdommenes valg. Vi skal vende tilbake til spørsmålet om hvilke forhold de ville tillagt størst vekt dersom de skulle gi råd til (egne barn) om linjevalg. I figur 7.4 sammenligner vi foreldregenerasjonene i de tre regionene.

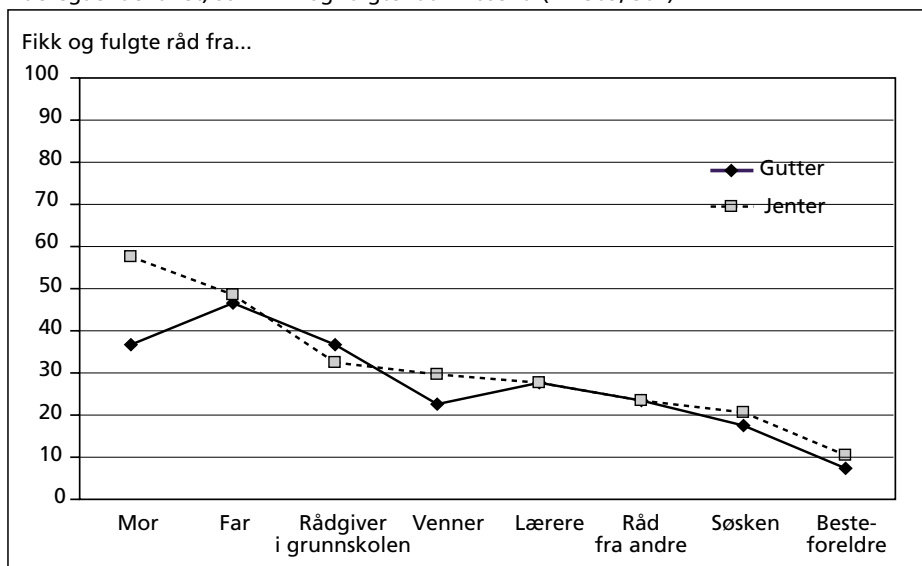
Figur 7.4 «Hvis du skulle råde (egne) barn i valg av yrke og utdanning». Lærere og kontrollgruppe i Kongsbergregionen (N=102,363) Ytre Søre Sunnmøre (N=50,350), Harstad-regionen (N=98,309). Prosent.

I figuren kan vi sammenligne vurderingene til lærerne og kontrollgruppen, dessuten sammenligne på tvers av de tre regionene. Vi ser at uavhengig av region og utvalgsgruppe så legges det størst vekt på at elevene i sine yrkes- og linjevalg bør velge ut fra egne interesser og egne anlegg. I alle regionene er det i overkant 40 prosent av lærerne som vil legge stor vekt på å gi råd om å ta høyere utdanning. Mens når vi sammenligner kontrollutvalget, ser vi at i Kongsberg og i Harstad legges det langt større vekt på dette forholdet enn i Ytre Søre Sunnmøre. Samtidig er kontrollgruppen i Harstad den gruppen som legger størst vekt på at linjen bør gi yrkeskompetanse og jobb rett etter videregående skole.

I spørreskjemaet ble elevene spurt både om de hadde mottatt råd fra forskjellige personer, og om de fulgte rådet. I figur 7.5 ser vi på den andelen av elevene i Kongsbergregionen som både fikk og fulgte råd fra de ulike påvirkningsagentene. Vi har her rangert etter de påvirkningsagenter som har vært viktigst for jentene.

Figur 7.5 «Fikk du råd fra andre når du skulle velge linje på videregående skole? Hvem fikk du i så fall råd fra, og fulgte du rådene?» Andeler av jenter og gutter (grunnskolekullet og videregående kullet) som fikk og fulgte råd. Prosent. (N= 385, 361).

Vi ser i figur 7.5 at jentene får og følger råd fra mor i langt større grad enn hva gjelder guttene. Dette samsvarer med Harstad og Ytre Søre Sunnmøre. I begge regioner følger jentene mors råd i større grad enn hva guttene gjør. De andre påvirkningsagentene i Kongsberg har omtrent like stor betydning for gutter som for jenter. Viktigst for guttene er fars råd, mens råd som gis av rådgiver i grunnskolen følges av like mange jenter som gutter.

7.5 Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?

«Hva skal du bli når du blir stor?». For elever som har bestemt seg for fremtidig yrke, kan det være lettere å velge linje i videregående skole, enn for elever som verken har et bestemt drømmeyrke eller vet hvilket område de ønsker å arbeide innenfor. Men det er ikke gitt at ens drømmeyrke er realiserbart. Noen linjer og noen studier er vanskelige å komme inn på. Hvilke yrkesmuligheter det er i hjemregionen kan også legge føringer, dersom en ønsker å bli boende her.

En antakelse er at mange velger allmennfaglig studieretning fordi de ikke vet hva de skal bli og for å utsette valg av utdanning såvel som yrkesvalg. Vi skal se nærmere på hvor viktig ungdommene mener ulike forhold er for deres linjevalg, men først skal vi se på hvor store andeler av ungdommene som allerede har bestemt seg for fremtidig yrke. I tabell 7.14 skiller vi mellom kullene og mellom studieretning. For grunnskolekullet har vi tatt utgangspunkt i den studieretning, allmennfaglig eller yrkesfaglig, som var deres første prioriterte valg.

Tabell 7.14 Andeler som sier de har bestemt seg for fremtidig yrke. Grunnskolekullet og videregående kullet. Prosent. (N=412,324).

Elever i grunnskolen 10. klasse:		Elever i videregående skole:	
AF (1.valg)	32	AF (VK2)	44
YF (1.valg)	56	YF (VK1)	60
Totalt	43	Totalt	52

Som ventet er det en større andel av videregående kullet enn av grunnskolekullet som oppgir at de har bestemt seg for fremtidig yrke. Men forskjellen er bare på ni prosentpoeng. Litt over halvparten (52%) av 18–19 åringene har bestemt seg mot litt under halvparten (43%) av 15–16 åringene. Tilsvarende tall i Ytre Søre Sunnmøre var 54 og 44 prosent (Berg, 1998). Det vil si at nesten halvparten av de som er i ferd med å avslutte videregående skole har ikke bestemt seg for fremtidig yrke. Som forventet er det også at det blant allmennfagelevne er færre som har bestemt seg for yrke enn de som har valgt yrkesfag. Kun en tredel (32%) av tiendeklassingene med allmennfaglig studieretning oppgir at de har bestemt seg for fremtidig yrke, mens drøye halvparten (56%) av de med yrkesfaglig studieretning svarer dette. Blant elevene på VK2 allmennfag er det 44 prosent som har bestemt seg for fremtidig yrke, mot 60 prosent av elevene på VK1 yrkesfag. Det vil si at blant elevene som skulle ut i lære noen få måneder etter undersøkelsen var det hele to av fem som oppga at de ikke har bestemt seg for yrke. Dette kan ha sammenheng med at mange av

yrkesfagelevene har ambisjoner om å ta høyere utdanning, og at de opplever at utdannings- og yrkesmulighetene fortsatt er åpne.

Elevene ble spurt direkte om de syntes det hadde vært lett eller vanskelig å velge linje i videregående skole. Grunnskolekullet hadde nettopp vært gjennom valgprosessen, og omtrent to tredeler svarte at valget hadde vært «helt selvfølgelig» eller at valget hadde vært «ganske lett» (henholdsvis 23 og 48%). 26 prosent sa at valget var «ganske vanskelig», mens kun to prosent svarte at valget hadde vært «helt tilfeldig». Svarfordelingen blant de som valgte allmennfaglige og yrkesfaglige linjer er temmelig lik. For elevene i videregående skole var det gått to og tre år siden de valgte linje. To tredeler beskriver valget som «helt selvfølgelig» eller «ganske lett» (henholdsvis 22 og 49%). Også blant dette kullet er det 26 prosent som fant valget «ganske vanskelig», mens fire prosent beskriver valget som «helt tilfeldig». I motsetning til grunnskolekullet er det blant videregående kullet forskjeller på hvordan allmennfagelevene og yrkesfagelevene beskriver valget. Blant elevene på VK2, allmennfag er det 29 prosent som beskriver linjevalget som «helt selvfølgelig» og 19 prosent som beskriver det som «ganske vanskelig». Blant elevene på VK1, yrkesfag er det henholdsvis 13 og 34 prosent. Dette kan ha sammenheng med at det å velge linje innen yrkesfagene i større grad innebærer at man samtidig velger fremtidig yrke. Men det kan også ha sammenheng med at det blant yrkesfagelevene er 15 prosent som har skiftet linje underveis. Blant allmennfagelevene er det kun tre prosent som oppgir dette.²⁹

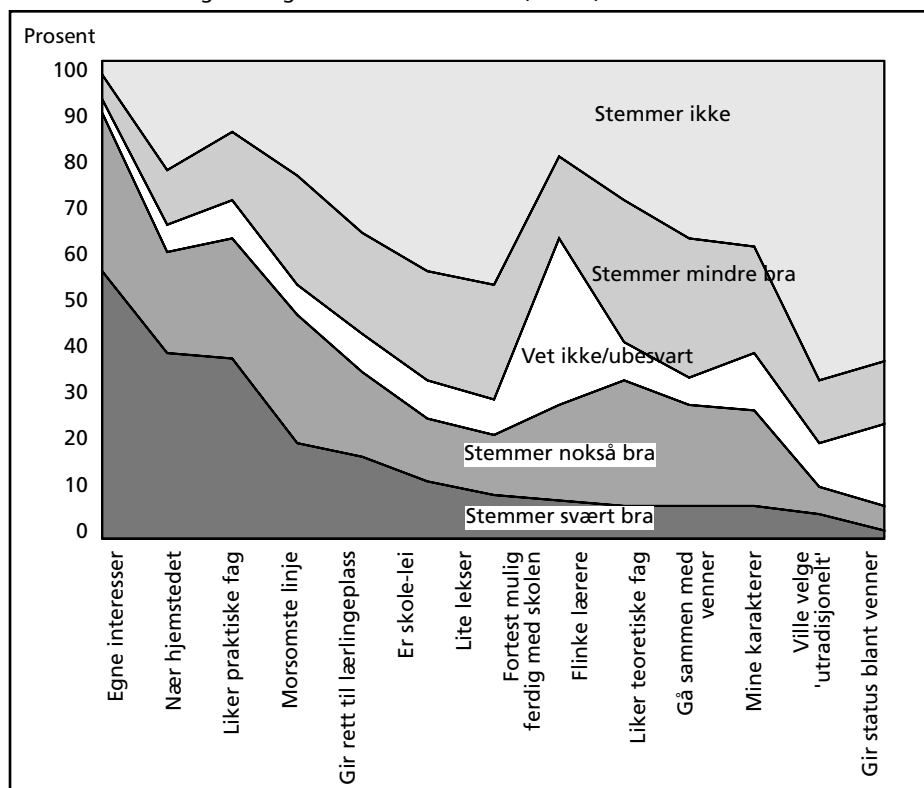
7.6 Hva vektlegges i valg av linje i videregående skole?

Omkring halvparten av elevene velger linje i videregående skole uten at de vet hvilket yrke de vil rette sin utdanning mot. En hel rekke andre faktorer påvirker valget. Elevene ble i spørreskjemaet bedt om å ta stilling til over tyve utsagn som var knyttet til valgprosessene. De skulle vurdere utsagn knyttet til hvorvidt fremtidige utdannings- og yrkesplaner hadde betydning for linjevalget, og utsagn knyttet til hvorvidt ønsker om selve skolesituasjonen hadde påvirket valget. Vi skal først se hvordan utvalget av ungdom samlet har vurdert utsagnene knyttet til selve skolesituasjonen.

Ifølge elevene er det først og fremst deres egne interesser som styrer linjevalget. ni av ti elever har krysset av for at dette forholdet stemmer «svært bra» eller «nokså bra». Vi har tidligere i kapitlet sett at voksengenerasjonen oppgir at nettopp det å følge sine egne interesser er det råd de ville lagt størst vekt på dersom de skulle gi

²⁹ Syv prosent har skiftet linje innen yrkesfagene, syv prosent har skiftet fra allmennfag til yrkesfag, en prosent fra yrkesfag til allmennfag og to prosent har skiftet linje innen allmennfagene.

Figur 7.6 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om skolesituasjonen. Grunnskolekullet og videregående kullet. Prosent. (N=770).

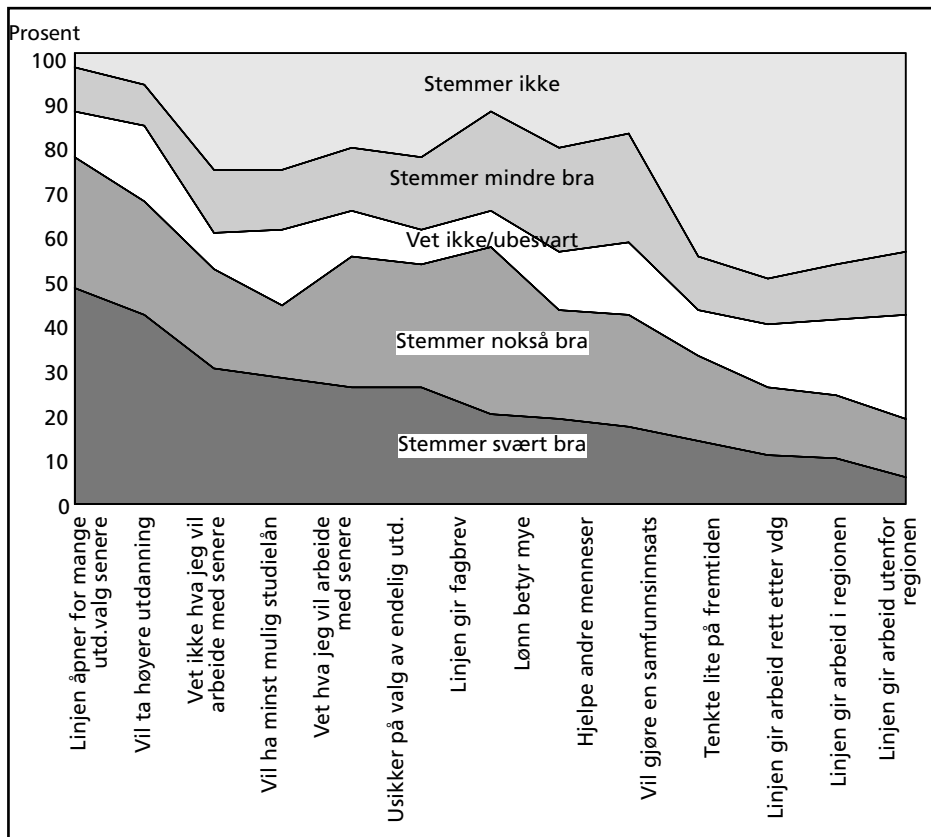

råd til (egne) barn om valg av linje. Det å like praktiske fag får langt større oppslutning blant ungdommene enn det å like teoretiske fag. Hele 60 prosent har vektlagt at linjen de valgte fantes på skolen som var nærmest hjemstedet, mens kun 30 prosent oppgir at de ville gå på samme linje som vennene. Få elever er opptatt av å velge utradisjonelt og få elever oppgir at de påvirkes av hvilke linjer som gir status i venneflokken. Størst andel ubesvart/vet ikke får utsagnet knyttet til hvorvidt eleven hadde tatt hensyn til at det var flinke lærere på den linjen de valgt.

I figur 7.7 (neste side) skal vi se hvordan elevene har vurdert utsagnene knyttet til fremtidige utdannings- og yrkesplaner. Er valg av linje et ledd i en bevisst strategiplan mot et spesifikt yrke eller er det viktigst at linjen gjør det mulig å utsette yrkesvalget?

En stor andel har krysset av for at linjevalget påvirkes av at de vil ta høyere utdanning, samtidig som nesten like mange er usikre på valg av endelig utdanning. Dermed er det logisk at så mange også gir tilslutning til utsagnet «linjen åpner for mange utdanningsvalg senere». Omtrent en tredel av elevene har krysset av for at utsag-

Figur 7.7 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om fremtidige utdannings- og yrkesvalg. Grunnskolekullet og videregående kullet. Prosent. (N=770).

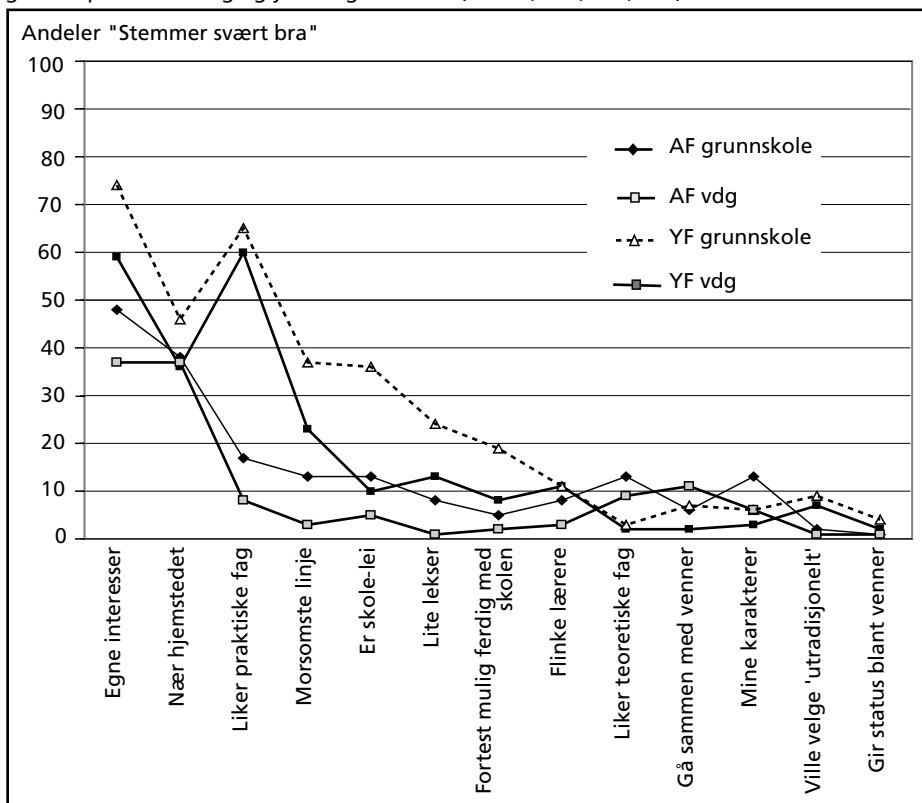
net «Jeg vet hva jeg vil arbeide med senere, og valgte linje som fører til dette yrket» stemmer «svært bra» for dem. Nesten like mange har krysset positivt for utsagnet «Jeg vet *ikke* hva jeg vil arbeide med senere, og valgte linje som åpner for *mange* yrker». Bare elleve prosent har svart at det var svært viktig for dem at linjen de valgte gir arbeid rett etter videregående skole. Er elevene bevisst at enkelte utdanningsvalg kan gjøre det vanskelig å få jobb i hjemregionen? Figur 7.7 viser at elevene i liten grad lar linjevalget påvirkes av hvor det er mulig å få jobb. Både utsagnet om jobb i regionen og jobb utenfor regionen får liten tilslutning. Omtrent like stor (eller liten) andel av elevene er bevisst på å skaffe seg en utdanning som samsvarer med regionens arbeidsmarked, som det å utdanne seg med tanke på å komme bort fra regionen. Samlet sett tyder resultatene på at ungdommen er opptatt av å holde mange utdanningsmuligheter åpne. Med andre ord har de vage utdannings- og yrkesplaner. Når så stor andel av ungdommene er orientert mot videre utdanning, kan vi forvente at det ikke bare er elevene på allmennfag som har høye utdanningsambisjoner.

7.7 Begrunnelser for valg av allmennfag og yrkesfag

Vi har i figur 7.6 og 7.7 sett samlet på hvordan elevene har vurdert utsagn knyttet til valg av linje i videregående skole. Vi skal i det følgende undersøke om de som velger allmennfag har andre begrunnelser enn de som velger yrkesfag. Vi skiller mellom besvarelsene til grunnskolekullet og videregående kullet da de to utvalgene har ulike forutsetninger for å besvare spørsmålene. På undersøkelsestidspunktet vet elevene i grunnskolen ennå ikke om de kommer inn på sitt førstevalg. De har i motsetning til videregående kullet ingen erfaring fra den videregående skole eller den linjen de har valgt. Grunnskolekullet har nettopp gjennomført sitt linjevalg, mens det er to år siden elevene som går på yrkesfaglige linjer og tre år siden elevene som går på allmennfaglige linjer gjennomførte sitt valg. Et siste forhold som kan påvirke resultatene forskjellig i de to gruppene er at ikke alle elever fullfører videregående skole. De minst skolemotiverte kan ha sluttet innen de kommer i andre klasse på yrkesfag eller tredje klasse på allmennfag. Det kan for eksempel bidra til at det blant videregående kullet er færre som gir tilslutning til utsagn som «er skolelei», «vil bli ferdig med skolen raskest mulig». Vi sammenligner her kun de andelene som har krysset av for at utsagnet stemmer «svært bra». Tyder svarene fra de fire elevgruppene på at det er alderen (hvor i skolekarrieren eleven befinner seg) som har størst betydning for hvordan de ulike utsagnene besvares, eller er det preferansene for henholdsvis allmennfag eller yrkesfag som er utslagsgivende?

Figur 7.8 (neste side) viser at preferanse for studieretning er mer utslagsgivende enn alder for besvarelsene på noen av utsagnene. Elever på yrkesfag og elever som har yrkesfag som førstevalg er langt mer orientert mot praktiske fag enn de allmennfaglige elevene. Yrkesfagelevne har i større grad enn allmennfagelevne valgt ut fra egne interesser. Dette kan ha sammenheng med at elever som har flere interesser, og derfor er usikre på det endelige valget, bestemmer seg for allmennfaglige linjer fordi de opplever at de dermed kan utsette valget lenger enn om de valgte yrkesfaglig linje. Alder synes å ha større betydning blant yrkesfagelevne enn allmennfagelevne. Vi ser at det blant 10. klassingene som har yrkesfag som førstevalg er en større andel som har krysset av for «skolelei», «lite lekser» og «fortest mulig ferdig med skolen». Muligens er elevene generelt lite skolemotiverte fordi de mistrives med teoretiske fag. Men vi ser at omtrent like stor andel av de to yrkesfagkullene har krysset av for at de liker praktiske fag. Elevene på VK1 har vært utplassert i praksis og det er gått to år siden de valgte linje. Kanskje husker de ikke hvor skoleleie de var? Men det er mer sannsynlig at differansen mellom andeler skoleleie blant grunnskolelever med yrkesfag som førstevalg og yrkesfagelever på videregående skyldes at de minst skolemotiverte har falt fra innen de fullfører VK1, enn at dette underrapporteres blant de viderekomende elevene.

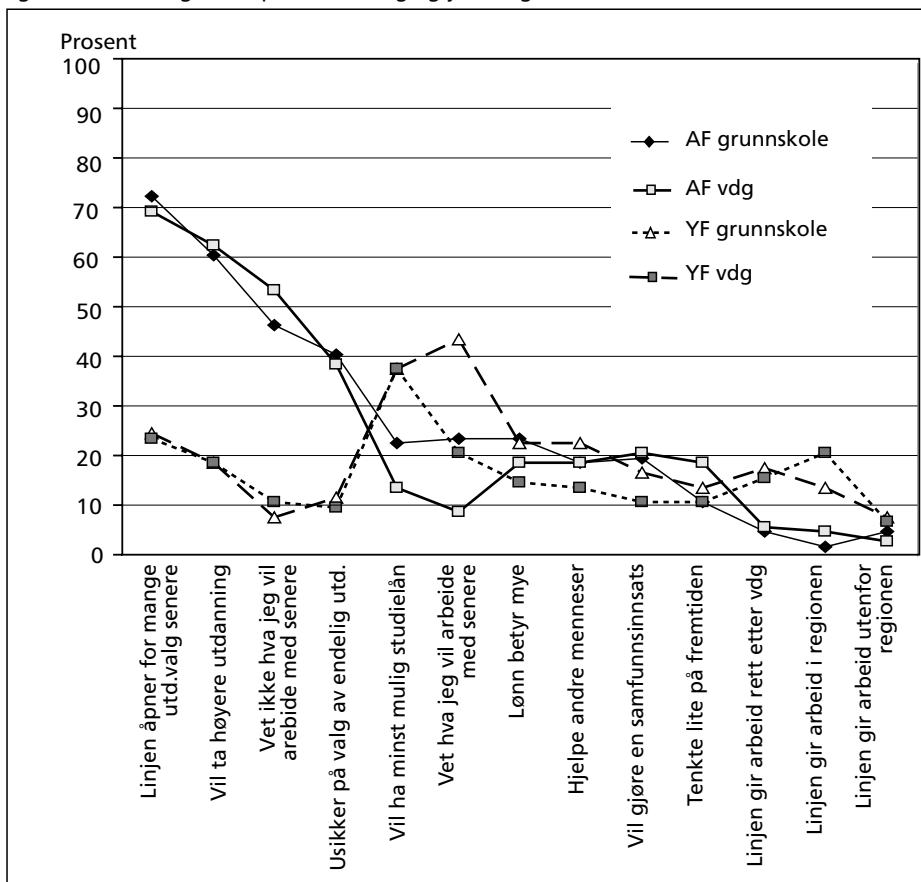
Figur 7.8 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om skolesituasjonen. Elever i grunnskolen med henholdsvis allmennfag og yrkesfag som førstevalg, og elever i videregående på allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=210, 202, 172, 152).

En noe større andel av allmennfagelevne enn yrkesfagelevne har krysset av for at de liker teoretiske fag. Vi intervjuet noen elever ved VK1 mekaniske fag i Harstad, og de mente allmennfaglige linjers innhold var «Teori hele dagen» og at allmennfagelevnes fremtidsutsikter var dårlige: «Ender opp på bensinstasjon». Én av elevene formidlet at grunnkurs i mekaniske fag for ham hadde vært et opplagt valg. Vi spurte om en allmennfaglig linje hadde vært et alternativ om valget ikke hadde vært så opplagt, og om han samtidig hadde ønsket å utsette linjevalget. Hans holdning til nytten av å gå på allmennfaglige studieretninger var tydelig nok, for svaret hans var: «De går og går og blir ingenting!».

Vi så i figur 7.7 at mange av elevene velger linje som åpner for mange ulike utdanningsvalg senere. Figur 7.9 viser at det er større forskjeller i hvordan yrkesfagelevne og allmennfagelevne knytter linjevalg til fremtidig utdannings- og yrkesvalg, enn det var mellom dem i forhold til utsagnene knyttet til skolesituasjonen.

Figur 7.9 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om fremtidige utdannings- og yrkesvalg. Elever i grunnskolen med henholdsvis allmennfag og yrkesfag som førstevalg, og elever i videregående på allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=210, 202, 172, 152).

Elevene synes å oppleve at det å velge allmennfaglige studieretninger gir mulighet til å utsette det endelige utdanningsvalget. Men flere av grunnskursene på yrkesfaglige studieretninger gir også mulighet til å utsette det endelige valget. For eksempel gir Grunnkurs i mekaniske fag mulighet til å velge mellom en rekke ulike linjer på neste nivå, VK1. Når de velger grunnkurs har de ett år på seg til å bestemme seg for hvilken spesialisering de skal velge på VK1. Allmennfagelevene legger oftere enn yrkesfagelevene stor vekt på at linjen åpner for *mange* utdanningsvalg senere. De vil ta høyere utdanning, men de vet ikke hva de vil jobb med, de er usikre på valg av endelig utdanning og de velger dermed linje som åpner for mange utdanningsvalg senere. Yrkesfagelevene legger oftere enn allmennfagelevene vekt på at de vet hva de vil jobbe med, at de vil ha minst mulig studielån og de er også noe mer opptatt av å utdanne seg til et yrke som gir jobb i regionen.

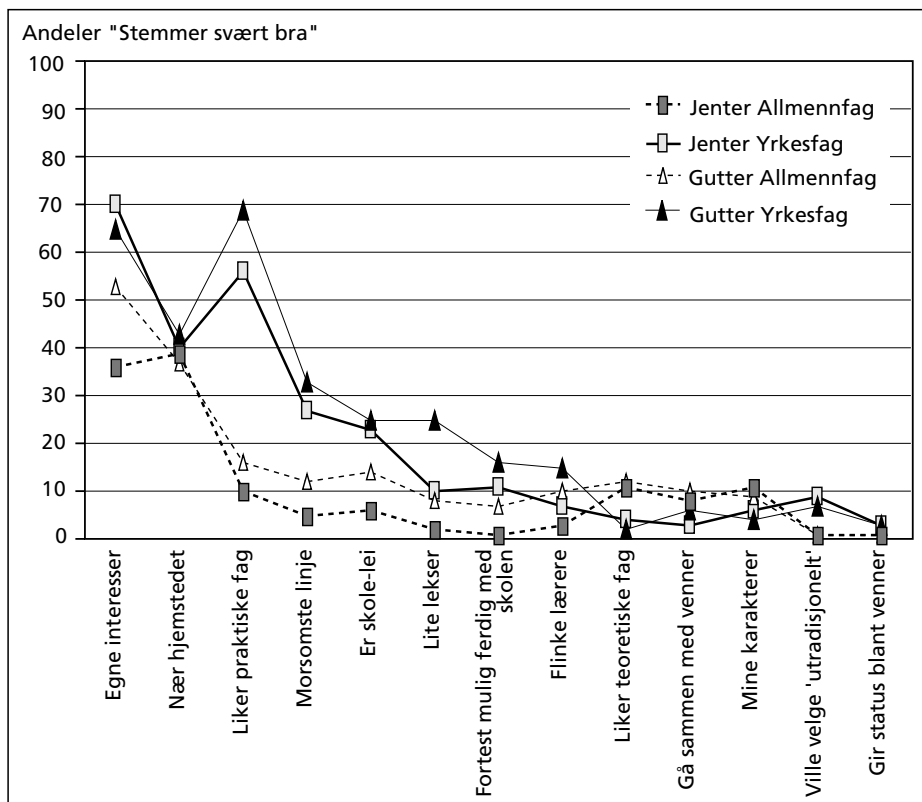
Vi ser at det er ubetydelige forskjeller i svarene til grunnskolekullet og videregående kullet, bortsett fra utsagnene knyttet til at linjen hadde sammenheng med at de visste hva de ville arbeide med senere. Grunnskoleelevene som har yrkesfag som førstevalg har lagt størst vekt på dette, og allmennfagelevene i videregående har lagt minst vekt på dette. Samtidig er det omtrent like store andeler av yrkesfagelevene på videregående og grunnskoleelevene som har valgt allmennfag som gir tilslutning til dette forholdet. Tabell 7.14 viste at langt flere av videregående kullet enn grunnskolekullet og betydelig flere av yrkesfagelevene enn allmennfagelevene sier de har bestemt seg for fremtidig yrke. Litt overraskende er det derfor at de yngre gir så stor oppslutning til utsagnet «Jeg vet (visste) hva jeg vil jobbe med senere, og valgte linje som fører til dette yrket». Muligens har dette sammenheng med at en del av de eldre elevene har endret sine yrkespreferanser siden tiende klasse, og at dette innvirker på svarene. Men det kan også være at tiendeklassinger anno våren 1999 har klarere yrkespreferanser og velger yrke tidligere i skolekarrieren enn kullene som gikk ut av ungdomsskolen våren 1996 og 1997.

Figur 7.9 støtter antakelsen om at valg av allmennfaglig studieretning ofte har sammenheng med usikkerhet knyttet til fremtidige utdannings- og yrkesvalg, og ønske om å ha holde mulige valgmuligheter åpne. I overkant av 60 prosent av elevene på allmennfag oppgir at det var av stor betydning for linjevalget at de ville ta høyere utdanning senere. Det er interessant at også 20 prosent av yrkesfagelevene gir tilsvarende tilslutning til dette utsagnet. Dette tyder på at en andel av elevene oppfatter yrkesfagene som en attraktiv vei mot høyere utdanning. Det kan være at mange yrkesfagelever hadde valgt allmennfag dersom denne muligheten ikke hadde vært til stede.

7.8 Begrunner jentene valg av linje forskjellig fra guttene?

Figurene over viser at hodeskillelinjene i elevenes begrunnelser går mellom de som velger yrkesfag og de som velger allmennfag, og ikke mellom de yngste og eldste elevene. I de følgende figurene skiller vi derfor ikke mellom de to kullene. Som vist tidligere i kapitlet er guttenes og jentenes valgmønster ulikt, og det er store forskjeller i hvilke yrkesfaglige linjer gutter og jenter velger. Vi antar derfor at det er større forskjeller mellom jenters og gutters begrunnelser for linjevalg på yrkesfagene enn på allmennfagene. I figur 7.10 skal vi se om jentene begrunner sine linjevalg knyttet til skolesituasjonen forskjellig fra guttene. Vi skiller her mellom linjeforferanse og kjønn.

Figur 7.10 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om skolesituasjonen. Jenter og gutter som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=222, 153, 151, 190).

I begrunnelser knyttet til selve skolesituasjonen (figur 7.10) finner vi samme mønster som i figur 7.8 der vi skilte mellom linjepreferanse og alderskull. Kjønnsskjellene er små. Uavhengig av kjønn har yrkesfagelevne lagt større vekt enn allmennfagelevne på å følge egne interesser og at linjen er morsom. Mens to tredeler av yrkesfagelevne har gitt tilslutning til at utsagnet «Jeg valgte ut fra egne interesser» stemmer svært bra, gjelder dette om lag 50 prosent av guttene som har valgt allmennfag. På dette utsagnet finner vi også den største kjønnsskjellen blant elevene på allmennfag. Kun 36 prosent av jentene la stor vekt på dette i sitt linjevalg. Blant elevene som velger yrkesfag ser vi at en større andel av guttene enn jentene oppgir at de har valgt yrkesfag fordi de liker praktiske fag og ville ha lite lekser.

«Egne interesser» får større tilslutning blant elevene som velger yrkesfag enn allmennfag (figur 7.8 og figur 7.10). Betyr dette at elevene på yrkesfag finner undervisningen mer interessant og givende enn elevene på allmennfag? I kapittel 5 Det gode arbeid presenterte vi hvordan ungdommene trivdes i skolesituasjonen. Vi skilte

imidlertid ikke mellom kjønn, kull og studieretning. I tabell 7.15 fremgår det at blant videregåendekullet er trivselen med undervisningen størst blant yrkesfagelevne. Hele 22 prosent av jentene og guttene på VKI trives «svært bra» med undervisningen, mot kun to prosent av jentene og seks prosent av guttene på allmennfag.

Tabell 7.15 Ungdoms vurdering av trivsel på skolen. Prosent

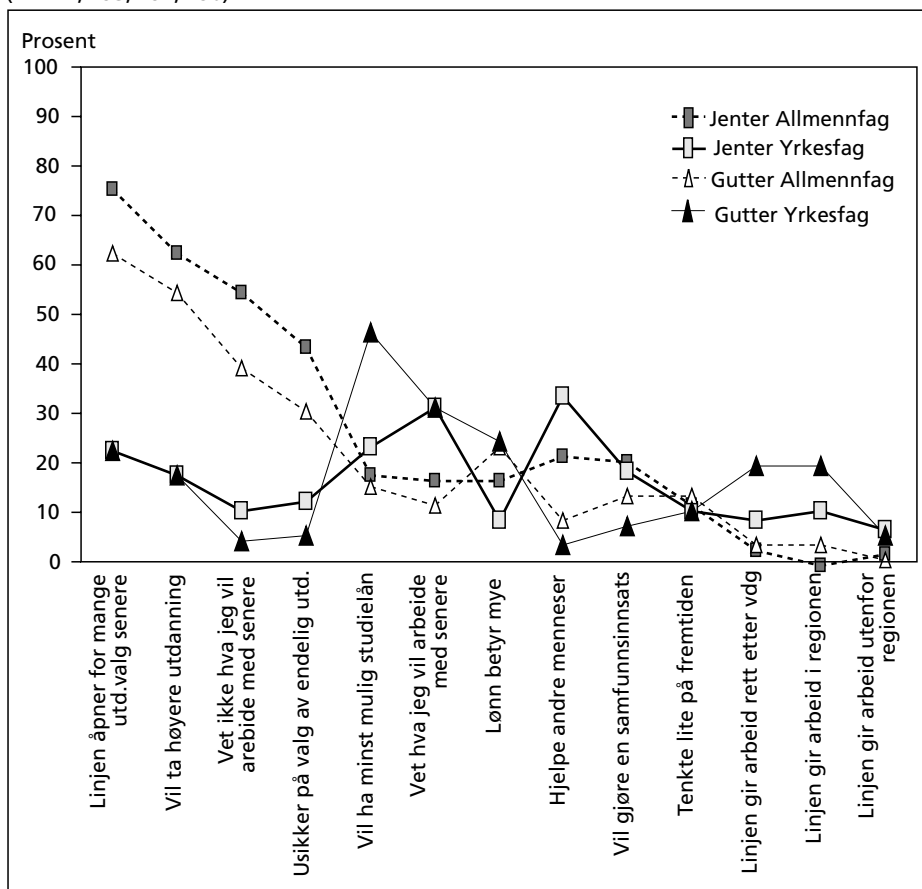
Trives svært bra med:	Ungdom	Grunnskoleelever				Elever i videregående skole			
		Jenter		Gutter		Jenter		Gutter	
		AF	YF	AF	YF	AF	YF	AF	YF
Kamerater og medelever	69	69	65	70	77	72	69	77	64
Undervisningen	14	19	12	24	11	2	22	6	22
Å gå på skolen generelt	18	19	17	22	23	12	19	14	16
Skolelokalene	11	18	14	15	13	2	17	7	5
N =	770	121	86	83	104	101	65	70	86

Tabell 7.15 viser at uavhengig av skoletrinn, studieretning og kjønn, så er kamerater og medelever den største trivselsfaktoren. 69 prosent av elevene oppgir at de trives svært bra med kamerater og medelever, og skiller vi mellom alder, studieretning og kjønn varierer andelen fra 64 prosent (gutter på yrkesfaglige linjer i videregående) til 77 prosent (gutter på allmennfaglig linje vdg). 14 prosent av elevene oppgir at de trives svært bra med undervisningen. Her er det noe forskjell mellom gutter og jenter, men skoletrinn og linjevalg gjør som nevnt størst utslag.

Vi skal nå se om det først og fremst er kjønn eller studieretning som skiller mellom elevenes begrunnelser knyttet til utdannings- og yrkesvalg.

De fire første utsagnene i figur 7.11 viser det samme mønsteret som vi så i figur 7.9 der vi skilte mellom linjepreferanse og alderskull. Valg av linje er mer preget av usikkerhet knyttet til fremtidig yrke og utdanning blant de som velger allmennfag enn blant de som velger yrkesfag. Men vi ser også at dette gjelder jentene på allmennfag mer enn guttene på allmennfag. Som forventet er kjønnsforskjellene mindre blant allmennfagelevne enn blant yrkesfagelevne. På yrkesfag er kjønnsforskjellen størst på utsagnet «Å kunne hjelpe andre mennesker er viktig for mitt valg av utdanning og yrke». 36 prosent av jentene på yrkesfag har tillagt dette stor vekt, mot kun seks prosent av guttene. Yrkesfagjentene legger også større vekt på det å kunne gjøre en samfunnsinnsats. Kjønnsforskjellene blant yrkesfagelevne er også relativt stor på utsagnene «vil ha minst mulig studielån», «lønn betyr mye», «linjen gir arbeid etter videregående skole» og «linjen gir arbeid i regionen». Yrkesfagguttene er den elevgruppen som gir disse utsagnene størst vekt.

Figur 7.11 «Hva var viktig ved valg av linje på videregående skole?». Om fremtidig utdannings- og yrkesvalg. Jenter og gutter som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=222, 153, 151, 190).

7.9 Andre informasjonskilder

Vi så i kapittel 5 at Kongsbergungdommen har mangelfull kunnskap om regionens industribedrifter. Også blant ungdom som satser på å bli fagarbeider eller ingeniør i den regionale industrien er det en viss andel som ikke vet eller ikke tar stilling til hvordan ulike arbeidsforhold i bedriftene er. Det er med andre ord et udekket informasjonsbehov hos ungdommene. Dette er en utfordring for skoleverket såvel som næringslivet. Skoleverket har i tillegg vansker med å nå frem om informasjon om sitt eget tilbud. En landsomfattende undersøkelse gjennomført av Høgskolen ved Lillehammer viser at ungdom savner bedre informasjon om innholdet i den videregående skole. Undersøkelsen blant 3750 elever ved 45 videregående skoler

rundt omkring i hele landet viser at informasjon til grunnskoleelever om undervisningsopplegget i videregående skole ikke når frem til elevene. Åtte prosent av elevene mener informasjonen er for omfattende, men viktigere enn informasjonsmengden, er at språket er for vanskelig og at informasjonen ikke omhandler det elevene er mest interessert i å få vite mer om. Rådgivningstjenesten på ungdomsskoletrinnet har betydning for seksti prosent av elevene, men for mange elever er familie og venner viktigere rådgivere og informasjonsyttere enn skolepersonell (Haukli, VG, 18.2.99).

En rekke informasjonskilder kan ha betydning for elevenes valg av linje til videregående skole. I spørreskjemaet ble elevene i tiende klasse bedt om vurdere hvorvidt ulike informasjonstiltak hadde hatt betydning for valget.

Tabell 7.16 «Har informasjonskildene under hatt noe å si for ditt valg av linje i videregående skole?». Grunnskolekullet. Horisontal prosentuering. (N= 438).

	Ja, mye	Ja, noe	Nei, ingen betydning	Ikke deltatt/fått slik informasjon	Ubesvart	Sum
Informasjon i undervisningen (prosjektarb., fagundervisn.)	8	36	38	12	6	100
Diverse brosjyremateriell som er på skolen	10	44	35	6	5	100
Arbeidsuke i ungdomsskolen	18	20	52	6	4	100
Erfaring fra sommerjobb	8	10	52	25	5	100
Bedriftsbesøk	11	24	42	18	5	100
Informasjon lokalaviser	3	19	53	20	5	100
Annen informasjon i media (TV, radio, aviser)	11	33	37	14	5	100

Dersom vi summerer andelene som svarer at tiltaket har hatt mye eller noe betydning, er det diverse brosjyremateriell (54%) som er tilgjengelig på ungdomsskolen som har størst gjennomslagskraft. Deretter følger prosjektarbeid og fagundervisning i skolen (44%) og informasjon fra TV, radio og aviser (44%). Minst effekt har erfaring fra sommerjobb (18%), men samtidig er dette den kategorien færrest elever hadde deltatt i/fått informasjon fra.

Ungdommer vi snakket med i de to andre regionene ga uttrykk for en viss informasjonstretthet, og da særskilt i forhold til alle brosjyrene. Én strategi i valgprosessen kan være å minimere informasjonsmengden, ved å søke informasjon som bekrefter det valg en allerede har tatt, snarere enn å innhente informasjon som gjør en usikker på om en heller skal velge noe annet. Ungdommene påpekte også at de påvirkes lite av informasjonstiltakene som igangsettes overfor dem i siste skoleår på grunnskolen. På dette tidspunktet har de allerede bestemt seg. Det er interessant at elevene oppgir at informasjon gjennom media er like betydningsfullt for linjevalget som prosjektarbeid og fagundervisning i skolen. 44 prosent har krysset av for at disse

to «informasjonskanalene» har hatt mye eller noe betydning for deres linjevalg. Slår vi sammen de to mediakanalene (lokalpressen og annen mediainformasjon), er det lokal og regional media som har størst effekt. Hele 66 prosent av elevene oppgir at informasjon fra lokalaviser samt annen informasjon i media (TV, radio, aviser) har hatt mye eller litt betydning for hvilken linje de valgte i videregående skole.

7.10 Empiriske funn

Hva er mest populært, allmennfag eller yrkesfag?

- Søkermonsteret blant tiendeklassingene i Kongsbergregionen viser at allmennfaglige linjer er noe mer populære enn yrkesfaglige linjer blant jentene. For guttene er det motsatt. Ser vi bort fra kjønn er det 48 prosent som har allmennfag som førsteprioritert linje, mens 47 prosent har yrkesfag som førstevalg.

Hvem tar allmennfag og hvem tar yrkesfag?

- Som i Ytre Søre Sunnmøre, Harstad-regionen og landsgjennomsnittet er jentene i flertall på allmennfaglige linjer.
- Jenter og gutter har ulikt valgmønster: Ser vi kun på førsteprioriterte linje blant tiendeklassingene er det 58 prosent av jentene og 41 prosent av guttene som har allmennfaglige linjer som førsteprioritert valg.
- Som i Ytre Søre Sunnmøre, Harstad-regionen og landsgjennomsnittet er det en sterk kjønnssegregering på de yrkesfaglige linjene.
- Elevene som velger allmennfag har bedre karakterer enn elevene som velger yrkesfag.

Hva legger elevene vekt på når de velger linje i videregående skole?

- Nesten alle elevene oppgir at de har valgt linje i videregående skole ut fra egne interesser (56% stemmer svært bra, 33% stemmer nokså bra). Guttene legger større vekt på å følge egne interesser enn det jentene gjør.
- Nesten åtti prosent av elevene har krysset av for at de la vekt på at linjen de valgte i videregående skole skulle åpne for mange utdanningsvalg senere (48% stemmer svært bra, 29% stemmer nokså bra). Jentene legger større vekt på dette enn det guttene gjør. Jentenes linjevalg er også mer enn guttenes valg påvirket av at de er usikre på valg av endelig utdanning.

- Om lag 70 prosent av elevene la vekt på at de ville ta høyere utdanning senere når de valgte linje i videregående skole (42% stemmer svært bra, 25% stemmer nokså bra).
- Guttene er mer orientert enn jentene mot å maksimere lønnen og minimalisere studielånet. Jentene legger større vekt enn guttene på det å hjelpe andre mennesker og det å gjøre en samfunnsinnsats.

Hvordan begrunner ulike grupper sine valg?

- Det er stor forskjell i hvordan elever som velger yrkesfag og elever som velger allmennfag begrunner sine valg.
- Elevene som har allmennfag som førsteprioritert linje preges oftere av usikkerhet knyttet til fremtidig utdanning og yrke.
- Blant de som velger yrkesfag er det overrepresentasjon av de skoletrette, og spesielt guttene har lagt vekt på å få arbeid rett etter videregående skole.
- Elevene som velger yrkesfag har oftere enn de som har valgt allmennfag lagt stor vekt på å følge sine egne interesser når de valgte linje.

Tenker ungdommene på fremtidig yrke?

- Mange elever vet *ikke* hva de vil arbeide med senere, og valgte linje som åpner for *mange* yrker. Dette gjelder for 2 av 3 elever som har søkt allmennfag: 73 prosent av jentene (57% stemmer svært bra, 16% stemmer nokså bra) og 72 prosent av guttene (42% stemmer svært bra, 30% stemmer nokså bra). Mens det blant elevene som har søkt yrkesfag er langt færre som mener dette stemmer svært bra/nokså bra: 38 prosent av jentene (13% stemmer svært bra, 25% stemmer nokså bra) og 29 prosent av guttene (7% stemmer svært bra, 22% stemmer nokså bra).

Hvem er viktige rådgivere når elevene skal velge linje i videregående skole?

- Med hensyn til hvem som ga råd som ungdommen fulgte: For jentene er det først og fremst mor, far og dernest skolerådgiver. For guttene er det far, mens råd fra mor følges like ofte som råd fra skolerådgiver.
- Dersom de voksne skulle råde (egne) barn i valg av yrke og utdanning ville om lag 90 prosent lagt størst vekt på å råde de unge til å følge sine egne interesser og evner.
- Nesten 45 prosent av lærerne og om lag 35 prosent av kontrollutvalget vil legge stor vekt på å råde barnet til å ta høyere utdanning.

8 Utdanningsambisjoner

I forrige kapittel belyste vi ungdommens valg av linje i videregående skole. Vi har sett at blant Kongsbergungdommen har søkerandelen til yrkesfaglige linjer økt med hele 14 prosent på få år. Næringslivets behov har primært vært for yrkesutdannet personell, og rekrutteringsarbeidet kan ha båret frukter og bidratt til å påvirke flere ungdommer til å satse på yrkesfaglig linje på videregående skole. Men rekrutteringsproblemene er imidlertid ikke nødvendigvis løst. Rekrutteringsproblemene i skipsindustrien i Ulsteinvik hadde blant annet sammenheng med en økning i antall som tar høyere utdanning. De fem industribedriftene i Kongsbergregionen varierer med hensyn til hvor stor andel henholdsvis fagarbeider og ingeniører utgjør av de ansatte. I én bedrift utgjør ingeniørene om lag 75 prosent av de ansatte, mens i en annen bedrift er 75 prosent av de ansatte arbeidere, med og uten fagbrev. Kongsbergindustrien rekrutterer med andre ord både blant elever med yrkesfaglig og allmennfaglig bakgrunn. Inntil Reform 94 var det primært allmennfaglige linjer som ga studiekompetanse. Reform 94 er utformet slik at alle linjer, også de yrkesfaglige (gjennom påbygningsår), gir muligheter for å ta høyere utdanning senere, og yrkesfaglige linjer kan dermed fremstå som alternative utdanningsveier mot en høyere utdanning.

Vi vil i dette kapitlet rette oppmerksomheten mot valg av høyere utdanning. Vi skal belyse følgende spørsmål:

- Hvordan varierer utdanningsaspirasjonene etter kjønn, alder, linjevalg, karakternivå og foreldrenes utdanningsbakgrunn?
- Hvor mange yrkesfagelever og allmennfagelever tar sikte på en høyere utdanning?
- Hvordan varierer utdanningsaspirasjonene i de tre regionene?
- Hvilke sammenhenger er det mellom oppfatning om Det gode liv, Det gode arbeid og utdanningsambisjoner?

Norsk ungdoms utdanningsambisjoner i 1999 kan sammenlignes på nasjonalt nivå over tid, det vil si hvorvidt andelen med utdanningsambisjoner øker eller reduseres, og på internasjonalt nivå, det vil si om norsk ungdom er mer eller mindre utdanningsrettet sammenlignet med ungdom i andre land. En undersøkelse gjennomført

av Forskningsrådet viser at sannsynligheten for at en norsk 18-åring en gang i livet vil begynne på en høyere utdanning, er 40 prosent. Tilsvarende tall for Storbritannia og Japan er 64 prosent. I Finland vil 63 prosent av dagens 18-åringer velge høyere utdanning (Aftenposten, 26.7.1999).

Sammenlignet med skoleåret 98/99 gikk antall søkere til høyere utdanning skoleåret 99/00 ned med fem prosent. Det ble i 1999 registrert om lag 77 300 søkere mot 82 300 i 1998. Nedgangen i antall søkere har blant annet sammenheng med at ungdomskullene er mindre. Færre søkere førte til at en større andel av de *kvalifiserte* søkerne fikk tilbud om studieplass ved hovedopptaket til høyere utdanning. Om lag 93 prosent av de kvalifiserte 60 700 søkerne fikk studietilbud ved hovedopptaket til skoleåret 99/00 mot 89 prosent året før. Få av søkerne sto dermed uten studieplass, og til sammen 37 091 fikk tilbud om plass på det studiet de prioriterte høyest. Dette var nær 66 prosent av de som fikk tilbud mot tilsvarende 61 prosent i skoleåret 98/99. Det endelige antall kvalifiserte søkere som fikk tilbud i 1999 ble noe større etter suppleringsopptaket. KUF ser positivt på trenden med at stadig flere av søkerne kommer inn på sitt førstevalg, men uttrykker også bekymring over at søknadsmengden til førskolelærerutdanningen og allmennlærerutdanningen er redusert, da dette er områder med et stort behov for arbeidskraft (KUF, Pressemelding nr. 61/99). Norsk Studentunion (NSU) reagerer på at KUF uttrykker glede over at så stor andel av søkermassen har fått plass ved universiteter og høyskole, når dette skyldes nedgang i søkermassen og ikke utvidelse av antall studieplasser. NSU hevder at nedgangen har sammenheng med lav kvalitet på forelesninger og undervisning, dårlig studiefinansiering og at den praktiske tilretteleggingen for studenter er for dårlig. Utspillet fra NSU var bakgrunnen for Aftenpostens overskrifter: «Færre ungdom søker høyere utdannelse – Skremmes bort fra studier», «Ungdom vil ikke studere» (Aftenposten, 26.7.1999).

Vi har tidligere referert eksempler som viser at debatten om høyere utdanning rommer ulike perspektiver og ulikt fokus. Én diskusjon omhandler hva studenter ved høyskole og universiteter tilbys av fag, kvalitet og innhold. En annen diskusjonen omkring høyere utdanning omhandler hvorvidt det er et samfunns mål at alle skal ta høyere utdanning. Stortingsrepresentant Helen Falch Fladmark, (V) i KUF-komiteen avviser NSUs argumenter: «Det er ingen ulykke for landet at befolkningen har variert bakgrunn. Studentmassen vil variere i takt med at arbeidsmarkedet forandrer seg. Det viktige er at folk får mulighetene til å ta den utdanningen de selv ønsker. Det er for enkelt å si at økonomi er årsaken (til nedgang i søknadsmassen). Antall studenter vil svinge i takt med mulighetene til å gjøre andre ting. ... (men) all mulig forbedring av studiefinansieringen er viktig» (Aftenposten, 26.7.1999). «Ingen ulykke for landet», og jamfør Knut Arild Larsen som mener « (...) det satses for mye på utdanning i Norge i forhold til befolkningens evner og arbeidslivets behov» (Larsen, 1999b) er det heller ingen ulykke for den enkelte eller for nærings-

livet. Et annet medlem av KUF-komiteen, Annelise Dørum påpeker at nedgangen i søkermassen skyldes at ungdom kvier seg for de økonomiske kostnadene som et lengre studium medfører: «Nedgang skyldes ikke at nivået på universiteter og høyskoler, men prisene (studielån).» (Aftenposten, 26.7.1999). Hun slutter seg likevel til arbeidsdirektøren og andre som oppfordrer ungdom til å gå videre med utdanning etter videregående skole, og begrunner dette med at «Videregående skole er hverken fugl eller fisk.» (Aftenposten, 26.7.1999). Larsen poengterer i en Dagblad-kronikk at han slettes ikke overser verdien av det å ta en utdanning:

«Utdanning kan styrke mulighetene for aktiv deltagelse i arbeidslivet for øvrig. Utdanning kan gi en rikere fritid. Utdanning kan være et gode i seg selv. Utdanning kan være et virkemiddel for å nå opp i konkurransen om spesielt attraktive jobber. Men mange vil ønske å delta i denne konkurransen selv om de risikerer å tape. (...) Det vil være uheldig om mange unge mennesker satser på høyere utdanning uten at de har gode personlige forutsetninger for det, og kanskje uten at de egentlig trives med det, men fordi de har hørt at det er nødvendig for å klare seg i morgendagens arbeidsliv. Jeg tror faktisk at de ensidige og helt ubegrunnede signalene fra alle slags rikssynsere i retning av at alle bør ta så mye utdanning som mulig, kan ha en slik virkning.» (Larsen, 1999c:3).

Hvor mange er det så som satser på høyere utdanning?

8.1 Utdanningsstatistikk

Høsten 1997 var det totalt 181 000 studenter ved landets universiteter og høyskoler. Sammenlignet med høsten 1996 var dette en nedgang på 1000 studenter, eller 0,5 prosent. Det er for øvrig første gang siden 1977 at studenttallet ved landets universiteter og høyskoler ble redusert (Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

Vi ser i tabell 8.1 at 26,9 prosent av aldersgruppen 19–24 år var registrert i høyere utdanning høsten 1997. I tre av de fem kommunene i Kongsbergregionen er andelen lavere enn landsgjennomsnittet, 3,5–4,2 prosent lavere, mens Kongsberg ligger 3,3 prosent over. I Nore og Uvdal er andelen som landsgjennomsnittet.³⁰ Kongsbergregionen ligger i Buskerud fylke, mens Ytre Søre Sunnmøre-ungdommen er hjemmehørende i Møre og Romsdal og Harstadungdommen i Troms fylke. Sammenligner vi fylkene med hensyn til andel av aldersgruppen 19–24 år som tar høyere utdanning, ser vi av tabell 8.1 at Møre og Romsdal har den høyeste andelen (28,5%) og Buskerud den laveste (24,2%). Vi skal senere i kapitlet se om vi finner tilsvarende forskjeller mellom de tre regionene når det gjelder utdanningsambisjoner blant 16–18-åringene.

Tabell 8.1 Elever i videregående utdanning og studenter ved universiteter og høyskoler. I alt og prosent av registrerte årskull. Per 1.10.97. (Kilde: Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

	Elever			Studenter		
	I alt	16-18 år		I alt	19-24 år	
		I alt	Prosent av registrert årskull		I alt	Prosent av registrert årskull
Totalt	233 818	146 467	92,1	180 741	93 068	26,9
Oslo	18 982	10 830	87,5	24 834	8 500	24,3
Akershus	21 964	14 616	91,7	17 188	9 075	27,4
Møre og Romsdal	13 978	9 005	91,9	9 334	5 746	28,5
Troms	8 138	4 875	90,0	7 707	3 117	25,9
Buskerud	11 925	7 459	91,9	7 529	4 388	24,4
Kongsberg-regionen	2 413	1 469		1 561	915	
- Kongsberg	1 221	728	95,3	920	524	30,2
- Nore og Uvdal	148	100	91,7	90	57	26,9
- Rollag	85	54	98,2	44	26	23,4
- Flesberg	138	82	91,1	66	44	22,7
- Øvre Eiker	821	505	91,0	441	264	23,1

³⁰ Ved sammenligning mellom kommuner, må reglene for bostedsregistrering av studenter tas med i vurderingen. Hovedregelen er at studenter *ikke* skal melde flytting. Et unntak er for studenter som er gift og der ektefellen også flytter. Disse studentene må melde flytting, og registreres derfor som bosatt i skolekommunen. Dette bidrar til å øke andelen studenter i befolkningen i skolekommunene.

Tabell 8.2 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning. Kommune. Per 1.10.97. Prosent. (Kilde: Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

Personer 16 år og over			Høyeste fullført utdanning, prosent ³¹		
	Totalt	Uoppgitt	Grunnskolenivå	Videregående skole-nivå	Universitets- og høghskolenivå
Totalt	3 500 909	107 635	24,3	54,1	21,6
Akershus	352 681	10 860	19,2	52,6	28,2
Oslo	412 269	33 139	18,6	46,5	35,0
Møre og Romsdal	190 486	3 446	25,9	56,5	17,7
Troms	118 466	2 747	27,7	52,0	20,3
Buskerud	186 795	5 106	26,6	54,6	18,8
Kongsberg	17 718	302	20,2	54,0	25,8
Nore og Uvdal	2 278	29	31,3	56,6	12,0
Rollag	1 203	14	24,4	60,7	14,9
Flesberg	2 015	32	26,4	59,4	14,2
Øvre Eiker	11 912	263	30,3	54,8	14,9
Regionen totalt	35 126	640			

I tabell 8.2 viser vi utdanningsnivået blant den totale befolkningen over 16 år.

Vi ser av tabell 8.2 om lag en femtedel (21,6%) av den befolkningen over 16 år har fullført utdanning på universitets- eller høghskolenivå. I Kongsberg kommune er andelen noe høyere (25,8%), mens i de fire andre kommunene i regionen er andelen med høyere utdanning betraktelig lavere (varierer fra 12,0%–14,9%). Vi ser samtidig at på landsbasis har 54,1 prosent utdanning på videregående skole. Kongsberg kommune er omtrent som landet totalt sett (54,0%), mens i de andre fire kommunene er andelen høyere. Naturlig nok da andelen med høyere utdanning i disse kommunene var lavere enn i landet totalt sett.

Sammenligner vi på fylkesnivå, ser vi at 18,8 prosent av befolkningen eldre enn 16 år i Buskerud fylke har gjennomført en høyere utdanning, mot 17,7 prosent i Møre og Romsdal og 20,3 prosent i Troms fylke.

Tabell 8.2 tar utgangspunkt i *hele befolkningen* over 16 år, det vil si 3,5 millioner mennesker. På landsbasis var det i 1997 24,3 prosent med kun grunnskoleutdanning, 54,1 prosent hadde fullført utdanning på videregående skolenivå, mens 21,6 prosent av den totale befolkningen over 16 år hadde utdanning på universitets- eller høghskolenivå. I 1995 var det vel to millioner *sysselsatte* mellom 16 og 74 år i Norge. Ser vi på høyeste fullførte utdanning blant de sysselsatte får vi følgende fordeling: 39 prosent av de sysselsatte i 1995 var grunnutdannede, ni

³¹ Uoppgitt utdanningsnivå er holdt utenfor ved beregning av prosent.

prosent var allmennutdannede, 23 prosent var yrkesutdannede, mens 29 prosent var høyere utdannede (Larsen, 1999a:11).³²

Kjønn

Vi så i tabell 8.1 at 26,9 prosent av aldersgruppen 19–24 år var registrert i høyere utdanning høsten 1997. I tabell 8.3 skiller vi mellom menn og kvinner. Vi ser at 31,4 prosent av kvinnene i aldersgruppen 19–24 år var registrert som studenter, mens andelen menn var 22,6 prosent. Kvinnene utgjorde 57 prosent av den samlede studentmassen høsten 1997 (Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

Tabell 8.3 Studenter i alt (alle aldre) og studenter 19–24 år i prosent av registrert årskull etter kjønn og bostedsfylke. Per 1.10.97. (Kilde: Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

	Studenter i alt (alle aldre)			Studenter 19-24 år i prosent av registrerte årskull		
	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner
Totalt	180 741	77 579	103 162	26,9	22,6	31,4
Akershus	17 188	7 531	9 657	27,4	24,8	30,1
Oslo	24 834	11 052	13 782	24,3	23,7	24,9
Buskerud	7 529	3 176	4 353	24,4	21,1	27,7
Møre og Romsdal	9 334	3 896	5 438	28,5	22,0	35,4
Troms	7 707	3 363	4 344	25,9	21,4	30,8

Vi har ikke statistikk som viser andelen kvinner og menn som er registrert som studenter fra Kongsbergregionen, så vi sammenligner her med utgangspunkt i studentmassen for hele Buskerud fylke. Tabell 8.3 viser at 24,4 prosent ungdom i alderen 19–24 år i Buskerud var registrert som studenter høsten 1997. Dette er omtrent som Oslo (24,3%), litt under Troms fylke (25,9%) der Harstadelevene er hjemmehørende, noe mer under landsgjennomsnittet (26,9%), og hele 4,5 prosentpoeng under Møre og Romsdal (28,5%) der regionen Ytre Søre Sunnmøre ligger. Tabellen viser videre at nesten 28 prosent av jentene mot 21 prosent av guttene i alderen 19–24 år i Buskerud fylke var registrert som studenter høsten 1997. I Oslo er det nesten like store andeler gutter (23,7%) som jenter (24,9%) som er registrert som studenter. Kjønnsforskjellene er mindre i Buskerud fylke enn i Troms fylke og Møre og Romsdal fylke, og vi skal senere i kapitlet se vi finner samme forskjeller mellom våre tre regioner.

³² *Grunnutdannede* har grunnskoleutdanning eller grunnkurs fra videregående skole, og har inntil ti års utdanning. *Allmennutdannede* har treårig allmennfaglig linje fra videregående skole (eller tilsvarende utdanning). *Yrkesutdannede* har en flerårig (utover grunnkursnivå) yrkesfaglig utdanning fra videregående skole. *Høyere utdannede* har fullført utdanning utover den videregående skole, fra universiteter eller høyskole (Larsen, 1999a:11).

Sosial bakgrunn

Lisbet Berg (1998) refererer til en lang rekke nasjonale og internasjonale studier som viser at sannsynligheten for å ta en høyere utdanning er langt større for barn som selv har foreldre med høyere utdanning, enn andre (Berg, (Vangsnes 1967, Aamodt 1982, Edvardsen, 1991, Vibe 1994, Sandberg, 1994) 1998). Tabell 8.4 bekrefter dette bildet. 60 prosent (24,6% + 35,4%) av studentene ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene høsten 1997 hadde minst én forelder med utdanning på universitets- og høyskolenivå. Ved de statlige høyskolene var andelen 36,6 prosent (8% + 28,6%) (Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99). Vi skal senere i kapitlet se hvilken sammenheng det er mellom utdanningsambisjoner blant Kongsbergungdommen og deres foreldres utdanningsnivå.

Tabell 8.4 Elever og studenter, etter foreldrenes utdanningsnivå og skoleslag. Per 1.10.97. Prosent. (Kilde: Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99).

	Foreldrenes utdanningsnivå					
	Lang høyere utd.*	Kort høyere utd.**	Videregående skolenivå	Grunnskolenivå	Totalt (%)	N =
Totalt	11,6	28,3	51,8	8,3	100,0	414 559
Vdg skoler allm.fag	14,2	34,1	46,7	5,1	100,0	99 035
Vdg skoler yrkesfag	3,9	19,3	65,5	11,3	100,0	85 375
Folkehøgskoler	13,2	36,3	47,1	3,4	100,0	6 809
Arbeidsmarkedskurs	1,8	10,8	56,0	31,3	100,0	10 706
Lærlinger	2,3	16,7	69,0	12,0	100,0	31 893
Universiteter	24,6	35,4	35,5	4,5	100,0	83 484
Statlige høyskoler	8	28,6	53,4	10,0	100,0	76 605
Militære høyskoler	11,0	30,9	50,6	7,6	100,0	642
Andre høyskoler	11,5	32,0	49,1	7,4	100,0	20 010

* Personer med lang høyere utdanning har fullført en høyere utdanning av en varighet på minst 4 ½ år.

** Personer med kort høyere utdanning har fullført en høyere utdanning av en varighet på fire år eller mindre.

Vi ser videre at blant elevene på allmennfaglige linjer i videregående skole var det 48,3 prosent (14,2 % + 34,1%) som hadde foreldre med høyere utdanning og 5,1 prosent som hadde foreldre med utdanning på grunnskolenivå. Blant elevene på yrkesfaglige linjer var det 23,3 prosent med foreldre med høyere utdanning (3,9% + 19,3%) og 11,3 prosent med foreldre med grunnskoleutdanning.

Hvilken sammenheng er det mellom Kongsbergungdommens valg av linje i videregående skole og deres foreldres utdanningsnivå? I tabell 8.5 har vi slått sammen ungdomskullene. AF refererer til elever som går på allmennfaglig linje eller som har

allmennfaglig studieretning som førsteprioriterte valg, mens YF refererer til yrkesfagelevne.

Tabell 8.5 Linje i vdg skole/førsteprioriterte linjevalg blant Kongsbergungdom og mors og fars utdanningsnivå. Horisontal prosentuering. (N(100%)).

Foreldrenes utdanningsnivå		Linje (valg) i vdg skole		
		AF	YF	Totalt
Mors utdanning	Høgskole, universitet	67% (121)	33% (61)	100% (182)
	Lavere utdanning	49% (212)	51% (221)	100% (433)
Fars utdanning	Høgskole, universitet	66% (149)	34% (76)	100% (225)
	Lavere utdanning	45% (176)	55% (388)	100% (338)

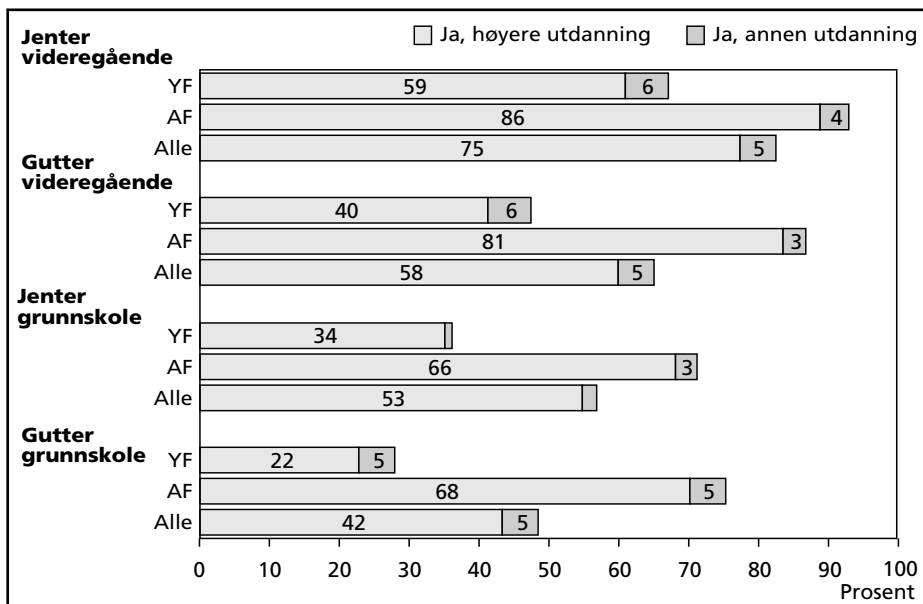
Vi ser at blant elevene hvis mor eller far har utdanning fra høgskole eller universitet er det hele to tredeler (67% mor, 66% far) som har valgt allmennfag. Elever hvis mor har lavere utdanning fordeler seg fifty-fifty på allmennfag (49%) og yrkesfag (51%). Blant elever hvis far har lavere utdanning er det noen flere som velger yrkesfag (55%) enn allmennfag (45%). Tabell 8.5 tyder på at linjevalg har sammenheng med sosial bakgrunn (foreldrenes utdanningsnivå), men å velge yrkesfaglige linjer i dag innebærer ikke nødvendigvis at utdanningsaspirasjonene er små. Inntil reform 94 var det kun allmennfaglige linjer som ga studiekompetanse. Yrkesfaglig studieretning er i dag en alternativ vei til høyere utdanning, og vi skal senere i kapitlet se hvorvidt det er sammenheng mellom valg av studieretning, utdanningsambisjoner og foreldrenes utdanningsnivå.

8.2 Andel elever som tar sikte på høyere utdanning

Hvilke utdanningsambisjoner har så ungdommene i Kongsbergregionen, og hvilke forskjeller finner vi med hensyn til linjevalg, elevkull og kjønn? Med bakgrunn i tidligere studier kan vi anta at allmennfagelevne har høyere utdanningsambisjoner enn yrkesfagelevne, at jentene er mer utdanningsorientert enn guttene og at videregående kullet i større grad enn ungdomsskolekullet har tatt stilling til spørsmålet om utdanning etter videregående skole. I figur 8.1 viser vi andel av ungdom som sier de vil ta utdanning etter videregående skole.³³

³³ Svaralternativene «Ja, en eller annen høyere utdanning i Norge», «Ja, en eller annen høyere utdanning i utlandet», «Ja, en bestemt høyere utdanning i Norge» og «Ja, en bestemt høyere utdanning i Norge» er slått sammen til «Ja, høyere utdanning».

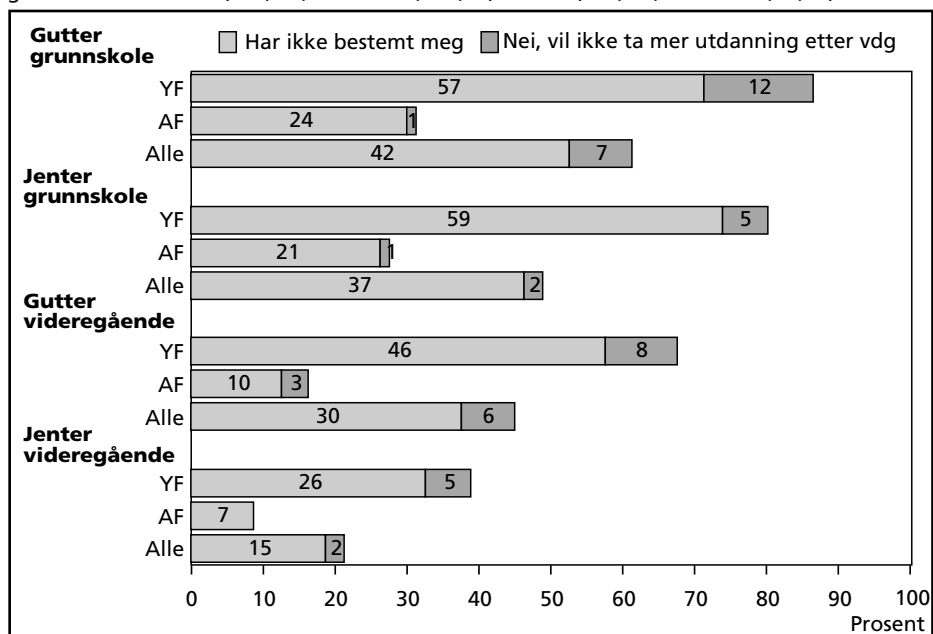
Figur 8.1 Andel ungdommer i Kongsbergregionen som vil ta høyere eller annen utdanning etter videregående skole, etter kjønn, skoletrinn og linjepreferanse. Grunnskole: Jenter (alle, AF, YF: N=207,121,86) Gutter (alle, AF, YF: N=187,83,104) Videregående skole: Jenter (alle, AF, YF: N=166,101,65) Gutter (alle, AF, YF: N=156,70,86). Prosent.

Vi ser i figur 8.1 at vi får bekreftet våre antakelser om sammenhenger mellom utdanningsambisjoner og alder, kjønn og linjevalg. Elevene i videregående skole er mer utdanningsorientert enn elevene i grunnskolen: 80 prosent (75% høyere utdanning + 5% annen utdanning) av jentene i videregående skole mot 55 prosent (53% + 2%) av jentene i grunnskolen har planer om å satse på utdanning etter videregående skole. Det er litt mindre forskjell mellom kullene når det gjelder guttene. 63 prosent (58% + 5%) av de eldste guttene mot 47 prosent (42% + 5%) av de yngste har utdanningsplaner. Vi ser også at jentene generelt er mer utdanningsorientert enn guttene. Elever på, eller som har som førsteprioritert valg, allmennfaglig studieretning er mer utdanningsorientert enn elever med yrkesfaglig studieretning. Av grunnskolejentene som har allmennfag som første valg er det 69 prosent (66% høyere utdanning + 3% annen utdanning) med utdanningsambisjoner mot kun 35 prosent (34% + 1%) av jentene som har yrkesfaglige linjer som førstevalg. Vi finner samme differanse mellom jentene i videregående skole. Hele ni av ti jenter (86% høyere utdanning + 4% annen utdanning) på VK2 mot 64 prosent (59% + 6%) av jentene på VK1. Dette bekrefter det vi så i forrige kapittel om hvordan de ulike elevgruppene begrunner sine valg: det at linjen åpner for mange utdanningsvalg senere var et langt viktigere forhold ved linjevalget blant allmennfagelevne enn blant yrkesfagelevne (figur 7.11). En større andel av allmennfagelevne enn yrkesfag-

elevene oppga at de valgte linje med henblikk på å ta en høyere utdanning senere (figur 7.11). Men forskjellen kan også ha sammenheng med at på undersøkelses- tidspunktet nærmet allmennfagelevne på VK2 seg fristen for søknad om opptak ved universiteter og høyskoler for skoleåret 99/00. For yrkesfagelevne på VK1 ligger dette valget lenger frem i tid. Vi kan dermed anta at en større andel yrkesfag- elever enn allmennfagelever oppgir at de ennå ikke har bestemt seg. For tiendeklas- singene ligger en eventuell studenttilværelse enda lenger frem i tid, og vi kan anta at vi blant de yngste elevene finner den høyeste andelen ubestemte. I figur 8.2 viser vi andelen som besvarte spørsmålet om fremtidige studieplaner med svaralternati- vene «Har ikke bestemt meg» og «Nei, vil ikke ta mer utdanning etter videregående».

Figur 8.2 Andel ungdommer i Kongsbergregionen som ikke har bestemt seg eller som sier de ikke vil ta mer utdanning etter videregående skole, etter kjønn, skoletrinn og linjepreferanse. Grunnskole: Jenter (alle, AF, YF: N=207,121,86) Gutter (alle, AF,YF: N=187,83,104) Videre- gående skole: Jenter (alle, AF, YF: N=166,101,65) Gutter (alle, AF, YF: N=156,70,86). Prosent.

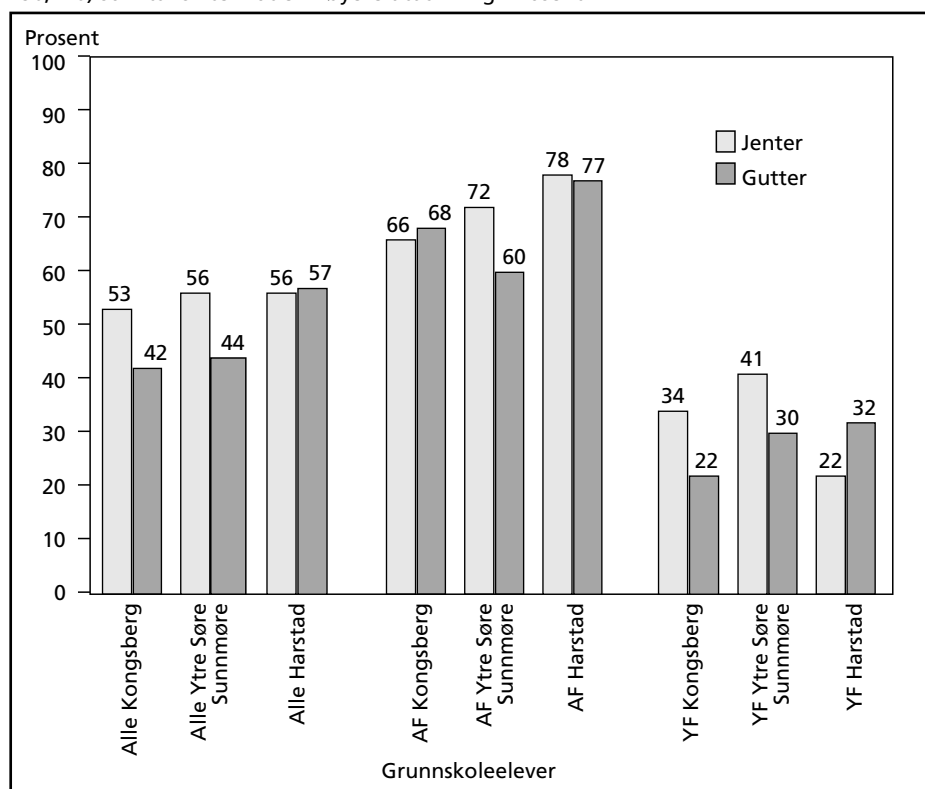

Som forventet er det langt flere av grunnfagelevne enn av elevene i videregående skole som ennå ikke har bestemt seg for om de skal ta mer utdanning etter videre- gående. Forrige figur viste at utdanningsambisjonene er større blant allmennfagelever enn yrkesfagelever, men dette bildet kan imidlertid endre seg i fremtiden. Vi ser riktignok av figur 8.2 at noe større andeler av yrkesfagelevne enn allmennfagelevne svarer at de ikke vil ta mer utdanning. Men det er nesten 60 prosent av grunnskole-

elevene med yrkesfag som første valg som ennå ikke har bestemt seg. Og nesten halvparten av guttene på VK1 (46%) og om lag en av fire jenter på VK1 (26%) holder fortsatt muligheten åpen for at de skal ta mer utdanning etter fullført videregående skole.

Vi har sett at det er forskjeller med hensyn til kjønn, alder og studieretning, men hovedbildet er at en høy andel av ungdommen i Kongsbergregionen har utdanningsambisjoner. Men er de mer utdanningsorientert enn ungdom i andre regioner? I figur 8.3 viser vi andelen *grunnskoleelever* i Kongsbergregionen, Ytre Søre Sunnmøre og Harstad-regionen som oppgir at de tar sikte mot en høyere utdanning.

Figur 8.3 Andel grunnskoleelever i Kongsbergregionen, jenter og gutter (N=207, 187), Ytre Søre Sunnmøre, jenter og gutter (N=153,161) og Harstad-regionen, jenter og gutter (N=156,140) som tar sikte mot en høyere utdanning. Prosent.

Figur 8.3 har ni søylepar og viser utdanningsambisjonene blant grunnskoleelevene i de tre regionene totalt, og med hensyn til hvilken studieretning de har som første valg. De tre søyleparene til venstre viser at 53 prosent av jentene i Kongsbergregionen og 56 prosent av jentene i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen allerede planlegger å ta høyere utdanning. I Kongsbergregionen og på Ytre Søre Sunnmøre

er guttene mindre orienterte enn jentene mot å ta høyere utdanning. Henholdsvis 42 og 44 prosent av guttene oppgir at de har tenkt til å ta høyere utdanning. I Harstad-regionen derimot har guttene like store utdanningsambisjoner som jentene. Andelen grunnskoleelever med utdanningsambisjoner er stor i begge regionene, og vi kan anta at andelen øker med alderen. Vi vet fra undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre at andelen som tar sikte på å ta høyere utdanning er enda høyere blant elever i videregående skole, enn blant de yngre elevene. 76 prosent av jentene og 63 prosent av guttene i videregående skole i Ytre Søre Sunnmøre planlegger høyere utdanning (Berg, 1998).

Før vi kommenterer forskjellene mellom allmennfag- og yrkesfagelever skal vi sammenligne de tre søyleparene til venstre, med fylkesstatistikk som ble presentert i tabell 8.1 og 8.3. Vi så i tabell 8.1 at i 1997 hadde Møre og Romsdal høyere andel (28,5%) studenter blant 19-24-åringer, enn Buskerud fylke (24,4%). Vi finner imidlertid ikke særlig stor forskjell på utdanningsambisjonene blant 16-19-åringene i de to regionene. Vi så i tabell 8.3 at blant registrerte studenter i aldersgruppen 19-24 år i de tre fylkene Buskerud, Møre og Romsdal og Troms, var kjønnsforskjellene mindre i Buskerud fylke enn i Møre og Romsdal fylke og Troms fylke. Vi ser av figur 8.3 at kjønnsforskjellene i Kongsbergregionen (Buskerud) og Ytre Søre Sunnmøre (Møre og Romsdal) er om lag like store. I Harstad-regionen (Troms) er gutter og jenter omtrent like utdanningsorientert.

De tre midterste søyleparene tar utgangspunkt i de grunnskoleelevene som har allmennfaglige studieretninger som førstevalg. I Kongsbergregionen oppgir 66 prosent av jentene og 68 prosent av guttene at de tar sikte på høyere utdanning. På Ytre Søre Sunnmøre er det hele 72 prosent av jentene og noe færre gutter (60%) som oppgir dette. Blant allmennfagelevene i Harstad-regionen er andelen med utdanningsambisjoner aller størst, og heller ikke blant elevene som har allmennfaglige linjer som førstevalg er det kjønnsforskjeller. Blant elevene i videregående skole i Ytre Søre Sunnmøre var det hele 87 prosent av jentene og 78 prosent av guttene på allmennfag som oppga at de tar sikte på høyere utdanning (Berg, 1998).

De tre søyleparene til høyre tar utgangspunkt i de grunnskoleelevene som har yrkesfaglig studieretninger som førsteprioritert valg. Også blant denne gruppen i Kongsbergregionen og i Ytre Søre Sunnmøre er jentene mer utdanningsorienterte enn guttene, henholdsvis 34 og 41 prosent av jentene mot 22 og 30 prosent av guttene som har yrkesfag som førstevalg oppgir at de vil ta høyere utdanning. I Harstad-regionen er det motsatt. Blant elevene med yrkesfag som førstevalg er det 32 prosent av guttene og kun 22 prosent av jentene som planlegger å ta høyere utdanning. Sammenlignet med tilsvarende elevgruppe, grunnskoleelever som har yrkesfag som førstevalg, i Ytre Søre Sunnmøre er det altså ingen forskjeller mellom guttene, mens det er nesten dobbelt så mange jenter i Ytre Søre Sunnmøre (41 prosent) enn i Harstad-regionen (22 prosent av jentene) som tar sikte på å ta høy-

ere utdanning. Blant elevene på yrkesfaglige linjer i videregående skole i Ytre Søre Sunnmøre, er det 57 prosent av jentene og 49 prosent av guttene som oppgir at de tar sikte på en høyere utdanning (Berg, 1998).

Hovedfunnet er at vi blant grunnskoleelevene i begge regionene ser et utdanningssug allerede i 10. klasse. Vi kan videre anta at om to–tre år er andelen med utdanningsambisjoner enda høyere. I Kongsbergregionen og på Ytre Søre Sunnmøre er jentene mer utdanningsorientert enn guttene. I Harstad-regionen er det samlet sett ingen kjønnsforskjeller. Men blant elevene som har søkt yrkesfaglige linjer er guttene faktisk langt mer utdanningsorientert enn jentene er. Hvilken region som er mest typisk, eller om noen av de to regionene i det hele tatt er typisk for denne generasjonen, sier derimot resultatene intet om.

8.3 Har utdanningsambisjoner sammenheng med karakterer fra avgangsklassen i grunnskolen?

Vi så i tabell 7.10 at grunnskoleelevenes karakternivå har føringer for deres valg av studieretning på videregående. Elever som har allmennfaglige linjer som første-prioriterte valg i gjennomsnitt har én hel karakter bedre resultater i norsk, engelsk og matematikk skriftlig enn elever som har yrkesfaglige linjer som førstevalg. Vi har også sett at en større andel av elevene som velger allmennfag enn yrkesfag har mor og/eller far med høyere utdanning (tabell 8.5). Vi har videre sett i figur 8.1 at utdanningsuget er større blant elevene som har søkt seg til allmennfag enn blant elevene som har søkt seg til yrkesfag. Vi kan derfor anta at andelen grunnskoleelever som sier de har ambisjoner om å ta høyere utdanning har bedre karakternivå enn andelen elever som er ubestemte med hensyn til å ta høyere utdanning.

Tabell 8.6 Karakternivået til elever, som har henholdsvis ambisjoner om å ta høyere utdanning eller annen utdanning, som er ubestemte med hensyn til å ta videre utdanning (Ubestemt) og som svarer «Nei, vil ikke ta mer utdanning etter videregående», i norsk, engelsk og matematikk skriftlig* til tentamen i 10. klasse våren 1999. Gjennomsnitt (1-6) og standardavvik i parentes.

	Høyere utdanning		Annen utdanning		Ubestemte		Nei til mer utdanning	
		N=		N=		N=		N=
Norsk skriftlig	4,3 (1,1)	190	3,9 (1,0)	11	3,3 (1,0)	151	2,6 (0,6)	16
Engelsk skriftlig	4,3 (1,1)	182	4,0 (1,2)	12	3,9 (1,2)	149	2,6 (1,0)	16
Matte skriftlig	3,8 (1,2)	191	4,0 (1,3)	13	3,5 (1,2)	151	2,7 (1,0)	17

* Elevenes bokstavkarakterer er omgjort til tallkarakterer, der S=6, M=5, G=3, Ng=2, Lg=1.

Tabell 8.6 viser at karakternivået er høyest blant elevene som allerede i 10. klasse har planer om å ta høyere utdanning etter videregående skole. Gjennomsnittskarakterene, spesielt i norsk skriftlig, er lavere blant elevene som ikke har bestemt seg ennå. Vi ser av tabellen at det er få elever som oppgir at de skal ta annen utdanning etter videregående skole (dvs. ikke høyere utdanning, men folkehøgskole o.l.), og det er også få elever som oppgir at de ikke vil ta mer utdanning. Lavest gjennomsnittskarakterer finner vi blant elevene som ikke vil ta mer utdanning, men vi gjør altså oppmerksom på n her er svært liten.

8.4 Har utdanningsambisjoner sammenheng med mors og fars utdanning?

Nasjonale og internasjonale studier viser at sannsynligheten for å ta en høyere utdanning er langt større for barn som selv har foreldre med høyere utdanning, enn andre, og vi så i tabell 8.4 at 14,2 prosent av elevene på allmennfaglige linjer i videregående skole hadde foreldre med lang høyere utdanning, mot kun 3,9 prosent av elevene på yrkesfaglige linjer. Tabell 8.4 refererte til landet totalt sett, og vi vil i tabell 8.7 vende tilbake til Kongsbergregionen. Vi skal se på sammenhengen mellom mors og fars utdanningsnivå og henholdsvis grunnskoleelevens og videregående elevers utdanningsambisjoner.

Tabell 8.7 Grunnskoleelever og mors og fars utdanningsnivå. Horisontal prosentuering. (N(100)).

		Grunnskoleelever: Utdanningsambisjoner				
		Planlegger høyere utdanning	Planlegger annen utdanning	Ubestemt mht videre utdanning	Nei til mer utdanning	Totalt % (n)
Mors utdanning	Høgskole, universitet	69%	5%	24%	2%	100% (87)
	Lavere utdanning	47%	4%	42%	7%	100% (238)
Fars utdanning	Høgskole, universitet	64%	3%	30%	3%	100% (120)
	Lavere utdanning	47%	4%	42%	7%	100% (206)

Tabell 8.7 viser at blant grunnskoleelevene³⁴ med mødre som har utdanning på høgskole- eller universitetsnivå er det hele 69 prosent som planlegger å ta høyere utdanning, mens blant elevene med mødre som har lavere utdanning er kun 47 prosent. Hele 42 prosent av elevene som har mødre med lavere utdanning er ubestemte med hensyn til om de skal ta videre utdanning etter videregående, mens dette gjelder kun 24 prosent av de elevene som har høyere utdannede mødre. Vi ser videre at fedrenes utdanningsnivå gir omtrent samme utslag som mødrenes, både blant elevene som tar sikte på høyere utdanning og blant elevene som er ubestemte eller oppgir at de ikke tar sikte på høyere utdanning. Blant grunnskoleelevene³⁵ som har far med høyere utdanning er det 64 prosent som planlegger høyere utdanning selv, mens 30 prosent er ubestemte. Vi kan anta at det blant foreldregenerasjonen er flere menn enn kvinner som har høyere utdanning, og ifølge grunnskoleelevene er det 27 prosent av mødrene og 37 prosent av fedrene som har utdanning fra høgskole eller universitet. Tilsvarende tall fra Harstad-regionen var henholdsvis 35 og 42 prosent.

Tabell 8.8 Elever i videregående skole, og mors og fars utdanningsnivå. Horisontal prosenttelling. (N(100%)).

		Elever i vdg. skole: Utdanningsambisjoner				
		Planlegger høyere utdanning	Planlegger annen utdanning	Ubestemt mht videre utdanning	Nei til mer utdanning	Totalt % (n)
Mors utdanning	Høgskole, universitet	76%	9%	14%	1%	100% (96)
	Lavere utdanning	67%	3%	26%	4%	100% (197)
Fars utdanning	Høgskole, universitet	80%	5%	12%	3%	100% (104)
	Lavere utdanning	64%	4%	28%	4%	100% (185)

Tabell 8.8 viser at blant videregående elevene³⁶ med mødre som har utdanning på høgskole- eller universitetsnivå er det hele 76 prosent som planlegger å ta høyere

³⁴ 27 % (87 av 325 grunnskoleelever) har mor med høyere utdanning, 73 % har mor med lavere utdanning. N=325 viser til antall grunnskoleelever som både har besvart spørsmål om hvilke utdanningsambisjoner de har og om hvilket utdanningsnivå ens *mor* har.

³⁵ 37 % (120 av 326 grunnskoleelever) har far med høyere utdanning, 63 % har far med lavere utdanning. N= 326 viser til antall grunnskoleelever som både har besvart spørsmål om hvilke utdanningsambisjoner de har og om hvilket utdanningsnivå ens *far* har.

³⁶ 33 % (96 av 293 elever i videregående skole) har mor med høyere utdanning, og 67 % har mor med lavere utdanning. N= 293 viser til antall videregående elever som både har besvart spørsmål om hvilke utdanningsambisjoner de har og om hvilket utdanningsnivå ens *mor* har

utdanning, mens blant elevene med mødre som har lavere utdanning er andelen med utdanningsambisjoner noe mindre, 67 prosent. Også blant elevene i videregående skoler³⁷ gir fedrenes utdanningsnivå omtrent samme utslag som mødrenes, både blant elevene som tar sikte på høyere utdanning og blant elevene som er ubestemte eller oppgir at de ikke tar sikte på høyere utdanning.

8.5 Sammenhenger mellom utdanningsambisjoner, Det gode arbeid og Det gode liv

Prosjektets målsetting har vært å vinne kunnskap om sammenhenger mellom oppfatninger om Det gode liv, oppfatninger om Det gode arbeid og ungdommens utdanningsvalg.

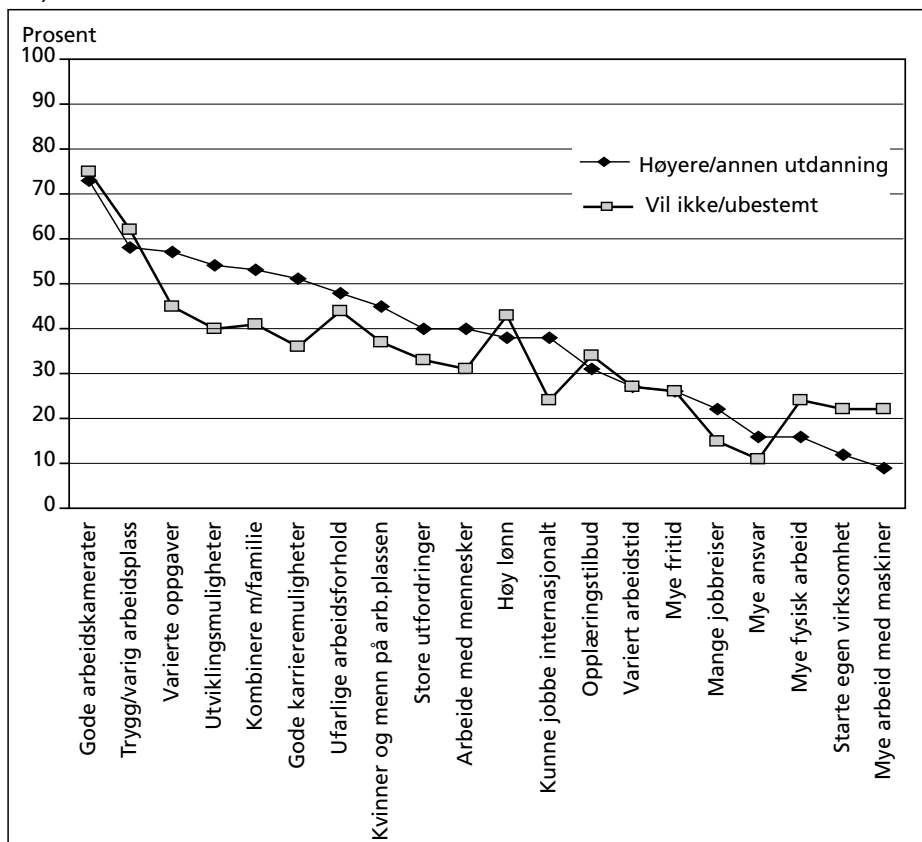
Ulike karriereplaner og vurdering av Det gode arbeid

Er det slik at de som tar sikte på å ta høyere utdanning har andre forventninger til Det gode arbeid enn de som er ubestemte/oppgir at de ikke skal ta høyere utdanning? I figur 8.4 (neste side) sammenligner vi de to gruppene, og utsagnene er rangert etter tilslutning blant de med utdanningsambisjoner.

Vi ser at kurvene følger samme mønster. Det er små forskjeller mellom gruppene med hensyn til hvordan de vurderer de ulike utsagnene, men de som vil ta høyere utdanning har jevnt over høyere forventninger til Det gode arbeid. Uavhengig av utdanningsambisjoner vurderes et godt kollegialt miljø som viktigst for Det gode arbeid. Nest viktigst er at det er en trygg og varig arbeidsplass. Flere av ungdommene som ikke vil ta mer utdanning eller som er ubestemte med hensyn til om de vil ta mer utdanning, enn blant de utdanningsorienterte vektlegger høy lønn, det å jobbe fysisk, derav med maskiner, samt det å starte egen virksomhet. Blant de som tar sikte på høyere/annen utdanning er det litt større andel, enn blant de «ubestemte», som oppgir at det «stemmer svært bra» at Det gode arbeid kan karakteriseres ved varierte oppgaver, gode karrieremuligheter, utviklingsmuligheter, at jobben lar seg kombinere med det å ha familie og barn, samt at jobben gir muligheter til å jobbe utenlands.

³⁷ 36 % (104 av 289 elever i videregående skole) har far med høyere utdanning, og 64 % har far med lavere utdanning. N= 289 viser til antall videregående elever som både har besvart spørsmål om hvilke utdanningsambisjoner de har og om hvilket utdanningsnivå ens far har.

Figur 8.4 Utdanningsambisjoner og Det gode arbeid. Hva er viktig ved valg av arbeid? Ungdom som vil ta høyere/annen utdanning etter vdg og ungdom som ikke vil/er ubestemt (N=461, 280)

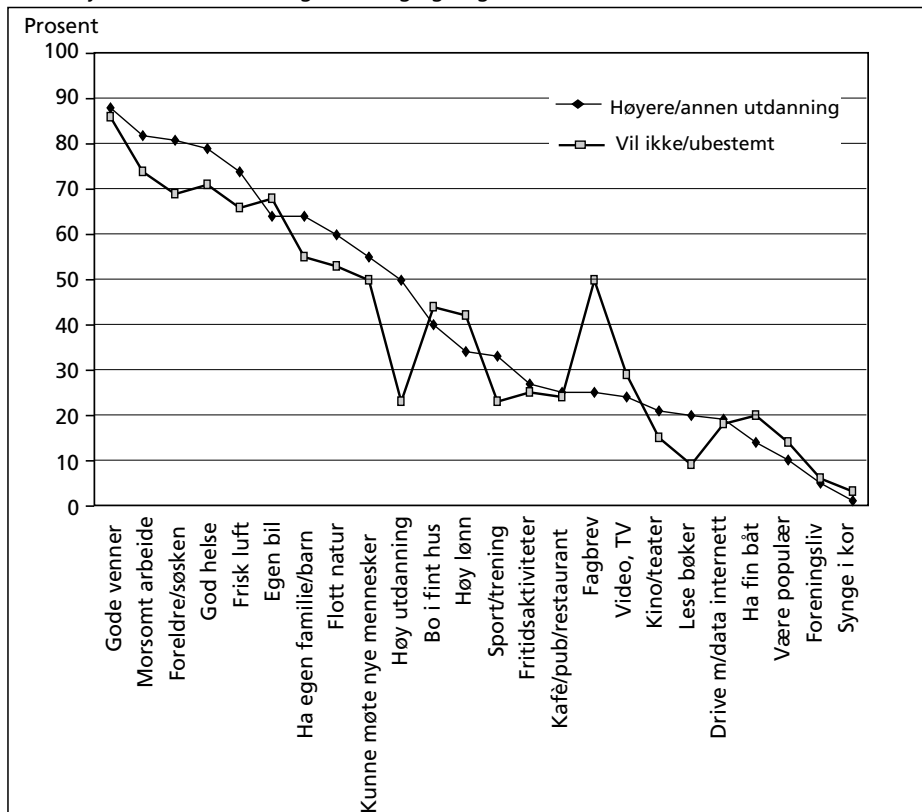

Hovedtendensen er at det er små forskjeller mellom ungdom med og uten utdanningsambisjoner med hensyn til hva de vurderer som viktig for Det gode arbeid.

Ulike karriereplaner og vurdering av Det gode liv

Til slutt vil vi undersøke om utdanningsambisjoner har sammenheng med forventninger til Det gode liv. Er det slik at de som har ambisjoner om å ta høyere/annen utdanning etter videregående skole har andre forventninger til Det gode liv enn de som er ubestemte/oppgir at de ikke skal ta høyere utdanning? I figur 8.5 sammenligner vi de to gruppene, og utsagnene er rangert etter tilslutning blant de med utdanningsambisjoner.

Figur 8.5 Utdanningsambisjoner og Det gode liv. Hva er viktig ved Det gode liv? Ungdom som vil ta høyere/annen utdanning etter vdg og ungdom som ikke vil/er ubestemt (N=461, 280).

Vi ser at det er små forskjeller mellom ungdom som tar sikte på høyere/annen utdanning og de som enten er ubestemte eller ikke vil ta mer utdanning med hensyn til hva som er viktig for Det gode liv. Uavhengig av utdanningsambisjoner er det aller viktigst for ungdommen å ha gode venner. Deretter følger morsomt arbeid, et godt forhold til foreldre og søsken og god helse. Blant de utdanningsorienterte ungdommene er det halvparten (50%) som anser høy utdanning som «svært viktig» for Det gode liv, og en fjerdedel (25%) som anser fagbrev som «svært viktig». Mens det, ikke uventet, er motsatt blant ungdommene som ikke vil ta/er ubestemte med hensyn til om de skal ta høyere/annen utdanning. Blant dem gir om lag en fjerdedel (23%) tilslutningen til utsagnet om at høy utdanning er «svært viktig» for å leve Det gode liv, og halvparten (50%) legger svært stor vekt på det å ha fagbrev.

Hovedtendensen er at det er små forskjeller mellom ungdom med og uten utdanningsambisjoner med hensyn til hva de vurderer som viktig for Det gode liv.

8.6 Empiriske funn

Hvem satser på høyere utdanning?

- Ungdommen i Kongsbergregionen har høye utdanningsambisjoner, 47% av ungdommene i grunnskolen og 67% av ungdommene i videregående skole satser på å ta en høyere utdanning. De eldre er mer utdanningsorientert enn de yngre, men det er samtidig en større andel av de yngre elevene enn de eldre har ennå ikke bestemt seg for om de skal ta utdanning etter videregående skole.
- Det er flere jenter (63%) enn gutter (51%) som satser på å ta høyere utdanning.
- De som har mødre og fedre med høyere utdanning satser oftere enn andre på å ta en høyere utdanning.
- Karakternivået (tentamen/eksamen i norsk, matematikk og engelsk i grunnskolen) er høyere blant elever med utdanningsaspirasjoner enn blant elever som er usikre eller har bestemt seg for ikke å ta mer utdanning.
- Reform 94 har åpnet for studiekompetanse på yrkesfaglige linjer. Over halvparten (59%) av jentene og to av fem gutter (40%) på yrkesfag VK1 sier de ønsker å ta høyere utdanning senere.
- Utdanningsaspirasjonene blant grunnskolejenter i de tre regionene er om lag like store. Litt over halvparten har planer om å ta høyere utdanning: Kongsbergregionen (53%), Ytre Søre Sunnmøre (56%) og Harstad-regionen (56%). Grunnskoleguttene i Harstad-regionen (57%) er mer utdanningsorientert enn grunnskoleguttene i Kongsbergregionen (42%) og i Ytre Søre Sunnmøre (44%).
- Ungdommer med og uten utdanningsambisjoner vektlegger i hovedsak de samme forhold når de vurderer hva som er viktig for Det gode liv og Det gode arbeid.

9 Samarbeid mellom skole og næringsliv i Kongsbergregionen

I kapittel 4 tok vi for oss begrepet livslang læring. Kapitlet inneholdt, i tillegg til en begrepsavklaring og nærmere redegjørelse for perspektiver, en beskrivelse av enkelte møteplasser mellom utdanningssystem og arbeids- og næringsliv hvor livslang læring inngår som et viktig element. I dette kapitlet settes fokus på slike møteplasser i Kongsbergregionen. Vi presenterer noen av de prosjekter og tiltak som er igangsatt med det som mål å styrke samarbeidet mellom utdanningssystem og arbeids- og næringsliv i regionen. Deretter drøfter vi hvordan dette samarbeidet har fungert, med særskilt henblikk på hvilke begrensninger samarbeidet har og hva som må til for å styrke det. Til grunn for drøftingen er kvalitative intervjuer med i alt ti nøkkelinformanter fra skole og næringsliv i regionen.

Skole og næringsliv

Skolene i Kongsbergregionen, herunder representert ved Tinius Olsens skole, Kongsberg videregående skole og Kongsberg ingeniørhøgskole, har en viktig funksjon som kompetanseleverandører til næringslivet:

- Tinius Olsens skole, som består av avdelinger for teknisk fagskole, håndverk og industrifag og allmenne fag, har generelt gode tradisjoner både når det gjelder rekruttering til, og samarbeid med, næringslivet i regionen.
- Kongsberg videregående skole, som er en skole med tilbud innen allmenne, økonomiske og administrative fag og idrettsfag, har tradisjonelt stått sterkt innen matematikk- og fysikkfagene, og gjør det fortsatt. Mange av elevene fra skolen går videre med studier på ingeniør- og tekniske høyskoler, og skolen spiller således indirekte en viktig rolle med hensyn til rekruttering av arbeidskraft til næringslivet.
- Kongsberg ingeniørhøgskole, som er en del av Høgskolen i Buskerud, har profesjonsutdanninger innen data, elektronikk, maskin og optikk. Den forsyner industri og næringsliv med ingeniører som har god og spesialisert kompetanse innen disse profesjonene, og er på den måten en viktig tilbyder av arbeidskraft til regionen.

Næringslivet i Kongsbergregionen domineres av enkelte store teknologibedrifter som til sammen bidrar til en forholdsmessig høy sysselsettingsandel innen industri-næringen. Dette gjelder i særdeleshet bedrifter som er lokalisert i Kongsberg Næringspark, og som helt eller delvis springer ut av tidligere divisjoner ved gamle Kongsberg Våpenfabrikk. Disse bedriftene, som på hvert sitt område er blant de ledende i Norge, representerer et spesialisert teknisk miljø som er unikt. Virksomhetene har i tillegg en rekke internasjonale allianse- og samarbeidspartnere.

Kongsbergregionen bærer således preg av skoler som samlet representerer et godt rekrutteringsgrunnlag for industrien. Samtidig har regionen et næringsliv med vekt på industri som allerede besitter betydelig kompetanse innenfor spesifikke næringsområder.

9.1 Møteplasser mellom skole og næringsliv

I Kongsberg er det flere gode eksempler på møteplasser mellom skole og næringsliv. Ett av disse er Kongsberg Industrikompetanse (KIKOM). KIKOM er et nettverk bestående av industribedrifter og kompetanseleverandører i Kongsberg. Det ble etablert i 1997 ut fra et ønske om å skape en arena der industri og skoleverk møtes. Det primære formålet med nettverket er å bidra til kompetanseheving og etterutdanning for ansatte i regionens industribedrifter.

Målsettingen er å (Bedre Bedrift, 3-98:29):

- oppkvalifisere tillitsvalgte og nøkkelpersoner til å delta i bedriftenes kompetanseutvikling,
- utarbeide modeller som gjør det mulig å sammenfatte industribedriftenes kompetansebehov og omdanne disse til opplærings- og utviklingsprosesser som både kompetansemiljøene og bedriftene kan vokse videre på,
- utøve pedagogiske modeller som effektiviserer kompetanseheving,
- etablere nettverk mellom bedrifter, kompetansemiljøer og offentlige etater.

Det er regionprogrammet *Livslang læring i Kongsberg Industribedrifter* som så langt har dannet grunnlaget for KIKOM. De fem industribedriftene som inngår i programmet er Dresser Rand AS, Kongsberg Automotive ASA, Kongsberg Protech AS, Kongsberg Offshore AS og Volvo Aero Norge AS. Programmet ble etablert i 1997 og skal vare frem til 2002. Dets siktemål er å bidra til samarbeid mellom bedrifter og kompetansemiljøer for å gi praktisk, kontinuerlig kompetanseutvikling i den enkelte bedrift og synergieffekter for dem som er med i nettverket. For

bedriftene er det overordnede målet styrket lønnsomhet og konkurranseevne. For de ansatte er målsetting trygge arbeidsplasser, utviklende og motiverende arbeidsoppgaver og arbeidsmiljø. Programmet involverer flere delprosjekter, blant annet innen språkopplæring, 3-D (opplæringsmetoder innen design og modellering) og interaktiv logistikk (nettbasert undervisning). Eksempler på samarbeid mellom bedrifter og skoleverk er felles bruk av datautstyr. Prosjektene drives uavhengig av hverandre, men prosjektledere og nøkkelpersoner møtes jevnlig for å utveksle erfaringer og kunnskap. De fem industribedriftene som er med i KIKOM har gått inn og etablert hvert sitt prosjekt ut fra sine spesielle behov. Prosjektene er delvis finansiert gjennom Hovedorganisasjonens Fellestiltak – Bedriftsutvikling (HF-B) samt TBL og NITO. Styringsgruppen som står ansvarlig for driften av KIKOM, og dermed for avviklingen av prosjektene, består av representanter fra ledelse og tillitsvalgte i bedriftene, HF-B, LO og NHO på fylkesplan.

Det nyopprettede utdanningstilbudet innen teknisk allmennfag ved Tinus Olsens skole er et annet eksempel på samarbeid som pågår mellom skole og næringsliv i regionen. Undervisningen strekker seg over fire år og fører frem til fagbrev. I tillegg får elevene spesiell studiekompetanse slik at de kan påbegynne studier ved universitet eller utdanne seg som sivilingeniører og ingeniører. Det er en kombinasjonsutdanning som er basert på teori og praksis: den ene dagen sitter eleven på skolebenken, neste dag arbeider eleven i en bedrift. De to første årene skjer utplasseringene i bedrifter som elev, mens de to siste som lærling. Utdanningstilbudet er etablert i samarbeid med industribedrifter i regionen. Initiativet til utdanningen kommer delvis som en følge av erfaringer fra næringslivet med ingeniører som kommer rett fra skolebenken og som gjerne har for lite praktisk fagkunnskap.

Et tredje eksempel på samarbeid mellom skole og næringsliv er Partnerskap i skolen. Partnerskap i skolen løper ut av NHO sitt prosjekt om Næringsliv i skolen og de såkalte Partnerskapsavtalene. Partnerskap vil si at skoler og bedrifter inngår et gjensidig forpliktende samarbeid i den hensikt å gi elevene større innsikt i arbeids- og næringsliv. Målsettingen er å gi elevene en forståelse av næringslivets rolle i samfunnet og et bedre grunnlag for å gjøre realistiske yrkes- og utdanningsvalg. Partnerne innarbeider avtale i sine planer og har jevnlig dialog for å evaluere, forbedre og videreutvikle samarbeidet. Samarbeidet kan innebære: faste forelesere fra bedriften, opplegg for bedriftsbesøk, prosjektarbeid for elever, utplasseringsordning for elever, hospitering for lærere eller adopsjon av klasser. I Kongsbergregionen er det inngått en rekke partnerskap mellom industribedrifter og skoler, i første rekke ungdomsskoler.

Et organisert samarbeid mellom skole og næringsliv

Det fremkommer av eksemplene over at det allerede eksisterer et samarbeid, på flere nivåer, mellom skole og næringsliv i Kongsbergregionen. Problemet for regionen sin del er da heller ikke mangelen på samarbeid, men organiseringen av samarbeidet som helhet. Et organisert samarbeid mellom skole og næringsliv kan først realiseres når det eksisterer en arena eller et møtested hvor representanter fra bedriftene og skolene kommer sammen. På Kongsberg er dette delvis realisert gjennom KIKOM. KIKOM har imidlertid, slik det er organisert i dag, sine klare begrensninger. Det er særskilt tre forhold som virker begrensende: 1) for det første hvilke prosjekter som er vektlagt gjennom samarbeidet, 2) for det andre hvilke aktører som er innlemmet i nettverket (eller rettere sagt hvilke aktører som er holdt utenfor) og 3) for det tredje selve organisasjonsformen.

Prosjekter

Hovedprosjektet som til nå har dannet grunnlaget for samarbeidet i KIKOM er rettet mot kompetanseutvikling i den enkelte bedrift. De ulike delprosjektene som inngår i hovedprosjektet har bidratt til å heve den interne kompetansen i bedriftene som er med i nettverket. De er således viktige tiltak, jamfør prosjektets siktemål om kontinuerlig praktisk kompetanseutvikling. Prosjektene bærer imidlertid preg av å være interne bedriftsprosjekter som i hovedsak er rettet mot ansatte, og som bare faller noen få bedrifter til gode. Det er riktignok i tråd med KIKOM sitt primære formål, som så langt har vært å bidra til kompetanseheving og etterutdanning for ansatte i regionens industribedrifter. Spørsmålet er om KIKOM i tillegg bør ta sikte på et nytt hovedprosjekt som er rettet mot ungdom, generelt fordi det er de som representerer fremtidens rekrutteringsgrunnlag og spesielt ettersom det er et manglende samsvar mellom deres utdanningsvalg og kompetansebehovet i industrien.

Et hovedprosjekt rettet mot ungdom må ha som utgangspunkt å skape mer bevissthet rundt yrkesorientering blant elever. Våre undersøkelser av elever i grunnskolen og på videregående skoler i Kongsbergregionen avdekker mangelfull kunnskap om hva det innebærer å være fagarbeider eller ingeniør i industrien. Det betyr at når ungdom gjennom utdanning velger seg bort fra industrien, så skjer det på et grunnlag som er tynt hva gjelder kunnskap om industrien og det å arbeide i en industribedrift. En utfordring for industri og skole er således å imøtekomme ungdommens informasjonsbehov. Det må nødvendigvis skje gjennom kontakt mellom skole og industribedrifter, og da helst på en måte hvor dette er satt i system.

NHO sine Partnerskapsavtaler er på mange måter et svar på et informasjonsbehov om nærings- og arbeidsliv blant unge. Erfaringene med disse avtalene er imidlertid sprikende; på noen skoler i Kongsbergregionen fungerer de godt, mens

på andre skoler fungerer de ikke med det som resultat at avtalene sies opp etter relativt kort tid. En viktig faktor for at disse avtalene skal fungere er trolig lærerne som er med, i og med at lærerne representerer bindeleddet mellom elevene og bedriftene. Som i undervisningen ellers vil lærernes kunnskap, engasjement og formidlings-evne innenfor dette feltet ha avgjørende betydning for elevenes interesse, og dermed for hva som til slutt kommer ut av samarbeidet. Det er derfor viktig at samarbeidet innlemmer lærere som er dedikerte og som enten har den nødvendige kompetansen eller som er villige til å tilegne seg denne.

På samme måte som lærerne er viktige, er også bedriftene en vesentlig faktor for at samarbeidet skal fungere. Bedriftene har gjennom partnerskapsavtalene en rik anledning til å ta del i produksjonen av den kompetansen som de selv etterspør. Det forutsetter imidlertid at de klarer å skape en interesse for industrien blant elevene som deltar. Det kan eksempelvis skje gjennom å gi dem spennende prosjekter å jobbe med, ved å sørge for utplassering med meningsfylte oppgaver eller ved å arrangere bedriftsbesøk som i tillegg til å være informative også er underholdende og interaktive. Dersom bedriftene ikke lykkes i dette, kan det medføre at elevenes interesse for industrien og næringslivet heller svekkes enn styrkes.

Tross varierende resultater så langt er NHO sine partnerskapsavtaler allikevel et tiltak, som i kraft av sin form og målsetning, bør inngå som del av et nytt hovedprosjekt i KIKOM hvor målgruppen er ungdom og problemstillingen er fremtidens rekrutteringsgrunnlag til industrien. Før det videreføres og eventuelt utvides til å omfatte flere skoler (på ulike nivåer) og bedrifter i regionen, er det ikke desto mindre en fordel om det foretas en evaluering av avtalene som blant annet gir en oversikt over hvilke bedrifter og skoler som så langt er involvert i partnerskap, hvor det fungerer og hvor det ikke fungerer, og hva som er årsakene til det, og hvilke samarbeidsformer som eventuelt synes å fungere bedre enn andre. På grunnlag av en slik evaluering vil det kunne utarbeides klarere retningslinjer for fremtidig satsning på partnerskapsavtalene i Kongsbergregionen.

Et vesentlig siktemål med det nye hovedprosjektet bør, foruten å tilfredsstille et informasjonsbehov om industri og næringsliv blant unge, være å tilby fag- eller profesjonsutdanninger til ungdom som er tilpasset industriens behov for særskilt kompetanse. Slike utdanningstilbud eksisterer riktignok allerede i Kongsbergregionen. En utfordring er likevel å komme opp med utdanninger som både er faglig og praktisk oppdatert, som holder et høyt nivå, som er basert på til dels betydelig samarbeid mellom skole og industri og som tiltrekker seg de flinkeste elevene.

Det nyopprettede fireårige utdanningstilbudet innen teknisk allmennfag ved Tinius Olsens skole i Kongsberg er et svar på denne utfordringen. Det som er særegent med denne utdanningen er at den i utstrakt grad kombinerer undervisning med utplassering i bedrift, for derigjennom å gi elevene erfaringer med å kombinere teori og praksis i arbeidssituasjonen. Elevene får i tillegg en spesiell studiekompe-

tanse slik at de kan påbegynne studier ved universitetet eller utdanne seg som sivilingeniører og ingeniører. Utdanningen startet opp høsten 1999. Skolen opplevde stor interesse for utdanningen blant elevene, noe som burde bety at den imøtekommer en del av de behov og prioriteringer som ungdom legger til grunn når de velger utdanning. En relativt stor søkermasse kombinert med få elevplasser medførte i tillegg et høyt karakternivå på de som til slutt kom inn på faget.

Industrien var derimot mer tilbakeholdne i forhold til det nye utdanningstilbudet enn hva som var forventet, slik at antall elevplasser i utdanningen ble noe lavere enn det som opprinnelig var kalkulert. Manglende respons fra industrien skyldes nok flere forhold, men kanskje fremfor alt en frykt for å investere mye tid og penger i en lærling som deretter forsvinner for å ta høyere utdanning. Riktignok vil man kunne hevde at dersom bedriftene gjør en god jobb så er sannsynligheten større for at de tidligere lærlingene kommer tilbake etter endt utdanning. Slik ordningen er i dag har bedriftene imidlertid ingen garanti for akkurat det. En mulig løsning på dette kan være om det etableres stipendordninger, det vil si at samarbeidsbedriftene yter utdanningsstipend mot at de tidligere lærlingene forplikter seg til å komme tilbake etter endt høyere utdanning. Slike ordninger vil kunne forhindre at bedriftene, og regionen, blir tappet for kompetanse som de selv har vært med på å bygge opp. Lignende ordninger er allerede etablert i andre regioner i Norge.

Den fireårige teknisk allmennfaglige utdanningen ved Tinius Olsens skole i Kongsberg kan inngå som del av det nye hovedprosjektet i KIKOM. Det som jo allerede nå er tydelig er at det er et marked for den teknisk allmennfaglige utdanningen blant de unge. Forut for neste kull som tas opp i utdanningen vil det uansett være en fordel om det foretas en grundig kartlegging av kompetansebehovet i Kongsbergregionen, både når det gjelder lærlinger, fagarbeidere og ingeniører. En slik kartlegging kan danne grunnlaget for en vurdering av antall aktuelle elevplasser, samtidig som den avdekker hvilke bedrifter i regionen som har et kompetansebehov. Den videre utviklingen av den teknisk allmennfaglige utdanningen, og delvis også de andre fag- og ingeniørutdanningene, vil da kunne reguleres på en bedre måte med hensyn til blant annet elevtall og potensielle samarbeidsbedrifter.

KIKOM bør ellers, som del av et nytt hovedprosjekt, ha som siktemål å skape nye møteplasser mellom skole og næringsliv utover de som allerede finnes i regionen. En årlig Industriens Dag, i form av en messe hvor bedrifter har stands og hvor elevene er forpliktet til å møte opp, kan være et viktig ledd i bestrebelsen på å gi ungdom bevissthet omkring regionens næringsaktivitet. En lignende møteplass kan opprettes på internett, for eksempel gjennom at KIKOM lager sin egen hjemmeside med informasjon om sine prosjekter og med linker til alle bedrifter og skoler som er med i nettverket. Ett motto for disse møteplassene, såvel som for det nye hovedprosjektet i sin helhet, kan være at ungdom er interesserte i næringslivet så lenge næringslivet viser interesse for dem.

Aktører

KIKOM, slik det har vært organisert til nå, har bestått av representanter fra enkelte større industriforetak, fra noen få utvalgte skoler innen allmenn- og yrkesfag og en høyskole samt fra LO og NHO på regionalt nivå. En slik sammensetning av medlemmer er naturlig så lenge samarbeidet er basert på interne bedriftsprosjekter som i hovedsak er rettet mot ansatte, og som bare gjelder noen få bedrifter. Et nytt hovedprosjekt, hvor målgruppen er ungdom og fokus er på forholdet mellom deres utdanningsvalg og kompetansebehovet i industrien, krever imidlertid en noe annen og bredere sammensetning av medlemmer. Dette fordi det er en problemstilling som angår flere.

Først og fremst så angår det offentlige myndigheter, representert ved avdelinger for utdanning og næringsliv på regionalt plan. Trolig har slike kommunale organer mye å tilføre KIKOM, både når det gjelder kunnskap om det lokale næringsliv og skoleverk, i form av kontakter og ikke minst ved ressursene som de har tilgang på. Et eksempel på det siste kan være at det gjennom statsbudsjett for neste år er satt av betydelige midler for hospitering av skolelærere og -rådgivere i næringslivet, men at den enkelte kommune selv er ansvarlig for å søke om disse midlene. Å innlemme representanter fra lokale myndigheter i nettverket er således på flere måter strategisk viktig for KIKOM, gitt at det etableres et nytt hovedprosjekt av en slik karakter som beskrevet over.

Andre vesentlige aktører som berøres av denne problemstillingen er småbedriftene. Det har vist seg vanskelig å få med småbedrifter i KIKOM. Enkelte er riktignok registrert som medlemmer, men de er ikke aktive deltakere i nettverket. Det er viktig at disse bringes på banen, da det kanskje er dem som mest av alt trenger den hjelpen de kan få gjennom å delta i KIKOM. Mens de store industribedriftene, som følge av sine ressurser, står relativt godt rustet mot eventuelle rekrutteringsproblemer, kan tilsvarende problemer få kritiske følger for småbedrifter som stiller med helt andre ressurser. Å innlemme representanter for småbedriftene i nettverket kan oppveie for noe av den usikkerheten som de møter med hensyn til rekrutteringsgrunnlaget.

Den tredje og siste gruppen av aktører som berøres er ungdommene selv. Dersom et nytt prosjekt skal etableres hvor ungdom er målgruppen, vil det jo nærmest være et paradoks om disse ikke er representert i nettverket. Våre undersøkelser viser at elever i grunnskolen og på videregående skoler har bestemte oppfatninger om hva som er det gode arbeid og det gode liv. En del av dem har i tillegg førstehånds erfaringer med samarbeid mellom skole og næringsliv som pågår eller som har pågått. Å innlemme representanter for elevene i nettverket er dermed vesentlig, både for å skape interesse for et slikt samarbeid blant unge og for å utvikle prosjekter som er tilpasset deres behov og prioriteringer.

Organisasjonsform

Et tredje innspill gjelder organiseringen av KIKOM. KIKOM slik det fungerer i dag er en selvgående medlemsforening basert på frivillighet. Ut fra nettverket springer så langt ett hovedprosjekt med tilhørende delprosjekter, hvor enkelte prosjekter har blitt tilført økonomiske ressurser utenfra. Prosjektene utføres i hovedsak i form av dugnadsarbeid. Hva skjer om KIKOM utvides til å omfatte flere aktører samt at det etableres et nytt hovedprosjekt med tilhørende delprosjekter? Spørsmålet er om KIKOM i det hele tatt vil overleve i lengden hvis organiseringen av det kun skal baseres på ildsjelers velvillighet.

Det er grunn til å tro at dersom KIKOM i fremtiden skal spille en betydelig rolle for næringsliv og skole i Kongsberg, og ikke ende opp som et rent diskusjonsforum, så kreves det en koordinator som har KIKOM som sin arbeidsplass. En koordinator hvis oppgaver må være knyttet til oppfølging og evaluering av igangsatte prosjekter, utforming av søknader om midler til nye prosjekter, arrangering av konferanser og seminarer med aktuelle temaer, nettverksbygging og lignende. Uten en slik koordinator vil KIKOM ha begrenset handlekraft.

Det første skrittet må allikevel være å utarbeide en handlingsplan hvor det utledes noen konkrete mål vedrørende den videre fremdriften av KIKOM. Disse målene kan eksempelvis være knyttet til: å innlemme flere i nettverket, å omgjøre KIKOM fra et forum til et senter med eget tilholdssted, å ansette en koordinator på heltid, å etablere flere partnerskap mellom skoler og bedrifter, å øke antallet elever på teknisk allmennfag innen et gitt tidsrom, å lage en egen nettside, å arrangere en konferanse eller en messe hvor skole og næringsliv møtes eller lignende.

Skole og næringsliv som samarbeidspartnere

Vi har sett at det i Kongsbergregionen pågår flere prosjekter og tiltak basert på samarbeid mellom skole og næringsliv. I hvilken grad disse prosjektene og tiltakene når de målene som er satt vil være avhengig av flere forhold. I kapitlet er det argumentert for et mer organisert samarbeid mellom skole og næringsliv. Et slikt samarbeid kan imidlertid vanskelig realiseres dersom skole og næringsliv ikke fungerer som samarbeidspartnere. Vårt siste innspill gjelder hva som må til for at skole og næringsliv skal fungere som samarbeidspartnere i Kongsbergregionen.

Det er en utstrakt bevissthet rundt viktigheten av samarbeid mellom skole og næringsliv i Kongsbergregionen. De prosjekter og tiltak som allerede er igangsatt er bevis på det. Det synes også å være bred enighet når det gjelder målsetningene for samarbeidet, som for en stor del er knyttet til kompetanseutvikling. Derimot synes det fortsatt å være noe motstridende oppfatninger med hensyn til hvem (skole eller bedrifter) som bør ha ansvar for hva. Det skyldes nok dels en mangel på forståelse for de rammene som danner grunnlaget for samarbeidet.

Skolenes ansvar er i første rekke knyttet til elevene. I den grad man kan si at skolene forholder seg til et marked, så preges dette markedet av elever og hva de etter spør. Skolene har i samme hånd et ansvar som kompetanseleverandører – de skal sørge for å gi unge en utdanning som imøtekommer kravene til kompetanse i arbeidslivet. Et ansvar som skolene, på grunn av sine knappe ressurser, ikke kan sørge for alene. Bedriftene er på samme måte som skolene underlagt et marked – et marked som i økende grad er globalt, som preges av stadige endringer og hvor kunnskap er den viktigste konkurransefaktoren. For bedriftene er det viktig med tilstrekkelig tilgang på kompetanse – for å få dekket et kompetansebehov som er voksende og som samtidig endrer seg i takt med endringer på det globale markedet. Da er de avhengige av skoler som utfyller rollen som kompetanseleverandører, det vil si som sørger for å tilby utdanninger til sine elever som er faglig og praktisk oppdaterte.

For Kongsbergregionens del handler det på den ene side om at skolene må bli mer bevisst deres rolle som kompetanseleverandører, på den annen side at bedriftene i større grad må ta del i oppbyggingen av den kompetansen som de selv etterspør. Dersom denne *gjensidigheten* legges til grunn for det videre samarbeidet mellom skoler og bedrifter i regionen, vil man med større sannsynlighet kunne motvirke et fortsatt gap mellom det ungdommen utdanner seg til og den kompetansen som næringslivet har behov for. Dette fordi bedriftene gjennom innpass i skolene vil ha innflytelse over hva slags kunnskap som formidles, samtidig som skolene gjennom ressurser utenfra kan tilby undervisning som er faglig og praktisk oppdatert i forhold til næringslivets behov.

10 Samlet vurdering: Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra industribedriftene i Kongsbergregionen

Vi har i de foregående kapitler presentert og diskutert empirisk materiale fra vår undersøkelse i Kongsbergregionen våren 1999. Kapitlene er hver for seg og samlet sett et kunnskapsgrunnlag for regionale aktører innen skole- og arbeidsliv. Avslutningsvis skal vi benytte kunnskapen vi har fremskaffet til å komme med en samlet vurdering. Hvilke utfordringer står skolevesen, næringsliv og lokalmiljø i regionen overfor?

Vi knytter våre oppsummerende betraktninger til refleksjoner og innspill som har kommet på referansegruppemøtene og det såkalte midtveisseminaret. Seminaret ble arrangert av KIKOM og Fafo høsten 1999. Representanter fra skolesystemet og næringslivet ble presentert resultater fra undersøkelsen og invitert til en dialog om det videre arbeidet med problemstillingen: *Hvordan oppnå et bedre samsvar mellom det utdanningssystemet leverer til samfunnet og arbeidslivets behov for faglige kvalifikasjoner?* Seminardeltakerne ble inndelt i syv grupper, sammensatt på tvers av de ulike organisasjonene de representerte, og arbeidet med fire ulike gruppeoppgaver. Hver gruppe skulle enes om det beste tiltaket og legge dette frem i plenum.

Kongsbergregionens utfordringer kan imidlertid ikke ses atskilt fra samfunnsutviklingen for øvrig. Vi knytter derfor vår vurdering opp til Knut Arild Larsens scenarier for arbeidsmarkedet frem til år 2010.

10.1 Utdanningsnivå og arbeidsmarkedets behov for utdanning

I rapporten «Utdanningsbasert kompetanse i dagens og morgendagens arbeidsmarked» skisserer Knut Arild Larsen (1999a) noen hovedtendenser i utviklingen på arbeidsmarkedet for noen hovedgrupper av utdanning. Larsen grupperer sysselsatte inn i fire grupper etter høyeste fullførte utdanning (Larsen, 1999a:11):

- *Grunnutdannede* har grunnskoleutdanning eller grunnkurs fra videregående skole, og har inntil ti års utdanning. I denne gruppen er det mange såkalte ufaglærte.
- *Allmennutdannede* har treårig allmennfaglig linje fra videregående skole (eller tilsvarende utdanning).
- *Yrkesutdannede* har en flerårig (utover grunnkursnivå) yrkesfaglig utdanning fra videregående skole. Omfatter en lang rekke fullstendige yrkesutdanninger (som rørlegger og kokk), men også de som ikke har fullstendig utdanning, men likevel mer enn kun grunnkurs.
- *Høyere utdannede* har fullført en utdanning utover den videregående skole, fra universiteter eller høyskole. Gruppen er svært sammensatt og inkluderer personer med kun ex.phil og personer med doktorgrad.

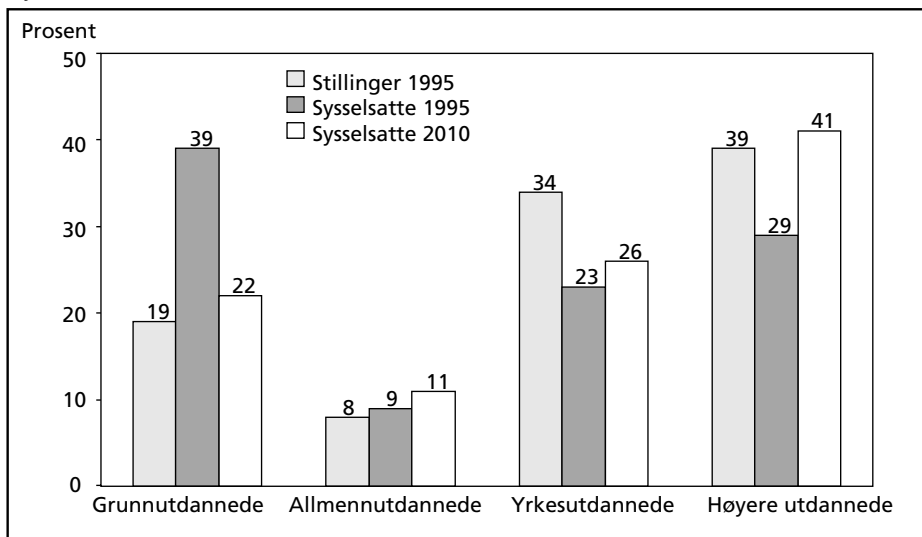
Larsen sammenligner utdanningsnivået blant sysselsatte i 1995 med arbeidslivets utdanningsbehov for samme år. I 1995 var det vel to millioner sysselsatte mellom 16 og 74 år i Norge. Statistisk sentralbyrås arbeidsmarkedsundersøkelses (AKU) opplysninger om høyeste fullførte utdanning gir følgende fordeling: 39 prosent av de sysselsatte i 1995 var grunnutdannede, ni prosent var allmennutdannede, 23 prosent var yrkesutdannede, mens 29 prosent var høyere utdannede (Larsen, 1999a:11).

Såkalte rekrutteringsundersøkelser kartlegger kompetansebehovene i næringslivet ved at arbeidsgivere som har utlyst ledige stillinger tilsendes spørreskjema der de blant annet blir bedt om å angi den mest produktive utdanning i stillingene. Undersøkelsen fra 1995 viser at arbeidsgiverne mente at grunnutdannede var de mest produktive i nær 20 prosent av stillingene. I om lag åtte prosent av stillingene vil de ha allmennutdannede og i omtrent en tredel vil de ha yrkesutdannede. I 39 prosent av jobbene er det behov for høyere utdannede.

De to undersøkelsene gir et bilde av et arbeidsliv med udekkede kompetansebehov. 30 prosent av de sysselsatte i 1995 har høyere utdanning, mens det er behov for 39 prosent. I underkant av 23 prosent har yrkesfaglig utdanning, mens det er behov for 33 prosent. Hele 39 prosent har grunnutdanning, mens behovet her er knappe 20 prosent. Larsen påpeker imidlertid at bildet må modifiseres. Dels fordi behovet for utdanningsnivået er den utdanning som vil gi *maksimal* produktivitet. Derne st at utdanning er kostnadskreven de, og ut fra et lønnsomhetsperspektiv vil det ikke være lønnsomt med en så stor satsing på utdanning som tallene antyder. I tillegg kan mange langt på vei ha kompensert for manglende utdanningsbasert kompetanse med erfaringsbasert kompetanse (Larsen, 1999a:14).

Larsen sammenligner deretter sysselsatte og stillinger per 1995 med det forventede utdanningsnivået blant sysselsatte i 2010. Dette fremstilles i figur 10.1 (Larsen, 1999a:15):

Figur 10.1 Utdanningsbasert kompetanse 1995 og 2010. Utdanningsbehov i arbeidslivet 1995. Prosent. Kilde: Larsen (1999a:15) som viser til ECON (Stillinger 1995, Sysselsatte 2010) og AKU (Sysselsatte 1995).

Forventet utdanningsnivå blant sysselsatte i år 2010 er utregnet via en fremskrivningsmodell utarbeidet av ECON. Modellen er basert på overgangsrate fra 1995/96. En overgangsrate er eksempelvis andelen av de som gikk på allmennfaglig studieretning i 1995 som året etter var student ved en ingeniørhøgskole. De mest markante utviklingstrekkene er at andelen grunnutdannede reduseres og at andelen høyere utdannede øker. Det forventes at i løpet av 15 år vil andelen av de sysselsatte som kun har grunnutdanning synke fra om lag 39 prosent til knapt 22 prosent. Andelen i de øvrige tre utdanningsgruppene forventes å øke fra 1995 til 2010. Andelen med høyere utdanning øker fra 30 til 41 prosent (Larsen, 1999a:15–16).

ECON finner at hele 41 prosent av de sysselsatte i 2010 vil være høyere utdannet. Vi har tidligere i rapporten presentert ungdommenes utdanningsambisjoner med hensyn til kjønn og studieretning. Dersom vi kun skiller mellom elever i grunnskole og videregående skole, ser vi blant annet at andelen som sier de vil satse på høyere utdanning er større blant de eldste elevene enn blant de yngste. 47 prosent av 10. klassingene våren 1998 i Kongsbergregionen oppgir at de har planer om å ta høyere utdanning, 40 prosent har ikke bestemt seg ennå, og fem prosent svarer «Nei, vil ikke ta mer utdanning etter videregående». Blant elevutval-

get fra de videregående skolene i regionen er utdanningsambisjonene betraktelig høyere. Andelen «ubestemte» reduseres jo nærmere de kommer tidspunktet der det er naturlig å velge hvorvidt de skal satse på en høyere utdanning. Hele 68 prosent av 18–19 åringene har ambisjoner om å ta høyere utdanning, 22 prosent har ikke bestemt seg ennå, og kun fire prosent av kullene i videregående skole svarer «Nei, vil ikke ta mer utdanning etter videregående». Ungdommene vil i 2010 være mellom 27–31 år gamle, og hvor stor andel av dem som da vil være høyere utdannede er uvisst. Ikke alle gjennomfører nødvendigvis planene, så andelen kan være lavere enn 68 prosent. Men andelen kan også bli høyere. Våre ungdommer utgjør kun et par kull av arbeidsstyrken i 2010. Det er liten grunn til å forvente at det blant yngre kull vil være en lavere andel med høye utdanningsambisjoner. Og blant de eldre kullene, det vil si dagens 20–50-åringer er det allerede en stor andel høyt utdannede, samt at vi kan forvente at en andel av de som i dag har lavere utdanning vil benytte seg av ulike etter- og videreutdanningstilbud i årene frem mot 2010. Vi kan anta at etter- og videreutdanning er forankret både i den enkeltes realkompetanse og i bedriftens behov for kompetanseheving. Etter- og videreutdanningsreformen (EVU) vil i så måte kunne bidra til et bedre samsvar mellom «etterspørsel» og «tilbud» på kompetanse, og EVU og det ordinære utdanningssystemet utgjør to komplementære svar på næringslivets kompetansebehov. Vil utdanningsnivået overskride utdanningsbehovet? I sin fremskriving av arbeidsmarkedets utvikling, spissformulerer Larsen noen av de viktige tendensene (Larsen, 1999a:34). Larsens oppsummering i kursiv:

- *Utdanningsnivået øker raskere enn utdanningsbehovene.* Larsen påpeker at dette ikke nødvendigvis er et problem siden behovene er dårlig dekket i utgangspunktet.
- *Økende knapphet på personell som er motivert for å gjøre de minst utdanningskrevende jobbene i arbeidslivet.* Fremskrivningsmodellen antyder at andelen sysselsatte med grunnutdanning vil reduseres fra 39 til 22 prosent. Et spørsmål er hvor stor andel av arbeidsmarkedet som ikke vil ha behov for utdanning utover grunnskole.
- *Behovene for høyere utdannede blir antakelig stadig bedre dekket.* Våre undersøkelser i Ytre Søre Sunnmøre, Harstad-regionen og i Kongsbergregionen viser at dagens tenåringer har høye utdanningsambisjoner. Vil det være «riktig» type utdanning?
- *Det er usikkert om behovet for yrkesutdannet personell vil bli bedre dekket i fremtiden.* I Kongsbergregionen har andelen ungdommer som velger yrkesfaglig studieretning på videregående skole økt fra 37 prosent i skoleåret 94/95 til 49 prosent i skoleåret 98/99. Vi skulle dermed tro at vi kan forvente bedre

dekning av behovet for yrkesutdannet personell. Men vi vet samtidig at en stor andel av yrkesfaglige elever benytter seg av allmennfaglig påbygningsår for å opparbeide seg studiekompetanse.

- *I forhold til arbeidslivets behov for utdannet personell satses det antakelig for sterkt på høyere utdanning i forhold til yrkesfaglige utdanninger i videregående skole.* Dersom ungdommene i Kongsbergregionen gjennomfører sine utdanningsambisjoner er Larsens bekymring høyst berettiget. Blant elevene på yrkesfaglige linjer (VK1) i videregående skole i Kongsbergregionen oppgir hele 59 prosent av jentene og 40 prosent av guttene at de vil ta høyere utdanning etter videregående skole. Kun fem prosent av jentene og åtte prosent av guttene svarer at de ikke vil ta mer utdanning. Samtidig er det hele 26 prosent av jentene og 46 prosent av guttene på VK1 som ennå ikke har bestemt seg for om de vil ta mer utdanning.

Med hensyn til den fremtidige behovsdekningen for *ulike typer* høyere utdannede, påpeker Larsen at dette vil variere. I 1994 konkluderte Larsen med at utdanningskapasiteten burde dreies noe bort fra høyere administrativ utdanning (økonomi, samfunnsfag og jus) og mot høyere undervisningsfaglige og omsorgsfaglige utdanninger (Larsen (Larsen, 1994) 1999a:31). I 1997 var konklusjonen at utdanningskapasiteten burde dreies i retning av høyere undervisningsfaglig, høyere helse- og omsorgsfaglig og høyere teknisk-naturfaglig utdanning (Larsen (Larsen, 1997) 1999a:31). Samtidig ble det påpekt at det er samfunnsmessig lønnsomt at utdanningsinvesteringene går i favør av høyere administrativ utdanning. Både fordi studieplassene er billigere enn innen helse- og omsorg og teknisk-naturfaglig, og fordi høyere utdannet personell lett kan gå inn i mange ulike jobber.

Larsen konkluderer med at hans funn reiser følgende utdanningspolitiske spørsmål (Larsen, 1999a:34–35):

- Om det bør legges bedre til rette for yrkespraksis etter grunnskolen eller etter deler av videregående fremfor å presse alle gjennom den videregående skole.
- Om muligheten for å gå videre fra yrkesfaglige utdanninger i videregående skole til høyere utdanning bør begrenses.
- Om utdanningskapasiteten bør vris noe bort fra høyere administrativ utdanning og mot andre fag. Dette gir både bedre dekning av kompetansebehovene og mindre geografisk sentraliseringseffekt på lang sikt.

10.2 Verdiorienteringer

I kapittel 6 om Det gode liv redegjorde vi for Helleviks fire kulturelle segmenter for innplassering av folks verdiorienteringer. De fire kulturelle segmentene utgjør et kulturelt plan med to dimensjoner, henholdsvis moderne-tradisjonell og materialistisk-idealistisk. Personer som kan være likt plassert med hensyn til den ene dimensjonen, kan ha meget ulike verdioppfatninger med hensyn til den andre dimensjonen (Hellevik, 1996). Vi har sett at ungdommene legger større vekt på tradisjonelle sosiale verdier fremfor materielle verdier når de beskriver Det gode arbeid og Det gode liv. Hele 60 prosent av ungdommene legger stor vekt på det å ha en trygg og varig arbeidsplass. Ut fra Helleviks begreper kan dette tolkes som et ønske om stabilitet og trygghet. Det vil si en tradisjonell verdioppfatning som står i motsetning til en moderne verdiorientering. Ifølge Hellevik preges modernitet av åpenhet for endring og mangfold. Én av elevene i regionen utdypet hva han la i uttrykket «en trygg og varig arbeidsplass»:

«Vil gjerne bytte jobb, men ha den så lenge du sjøl vil, og ikke hvor lenge arbeidsgiver vil ha deg. Føles lettere å skrive avskjedsbrev enn å bli sparket.»

Sitatet tilsier at det kan reises en innvending mot Helleviks modernitetsbegrep. Åpenhet for endring og mangfold er premisser for å oppnå stabilitet og trygghet i dagens samfunn. Det vil si en måte å tilpasse seg forestillingen om at endringer i arbeidsliv og samfunnet for øvrig skifter raskere enn tidligere. Med andre ord er ikke nødvendigvis det moderne en motsetning til det tradisjonelle, men snarere en tilpasning for å oppnå det samme.

Hellevik (1996) konkluderer i sin analyse av verdiutviklingen i Norge for perioden 1985 til 1995 at vi har beveget oss i materialistisk retning. Han finner blant annet at kvinner som gruppe ligger mer i tradisjonell og idealistisk retning enn menn, at ungdommen preges oftere enn de eldre av en moderne og materialistisk verdiorientering og at høy utdanning går sammen med en idealistisk orientering. I kapittel 6 om Det gode liv så vi at guttene er mer materialistisk orientert enn jentene og at ungdommene er mer materialistisk orientert enn voksgenerasjonen. Men ungdommene legger samtidig større vekt på sosiale verdier. Gode venner og gode kollegaer er viktigere enn både høy lønn og materielle verdier som bil, hus og båt. Én av elevene som deltok i midtveisseminaret formidlet at han ikke er overrasket over ungdommenes vurderinger.

«Kjenner meg igjen av beskrivelsen av det gode liv, det gode arbeid: Ja, det er viktig med gode kollegaer, som kan bli gode venner. God lønn – det er positivt.»

Med hensyn til bosted finner Hellevik at dette har begrenset innvirkning på hva slags verdioppfatninger en utvikler. Han finner dog en tendens som går i retning av at bybefolkningen oftere har en moderne og idealistisk orientering, mens landbefolkningen og regioner i nord oftere har en tradisjonell og materialistisk orientering (Hellevik 1996:25–34). Ut fra dette kan vi anta at Kongsbergungdommen er mer moderne og idealistisk orientert enn ungdommen fra øysamfunnet i vest og Harstad-regionen i nord. Men likhetene mellom ungdommer fra de tre regionene er større enn forskjellene. I alle tre regioner er det de trygghetsskapende og sosiale forholdene ungdom tillegger størst betydning.

10.3 «Vi vil ha nytt miljø. Trøndere vil til Kongsberg og vice versa»

En høy andel av Kongsbergungdommen har utdanningsambisjoner, og dette samsvarer med Larsens fremtidsscenarie. Dette fordrer tilpasninger på arbeidsmarkedet. Vi kan enten tilpasse utdanningen til behov i industrien eller tilpasse industrien til utdanningsnivået. Antakelig begge deler. En meget sentral utfordring for industrien er hvordan de kan gjøre nytte av det høye utdanningsnivået. Kan det gi grunnlag for helt nye typer industri og industriell produksjon?

En annen side ved tilpasningen er tendensen til geografisk sentralisering. Over hele landet er det en sterk tendens til å ta høyere administrativ utdanning (økonomi, samfunnsfag og jus). Det vil si at rekrutteringen kommer fra hele landet, mens jobbene tenderer til å lokaliseres sentralt. En tredel av de jobbene som har behov for høyere utdanning er i Oslo og Akershus (Larsen, 1999a:31). Med andre ord vil en stor andel av ungdom som satser på høyere administrativ utdanning utdanne seg ut av regionen enten de ønsker det eller ei. Én av gruppeoppgavene på midtveis-seminaret omhandlet utfordringer for lokalsamfunnet. Ungdommen må og/eller vil dra ut, men kommer de tilbake? Oppgaveteksten var som følger:

Hva kan lokalsamfunnet gjøre for at regionen skal bli mer attraktiv for ungdommen?

I Kongsbergregionen er det godt å bo. Men alle de spurte gruppene er enige om at det er mindre bra å bo her for ungdom mellom 15 og 25 år. Nettopp i denne alderen velger ungdommen utdanning som fører til yrkesvalg og dermed i mange tilfeller også valg av bosted. Mange av de unge ønsker slett ikke å flytte til Oslo, men havner likevel der.

Hva bør, kan og vil lokalsamfunnet gjøre for at ungdommen skal trives bedre i regionen?

«Å holde på ungdommen» viste seg å være en spørsmålsformulering som ble avvist både av voksne og unge seminardeltakere. En gruppe uttrykte seg slik: (De anså rekrutteringspotensialet å være stort nok med hensyn til fagarbeidere, og fokuserte derfor på ingeniørrekruttering.)

«Bra (nærmest et krav) at ingeniører reiser ut!! Ikke henge i skjortekanten. Problemet er: hvordan få de tilbake? Ok at ungdommen drar ut, men de må vite hva de drar i fra, slik at de kommer tilbake igjen! Må altså vite om de muligheter industrien i regionen har.»

Ifølge ungdommen i regionen er det foreldre og skoleansatte som er de viktigste rådgiverne når elevene velger linje i videregående skole. Seminardeltakerne vektla nettopp den betydning foreldre og skole har som påvirkere også når det gjelder fremtidig yrke. Selv blant elever med foreldre ansatt i industrien er kunnskapen om industriansattes arbeidshverdag liten, og det ble forslått at de ansatte bør ta med ungene på jobb. Ulstein Industrier har adoptert klasser som de følger spesielt opp, og mange mente at Kongsbergindustrien har mye ugjort, og at det finnes en rekke økonomisk billige tiltak for å informere og rekruttere regionens unge. Innen skolevesenet er det rådgivere og lærere som er de sentrale. Det ble påpekt at informasjonsbehovet ikke kun gjelder elevene, men også de ansatte på skolen. Ett forslag var å fordele regionens barne- og ungdomsskoler på de ulike bedriftene. Det vil si at den enkelte bedrift gis et særlig informasjons- og oppfølgingsansvar for et avgrenset antall av barn og unge i de fem kommunene. Vi skal senere i kapitlet utdype hvordan skole og industri kan utnytte for eksempel bedriftsbesøk eller Partnerskapsavtaler bedre. Bedriftsbesøk er enkelthendelser, mens Partnerskapsavtaler forplikter et engasjement gjennom et helt skoleår.

En av elevene som holdt innlegg fikk praktisk talt et jobbtilbud på midtveis-seminaret. Følgende replikkutveksling utdyper våre refleksjoner omkring moderne versus tradisjonell verdiorientering:

- Voksen: «Ville du tegnet kontrakt på 20 år dersom jeg som arbeidsgiver oppfylte alle krav: du kan flytte på deg, du får varierte oppgaver, du har en trygg base osv?»
- Ungdom: «20 år – lenge! Kanskje med ti år...!»
- Voksen: «Er det jobb eller andre faktorer som styrer deg de neste ti år?»
- Ungdom: «Kommer an på... hvis jeg møter en søt jente i Oslo... Dersom noen venner introduserer noe nytt ..., liker jeg det så fortsetter jeg med det – slike ting styrer. »

En trygg base der en selv bestemmer varigheten på et ansettelsesforhold var det denne eleven mente med en «trygg og varig arbeidsplass». Eleven er åpen for endring og

mangfold, ja faktisk higen etter endring og mangfold. Ungdommens trygghet ligger ikke i hans utdanning eller hans ansettelsesforhold, men i hans egen evne til å kunne omstille seg. Trygghet og stabilitet, kjennetegnene på en tradisjonell verdi-orientering, er i mindre grad forankret i ytre samfunnsforhold som arbeidsmarkedets svingninger. Generasjonsbegrepet er relativt nytt, og fikk substans kanskje først på 1960-tallet da en egen ungdomskultur vokste frem. Dagens ungdommer i Kongsbergregionen er barn av den første ungdomsgenerasjonen, og begreper som tradisjonell og modernistisk har i dag et annet innhold enn for bare 10–15 år tilbake.

Vi så i kapittel 6 at en stor andel av ungdommen i Kongsberg har planer om å flytte ut av regionen. Allmennfagelevene er mer utferdsorienterte enn yrkesfagelevene, henholdsvis 28 og 20 prosent har planer om å dra til utlandet og storbyer etter videregående skole. Mens 26 prosent av allmennfagelevene er ubestemte med hensyn til hvor de vil bo når de etablerer seg som voksne, gjelder dette 20 prosent av yrkesfagelevene. Dette kan tyde på at elevene med størst utferdstrang (allmennfagelever med høye utdanningsambisjoner) har mindre konkrete planer for fremtiden enn elever med mindre utferdstrang (yrkesfagelever som antakelig kommer til å etablere seg i jobb tidligere enn allmennfagelevene). Allmennfagelevene er ikke bare mer utferdsorienterte, men de holder også i større grad mulighetene åpne for at ting skjer underveis.

På midtveisseminaret formidlet to elever (begge gutter) fra videregående skole noen interessante tolkninger på ungdommens tilsynelatende mistrivsel i regionen og deres planer om å bosette seg utenfor regionen. Elevene utdypet utferdstrangen slik: «Prøve seg selv, prøve hybeltilværelsen... Flytte for å se hva som skjer. Blir jeg værende her, skjer det ingenting!». En av de voksne seminar deltakerne stilte følgende spørsmål: «Hadde dere unge blitt (i regionen) dersom det ble lagt mer til rette for musikk – i regi av kommunen og industri?». Elevens svar var kontant og tydelig: «Nei! Vi vil ha nytt miljø. Trøndere vil til Kongsberg og vice versa.» Det ble videre påpekt fra referansegruppen at Kongsberg har mange innflyttere. Det vil si at ungdommen har foreldre og besteforeldre fra andre steder i landet og har flere referansepunkter. Dette kan bidra til at ungdom fra regionen i større grad enn ungdom fra andre regioner etablerer seg utenfor den regionen de har vokst opp i.

Vi så i figur 6.9, kapittel 6 at jentene er mer utferdsorienterte enn guttene. Tilsvarende kjønnsforskjell fant vi i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen. Om forskjeller på gutters og jenters utferdstrang, sa den ene eleven at «jentene først og fremst ville på folkehøgskole, det vil si ett år langt borte, og så hjem. Mens guttene ville bo borte i flere år – dersom de drar ut da...» Den andre eleven forklarte kjønnsforskjellen slik:

«Gutter er mer hjemme. Vi er glad i mor! Og i kjøttkakene hennes. Jentene vil flytte fra mor.»

10.4 Utdanningsinstitusjonenes utfordringer

Både Arbeidsdirektoratet og Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet råder ungdommen til å skaffe seg kompetanse gjennom høyere utdanning, men andre fagmiljøer advarer mot for stor satsing på utdanning. Vi har tidligere referert til forsker Knut Arild Larsen som mener det satses for mye på utdanning både i forhold til befolkningens evner og arbeidslivets behov (1999b). Lederen i Lærerforbundet, Anders Folkestad, ser verdien av godt skolerte arbeidstakere, men mener imidlertid at vi i dag har et kompetanseshysteri, og at mange ungdommer presses inn i utdanningssystemet av statusjaget (Dagbladet, 12.04.1999). Lærerne i Kongsbergregionen legger størst vekt på rådet om at ungdommen bør følge egne interesser og evner når de velger utdanning og yrke. Samtidig er det 44 prosent av lærerne som ville rådet (egne) barn å satse på høyere utdanning, og kun tre prosent ville rådet (egne) barn til å velge en linje som ga yrkeskompetanse og jobb rett etter videregående skole. Lærerne er med andre ord ikke helt på linje med egen forbundsleder og forsker Larsen. Vi har også sett at blant de av lærerne som har rådgitt egne barn i linjevalg til videregående skole, er det hele 81 prosent som anbefalte allmennfaglige linjer.

Hva kan skolene gjøre for at ungdommen skal velge utdanning som passer bedre til arbeidstilbudet på stedet?

Over halvparten av ungdommen i Kongsbergregionen velger allmennfaglig studieretning i videregående skole. Mange velger allmennfag fordi de ønsker å holde det endelige valget av videre utdanning og yrke åpent, og fordi de ønsker å ta høyere utdanning. Men Reform 94 har åpnet for at også yrkesfaglige linjer (gjennom påbygningsår) gir muligheter for å ta høyere utdanning senere. Blant de voksne som har rådet egne barn i linjevalg har majoriteten rådet dem til å velge allmennfaglig linje. Samtidig sier våre voksenutvalg at det viktigste er at man velger ut fra egne interesser. Yrkesfaglige linjer synes å ha lavere prestisje blant voksne og blant ungdommen. Dette kan skyldes ungdomskulturen eller miljøet på skolen.

Hvorfor har yrkesfaglige linjer lavere prestisje i lokalmiljøet?

Hva bør, kan og vil skolene gjøre for at yrkesfaglig utdanning skal få like høy prestisje som allmennfaglig?

Den ene gruppen presenterte følgende innspill:

«1) Et mål for Kongsberg er mangfold (unngå innnavl). Intet mål at ungdom skal bli her – dra gjerne ut. Tiltrekke ungdom fra andre regioner, pluss få Kongsbergungdommen hjem igjen. 2) Gjøre det attraktivt for unge mennesker å etablere seg i Kongsberg. 3) Gjøre det attraktivt for utdanningsøkende å komme til Kongsberg: dobbeltrekruttering med hensyn til par. Single menn kjeder seg – hva kan gjøres? 4) Jobbe for å få en typisk jenteutdanning til Kongsberg (ved siden av Ingeniørhøgskolen). 5) Nært samarbeid mellom skole og næringsliv: utplassering for elevene og lærere, sommerjobber, trainee-systemer, gjesteforelesninger fra næringslivet, flytte undervisningen ut på bedriftene.»

Den andre gruppen fokuserte på skolens rolle. Det vil si hvorvidt det innenfor utdanningssystemet er mulig å implementere strategier med hensyn til å påvirke eller tilrettelegge for at elevene fatter interesse for utdanninger i samsvar med regional næringsutvikling. Industrien må ha fleksibilitet for å konkurrere på markedet. Endringene skjer hyppig. Kan utdanningssystemet tilstrebe samme fleksibilitet? Industrien er avhengig av kvalitet i skolen, bedriftene poengterer at de bør kreve noe av skolen.

«Strategisk tenkning i skolen. – fem års perspektiv slik bedriftene har. Det kan godt vi – bedriftene – lære dem...! Det er mange ytre faktorer som påvirker skolene, linjetilbud avhenger for eksempel av søknadsinteressen blant ungdommene, men skolene kan tenke selv...!»

Representanter fra skolevesenet poengterte at det er et politisk vedtak om at antall klasser styres av elevenes interesse. Industrien mener like fullt at skolen har et ansvar for å få ungdom til å velge slik at det er bedre samsvar mellom deres utdanningsvalg og det eksisterende arbeidstilbudet på stedet. Bedriftenes melding til skolen er at skolen må styre bedre, det vil si synliggjøre visse næringer, og utdanningstyper. Det ble også hevdet at de sentralt gitte lærerplaner er for stramme, og at de bør bedre tilpasses lokalt. Et forslag var en sammensmelting av allmennfag og yrkesfag for eksempel på grunnkursnivå.

Om ungdoms vurdering av regionen som et sted å bo for ungdom. Vi har sett at kurven gjør en knekk på seg. Alle utvalgene våre vurderer det slik at regionen er best når man er barn og når man har barn, mens det å være ungdom i regionen vurderes å være mindre positivt. Den ene elevene forklarer dette, og utferdstrangen, som et ungdomsfenomen. Og på spørsmål om det betyr at ungdom vil ha ny og annen luft uansett, svarte han: «Ja, det tror jeg. Kurven er sikkert lik alle steder.» Resultatene fra Ytre Søre Sunnmøre og Harstad-regionen underbygger elevens tolkning. Om forskjeller på gutters og jenters trivsel i regionen sa elevene dette:

«Gutta henger i samme gjengen, jentene ønsker å røre på seg – hybel i Drammen, i Kongsberg, få nye venner.». Den andre eleven retter skyts mot skolen: «Problemet er at *skolen* er kjedelig! Den er krevende, det stilles høyere krav. Det er høyere press på utdanning, må ha minst treårig videregående i dag. Skolen har totalt sett blitt et større moment i hverdagen.». På spørsmål om det er undervisningen som er kjedelig, svarer eleven: «Ja! Bør endre undervisningsform både i skolen og i industrien. Foreningen Ungdomsbedrift – må regne kalkylen rett, ellers går ikke bedriften rundt.»

Elevens utsagn står i motsetning til Egges beskrivelse av 90-talls-eleven (se kapittel 4) (Egge, 1999:2). 90-talls-elevene har følgende kjennetegn: 1) Elevgruppen i videregående skole er langt mer aldershomogen enn før reform 94 ble innført. 2) Det er langt mer vanlig å ha deltidsjobb ved siden av skolen. Skolen får mindre plass i bevissthet og tilværelse, men samtidig får man erfaringer fra andre arenaer enn skoleværelset og arbeidserfaring. 3) Lite autoritetsfrykt. Elevene er mer vant til å forhandle eller bestemme, og de er lite innstilt på å ta imot ordre. De er på en annen måte enn tidligere premissleverandører for gjeldende normsett, mellom elevene, men også innen det totale skolemiljøet. En av elevene er svært kritisk til skolevesenet:

«Mange lærere har gått på rutine i 15 år. Norsk lærer'n min hadde mora mi også – med akkurat samme pensum og opplegg. Skolen må forandre seg – har vi det morsomt på skolen har vi det mer morsomt i fritida.»

Elevens utsagn samsvarer med resultater fra en landsomfattende spørreundersøkelse gjennomført av Markeds- og Medieinstituttet (MMI) våren 1999. Undersøkelsen omfatter 3500 ungdommer i sjette-, åttende- og tiendeklasse over hele landet, og viser blant annet at annenhver elev kjeder seg på skolen og at de eldste elevene kjeder seg mest. Men selv om de kjeder seg, er det hele tre av fire som trives på skolen. Elevene er mest fornøyd med venner og klassemiljøet. Nesten alle trives (72,8% trives meget og 19,6% trives ganske godt) med venner og fire av fem trives (42% meget godt og 40,3% ganske godt) med klassen. Tre av fem (kun 15,4% meget godt og 44,7% ganske godt) trives med lærerne. Elevene er omtrent like fornøyd med undervisningen som med lærerne. Noe over halvparten oppgir at de trives med undervisningen (14,4% meget godt og 43,4% ganske godt) (Dagbladet, 16.8.99). I Kongsbergregionen oppgir 14 prosent av elevene at de trives svært godt med undervisningen, mens 58 prosent trives nokså godt. Selv om trivselen er noe høyere i regionen enn på landsbasis, er det klart at også skoleverket i Kongsbergregionen står overfor utfordringer med hensyn til å implementere livslang læring perspektivet i skolehverdagen. Skolen har generelt ikke vært dyktig nok på å ta i bruk arbeidsmetoder som fremmer læring og trivsel. Det at elevene finner skolen kjedelig kan ikke bety annet enn at undervisningen har liten relevans for dem, hevder lederen i Norsk Lærerglag, Helga Hjetland (Dagbladet, 16.8.99). I så måte vil tettere bånd

mellom skoleverket og næringslivet muligens bidra til å gjøre undervisningen mer relevant. I så fall er skoleverkets utfordringer også knyttet til utfordringer for industrien.

Industriens utfordringer

Én av gruppeoppgavene på midtveisseminaret omhandlet utfordringer for industrien i Kongsbergregionen. Oppgaveteksten lød som følger:

Hva kan det lokale næringslivet gjøre for å bli mer tiltrekkende for ungdommen på stedet?

Kongsbergindustrien rekrutterer sine ansatte blant ungdommen. Undersøkelsen viser at 29 prosent av ungdommene tar/vil ta utdanning rettet mot ulike yrkesveier innen industrien: fagarbeid (11%), konstruksjon/ingeniørarbeid (13%), økonomi/administrasjon (5%). 57% av «ingeniørene» og 25% av «fagarbeiderne» ville valgt samme yrkesvei igjen, men kun 19% av «ingeniørene» og fire% av «fagarbeiderne» ville rådet egne barn til å velge samme yrkesvei.

Hva bør, kan og vil industrien gjøre for å gjøre seg mer tiltrekkende for ungdommen?

Ikke uventet er det langt større andeler blant guttene enn blant jentene som søker seg til linjer som fører til et yrke innen industrien. De fem industribedriftene er svært ulike med hensyn til andel fagarbeidere versus andel ingeniører, men et fellestrekk er at bedriftene er meget mannsdominerte. Generelt er ungdommene meget tradisjonelle i valg av linje på videregående skole. Én av elevene som deltok på seminaret påpeker at «(...) ingen søker å rekruttere gutter til helse og sosial, mens jenter blir oppfordret til å søke elektro». Til tross for oppfordring til jenter om å velge utradisjonelt er det fortsatt slik at jentene dominerer spesielt på helse- og sosialfag, men også på formgivningsfag, mens guttene er i stort flertall på byggfag, elektrofag og mekaniske fag.

Ungdommene har liten kjennskap til hva en industriarbeidsdag innebærer. Hva vet de ellers om industriens kompetansebehov? Tradisjonelt har de skoleflinke valgt å tilegne seg utdanningsbasert kompetanse, mens de arbeidsflinke har opparbeidet seg realkompetanse gjennom arbeidslivet. Ingeniørutdanning kan oppnås både via allmennfag og yrkesfag. Representanter fra Kongsbergindustrien poengterer at bedriftene har behov for begge typer ingeniører. En ingeniør via allmennfag har med seg mer med hensyn til kommunikasjon, kultur, språk, samfunnsfag, det å

håndtere utenlandske kontrakter. «Kompetanse er mer enn fag!» poengterer industrien og mener med det at allmennkunnskapen har en stor verdi. Ingeniører via fagbrev, teknisk allmennfag (TAF) eller ingeniørhøgskole har erfaring fra praksis. Men to måneders sommerjobb i bedriften gjennom studietiden gir også en slags «TAF-erfaring». Industriens representanter vektlegger at skolen må bidra til å skape interesse for realfag og at det enkleste tiltaket vil være å involvere ungdommen selv. Det bør tas utgangspunkt i elevråd på det lokale plan. Foreningen Ungdomsbedrifter bør promoteres bedre. NHO og Elevtinget er representert i styret, men Elevtinget er lite kjent i elevrådet ved den enkelte skole. Det etterlyses videre et bedre samarbeid mellom realfagelevne og bedriftene.

En representant fra skolekontoret vektlegger at fremtiden for skolen er å knytte seg bedre til næringslivet. Han utfordrer industrien: «Bedriften bruker penger på å markedsføre (mot kunder), men personalet er viktigste ressurs og bedriftene bør investere penger i det kommende personalet: elever, lokalmiljø.». Med utgangspunkt i hva som er industriens utfordringer fikk vi følgende innspill på midtveis-seminaret:

«Det fungerer best der en får samarbeidet mellom ledere og medarbeidere. Informasjon i skolen fra bedriftene av de som sitter i jobbene. Overføre prosjektbasert læring fra bedriftenes måte til skolene. Bedriftene sponse skolen med ny teknologi, som de ikke har. Bedriftene må gjøre arbeidsplassene attraktive: fleksibilitet, skiftordninger. Lære å kunne takle stress. Bedriftene må legge til rette for et godt klima, mellommenneskelig.»

NHO-direktøren i Buskerud, Per Steinar Jensen, NHO, vektla også at det i fremtiden vil bli et større behov for fleksibel arbeidstid/dag både blant arbeidstakerne og for bedriften. Vi ser av sitatet at fokus legges på kommunikasjon og samarbeid internt i bedriften, mellom bedrifter og mellom bedrifter og andre arenaer, som skolen.

Kapitlet, og rapporten for øvrig, har vist oss at næringsliv, skolevesen og lokalsamfunn er tett vevet sammen. Avslutningsvis vil vi derfor reflektere over nettopp hvordan de ulike arenaene kan oppnå et samarbeid der små bedrifter lærer av de større, der lærere såvel som elever kan opparbeide et mer helhetlig bilde av arbeidsforhold og muligheter ved det regionale næringsliv.

Kongsbergregionens utfordringer

Den fjerde gruppeoppgaven omhandlet hvordan ulike arenaer i Kongsbergregionen kan samarbeide og samhandle slik at regionen kan fremstå som et attraktivt sted for ungdommen å etablere seg og utøve sine yrkeskarrierer. Oppgaveteksten lød som følger:

Hvordan kan skole, næringsliv og lokalsamfunn samarbeide bedre for å holde på ungdommen?

Både lokalsamfunnet, næringslivet og skolene påvirker ungdommens valg av utdanning og dermed indirekte deres fremtidige bosted.

Hver for seg kan de gjøre forskjellige ting for å holde på ungdommen, men hvordan kan de samarbeide bedre for å oppnå det de ønsker?

Den ene gruppen uttrykte irritasjon over ungdommens kjedsommelighet, og utfordret ungdommene til å ta ansvar for sin egen hverdag og fritid:

«Ungdommen sier: «Samma hvor jeg er, bare jeg har det gøy!». Før: De jobbet i gruvene og det var ikke gøy. De gidder ikke bygge hopp sjæl lenger. Slalåmbakken var «kul» noen år, men så var det krav om kuleløype, så om half-pipe og så videre. Vanskelig å motivere ungdom.... Gi midler til ungdom og spør «Hva vil dere selv?» og legg til «Så gjør det!».»

Et konkret forslag var å opprette en internett kafé som en Ungdomsbedrift. Det vil si at ungdommene selv skaper og driver bedriften med økonomisk bidrag til oppstart fra regionens industri eller kommunene. Forslaget utløste en diskusjon om hvorvidt det er et kommunalt ansvar og oppgave å sponse «alternative» kulturhus eller om næringslivet skal bidra med finansielle midler i lokalsamfunnet. En ungdomsstyrt kafé vil kunne fungere som en møteplass for elever, slik KIKOM i dag er en møteplass for industri og deler av skolevesenet. Seminarer og møter i forbindelse med vårt prosjekt i regionen har bekreftet verdien av å se hverandres ansikter og møte personer bak stillingsbenevnelsene. Dette vil i seg selv kunne bidra til bedre samarbeid, ved at det gjør det lettere å ta kontakt uformelt. Referansegruppen vektla at elevene har behov for en møteplass der ideer fra elevting, elevråd kan formidles til andre skoler, elevråd og elever.

På spørsmål om ikke ungdommen selv burde igangsette noen tiltak for ungdom for å høyne trivselen, svarer en av elevene: «Responsen gjør at man ikke gidder. Byråkrati for å få satt i gang noe. Diverse kontorer som skal behandle, og lang behandlingstid.» Han forsvaret kjedsommelighet og den tilsynelatende tiltaksløse ungdommen: «Vi er på vei til å bli voksne, på vei til å lage egne meninger – vi er omskiftelige.»

I forrige kapittel beskrev vi det eksisterende samarbeid mellom utdannings-systemet og arbeidslivet i Kongsbergregionen. Hvordan bygge videre på eksisterende tiltak? KIKOM er en sentral møteplass, men inkluderer ikke alle skoletrinn eller alle bransjer. Referansegruppen har i seg selv bidratt til å skape nye og forsterke allerede eksisterende bånd mellom skole og næringsliv i regionen. Problemet, eller utfordringen, er imidlertid å skape en permanent struktur der industrien tar delansvar for

den regionale læringen (jf Egge og Sætrangs refleksjoner omkring livslang læring i kapittel 4), og der skolen tar et delansvar for arbeidslivet i regionen. Målet må være å ta steget fra midlertidige prosjekter til permanente strukturer som kan gi gjensidig nytte. Spørsmålet er hvorvidt KIKOM skal videreutvikles eller om en slik struktur må forankres på et mer overordnet nivå. Et konkret forslag er å opprette en permanent fysisk møteplass med sentral beliggenhet i lokalmiljøet der folk (unge og eldre) kan komme innom for yrkesrådgivning, interaktiv læring, arbeidsformidling (a-etat). Et slikt dynamisk ressurscenter kan være et «spleiselag» og finansieres med midler fra ulike etater og bedrifter. Det kan organiseres som en «KIKOM-butikk» eller starte opp som en internett kafé organisert som en elevbedrift med elever fra både allmennfaglige og yrkesfaglige studieretninger.

I forrige kapittel ble programmet drøftet med hensyn til prosjekter, aktører og organisasjonsform. I KIKOM inngår kun 9 bedrifter. Det er en bevisst innnevring og avgrenses til den tradisjonelle KV-industrien. Bygg- og anlegg bransjen er ikke inkludert. En utfordring har vært å få med småbedriftene i KIKOM. For småbedriftene som ikke har ressurser til å håndtere prosjekter som *Livslang Læring* alene, vil nettverksløsning å la KIKOM være hensiktsmessig ved at både innsats og utbytte deles. Men de små bedriftene har ikke administrasjonstid å frigjøre til møtedeltakelse og så videre. KIKOM har et sekretariat og et styre. Sekretariatet har med hensikt hatt et meget lite budsjett: kr. 60 000 per år. Prosjektene finansieres av eksterne midler, og KIKOM har ingen styring med dette. KIKOMs funksjon til nå har vært å være tilrettelegger og en arena for ideer og koordinering av tiltak og enkeltprosjekter. Det påpekes at det blir et helt annet konsept enn nåværende KIKOM dersom det skal være et bemannet kontor. På midtveisseminaret fokuserte en av gruppene på hva KIKOM kan utvikle seg til:

- «1) Utvide forumet med nødvendige andre institusjoner (skoler, organisasjoner, bedrifter osv). 2) Videreutvikle kontakten mellom skoler og bedrifter. 3) Kontrakter med elevene for å sikre de jobb etter endt utdanning. 4) Samarbeidsavtaler mellom skole og bedrift til ett opplæringsopplegg om bedriften. 5) Skape muligheter for hospitering mellom bedriftsansatte og lærere. 6) Næringslivet, kommune osv – gå sammen og utvide kultur/idretts livet i Kongsberg. Skape mangfold for ungdom.»

Diskusjonen omkring KIKOMs funksjon vil fortsette. Det ble påpekt at det er naturlig at KIKOM har og tar initiativet til et møte for å avklare hvilke etater og på hvilket nivå det videre arbeidet skal forankres.

Partnerskap, bedriftsbesøk og utplassering

Partnerskap i skolen har til nå vært forbehold ungdomsskoletrinnet. Styret i *Livs-lang læring i Kongsbergs Industribedrifter* har allerede drøftet å utvide partnerskapsmodellen til å gjelde flere nivåer i utdanningssystemet, i første omgang den videregående skole og høyskolene. Det er kommet signaler fra undervisningsetaten om at de er villig til å satse, og industrien poengterer at skolens satsing må kvalitetssikres, og at en forpliktelse fra skoleetaten må forplantes ned i den enkelte skole. Det er viktig at den enkelte skole forplikter seg. Bedriftene opplever at lærerne har en tendens til å se bedriftsbesøk som en fridag. Lærere har også et kunnskapsbehov, og bør besøke bedriften i forkant og forberede oppgaver til elevene. En stor andel av ungdommen har ikke kjennskap til arbeidsforholdene for fagarbeidere og ingeniører i den lokale industrien. Det er uttrykk for et informasjonsbehov. Bedriftene opplever generelt at ungdomsskoletrinnet, både lærere og elever, har dårligere kunnskap om industrien enn hva videregående skole har, og dårligere forutsetninger for å spørre. Industrien etterlyser en større bevisstgjøring fra skolens side med hensyn til hva de ønsker å få ut av besøket. Hva ønsker de å se? Forstår de det som formidles? «Jeg kan godt vise dem rundt i bedriften, men jeg vet ikke om de syns det er interessant...». Et spørsmål er om bedriftsbesøk skal gi stor oversikt eller dypere innsikt. Elevene ønsker seg til et dynamisk miljø. Innholdet i informasjonen kan ikke bare være den ene timen et bedriftsbesøk varer. En time kan ikke vise en arbeidsukes innhold, og ekskursjoner gir dermed ofte et feilaktig bilde av livet i en bedrift. Et forslag var å dele opp klasser etter hvilke yrkesgrupper de er interessert i å vite mer om. Industrien påpeker at initiativet må komme fra skolen, og planlegges med hensyn til når det passer. Skolen på sin side ønsker at bedriftene informerer (bedre) om hva de forventer. Generelt bør informasjon formidles via de som selv utøver yrkene, og her har ansatte med barn et ansvar. Ungdom med foreldre ansatt i Kongsbergindustrien mangler kunnskap om foreldres arbeidshverdag. På spørsmål om foreldrenes yrke svarer ungdommen at «De driver borte i Næringsparken...». Det påpekes videre at et bedriftsbesøk ikke er nok til å gi lærerne innsikt i de ulike industriyrkene. «Lærerne bør være der, hospitere en uke». Hospitering mellom skole og næringsliv fordrer at det oppnås enighet om for eksempel lønnsutbetaling, at det er ressurser og at bedriftene er villig til å ta i mot lærere og vice versa. Når det gjelder utplassering av videregående elever i industrien bør skolen uttrykke, i samsvar med læreplanen, hva de ønsker av den enkelte bedrift i forhold til den enkelte elev.

Oppsummerende om innspill på samarbeid mellom skolevesen og næringsliv fremmet på det siste referansegruppemøte:

- Etablere permanent samarbeid mellom skole og bedrifter.
- Avklare hvem som tar ansvar for hva. Naturlig at KIKOM har/tar initiativet.

- Utvide partnerskapsmodellen til å gjelde flere nivåer i utdanningssystemet: videregående skole og høyskolenivå i tillegg til ungdomsskolen.
- Forankre samarbeidet på politisk nivå.
- Opprette en permanent møteplass i lokalmiljøet i form av et ressurscenter.

Vi har med andre ord fått bekreftet vår utgangshypotese om at det ikke eksisterer noe organisert og permanent samarbeid mellom regionens utdanningssystem og arbeidsliv utover enkeltprosjekter og -tiltak. En av våre hovedhypoteser var at ungdommen anser industrien som et arbeidssted med svært begrensede utviklingsmuligheter, og at de dermed ikke anser industrien som en mulighet for å realisere sitt eget identitetsprosjekt. Vi har sett at en stor andel av ungdommen oppgir at de *ikke vet* hvorvidt en karrierevei i regional industri kan kjennetegnes ved egenutvikling og gode opplæringstilbud. Dermed kan undersøkelsen hverken avkrefte eller bekrefte hypotesen. Men ungdommenes mangelfulle kunnskap poengterer behovet for at næringslivet og utdanningssystemet har bedre og tettere koblinger. I så måte har undersøkelsen bidratt til å poengtere behovet for at samarbeidet forankres på politisk nivå, samt implementeres i den enkelte skole og bedrift. Vår andre hovedhypotese var nettopp at mangelen på organisert samarbeid mellom utdanningssystemet og arbeidslivet blant annet medfører at kompetansebehovet i arbeidslivet ikke virker inn på ungdommens utdanningsvalg. For næringslivet er det vesentlig at arbeidstakernes kompetanse, den utdanningsbaserte såvel som realkompetansen, er i samsvar med næringslivets behov.

Utsagn som «De ansattes kompetanse er vår viktigste ressurs» og «Det er den menneskelige kapitalen som avgjør konkurranseevnen i dagens næringsliv» går igjen i stadig flere sammenhenger. Hvis det virkelig er kompetansen som er avgjørende i nærings- og arbeidslivet, kan vi da fortsette å leve med et utdanningssystem som er isolert fra den faktiske verdiskapingen i samfunnet?

Litteratur

- Aftenposten, 26.7.99 Hege Opseth: *Skremmes bort fra studier*
- Aftenposten aften 3.5.99. Guri Leyell Finstad. Helle C. Aarnes
- Aktuell utdanningsstatistikk, 7/99. *Videregående opplæring – Nøkkeltall 1999*. Statistisk sentralbyrå
- Aktuell utdanningsstatistikk, 3/99. *Utdanning i Norge – Nøkkeltall 1999*. Statistisk sentralbyrå
- Aktuell utdanningsstatistikk, 2/99. *Læringer og elever under lov om videregående opplæring 1. Oktober 1998. Foreløpige tall*. Statistisk sentralbyrå
- Aktuell utdanningsstatistikk, 1/99. *Studenter og Befolkningens utdanningsnivå. 1. Oktober 1997*. Statistisk sentralbyrå
- Aktuell utdanningsstatistikk, 6/98. *Videregående opplæring – Nøkkeltall 1998*. Statistisk sentralbyrå
- Barstad, Anders (1999), *På vei mot det gode samfunn? Om opplegget for en publikasjon som beskriver verdilandskapet i Norge*. Notater 99/23, Statistisk sentralbyrå
- Bedre Bedrift, Nr. 3 – 1998. Hovedorganisasjonens Fellestiltak – Bedriftsutvikling.
- Bedrifts- og foretaksregisteret, årgangsfiler 1980-1994, Statistisk sentralbyrå
- Berg, Lisbet (1998), *Utdanningssuget. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik*. Fafo-rapport 258. Oslo: Fafo
- Buskerud fylkeskommune, Fylkesutdanningsadministrasjonen (1998), Statistikk for inntak til videregående skoler i Buskerud, 1998/98. Statistikk pr 1. oktober 1998.
- Buskerud fylkeskommune, Utdanningsadministrasjonen (1997), *Videregående opplæring i Buskerud. Melding for områdene informasjon og inntak, 1997/1998*

- Buskerud fylkeskommune, Utdanningsadministrasjonen (1996), Videregående opplæring i Buskerud. Melding for områdene informasjon og inntak, 1996/97
- Buskerud fylkeskommune (1994), Innaksstatistikk, videregående skoler i Buskerud, 1994/95
- Dagbladet, 16.8.99 «Annenhver elev kjeder seg på skolen». Kjell Ivar Myhr
- Dagbladet, 12.4.99 «Skaff deg kompetanse». Dag Idar Tryggestad og Leiv Gunnar Lie
- Dresser Rand (1998), Annual Report, Fiscal year 1997
- Egge, Marit (1999), Innovation in Education – What Works? Improving student motivation for lifelong learning. Fafo-notat 1999:14
- Falkum, Eivind (1992), *Bruk av fødekvinnens erfaringer i kvalitetsarbeid*. Fødeavdelingen, Ringerike sykehus i samarbeid med Prosjektet Fra klage til kvalitet.... Hønefoss/Oslo: Senter for industriforskning
- Fosso, E.J. (1992), «Ny ungdom – en utfordring for industrikommunene» i *Geografi i Bergen* nr. 161, NHH, Universitetet i Bergen.
- Fosso, E.J. (1997), *Vil ungdom bli boende på industristeder under omstilling?* Arbeidsnotat nr 7/1997. Bergen: Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning
- Hellevik, Ottar (1996), *Nordmenn og det gode liv. Norsk monitor 1985–1995*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellevik, Ottar (1991), *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hovedorganisasjonenes Fellestilltak – Bedriftstilltak (1999): Årsmelding 1998
- Johansen, Thor Erik (1999), *Buskerud – den videregående skolen. Vurdering av læringsmiljøet 1999*. Norsk Gallup as.
- Kongsberg Automotive (1999), Annual report 1998.
- Kongsberg Offshore a.s (1999), Årsberetning 98
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) Pressemelding nr. 61/1999, *Studentopptaket høsten99*
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) Pressemelding nr. 60/1999, *Videregående opplæring: Stadig flere får lærekontrakt*

- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) Pressemelding nr. 42/1999, *Færre søkere til videregående opplæring*
- Langeland, Ove og Reid J. Stene (1999), *Holdninger til arbeid, lønn og fagbevegelse. Resultater fra en spørreundersøkelse*. Fafo-rapport 285. Oslo:Fafo
- Larsen, Knut Arild (1999a), *Utdanningsbasert kompetanse i dagens og morgendagens arbeidsmarked*. Fafo-rapport 277. Oslo:Fafo
- Larsen, Knut Arild (1999b), *For mye utdanning?* Notat 4/99. Oslo: Horisont 21
Scenarier ved et nytt årtusen
- Larsen, Knut Arild (1999c), *Farlig forskning?* Kronikk i Dagbladet, 10.6.99
- Lorentzen, Hilde og Reid J. Stene (1999), *Holdninger og deltakelse i nærmiljø og organisasjonsliv. Resultater fra en spørreundersøkelse*. Oslo: Fafo-rapport 291
- NOU 1996: 23, *Konkurranse, kompetanse og miljø. Næringspolitiske hovedstrategier*
- NOU 1997: 25, *Ny kompetanse. Grunnlaget for en helhetlig etter- og videreutdanningspolitikk*
- Regionalstatistikk nr. 3/97
- Statistikk for inntak til skoleplasser og læreplasser 1998/99. Troms fylkeskommune, Utdanningsetaten
- St.meld. nr.41 (1997–98) Næringspolitikk inn I det 21. Århundret
- Søkjar- og opplæringsstatistikk for dei videregående skolane. Skoleåret 1998/99. Møre og Romsdal fylkeskommune, Utdanningsavdelinga
- Sætrang, Mona (1998), *Praksis for valg av utdanning*. Foredrag under Utdanningskonferansen for fylkeskommunene 1998. NHO
- Verdens Gang (VG), 18.2.99. *Rådville elever – Savner informasjon om videregående skole*. Brynjar Haukli
- Østberg, Tina (1999), *Utdanningsambisjoner og utferdstrang. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra verkstedindustrien i Harstad-regionen*. Fafo-rapport 265. Oslo: Fafo

Vedlegg 1 Spørreskjema til grunnskolen

SPØRRESKJEMA OM UTDANNINGS- OG YRKESVALG TIL GRUNNSKOLEELEVER I KONGSBERG, NORE OG UVDAL, ROLLAG, FLESBERG OG ØVRE EIKER

Du skal ikke sette navnet ditt på skjemaet, og det er frivillig å fylle ut!

OBS !!! Dette spørreskjemaet skal leses optisk. Bruk derfor en mørk penn eller kulepenn, og fyll ut mest mulig av området inne i ruten.

OM VALG AV UTDANNING OG YRKE:

1) Hvilken linje har du valgt i videregående skole?

Sett ett kryss under "første valg" og eventuelt ett under "andre valg":

	Første valg	Andre valg
Musikk, dans og drama.	☐	☐
Helse- og sosialfag.	☐	☐
Hotell-og næringsmiddelfag.	☐	☐
Naturbruk.	☐	☐
Formgivingsfag.	☐	☐
Tekniske byggfag.	☐	☐
Byggfag.	☐	☐
Trearbeidsfag.	☐	☐
Elektrofag.	☐	☐
Kjemi- og prosessfag.	☐	☐
Allmenne, økonomiske og administrative fag.	☐	☐
Idrettsfag.	☐	☐
Mekaniske fag.	☐	☐

Dersom du ikke skal gå i videregående skole, eller ha et pauseår, sett et kryss her: ☐ og gå til spørsmål 13.

2) Synes du det var lett eller vanskelig å velge (førsteprioritert) linje på videregående skole?

Sett ett kryss:

- ☐ Valget var helt selvfølgelig
- ☐ Valget var ganske lett
- ☐ Valget var ganske vanskelig
- ☐ Valget var helt tilfeldig

- 3) Har du allerede bestemt deg for å ta mer utdanning etter videregående skole?
Sett ett kryss:

- ☐ Har ikke bestemt meg
☐ Nei, vil ikke ta mer utdanning etter videregående
☐ Ja, en eller annen høyere utdanning i Norge
☐ Ja, en eller annen høyere utdanning i utlandet
☐ Ja, en bestemt høyere utdanning i Norge
☐ Ja, en bestemt høyere utdanning i utlandet
☐ Annen utdanning

- 4) Hva er drømmeyrket ditt?

Fyll ut: _____

- 5) Hva slags kjennskap har du til ditt drømmeyrke?

Sett gjerne flere kryss:

☐ Min mor har dette yrket	☐ Har lært om yrket på skolen
☐ Min far har dette yrket	☐ Har kjennskap til yrket gjennom blader/aviser
☐ Besteforeldre har dette yrket	☐ Har kjennskap til yrket gjennom tv/film
☐ Foreldre til venner har dette yrket	☐ Annet _____
☐ Kjenner andre som har dette yrket	☐ Vet ikke

- 6) Har du bestemt deg for hvilket yrke du vil velge?

Sett ett kryss:

- ☐ Nei
☐ Ja, det samme som drømmeyrket
☐ Ja, et annet yrke (fyll ut: _____)

- 7) Tenkte du på framtidig yrke når du valgte linje på videregående skole?

Ta stilling til hvor godt eller dårlig utsagnene passer for deg, og sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Tenkte lite på framtiden når jeg valgte linje	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vet hva jeg vil arbeide med senere, og valgte linje som fører til dette yrket	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vet <i>ikke</i> hva jeg vil arbeide med senere, og valgte linje som åpner for <i>mange</i> yrker	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg la vekt på at linjen gir arbeid rett etter videregående	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg la vekt på at linjen gir arbeid i regionen her jeg bor	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg la vekt på at linjen gir arbeid utenfor regionen	☐	☐	☐	☐	☐

Draft

8) Hva var viktig for deg i (første-) valget av linje på videregående skole?

Ta stilling til om utsagnene passer for deg, og sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Jeg har valgt ut fra egne interesser	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg tror denne linjen er morsomst	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vil ha lite lekser	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg liker praktiske fag	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg liker teoretiske fag	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vil bli fortrest mulig ferdig med skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Usikker på valg av endelig utdanning	☐	☐	☐	☐	☐
Linjen åpner for mange utdanningsvalg senere	☐	☐	☐	☐	☐
Ville gå sammen med vennene mine	☐	☐	☐	☐	☐
Flinke lærere på linjen	☐	☐	☐	☐	☐
Mine karakterer i grunnskolen har betydd mye for valg av linje	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg er skole-lei	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vil ta høyere utdanning senere	☐	☐	☐	☐	☐
Linjen gir rett til lærlingeplass	☐	☐	☐	☐	☐
Linjen gir status blant vennene mine	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ville velge litt utradisjonelt (noe annet enn "alle" forventer)	☐	☐	☐	☐	☐
Linjen finnes på skolen nærmest hjemstedet mitt	☐	☐	☐	☐	☐
Linjen gir fagbrev	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vil ha minst mulig studielån	☐	☐	☐	☐	☐
Lønn betyr mye for mitt valg av utdanning og yrke	☐	☐	☐	☐	☐
Å kunne hjelpe andre mennesker er viktig for mitt valg av utdanning og yrke	☐	☐	☐	☐	☐
Å kunne gjøre en samfunnsinnsats er viktig for mitt valg av utdanning og yrke.	☐	☐	☐	☐	☐

9) Fikk du råd fra andre når du skulle velge linje på videregående skole?

Hvem fikk du i så fall råd fra, og fulgte du rådene?

Sett ett kryss på hver linje:

	Fikk ikke råd	Fikk og fulgte rådet	Fikk, men fulgte ikke rådet
Råd fra mor	☐	☐	☐
Råd fra far	☐	☐	☐
Råd fra besteforeldre	☐	☐	☐
Råd fra søsken	☐	☐	☐
Råd fra venner	☐	☐	☐
Råd fra lærere	☐	☐	☐
Råd fra rådgiver i grunnskolen	☐	☐	☐
Råd fra andre	☐	☐	☐

10) Følte du deg presset i valget av linje i videregående skole?

Sett ett kryss:

- ☐ Nei, jeg valgte den linjen jeg ønsket
- ☐ Jeg ble kanskje litt presset i valg av linje
- ☐ Ja, jeg ble presset til å velge en annen linje enn jeg ønsket
- ☐ Vet ikke

11) Har informasjonskildene under hatt betydning for ditt valg av linje i videregående skole?

Sett ett kryss på hver linje:

	Ja, mye	Ja, noe	Nei, hadde ingen betydning	Ikke deltatt/Étt slik informasjon
Informasjon i undervisningen (prosjektarbeid, fagundervisning)	☐	☐	☐	☐
Diverse brosjyremateriell som er på skolen	☐	☐	☐	☐
Arbeidsuke i ungdomsskolen	☐	☐	☐	☐
Erfaring fra sommerjobb	☐	☐	☐	☐
Bedriftsbesøk	☐	☐	☐	☐
Informasjon lokalaviser	☐	☐	☐	☐
Annen informasjon i media (TV, radio, aviser)	☐	☐	☐	☐

Draft

12) Hadde du noe forbilde da du bestemte deg for linje i videregående skole (eller det yrket du ville velge?) Kryss av det som stemmer.

☐ Ja, mor	☐ Ja, en kjendis, hvem? _____
☐ Ja, far	☐ Ja, forbilder fra TV
☐ Ja, andre i familien	☐ Ja, andre
☐ Ja, foreldre til venner	☐ Nei

OM FRITIDEN DIN:

13) Hvor ofte er du sammen med følgende personer i fritiden din?

Sett ett kryss på hver linje:

	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri
Klassekamerater	☐	☐	☐	☐
Venner fra allmennfaglig linje	☐	☐	☐	☐
Venner fra yrkesfaglig linje	☐	☐	☐	☐
Venner som er lærlinger	☐	☐	☐	☐
Venner som arbeider i industrien	☐	☐	☐	☐
Venner som er i annet arbeid	☐	☐	☐	☐

14) Hvor mange timer så du på TV sist mandag?

Sett ett kryss:

- ☐ Ingen
☐ Maks. 1 time
☐ 1-2 timer
☐ 2-3 timer
☐ Mer enn tre timer
☐ Vet ikke

15) Når du ser på TV, hvilken kanal ser du mest på? (Fyll ut:)

16) Hva gjør en populær i din vennekrete?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Å være pen	☐	☐	☐	☐	☐
Gode karakterer på skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Moteklær	☐	☐	☐	☐	☐
Fast kjæreste	☐	☐	☐	☐	☐
Et kjøretøy (bil, moped, motorsykkkel, båt)	☐	☐	☐	☐	☐
Egen hybel eller kjellerstue	☐	☐	☐	☐	☐
Å være flink i sport	☐	☐	☐	☐	☐
Å være vittig	☐	☐	☐	☐	☐
Å være spesiell	☐	☐	☐	☐	☐
Røyke og drikke	☐	☐	☐	☐	☐
Å være frekk mot de voksne	☐	☐	☐	☐	☐
Å spille i band	☐	☐	☐	☐	☐
Ringer i nese, ører (piercing)	☐	☐	☐	☐	☐
Tatovering	☐	☐	☐	☐	☐
Å komme fra et annet sted	☐	☐	☐	☐	☐
Å komme fra et annet land	☐	☐	☐	☐	☐
Å være kristen	☐	☐	☐	☐	☐
Å drive med jakt og fiske	☐	☐	☐	☐	☐
Å tjene egne penger	☐	☐	☐	☐	☐
Ha mye penger	☐	☐	☐	☐	☐

**OM Å BO I KONGSBERG, NORE OG UVDAL, ROLLAG,
FLESBERG OG ØVRE EIKER:**

17) Hvordan mener du det er å bo og leve i regionen for følgende grupper?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Her er fint å være barn	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å være 12-14 år	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å være 15 - 17 år	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å være 18-19 år	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å være 20-25 år	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å være 25-40 år	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å bo når man har egen familie og barn	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å bo når man er 'single'	☐	☐	☐	☐	☐
Her er fint å bo når en blir gammel/pensjonist	☐	☐	☐	☐	☐

18) Hvor kunne du tenke deg å bo etter videregående skole og fram til du eventuelt stifter familie?

Sett ett kryss:

- ☐ Jeg vil helst bo der jeg bor nå
- ☐ Jeg vil helst bo andre steder i Kongsbergregionen
- ☐ Jeg vil helst bo i annen småby/tettsted
- ☐ Jeg vil helst bo i Oslo
- ☐ Jeg vil helst bo i annen storby
- ☐ Jeg vil helst bo i utlandet
- ☐ Spiller liten rolle hvor jeg bor
- ☐ Vet ikke

19) Hvor kunne du tenke deg å bo når du blir voksen og kanskje har familie og barn?

Sett ett kryss:

- ☐ Jeg vil helst bo der jeg bor nå
- ☐ Jeg vil helst bo andre steder i Kongsbergregionen
- ☐ Jeg vil helst bo i annen småby/tettsted
- ☐ Jeg vil helst bo i Oslo
- ☐ Jeg vil helst bo i annen storby
- ☐ Jeg vil helst bo i utlandet
- ☐ Spiller liten rolle hvor jeg bor
- ☐ Vet ikke

20) Dersom du hadde fritt valg, hvordan ville du helst bo mens du går på videregående skole?

Sett ett kryss:

- ☐ Hjemme
- ☐ På hybel
- ☐ På internat
- ☐ Det er det samme

21) Hvordan tror du det er å være voksen der du bor?

Sett ett kryss:

- ☐ Veldig bra
- ☐ Nokså bra
- ☐ Nokså kjedelig
- ☐ Svært kjedelig
- ☐ Vet ikke

22) Hva gjør etter din mening de voksne der du bor i fritiden sin?

Sett ett kryss på hver linje:

	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri
Ser på fjernsyn	☐	☐	☐	☐
Fester sammen med venner	☐	☐	☐	☐
Fisker/jakter	☐	☐	☐	☐
Driver med andre friluftaktiviteter	☐	☐	☐	☐
Er med i foreninger	☐	☐	☐	☐
Steller hus og hage	☐	☐	☐	☐
Jobber overtid	☐	☐	☐	☐
Går på besøk/har besøk hjemme	☐	☐	☐	☐
Leser bøker	☐	☐	☐	☐
Driver med hobbyer	☐	☐	☐	☐
Går på pub/restaurant	☐	☐	☐	☐
Hjelper andre	☐	☐	☐	☐
Driver med edb/data/internett	☐	☐	☐	☐
Sport/trening	☐	☐	☐	☐

Draft

23) Hvordan trives du i ungdomsskolen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Trives svært bra	Trives nok så bra	Trives mindre bra	Trives dårlig
Med kamerater og medelever	☐	☐	☐	☐
Med undervisningen	☐	☐	☐	☐
Med å gå på skolen generelt	☐	☐	☐	☐
Med skole-lokalene	☐	☐	☐	☐

OM "DET GODE LIV"

24) Hvor viktig er følgende forhold for "Det gode liv" for deg, her og nå?

Sett ett kryss på hver linje:

	Svært viktig	Nokså viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Godt forhold til foreldre/søsken	☐	☐	☐	☐
Gode karakterer på skolen	☐	☐	☐	☐
Gode venner	☐	☐	☐	☐
Penger	☐	☐	☐	☐
Sport/trening	☐	☐	☐	☐
Andre fritidsaktiviteter	☐	☐	☐	☐
Synge i kor	☐	☐	☐	☐
Være med i foreninger	☐	☐	☐	☐
En kjæreste	☐	☐	☐	☐
Å være populær	☐	☐	☐	☐
God helse	☐	☐	☐	☐
Egen bil	☐	☐	☐	☐
Bo i fint hus	☐	☐	☐	☐
Ha fin båt	☐	☐	☐	☐
Frisk luft	☐	☐	☐	☐
Flott natur	☐	☐	☐	☐
Video, TV	☐	☐	☐	☐
Å kunne møte nye mennesker	☐	☐	☐	☐
Driver med edb/data/internett	☐	☐	☐	☐

Draft

FORTS. 24) Hvor viktige er følgende forhold for "Det gode liv" for deg, her og nå? Sett ett kryss på hver linje:

	Svært viktig	Nokså viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Gå i kino/teater	☐	☐	☐	☐
Gå på kafè/pub/restaurant	☐	☐	☐	☐
Lese bøker	☐	☐	☐	☐

25) Hva tror du vil være viktig for "Det gode liv" for deg, når du blir voksen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Svært viktig	Nokså viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Godt forhold til foreldre/søsken	☐	☐	☐	☐
Morsomt arbeid	☐	☐	☐	☐
Gode venner	☐	☐	☐	☐
Høy lønn	☐	☐	☐	☐
Sport/trening	☐	☐	☐	☐
Andre fritidsaktiviteter	☐	☐	☐	☐
Synge i kor	☐	☐	☐	☐
Være med i foreninger	☐	☐	☐	☐
Å ha egen familie/barn	☐	☐	☐	☐
Å være populær	☐	☐	☐	☐
God helse	☐	☐	☐	☐
Egen bil	☐	☐	☐	☐
Bo i fint hus	☐	☐	☐	☐
Ha fin båt	☐	☐	☐	☐
Frisk luft	☐	☐	☐	☐
Flott natur	☐	☐	☐	☐
Video, TV	☐	☐	☐	☐
Å kunne møte nye mennesker	☐	☐	☐	☐
Driver med edb/data/internett	☐	☐	☐	☐
Gå i kino/teater	☐	☐	☐	☐
Gå på kafè/pub/restaurant	☐	☐	☐	☐
Lese bøker	☐	☐	☐	☐
Høy utdanning	☐	☐	☐	☐
Fagbrev	☐	☐	☐	☐

Draft

OM VALG AV ARBEIDE:

26) Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeide?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Trygg og varig arbeidsplass	☐	☐	☐	☐	☐
Gode arbeidskamerater	☐	☐	☐	☐	☐
Ufarlige arbeidsforhold (Helse, Miljø og Sikkerhet)	☐	☐	☐	☐	☐
Høy lønn	☐	☐	☐	☐	☐
Mye fritid	☐	☐	☐	☐	☐
Variert arbeidstid	☐	☐	☐	☐	☐
Store utfordringer	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeid med maskiner, elektriske installasjoner etc.	☐	☐	☐	☐	☐
Mye kontorarbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Mye ansvar	☐	☐	☐	☐	☐
Varierte oppgaver	☐	☐	☐	☐	☐
Gode karrieremuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Opplæringstilbud	☐	☐	☐	☐	☐
Utviklingsmuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeid som kan kombineres med familie og barn	☐	☐	☐	☐	☐
Kunne jobbe internasjonalt	☐	☐	☐	☐	☐
Mye fysisk arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeide med mennesker	☐	☐	☐	☐	☐
Mange jobbreiser	☐	☐	☐	☐	☐
At det er et mannfolk-yrke	☐	☐	☐	☐	☐
At det er et kvinne-yrke	☐	☐	☐	☐	☐
Både kvinner og menn på arbeidsplassen	☐	☐	☐	☐	☐
Vil ha samme yrke som andre i familien	☐	☐	☐	☐	☐
Starte egen virksomhet	☐	☐	☐	☐	☐

27) Vet du om et arbeid som passer bra til det du har svart ovenfor?

Sett ett kryss:

☐ Nei

☐ Ja: (Fyll ut): _____

28) Har du vurdert å bli *fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen*? (Dresser Rand AS, Kongsberg Automotive ASA, Kongsberg Defence and Aerospace (Kongsberggruppen ASA), Kongsberg Offshore AS eller Volvo Aero Norge AS.

Sett ett kryss:

☐ Ja, jeg tar utdanning rettet mot fagarbeid i industrien

☐ Ja, men jeg tar *ikke* utdanning rettet mot fagarbeid i industrien

☐ Nei, Jeg har ikke vurdert å bli fagarbeider i industrien

30a) Har du vurdert *andre yrker enn fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen*?

Sett ett kryss:

☐ Ja, og jeg vil ta utdanning rettet mot *konstruksjon/ingeniørarbeid* i industrien

☐ Ja, og jeg vil ta utdanning rettet mot *økonomi/administrasjon* i industrien

☐ Ja, men jeg vil *ikke* ta utdanning rettet mot et yrke i industrien

☐ Nei, jeg har ikke vurdert andre yrker i industrien

30b) Hvis du kunne velge fritt, hvilken av de fem bedriftene ville du helst arbeidet i?

Sett ett kryss

☐ Dresser Rand AS

☐ Kongsberg Automotive ASA

☐ Kongsberg Defence and Aerospace (Kongsberggruppen ASA)

☐ Volvo Aero Norge AS

☐ Kongsberg Offshore AS

31a) Hvordan tror du det er å være fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Trygg og varig arbeidsplass	☐	☐	☐	☐	☐
Gode arbeidskamerater	☐	☐	☐	☐	☐
Ufarlige arbeidsforhold (Helse, Miljø og Sikkerhet)	☐	☐	☐	☐	☐
Høy lønn	☐	☐	☐	☐	☐
Mye fritid	☐	☐	☐	☐	☐
Variert arbeidstid	☐	☐	☐	☐	☐
Store utfordringer	☐	☐	☐	☐	☐
Mye arbeid med maskiner, elektriske installasjoner etc.	☐	☐	☐	☐	☐

Draft

FORTS. 31a) Hvordan tror du det er å være fagarbeider i industrien i Kongsbergregionen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Mye kontorarbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Mye ansvar	☐	☐	☐	☐	☐
Varierte oppgaver	☐	☐	☐	☐	☐
Gode karrieremuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Gode opplæringsstilbud	☐	☐	☐	☐	☐
Utviklingsmuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Kan kombineres med familie og barn	☐	☐	☐	☐	☐
Kan ta jobber i andre land	☐	☐	☐	☐	☐
Slitsomt arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Skittent arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Mye stress	☐	☐	☐	☐	☐

31b) Hvordan tror du det er å være ingeniør i industrien i Kongsbergregionen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Trygg og varig arbeidsplass	☐	☐	☐	☐	☐
Gode arbeidskamerater	☐	☐	☐	☐	☐
Ufarlige arbeidsforhold (Helse, Miljø og Sikkerhet)	☐	☐	☐	☐	☐
Høy lønn	☐	☐	☐	☐	☐
Mye fritid	☐	☐	☐	☐	☐
Variert arbeidstid	☐	☐	☐	☐	☐
Store utfordringer	☐	☐	☐	☐	☐
Mye arbeid med maskiner, elektriske installasjoner etc.	☐	☐	☐	☐	☐

FORTS. 31b) Hvordan tror du det er å være ingeniør i industrien i Kongsbergsregionen?

Sett ett kryss på hver linje:

	Stemmer svært bra	Stemmer nokså bra	Stemmer mindre bra	Stemmer ikke	Vet ikke
Mye kontorarbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Mye ansvar	☐	☐	☐	☐	☐
Varierte oppgaver	☐	☐	☐	☐	☐
Gode karrieremuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Gode opplæringstilbud	☐	☐	☐	☐	☐
Utviklingsmuligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Kan kombineres med familie og barn	☐	☐	☐	☐	☐
Kan ta jobber i andre land	☐	☐	☐	☐	☐
Slitsomt arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Skittent arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Mye stress	☐	☐	☐	☐	☐

PERSONLIGEOPPLYSNINGER

32) Hvor gammel er du? Fyll ut:

Jeg er... ... år gammel.

33) Kjønn Sett ett kryss:

- ☐ Kvinne
☐ Mann

34) Hvilken kommune bor du i?

Sett ett kryss:

- ☐ Kongsberg ☐ Flesberg
☐ Nore og Uvdal ☐ Øvre Eiker
☐ Rollag ☐ Andre

35) Hvilken karakterer fikk du på siste tentamen? Fyll ut:

I norsk skriftlig fikk jeg.....

I matematikk fikk jeg.....

I engelsk fikk jeg.....

36 a) Er foreldrene dine....?

Sett ett kryss under "Mor", og ett under "Far":

	Mor	Far
I lønnet arbeid	☐	☐
Selvstendig næringsdrivende	☐	☐
Arbeidsledig, trygdet	☐	☐
Hjemmeverende	☐	☐
Under utdanning	☐	☐
Annet	☐	☐

HVIS MOR OG/ELLER FAR ER I LØNNET ARBEID OG/ELLER SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE:

36 b) Hvor jobber foreldrene dine?

Sett ett kryss under "Mor", og ett under "Far":

	Mor	Far
Stat eller kommune (offentlig sektor)	☐	☐
Jordbruk/skogbruk	☐	☐
Industri	☐	☐
Handel/privat service- og tjenestesektoren	☐	☐
Annet	☐	☐

36 c) Hva slags stilling har foreldrene dine?

Sett ett kryss under "Mor", og ett under "Far":

	Mor	Far
Skiftarbeider	☐	☐
Dagtilsarbeider	☐	☐
Funksjonær (mellomleder/administrasjon/kontor)	☐	☐
Leder	☐	☐
Annet	☐	☐

Draft

37) Hvor mye utdanning har foreldrene dine?

Kryss av den høyeste utdanning. Sett kun ett kryss under "Mor", og ett under "Far":

	Mor	Far
Grunnskole	☐	☐
Yrkesutdanning på videregående skole nivå	☐	☐
Gymnas/Allmennfaglig videregående	☐	☐
Fagbrev	☐	☐
Teknisk fagskole	☐	☐
Ingeniørhøgskole	☐	☐
Sivilingeniørutdanning	☐	☐
Annen utdanning på høgskole- eller universitetsnivå	☐	☐

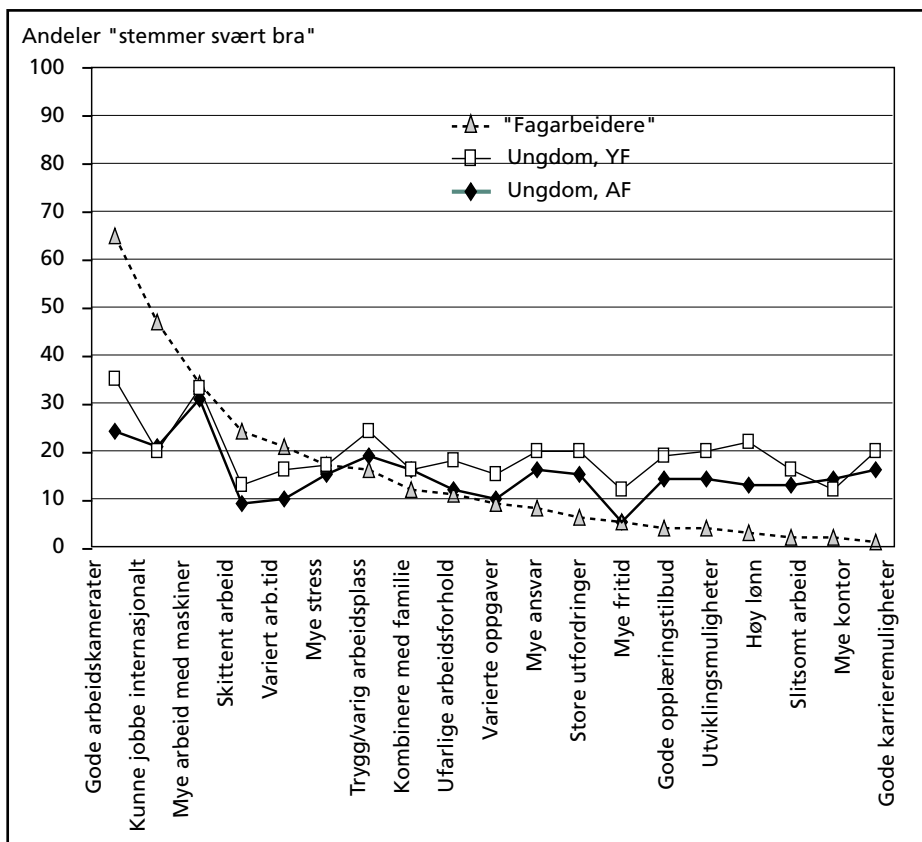
38) Hva tror du ville få flere til å bli boende i regionen?

Fortell med egne ord: _____

Draft

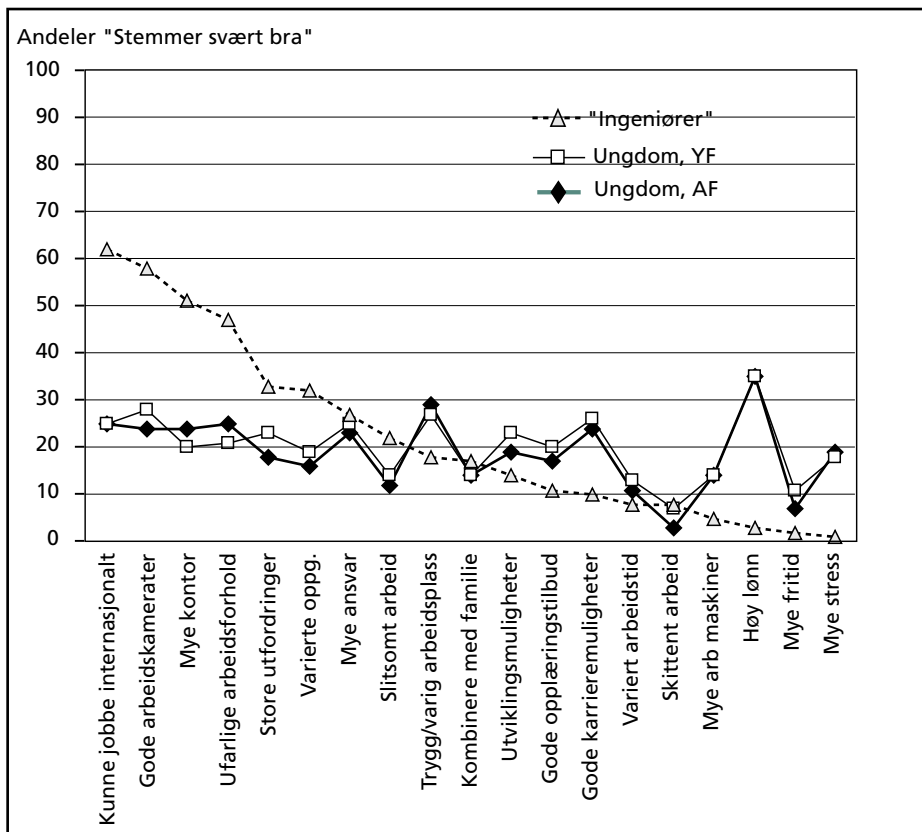

Vedlegg 2 Ungdoms og «fagarbeideres» syn på det å være fagarbeider

Vedlegg 3 Ungdoms og «ingeniørers» syn på det å være ingeniør

Figur V3.1 Ungdom AF og ungdom YF om «Hvordan tror du det er å være ingeniør i de fem industribedriftene?». «Ingeniører» om «Hvordan synes du det er å arbeide i bedriften?». Prosent (N= 383, 354, 212).

Vedlegg 4 Utdanningsnivå og planer om videreutdanning. Voksenutvalgene

Tabell V4.1 «Hva slags utdanning har du? Kryss av den høyeste utdanning». Prosent

Utdanningsnivå	Lærere	Kontrollutvalg	«Ingeniører»	«Fagarbeidere»
Grunnskole		14	3	11
Yrkesutdanning på vdg.skole nivå		19	5	15
Gymnas/Allmennfaglig vdg		12	6	4
Fagbrev		8	6	50
Teknisk fagskole		4	15	5
Ingeniørhøgskole	2	7	30	1
Sivilingeniørutdanning	1	2	16	1
Annen utdanning på høyskole/univ.nivå	97	34	9	
Ubesvart			10	13
Totalt %	100	100	100	100
N=	102	363	212	260

Tabell V4.2 «Har du planer om videreutdanning? Kryss av for den høyeste utdanning». Prosent

Planer for videreutdanning	Lærere	Kontrollutvalg	«Ingeniører»	«Fagarbeidere»
Grunnskole *		1	-	-
Mer utdanning på samme utdanningsnivå **	-	-	14	12
Yrkesutdanning på vdg.skole nivå		1		1
Gymnas/Allmennfaglig vdg		1	1	
Fagbrev	1	1	1	10
Teknisk fagskole		1	1	13
Ingeniørhøgskole			2	14
Sivilingeniørutdanning			2	1
Annen utdanning på høyskole/univ.nivå	30	14	17	5
Ingen ***	69	81	-	-
Ubesvart			62	45
Totalt %	100	100	100	100
N=	102	363	212	260

* Dette svaralternativet ble stilt i telefonintervjuene, det vil si kun til lærerne og kontrollgruppen.

** Dette svaralternativet ble kun stilt bedriftsansatte.

*** Dette svaralternativet ble stilt i telefonintervjuene, det vil si kun til lærerne og kontrollgruppen.

Vedlegg 5 Opptak til grunnkurs ved videregående skoler i Kongsbergregionen skoleårene 94/95, 96/97, 97/98, 98/99 og 99/00

Tabell 1 Opptak til grunnkurs (GK) i videregående skoler for skoleåret 94/95.

Opptak GK 94/95	%	N=	Tinius	Kongsberg	Dyrmyr	Nume- dal	Eiker
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama	63	{ 381 30	28	146 30	7	26	174
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	37	{ 45 30 14 37 51 64	31 42 51		30 30	15 14 6 9 13	
% N =	100	652	152	176	67	83	174

Kilde: Inntaksstatistikk, videregående skoler i Buskerud 1994/95. Buskerud Fylkeskommune.

Tabell 2 Opptak til grunnkurs (GK) i videregående skoler for skoleåret 96/97.

Opptak GK 96/97	%	N=	Tinius	Kongsberg	Dyrmyr	Nume- dal	Eiker
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama	55	{ 337 30	21	132 30	7	16	161
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	45	{ 59 19 63 40 52 63	6 30 42 50		45 19	14 15 10 10 13	42
% N =	100	663	149	162	71	78	203

Kilde: Videregående opplæring i Buskerud. Melding for områdene informasjon og inntak, 1996/97. Buskerud Fylkeskommune, Utdanningsadministrasjonen.

Tabell 3 Opptak til grunnkurs (GK) i videregående skoler for skoleåret 97/98.

Opptak GK 97/98	%	N=	Tinius	Kongs- berg	Dyrmyr	Nume- dal	Eiker
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama	53	{ 302 28	29	126 28	5	22	120
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	47	{ 73 15 57 42 50 58	16 32 41 50		65 15	8 11 10 9 8	30
% N =	100	625	168	154	85	68	150

Kilde: Videregående opplæring i Buskerud. Melding for områdene informasjon og inntak, 1997/98.
Buskerud Fylkeskommune, Utdanningsadministrasjonen.

Tabell 4 Opptak til grunnkurs (GK) i videregående skoler for skoleåret 98/98.

Opptak GK 98/99	%	N=	Tinius	Kongs- berg	Dyrmyr	Nume- dal	Eiker
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama	51	{ 291 26	30	119 26	5	20	117
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	49	{ 63 29 85 26 45 56	30 26 42 42		52 29	11 10 3 14	45
% N =	100	621	170	145	86	58	162

Kilde: Statistikk for inntak til videregående skoler i Buskerud, 1998/98. Statistikk pr 1. oktober 1998.
Buskerud Fylkeskommune, Fylkesutdanningsadministrasjonen.

Tabell 5 Opptak til grunnkurs (GK) i videregående skoler for skoleåret 99/00. Foreløpig statistikk over inntatte søkere fordelt på kjønn.

Opptak GK 99/00	% N=	Tinius		Kongsberg		Dyrmyr		Numedal		Eiker	
		J	G	J	G	J	G	J	G	J	G
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama Teknisk allmennfag	49 { 281 29 7	5	23	76 10	42 19	3	2	11	5	66	48
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	51 { 61 23 14 88 - 31 - 55 - 61	4 19	10 11 25 42 42*			43 13	3 10	14 13 1	1 1 6 12 13	28	16
% N =	100 650	34	160	86	61	59	15	39	38	94	64

* Inkludert fem elever på GK1 ME over to år.

Kilde: Foreløpig inntaksstatistikk til grunnkurs skoleåret 99/00 fra Buskerud fylkeskommune, Fylkes-utdanningsadministrasjonen.

Opptak GK 99/00	% N=	Tinius	Kongs- berg	Dyrmyr	Nume- dal	Eiker
Allm., øko./adm. Idrettsfag Musikk, dans, drama Teknisk allmennfag	49 { 281 29 7	28 7	118 29	5	16	114
Helse- og sosialfag Hotell- og nær.mid.fag Naturbruk Formgivningsfag Tekniske byggfag Byggfag Trearbeiderfag Elektrofag Kjemi- og prosessfag Mekaniske fag	50 { 61 23 14 88 - 31 - 55 - 61	14 30 25 42 48		46 23	15 14 6 13 13	44
% N =	100 650	194	147	74	77	158

Mobil og omskiftelig

Rapporten inngår i et større prosjekt der regionalt næringsliv ses i sammenheng med ungdommens utdannings- og yrkesvalg. Denne rapporten omhandler Kongsbergregionen, og er et resultat av et samarbeidsprosjekt mellom Fafo og Kongsberg Industrikompetanse (KIKOM). Prosjektet har vært en del av programmet *Livslang Læring i Kongsbergs industribedrifter*. Fafo har gjennomført tilsvarende forskningsprosjekter i Ytre Søre Sunnmøre og i Harstad-regionen i samarbeid med henholdsvis Ulstein Industrier AS og Omstillingsprogrammet i Sør-Troms og nordre Nordland.

I rapporten redegjøres det for ungdommens forestillinger om Det gode arbeid og Det gode liv. Hvilke verdier, holdninger og forventninger ligger til grunn for ungdommens valg av utdanning og yrke?

Et sentralt tema er hvorvidt deres utdannings- og yrkesambisjoner samsvarer med hva det regionale næringslivet, og da spesielt den regionale industrien, kan tilby dem. Utdanningssystemet og næringslivet er viktige arenaer for læring og kompetanseutvikling. Det blir drøftet hvordan de to arenaene kan samarbeide for å imøtekomme regionale utfordringer knyttet til rekruttering, omstilling og framtidig verdiskaping.

Næringslivet i regionen kan beskrives som bestående av et industrielt mangfold. Studien viser at industrien har et tilfredsstillende rekrutteringspotensial i regionens ungdom. Samtidig ser vi at utferdstrangen hos ungdommene er stor, og at fagarbeiderrekrutter så vel som ingeniørrekrutter har høye utdanningsambisjoner. Studien avdekker også at ungdommene har mangelfull kunnskap om utviklingsmuligheter og andre arbeidsforhold i den regionale industrien.

Fafo

Forskningssiftelsen Fafo
Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
<http://www.fafo.no>

Fafo-rapport 326
ISBN 82-7422-306-3
ISSN 0801-6143